

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ «ΝΕΑΣ ΣΙΩΝ»
ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΣΑΒΒΑ
ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΥΠΟ
ΚΛΕΟΠΑ ΚΟΙΚΥΛΙΔΟΥ

M. Αρχιδιακόνου τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῶν Ιεροσολύμων

Προτιθέμενοι ἵνα προβῶμεν εἰς τὴν ἀνατύπωσιν ἡ ἐκτύπωσιν τῶν βίων πάντων τῶν ἔξοχων καὶ ἀγίων ἀνδρῶν τῶν ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ Ἀγίου Σάββα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς μονασάντων, ἔγνωμεν ἵν' ἀρξώμεθα ὑπὸ ἀνεκδότου βίου Σάββα τοῦ ἡγιασμένου.

Ἡ τῶν ἔργων τούτων σπάνις καὶ ἡ ἔλλειψις προχείρου παρ' ἡμῖν χρήσεως τούτων παρώρμησεν ἡμᾶς εἰς τὸν καταρτισμὸν τοιαύτης συλλογῆς, ἥτις θὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ μελετηθῇ δεόντως ἡ ἐν τοῖς μάλιστα ἐνδιαφέρουσα ἡμῖν ἴστορία τῆς παλαιμάχου καὶ ἐνδόξου ταύτης Μονῆς τοῦ Ἀγίου Σάββα.

Ως ἐν παρόδῳ ἀναφέρομεν ὅτι ἐν Ιεροσολύμοις εῖς καὶ μόνος ἀντίτυπος βίος τοῦ ἀγίου Σάββα ὑπάρχει, ὁ ἐν τῇ τῶν λογίων Δομινικανῶν πατέρων τοῦ ἀγίου Στεφάνου ἀποκείμενος ὑπὸ Κυρίλλου τοῦ Σκυθοπολίτου, δν τύποις πρῶτος ἔξεδοτο ὁ Κοτελέριος ἐν Παρισίοις ἐν ἔτει 1668. Κυρίως ὥφειλε νὰ προτιμηθῇ ὁ τοῦ Κυρίλλου βίος ὡς ὁ πρωτότυπος τοῦ ἀγίου βίος, ἡθελήσαμεν ὅμως νὰ ποιήσωμεν τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ ἀνεκδότου, δν παρελάβομεν ἐκ τῆς τοῦ Ιεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ βιβλιοθήκης, ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 31 μεμβ. κώδικος τῆς συλλογῆς τοῦ Τίμιου Σταυροῦ, γραφέντος περὶ τὰ τέλη, καθ' ἄ λέγει Κεραμεὺς ὁ Παπαδόπουλος, τοῦ Γ' αἰῶνος ἡ ἀρχὰς τοῦ IA', καὶ ἐκ τινος ἄλλου βιομβυκίνου κώδικος γραφέντος κατὰ τὸ ἔτος 1500.

Ο παρὼν βίος συνετάχθη ἀναμφιβόλως κατὰ τὸν Ζ' ἡ Η' αἰῶνα ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ τοῦ ἀγίου Σάββα οὐχὶ ὑπὸ ἀπλοῦ τινος μοναχοῦ, ἀλλὰ λογίου καὶ περὶ τὴν ρητορικὴν ἐπιτηδευμένου, βᾶσιν ἄγοντος τὸν τοῦ Κυρίλλου τοῦ Σκυθοπολίτου βίον. Τὴν σύνταξιν αὐτοῦ κατὰ τὸν Ζ' ἡ Η' αἰῶνα μαρτυρεῖ τὸ περὶ κτισμάτων τοῦ Ιουστινιανοῦ σύγγραμμα τοῦ Προκοπίου, οὗ μέμνηται ὁ ἐπιτομεύς ἐν τέλει τοῦ βίου, προκειμένου περὶ τῆς ἀνοικοδομῆς καὶ του ἐγκαινιασμοῦ τῆς Νέας ἐν Ιεροσολύμοις

έκκλησίας τῆς Θεοτόκου. Νά ύποθέσωμεν ὅτι συγγραφεὺς τοῦ βίου εἶναι Συμεὼν ὁ μεταφραστής, διστάζομεν νά παραδεχθῶμεν τοῦτο ἀνευ πολλῶν τεκμηρίων, ἀν καὶ τὸ μὲν λεκτικὸν τοῦ βίου εἶναι παρεμφερὲς τῷ τοῦ Μεταφραστοῦ, ἡ διασκευὴ δ' ὅμως διάφορος τῆς διασκευῆς, ἥτινι χρῆται οὗτος περὶ τὴν σύνταξιν τῶν ἀρχαίων βίων. Άλλὰ πλὴν τούτου καὶ ὁ κῶδιξ ὁ διαλαμβάνων τὸν βίον τοῦτον εἶνε σχεδὸν σύγχρονος τῷ Μεταφραστῇ, καθ' ἄ παραδέχεται ὁ Κ. Παπαδόπουλος.

Ο ποιήσας τὴν ἐπιτομὴν ταύτην, ἥτις βεβαίως ὥφειλε νὰ ἔχῃ καί τὴν κοινὴν ἐπιδοκιμασίαν τῶν ἐνδιαφερομένων, κύριον σκοπὸν προϋθετο νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐξιστόρησιν καὶ ἐξύμνησιν τῶν ἔργων καὶ τῶν κατορθωμάτων μόνον τοῦ Ἀγίου, παραλείπων τὰς πολλὰς τοῦ Κυρίλλου παρεκβάσεις καὶ ἀρκούμενος εἰς τὴν συνοπτικὴν ἀφήγησιν ἐκείνων μόνον τῶν γεγονότων, ἀτινα ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ καθόλου ἐν Παλαιστίνῃ μοναχικοῦ βίου καὶ πρὸς ἄ ἡ μονὴ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος, ως λ.χ. ἐν ταῖς ὡριγενειακαῖς ἔρισι. Φαίνεται δ' ὅτι τοιαῦται ἐπιτομαὶ δὲν ἐγένοντο ἀνευ λόγου, ἀλλ' εἶχον καὶ πρακτικὸν τινα σκοπὸν ἦτοι τὴν μείζονα τούτων διάδοσιν εἰς τε τὰ μοναχικὰ πλήθη καὶ τὸ δημόσιον, διότι εἰς τὸν βομβύκινον κάδικα, οὐ ἐμνήσθην ἀνωτέρω, πλὴν τοῦ βίου τοῦ Ἀγίου Σάββα ὑπάρχει κατ' ἐπιτομὴν καὶ ὁ τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου βίος.

ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ

Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ Ιεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου

1905

**ΤΑ ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΕΙΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ
ΕΠΙ ΜΩΣΑΪΚΟΥ ΤΟΥ Δ' ΑΙΩΝΟΣ**

Ἡ θρησκευτικὴ ἵστορία τῆς Παλαιστίνης συνδέεται στενώτατα πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἵστορίαν τῆς Δύσεως καὶ ἴδιας τῆς Ἰταλίας. Ὁ Δ' μάλιστα αἱών ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἔξοχὴν ἐποχὴν τῆς θρησκευτικῆς ἐπικοινωνίας Παλαιστίνης καὶ Δύσεως, ἐποχήν, καθ' ἣν παμπληθεῖς ἥρξαντο νά συρρέωσιν εἰς τοὺς Ἅγιους Τόπους οἱ ἀπὸ τῆς Ἐσπερίας προσκυνηταί, ὅπως παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Γολγοθᾶ, τὸν ζωοδόχον τοῦ Σωτῆρος Τάφον καὶ τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ προσφέρωσι τὸν φόρον τῆς εὐσεβείας αὐτῶν καὶ τῆς πίστεως.¹ Πολλοὶ τῶν προσκυνητῶν τούτων ἐρχόμενοι κατέμενον τοῦ λοιποῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἢ ἐν Βηθλεέμ, προσκαλοῦντες καὶ ἄλλους ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν, ὅπως τὸ αὐτὸ πράξωσιν ἢ τουλάχιστον ἀπλῶς προσκυνήσωσι τοὺς Ἅγιους Τόπους,² ἔτεροι δὲ ἐπανακάμπτοντες εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν ἐφιλοτιμοῦντο καὶ ἄλλων τὴν εὐσέβειαν νὰ κινήσωσι δι' ὡς οἵον τε ζωηρῶν καὶ λαμπρῶν χρωμάτων διαζωγραφοῦντες τὰ κατὰ τοὺς Ἅγιους Τόπους καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς θρησκευτικὴν ζωὴν καὶ κίνησιν. Εἰς τοῦτο πάντας, οὐχὶ δὲ εἰς ἀπλῆν ἀναμνηστικὴν αἰτίαν, ὀφείλεται καὶ ἡ συγγραφὴ τῶν Ὀδοιπορικῶν, τῶν τοσούτω σπουδαίων τούτων διὰ τὴν Ἱεροσολυμιτικὴν Ἰστορίαν πηγῶν. Ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πνευματικὴ ζωὴ τῶν Ιεροσολύμων ἦν εἰς ἐπὶ πλέον λόγος ἔλκων τοὺς ἀπὸ τῆς Δύσεως λογίους προσκυνητάς, οἵτινες ἐν Παλαιστίνῃ ἐγνωρίζοντο μετὰ τῆς ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς εὐρισκομένης θεολογικῆς

¹ Ἰδε Hieronym. Epistola ad Marcellam Patr. Migne Ser. Lat. t. XII Ep. 43- 46. Ad Eustochium Ep. 108.

² Hier. Ep. ad Exuperentium 145. Ad Rusticum 122.

κινήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ κατελαμβάνοντο ἐπ' ἐνθέομου πόθου νὰ μεταγγίσωσι καὶ εἰς τὴν αὐχμῶσαν καὶ νηπιάζουσαν ἔτι Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως τὸν χυμὸν τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ ἐν Βηθλεὲμ ὑπὸ τῆς Παύλας¹ καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν ὑπὸ τῆς ὁσίας Μελανίας² ἴδρυθέντα μοναστήρια καθίστανται περιφανῆ κέντρα οὐ μόνον βίου θρησκευτικοῦ, ἀλλὰ καὶ σπουδαίας πνευματικῆς κινήσεως ἐπεκτεινομένης μέχρις αὐτῶν τῶν θύραθεν συγγραφέων.³ Οἱ Ιερώνυμος ἀπὸ τῆς Βηθλεὲμ τροφοδοτεῖ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῶν πολυπληθῶν αὐτοῦ συγγραφῶν καὶ μεταφράσεων καὶ δημιουργεῖ τὴν δόξαν αὐτοῦ ὡς περιφανοῦς Ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέως. Οἱ Ρουφῖνος ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν ἐξαποστέλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν τὰ φιλοσοφήματα τοῦ Ωριγένους, ὁ δὲ ἀγνωστος συγγραφεὺς τοῦ Βορδιγαλλείου Ὁδοιπορικοῦ καὶ ἡ Συλβία γνωρίζουσι τοῖς ἐν τῇ Δύσει τὴν ἐξωτερικὴν τῶν Ἅγίων Τόπων λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸν ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις ζηλευτὸν καὶ περισπούδαστον θρησκευτικὸν βίον τῶν χριστιανῶν. Οὕτω δὲ δημιουργεῖται ἀνεπαισθήτως λατινικὴ θρησκευτικὴ φιλολογία, ἥτις εἶνε τὰ μάλιστα χρήσιμος οὐ μόνον πρὸς καταρτισμὸν τῆς κατὰ τὸν Δ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας τῶν Ιεροσολύμων, ἀλλὰ καὶ πρὸς διαφώτισιν καὶ κατὰ προσέγγισιν ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ ζητήματος τοῦ ἐν Ιεροσολύμοις Κωνσταντινείου Ναοῦ, ἐφ' οὗ ὅλως ἀνεπαρκὲς φῶς ἐπιχέει ἡ λακωνικὴ καὶ ἐν πολλοῖς ἀσαφής γλῶσσα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἰστορικοῦ Εὐσεβίου.

Ἀλλ' ἡ Παλαιστίνη δὲν ἔχοησίμευσεν ὡς πηγὴ, ἐξ ἣς ἤντλησε μόνον πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ζωὴν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Καὶ ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας τῆς τελευταίας ταύτης οὐκ ὀλίγον συνεβάλετο ἡ Παλαιστίνη παρασχοῦσα πολύτιμον θρησκευτικὸν ύλικὸν διὰ τὴν ἐν τῇ Δύσει χριστιανικὴν τέχνην μετενεχθὲν

¹ Οἱ Τιλλεμόντιος τάς ὑπὸ τῆς Παύλας ἐν Βηθλεὲμ κτισθείσας μονάς ἀναβιβάζει εἰς τέσσαρας. Memoires t. 12 p. 122 καὶ ἔξης.

² Παλλαδίου Λαυσαϊκ. κ. 118. Migne Patr. Gr. t. 34.

³ Rutini, Invectiv. lib. I, 8 Migne Patr. Lat. t. XXI.

βαθμηδὸν εἰς τὴν ύπό τῶν ἐπισκεψαμένων τοὺς Αγίους Τόπους προσκυνητῶν. Τὸ σημεῖον τοῦτο τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν εἶναι ἄξιον ἀληθῶς ν' ἀποτελέσῃ τὸ θέμα ἴδιαιτέρων ὅλως μελετῶν, διὰ τῶν ὅποιών φρονοῦμεν, δτι, σὺν ἄλλοις, πολὺ θὰ ἐπιχυθῇ φῶς ἴδιως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τοῦ τόπου τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀνεγερθέντος ναοῦ, ὅπερ τοσαύτας, ἐπιστημόνων γραφίδας ἔχει μέχρι τοῦδε ἀπασχολήσῃ, ἀλλ' ἀνευ τινός ὀρισμένης ἡ κἀν μονίμου ἐπιτυχίας. Ἰσως δὲ τὰ εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀναγόμενα χριστιανικὰ μνημεῖα ἴδιως, τῆς Ἰταλίας ἀποβῶσιν ἡμέραν τινά, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν ἐγγράφων Λατινικῶν μνημείων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἡ κλεὶς τῆς ἐπιλύσεως τοῦ πολυπλόκου τούτου ζητήματος, διότι τείνει σχεδὸν νὰ καταστῇ ἀναντίρρητον, δτι ἡ Παλαιστίνη τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος δύναται νὰ μελετηθῇ καὶ ἐν τινι μετρῷ ν' ἀνευρεθῇ ἐν τοῖς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς χριστιανικοῖς μνημείοις τῆς Ρώμης καὶ ἄλλων Ἰταλικῶν πόλεων. Εἰς πρόχειρον ὑποστήριξιν τῶν ἡμετέρων γνωμῶν ἐπέρχεται, μεταξὺ ἄλλων, τὸ ἔξοχον καλλιτέχνημα, οὗτινος παραθέτομεν τὴν εἰκόνα καὶ τῶν ἐφ' οῦ ἐργασιῶν σύντομον περίληψιν προτιθέμεθα νὰ παράσχωμεν.

Τὸ ἔξαισίας τέχνης μωσαϊκὸν τοῦτο κατέχει ὄλόκληρον τὴν κόγχην τῆς πυλαίας ἀψίδος τῆς ἐν Ρώμῃ Ἐκκλησίας τῆς ἀγίας Πουδεντιανῆς, (*Santa Pudenziana*), ἥτις θεωρεῖται μία τῶν ἀρχαιοτέρων, ἀν μὴ ἡ ἀρχαιοτάτη, τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ρώμης, οἰκοδομηθεῖσα ἐπὶ τοῦ Πάπα Πίου τοῦ Α' (142-157), ἀνακαινισθεῖσα δὲ καὶ ἔξωραϊσθεῖσα ἐπὶ τοῦ Πάπα Σιρικίου (384-398),¹ εἰς τὸν ἰερέα δὲ τούτου Λεόπαρδον ἀποδίδεται ἡ τε μαρμάρωσις τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὡς καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἀψίδος μωσαϊκόν.

¹ Κεῖται πρὸς Δ. τῆς Βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Μαρίας τῆς Μεγάλης (*Santa Maria Maggiore*) καὶ τῆς πλατείας τοῦ Ἐσκουλίνου ἐν τῇ *Via Urbana* καὶ ὡς λέγουσιν, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς οἰκίας τοῦ Γερουσιαστοῦ Πούδεντος (*Pudens*), ἐν ἡ κατὰ τὰς Ρωμαϊκὰς παραδόσεις, ἔξενίσθη ὁ Απόστολος Πέτρος. Υπάρχει μάλιστα νῦν ἐν αὐτῇ παρεκκλήσιον μετὰ λειψάνων τραπέζης, ἐφ' ᾧς, κατὰ τὰς αὐτὰς πάντοτε παραδόσεις, ὁ Απόστολος εἶχε τελέσῃ τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας (*Collection des Guides-Joanne. Rome et ses envir. Paris 1904 p. 47*). Μᾶλλον ὅμως κατέχει τὴν θέσιν δημοσίου τινός λουτρῶνος. Πρὸς Ν. τῆς Ἀγ. Μαρίας τῆς Μεγάλης ὑπάρχει ἐτέρᾳ ἐκκλησίᾳ ἀναγομένη εἰς τὸν Δ' αἰῶνα, ἐπ' ὄνόματι τῆς ἀγίας Πραξήδης (*Santa Prassede*), θεωρουμένης ἀδελφῆς τῆς ἀγίας Πουδεντιανῆς κατὰ τινα ἀμφιβόλου γνησιότητος ίστορίαν ἀποδίδουσαν αὐταῖς ὡς πατέρᾳ τὸν προμνησθέντα Πούδεντα, ὃν ἐξ ἄλλου δέον να διακρίνωμεν ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον Β' Ἐπιστολῆ (4, 21) μνημονευομένου. (*Tillemont, Memoires t.2 p. 314*).

Τοῦτο ἐμαρτύρει ἐπιγραφὴ ἀπολεσθεῖσα κατὰ τινα ἐπισκευὴν ἐν ἔτει 1588, καθ' ἣν καὶ ἄλλαι τινὲς ἐλαφραὶ ἀλλοιώσεις ἐγένοντο ἐπὶ τῶν προσώπων τῆς παραστάσεως.¹ Εὐτυχῶς αἱ ἐπὶ τοῦ ἀριστουργήματος τούτου ἐμβριθεῖς μελέται τοῦ Garucci καὶ τοῦ de Rossi ἀπέδειξαν, ὅτι, μεθ' ὅλας τὰς κατὰ καιροὺς καταστροφὰς διαφόρων τμημάτων καὶ ἐπιδιορθώσεις, οὐδέν, εἴτε πρόσωπον εἴτε οἰκοδόμημα, ὑπὸ τῆς φαντασίας ἐπ' αὐτοῦ προσετέθη, ὥστε τὸ σύνολον τῶν τε προσώπων καὶ τῶν κτιρίων, ὡς ἔχει νῦν, ἀνέρχεται ἀσφαλῶς μέχρι τοῦ Πάπα Σιρικίου. Άλλ' ἐὰν ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ἐποχῆς καὶ τῷ ζητήματι τῆς ἀκεραιότητος αὐτοῦ συμφωνοῦσιν οἱ ἀρχαιολόγοι, μεγάλη ὅμως ἀριστία καὶ διαφωνία παρ' αὐτοῖς μέχρι πρὸ τινος ἐπεκράτει σχετικῶς πρὸς τὰς ἐπ' αὐτοῦ παραστάσεις, αἵτινες, ὡς καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος δείκνυται, εἶναι αἱ ἔξης.

Ἐν τῷ μέσῳ ἀκριβῶς τῆς ὅλης παραστάσεως ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς χρυσοῦ λιθοκολλήτου θρόνου κάθηται ὁ Ἰ. Χριστὸς διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὐλογῶν, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ κρατῶν ἀνοικτὸν βιβλίον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ: Dominus Conservator Ecclesiae Pudentianaæ. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ μικρὸν τι κατωτέρω κάθηνται οἱ Ἀπόστολοι,² ἐν οἷς προέχουσιν αἱ μιօρφαὶ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Πέτρου, ὅπισθεν τῶν ὅποιων ἵστανται δύο γυναῖκες πρὸς τὸν Ἰησοῦν προσκλίνουσαι καὶ κρατοῦσαι στεφάνους. Κάτωθεν τοῦ θρόνου τοῦ Ἰησοῦ ἵσταται ἐπὶ βράχου ὁ Θεῖος Ἄμνος, ἐφ' οὗ τὸ ἐν εἴδει περιστερᾶς Ἅγιον Πνεῦμα ἐκτείνει τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ. Τὸν χορὸν τοῦτον τοῦ Σωτῆρος μετὰ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ περιβάλλει ἐκ τῶν ὅπισθεν μεγαλοπρεπῆς στοὰ, ἣς αἱ μὲν μεταξὺ τῶν κιόνων ἀψίδες φέρουσι μετάλλινα δικτυωτά, ἡ δὲ στέγη πλατείας ἐπιχρύσους

¹ A. Pératé, L' Archeologie chrétienne p. 207.

² Κατὰ τὸν ἀκρωτηριασμὸν τῆς ἀψίδος ἀφηρέθησαν δύο, τὰ ἄκρα αὐτῆς κατέχοντες, ἐξ οὗ καὶ νῦν εἶνε μόνον δέκα. A. Peraté, αὐτόθι.

κεράμους. Πέραν τῆς στοᾶς ταύτης καὶ ὅπισθεν ἀκριβῶς τοῦ Χριστοῦ ὑψοῦται λοφίσκος μετ' ἀπορρόγων πλευρῶν καὶ ἐπ' αὐτοῦ μέγας σταυρὸς διάστικτος ὑπὸ λίθων πολυτίμων, ἔκατέρωθεν δ' αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ βάθει οὐρανοῦ χρώματος βαθυκυάνου διαυλακουμένου ἐλαφρῶς ὑπὸ νεφυδρίων ἀναφαίνονται τὰ σύμβολα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν μετ' ἐπηρμένων πτερύγων. Τέλος, πέραν τῶν παραστάσεων τούτων ἐγείρονται ἐν ἀπόπτῳ διάφροδοι μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομαὶ, ᾧν ἡ συμμετρία, ἡ ἐπιβάλλουσα ὄψις καὶ ἡ λίαν ἐπιμεμελημένη ἀρχιτεκτονικὴ δικαίως ἐφείλκυσαν τὴν ἴδιαιτέραν προσοχὴν τῶν ἀρχαιολόγων καὶ παρώρμησαν αὐτοὺς εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ὁ τοῦ μωσαϊκοῦ τούτου καλλιτέχνης δέν εἰργάσθη ὑπό τὰς ἐμπνεύσεις τῆς φαντασίας αὐτοῦ, ἀλλ' εἶχεν ὡς πρότυπα πραγματικὰ οἰκοδομήματα, ἅπερ καὶ ἀντέγραψεν ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθείσης εἰκόνος. Τίνα δημως τὰ ἀντιγραφέντα οἰκοδομήματα;

Τὴν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπόκρισιν πρῶτος ἔδωκεν ὁ τὴν ὄλην τοῦ μωσαϊκοῦ τούτου παράστασιν ἐπιχειρήσας νὰ ἐρμηνεύῃ Ιταλὸς ἐπιστήμων Bianchini, βασίσας τὰς ἐξηγήσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς προμνησθείσης ἰστορίας τῆς οἰκογενείας τοῦ γερουσιαστοῦ Πούδεντος, παρὰ τῇ ὅποιᾳ διέμεινε δῆθεν ἐπὶ τινα καιρὸν ὁ Ἀπόστολος Πέτρος· πάντως δὲ καὶ ὁ Παῦλος, ἀφοῦ οὗτος μνημονεύει αὐτοῦ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ, εἰ καὶ κατ' ἀρχὴν ἡμεῖς ὑπεδείξαμεν, ὅτι πρόκειται περὶ δύο διαφόρων προσώπων. Ἐντεῦθεν κατ' αὐτὸν, ἡ ὄλη τοῦ μωσαϊκοῦ σκηνὴ παρίστησι τὴν ἰστορίαν, τὴν προέλευσιν καὶ τὴν τοποθεσίαν τῆς Πουδεντιανῆς Ἐκκλησίας ἢ τοῦ τίτλου¹ τοῦ Πούδεντος, ὡς ὀνομάζει αὐτὴν. Αἱ δύο γυναικεῖαι μορφαί εἶναι αἱ τοῦ Πούδεντος θυγατέρες Πουδεντιανή² καὶ Πραξήδη, ἐπιθέτουσαι, κατὰ τὸ ἐν τῇ ἀρχαιότητι κρατοῦν ἔθος τῆς ξενίας, στεφάνους, ἐπὶ τῶν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Πούδεντος καθημένων ὑψηλῶν ξένων. Οἱ μετὰ τοῦ

¹ Titulus ἐκαλεῖτο ἱδίως ὁ, κατὰ τοὺς πρῶτους αἰῶνας, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ναῶν τοποθετούμενος τάφος καὶ καλυπτόμενος διὰ μαρμαρίνης ἢ λιθίνης πλακός, ἐφ' ἣς ἐτελοῦντο τὰ θρησκευτικὰ μυστήρια. Οἱ αὐτὸς ἐκαλεῖτο καὶ martyrium, memoria καὶ confessio, ἵδ. Α. Κοπάση, Γενικαὶ Γνώσ. περὶ Χριστ. Ἀρχαιολ. σ. 217.

² Κατά τὸν Pératé αὗται εἶνε μᾶλλον συμβολικαὶ μορφαὶ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν (τῆς ἐξ Ιουδαίων καὶ τῆς ἐξ ἑθνῶν), αἵτινες ἄλλως τε παρατηροῦνται ἐπὶ τε τοῦ μαυσωλείου τῆς ἀγίας Κωσταντίας καὶ ἐπὶ τῶν μωσαϊκῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Σαββίνης ἐνθ. ἄν.

σταυροῦ λόφος παρίστησι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Πούδεντος, τὰ δὲ πέραν αὐτοῦ οἰκοδομήματα τὴν φημιζομένην διὰ τὰ ἐν αὐτῇ λαμπρὰ ίδρυματα συνοικίαν τῆς Ρώμης *Vicus Patricius*.¹

Ο γνωστὸς ἀρχαιολόγος de Rossi, ἀποδεχόμενος τὴν τελευταίαν ταύτην ἐξήγησιν τοῦ Bianchini, τὴν ὅλην τοῦ μωσαϊκοῦ σκηνὴν θεωρεῖ παριστῶσαν τὴν Οὐράνιον Ιερουσαλήμ, πρὸς παράστασιν ὅμως ταύτης ὁ καλλιτέχνης τὰς γραμμὰς αὐτοῦ ἔδανείσθη ἐκ τοῦ *Vicus Patricius* καὶ ἐντεῦθεν, κατὰ τὸν de Rossi, τό ἀριστούργημα τοῦτο προσλαμβάνει πολὺ μεγαλειτέραν ἀρχαιολογικὴν ἀξίαν, ἀτε περισῶσαν ἡμῖν ἄποψιν τῆς Ρώμης τοῦ Δ' αἰῶνος.²

Τὴν ἐφ' ἵκανὸν ἐπικρατήσασαν γνώμην τῶν Bianchini - de Rossi ἐνελαβε ν' ἀνασκευάσῃ ὁ Ρῶσσος καθηγητὴς κ. Δ. Αηνάλωφ καταλήξας διὰ σοβαρῶν ἐπιχειρημάτων εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ μωσαϊκὸν τῆς ἀγίας Πουδεντιανῆς παρέχει ἡμῖν ἄποψιν τῆς Ιερουσαλήμ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ Δ' αἰῶνος, ἐξαιρετικῶς ὑποδεικνύον τὸν Γολγοθᾶν καὶ τοὺς συναφεῖς πρὸς αὐτὸν ναοὺς τοὺς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἰδρυθέντας, πληροῦντας δὲ διὰ τῆς φήμης αὐτῶν, καθ' ὃν χρόνον ἐφιλοτεχνήθη τὸ μωσαϊκόν, ὀλόκληρον τὸν τότε χριστιανικὸν κόσμον.³ Μετὰ ἔξ ἔτη ἔτερος ἐπιστήμων, ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐν Ιεροσολύμοις γραικοκαθολικοῦ σεμιναρίου τῆς Ἀγίας Ἀννης πατὴρ Leon Cré, ἐν Ρώμῃ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1900 διατρίβων καὶ ἐπωφελούμενος ὑπονοίας τινὸς τοῦ πατρὸς H. Grisar, ἐνός τῶν συντακτῶν τῆς *Civiltà Cattolica*, νομίσαντος ὅτι ἀνεγνώρισεν ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ μωσαϊκοῦ τὰς οἰκοδομὰς τῶν Ιεροσολύμων, διὰ μελετῶν, ἀς καὶ προφορικῶς ἀνεκοίνωσε καὶ διὰ τοῦ τύπου ἐξέδωκε,⁴ κατέληξεν εἰς τὸ αὐτὸν καὶ ὁ Αηνάλωφ συμπέρασμα

¹ Bianchini, Anastasii Bibliothecar. De vitis Roman. Pontificorum t. I, p. 123,6 παρὰ Αἴναλος, Γολγοφα και Κρεστ η μοζαικε IV βεκα.

² De Rossi Musaici e saggi etc. f. 13, 14 παρ' Αηνάλωφ, αὐτόθι.

³ Δ. Β. Αηνάλωφ, ὁ Γολγοθᾶς καὶ ὁ Σταυρὸς ἐπὶ μωσαϊκοῦ τοῦ Δ' αἰῶνος ἐν τῷ Δελτίῳ (Ἀνακοινώσεις) τῆς Ρωσσικῆς Παλαιοτινείου Ἐταιρείας. Φεβρουάριος 1894. Ἐξεδόθη καὶ ἐν ιδίῳ τεύχει, ὅπερ ἔχομεν ὑπ' ὄψει.

⁴ Ἰδε περὶ τούτων τὸ περιοδικὸν *La Terre Sainte* ἀριθμ. 4 τοῦ 1901 σελ. 49 σημ. 1 καὶ σελ. 52 σημ. Ἡ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς 4 καὶ 5 τοῦ προμνησθέντος ἔτους τοῦ περιοδικοῦ τούτου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «L' Eleona et autres sanctuaires de Jérusalem reconnus à Rome dans la mosaique du IV siècle de Sainte-

πλὴν ἐλαχίστων τινῶν διαφορῶν ἀποβλεπουσῶν τὴν ἰδιότητα τῶν δεξιόθεν τοῦ Γολγοθᾶ οἰκοδομημάτων. Εἰς ταύτας ὥθησαν τὸν πατέρα Cré ἰδίως αἱ περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ ὅρους τῶν Ἐλαιῶν ναῶν ἐργασίαι αὐτοῦ, ἃς καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ ἔξεδωκε.¹ Λίαν δ' ὁρθῶς ἐγνωμάτευσεν, ὅτι τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο εὔρηται ἐν στενῇ σχέσει πρὸς τὸ Ὀδοιπορικὸν τῆς Σιλβίας, ὅπερ, γραφὲν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐψηφοθετήθη καὶ τὸ μωσαϊκόν, ἦτοι μεταξὺ τοῦ 383 καὶ 385,² παρέχει ἡμῖν ἔκλαμπρον εἰκόνα τῶν κυριωτέρων ἐνιαυσίων θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ ἑορτῶν ἐν Ἱεροσολύμοις.³ Ἐντεῦθεν, σχετίζων προσέτι τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο τῆς Ρώμης πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Μαδηβᾶς παράστασιν τῆς Ἱερουσαλήμ, δέχεται τὴν μὲν Peregrinatio τῆς Σιλβίας ὡς Ὀδηγὸν (Guide) διὰ τὰς εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ ἴερας ἐπισκέψεις, αὐτὸ δὲ τοῦτο ὡς λειτουργικὸν μωσαϊκὸν οὐδὲν ἄλλο περιέχον ἢ μόνον τοὺς εὐκτηρίους τῶν Ἱεροσολύμων οἴκους καὶ καταλήγει εἰς τὸ ἔξῆς κύριον αὐτοῦ συμπέρασμα: «τὸ ἐν Ρώμῃ ἐπὶ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Σιρικίου Α' (384-398) ἐκτελεσθὲν μωσαϊκὸν τῆς Αγίας Πουδεντιανῆς ἀναπαριστᾶ ἀποψιν τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῶν πέριξ αὐτῆς ἴερῶν, ἀτινα ἀπεικονίζονται μετὰ διαστάσεων ἀναλόγων πρὸς τὴν θρησκευτικὴν σπουδαιότητα, ἢν ἀπένεμεν αὐτοῖς ἡ Ἱεροσολυμιτικὴ λειτουργία κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος».⁴ Συμφώνως πρὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ ταύτην καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Σιλβίας, καθ' ὃ αἱ ἴεραι τελεταὶ ἔξειλίσσοντο ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐντὸς αὐτῶν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἰδίως παρὰ τὸν Γολγοθᾶν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκτὸς αὐτῶν καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ ὅρους τῶν Ἐλαιῶν, τὸ ὅλον μωσαϊκὸν

Pudentienne» δημοσιευθεῖσα μελέτη τοῦ πατρὸς Cré ἀνεγνώσθη τὴν 20 Απριλίου 1900 ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ Β' Συνεδρίῳ τῆς Χριστιανικῆς Αρχαιολογίας καὶ ἐν τῇ ἐν Ἱεροσολύμοις μονῇ τοῦ ἀγίου Στεφάνου τὴν 28 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Η μελέτη αὕτη ὡς καὶ ἡ ἐπιστολὴ, δι' ἣς ἀνήγγειλεν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Terre Sainte (1900 ἀριθμ. 7 σ. 97-98) τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ ὁ πατὴρ Cré, δεικνύουσιν, ὅτι εἰς ταύτην δέν ἐχειραγγήθη ὑπὸ τῆς πολὺ προγενεστέρας ἐργασίας τοῦ Αηνάλωφ, οὗτινος οὐδὲ κἀντος μνείας ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ ὑπάρχει. Ὁθεν, εὶ καὶ πάντοτε ἡ προτεραιότης ἀνήκει εἰς τὸν κ. Αηνάλωφ, ἵση τιμὴ εἰς ἀμφοτέρους ὄφείλεται, διότι ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων ἐργασθέντες ἀμφότεροι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἔχυπηρέτησαν.

¹ La Crypte du Credo. Paris. Ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν τῇ Terre Sainte ἔτ. 1897.

² Ἄλλοι ὡς ἔτος συγγραφῆς τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τούτου θεωροῦσι τὸ 380. Ἰδ. Χρ. Παπαδοπούλου, Αἱ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα τελεταὶ τῆς Ἐκκλ. Ἱεροσολυμ. σ. 5. Η τοιαύτη ὅμως ἀσήμαντος διαφορὰ οὐδεμίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος σημασίαν ἔχει.

³ L' Eleona et autres etc. Terre Sainte t. XVIII p. 53.

⁴ Αὐτόθι

θεωρεῖ διηρημένον διὰ τοῦ λόφου τοῦ Γολγοθᾶ εἰς δύο ήμίση. Τούτων ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἐκτείνει ὁ Σωτὴρ τὴν δεξιὰν Αὐτοῦ, ἀναπαριστᾶ τὰ δύο συναφῆ πρὸς τὸν Γολγοθᾶν Κωνσταντίνεια μνημεῖα καὶ ἐφεξῆς τοὺς λοιποὺς ναοὺς τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Αγίας Πόλεως, μεταξὺ τῶν ὅποιων ὁ καλλιτέχνης διετήρησε τὰς ἀληθεῖς τοπογραφικὰς σχέσεις, ἐφ' ὅσον τῷ ἐπέτρεπον τὰ μέσα αὐτοῦ καὶ οἱ νόμοι τῆς προοπτικῆς· τὸ δ' ἔτερον, ἐκ τῶν ἔξω κτιρίων πρὸ παντός, ἀναπαριστᾶ τὰ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν δύο Κωνσταντίνεια οἰκοδομήματα, τὴν Ἀνάληψιν καὶ τὸν ὑπὸ τῷ ὄνομα Eleona γνωστὸν παρὰ τοῖς προσκυνηταῖς ναόν.¹ Άλλὰ κατὰ πόσον ἀραγε τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο, ὅπερ καθ' ἡμᾶς παρουσιάζει ἀποψιν τῆς Ιερουσαλήμ οὐχὶ ἀκριβῶς ἐκ τοῦ δυτικοῦ μέρους, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ νοτιοδυτικοῦ, συμφωνεῖ ἐν ταῖς παραστάσεσιν αὐτοῦ πρὸς τὰς περὶ τούτων γραπτὰς πληροφορίας τῆς καθ' ἓν ἀνεφάνη καὶ τῶν ἐγγὺς αὐτῇ ἐποχῶν; διότι ὁ καθορισμὸς τοῦ ζητήματος τούτου ἐπιλύει καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀληθοῦς ἴδιότητος τῶν ἐπὶ τοῦ ἀριστουργήματος τούτου σκηνῶν.

Ἐν πρώτοις τὸ ὅμμα τοῦ θεατοῦ πλήττει ὁ γυμνὸς βράχος τοῦ Γολγοθᾶ μετὰ τοῦ ἐπὶ κορυφῆς αὐτοῦ ὑπερμεγέθους σταυροῦ, ἐγγὺς μὲν τοῦ Κωνσταντίνου ναοῦ, ἀλλ' ἐν ὑπαίθρῳ ἰστάμενος. Ο πρῶτος δοὺς περιγραφὴν τοῦ ναοῦ τούτου ἰστορικὸς Εὐσέβιος οὐδὲν σχεδὸν περὶ Γολγοθᾶ ἀναφέρει, περιοριζόμενος κυρίως εἰς συνοπτικωτάτην περιγραφὴν τῆς ἐπὶ τοῦ Τάφου τοῦ Σωτῆρος ἀνεγερθείσης Ἐκκλησίας καὶ τῆς πρὸς ταύτην συνεχομένης καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐκτεινομένης Βασιλικῆς. Καὶ δὴ ὡμίλησας περὶ τῆς πρώτης ἐπάγει «Διέβαινε δ' ἔξῆς ἐπὶ παμμεγέθη χῶρον, εἰς καθαρὸν αἴθριον ἀναπεπταμένον· δὸν δὴ λίθος λαμπρὸς κατεστρωμένος ἐπ' ἐδάφους ἐκόσμει, μακροῖς περιδρόμοις στοῶν ἐκ τοιπλεύρου περιεχόμενον» καὶ ἐφεξῆς ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφὴ τῆς Βασιλικῆς.² Πάντες οἱ ἐπιστήμονες ὁμοφώνως ἐν τοῖς λόγοις τούτοις τοῦ Εὐσεβίου διαβλέπουσι μέγαν καὶ ἐκτεταμένον χῶρον κείμενον μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Βασιλικῆς, τελείως ὑπαιθρον καὶ περιβαλλόμενον ἐκ τῶν τοιων αὐτοῦ πλευρῶν ὑπὸ μακρῶν στοῶν. Περὶ λόφου τοῦ Γολγοθᾶ καὶ σταυροῦ οὐδεὶς ἐν

¹ Αὐτ. σ. 54.

² Εὐσεβίου, Βίος Κωνσταντ. I, 35 Πατρ. Ἐλλ. Migne τόμ. 20.

ταῖς σχετικαῖς περικοπαῖς τοῦ Εὐσεβίου λόγος. Οὐχ ἡττὸν τινες ἀνεῦρον παρ' αὐτῷ σπουδαίους τινὰς ὑπαινιγμούς, οἵτινες, λαμβανόμενοι ἐν συνδέσμῳ μετ' ἄλλων πληροφοριῶν, παρεχομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν προσκυνητῶν καὶ τινῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, προσλαμβάνουσι σημασίαν ἰστορικῶν μαρτυριῶν.

Εἰς οὐδένα εἶνε ἄγνωστος ὁ πρὸς τιμὴν τοῦ σταυροῦ ζῆλος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, οὗτινος τὴν ύπερ τούτου δρᾶσιν ὁ τε Εὐσέβιος καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἰστορικοὶ περιγράφουσιν. Ο σταυρὸς ἐπ' αὐτοῦ ἀπέβη οὐ μόνον τὸ διακριτικὸν ἔμβλημα τῶν στρατευμάτων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔμβλημα ὅλου τοῦ κόσμου, ἐφ' οὗ τότε ἐβασίλευεν ὁ πρῶτος χριστιανὸς αὐτοκράτωρ. Ἀπετυπώθη ἐπὶ τῶν ἀσπίδων, τῶν περικεφαλαίων, ἐν ταῖς αἱθούσαις τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, ἐπὶ νομισμάτων, εἰκόνων βασιλικῶν¹ καὶ πανταχοῦ ἐνθα ύπηρχον χριστιανοί. Πλεῖστα μνημεῖα τοῦ Δ', Ε' καὶ ΣΤ' αἰῶνος καταμαρτυροῦσι τὴν καταπληκτικὴν διάδοσιν τοῦ νικητηρίου τούτου τροπαίου, τοῦ σωτηρίου σημείου, πρὸς ὁ ἀπέβλεπεν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ὡς πρὸς «ώραιότητα τῆς Ἐκκλησίας, βασιλέων κραταίωμα, πιστῶν στήριγμα καὶ δόξαν τῶν Αγγέλων». Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ σταυρὸς ἐπὶ Κωνσταντίνου κατέστη τὸ φανερὸν ἔμβλημα τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου, πολιτικῆς, θρησκείας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.²

Ἐντεῦθεν, διὰ τὴν ἔλλειψιν πλέον παντὸς φόβου, οὐ μόνον ὁ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χριστιανικοῖς μνημείοις ἐπ' ὅρους ἀπεικονιζόμενος ἀμνὸς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος ύποχωρῶν πρὸ τοῦ ἀντικαθιστῶντος αὐτὸν σταυροῦ,³ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντίνος ἔτι ἐνωρίτερον καταρρίπτων τοὺς ναοὺς καὶ τὰ εἴδωλα τοῦ ἐθνισμοῦ ὑποκαθίστα εἰς αὐτὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν προσκύνησιν αὐτοῦ ἀνεγείρων πανταχοῦ θριαμβευτικὰς ἀψίδας καὶ ναοὺς εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Τοιοῦτὸν τι ἀκριβῶς ύποδεικνύει ὁ Εὐσέβιος γενόμενον καὶ ἐν Παλαιστίνῃ: «τὰ δ' ἐπὶ τοῦ Παλαιστινῶν ἔθνους, τῆς

¹ Εὐσεβίου αὐτόθι. II, VIII. Σωζομένου Ἐκκλησιαστ. Ἰστορία, I, VIII.

² Ν. Π. Κονδακώφ, Ἀρχαιολογικὴ ἐκδρομὴ ἀνὰ τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην 286—287. Πετρούπολις 1904. Δ. Αηνάλωφ, Ἡ διάταξις τῶν κυρίων οἰκοδομῶν τῶν Κωνσταντινείων κτισμάτων κατά τὰ δεδομένα τῶν ἐγγράφων πηγῶν Ανακοινώσ. Ρωσσ. Παλ. Ἐταιρείας 1903 ἀριθμ. 2, σελ. 69-70

³ Н.Покровский.Очерки памятников православной иконографии и искусства. 28 Πετρούπολις 1894

Ἐβραίων βασιλικῆς ἔστιας ἐν μέσῳ, κατ' αὐτὸ δὴ τὸ σωτήριον (τ.ἔ. ἐπὶ τοῦ τόπου τοῦ σωτηρίου πάθους), οἵκον εὐκτήριον παμμεγέθη, νεών τε ἄγιον τῷ σωτηρίᾳ σημείῳ τ.ἔ (εἰς τιμὴν τοῦ σταυροῦ) πλουσίαις καὶ δαψιλέσι κατεκόσμει φιλοτιμίαις... Τρεῖς δ' ἀπολαβὼν ἐν τῇ δὲ χώρᾳ (τόπους), τρισὶν ἄντροις μυστικοῖς τετιμημένας, πλουσίαις ταύτας οἰκοδομαῖς ἐκόσμει, τῷ μὲν τῆς πρώτης θεοφάνειας ἄντρῳ (τ.ἔ. τῆς Βηθλεὲμ) τὰ τῆς καταλλήλου νέμων τιμῆς, τῷ δὲ τῆς ύστάτης ἀναλήψεως (Ορος τῶν Ἐλαιῶν) τὴν ἐπὶ τῆς ἀκρωτείας μνήμην σεμνύνων, τῷ δὲ μέσῳ τοῦ παντὸς ἀγῶνος (τόπος τῆς Αναστάσεως) τὰς σωτηρίους ἀνυψῶν νίκας· ταῦτα δὴ πάντα βασιλεὺς ἐκόσμει, τὸ σωτήριον εἰς ἅπαντας ἀνακηρύττων σημεῖον (τ.ἔ. τὸν σταυρόν)».¹

Οὕτω λοιπὸν ὁ Εὐσέβιος ἀφηγεῖται περὶ ἀναστηλώσεως τοῦ σταυροῦ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου τῶν παθημάτων τοῦ Κυρίου, ποῦ ὅμως ἀκριβῶς δέν δογίζει. Τὸν δογισμὸν τοῦτον παρέχει ὁ Τιρώνυμος, ὅστις ἐν τῇ πρὸς Παυλīνον ἐπιστολῇ αὐτοῦ, γραφείσῃ περὶ τὸ 395, λέγει, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αδριανοῦ μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ 180 περίπου ἔτη, ἥσαν ἰδρυμένα καὶ ἐλατρεύοντο ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ἐπὶ μὲν τοῦ τόπου τῆς Αναστάσεως ἀγαλμα τοῦ Διός, ἐπὶ δὲ τοῦ βράχου τοῦ Σταυροῦ μαρμάρινον ἀγαλμα τῆς Αφροδίτης.² Ο Εὐσέβιος μνημονεύων «μηχανημάτων ἀπάτης», «ξοάνων καὶ δαιμόνων» καὶ «οἰκοδομημάτων πλάνης» ἀνεγειρομένων ἐπὶ τῶν Αγίων Τόπων καὶ καταρριφθέντων ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου,³ διακρίνει μεταξὺ αὐτῶν ρητῶς σκότιον μυχὸν τῆς Αφροδίτης οἰκοδομηθέντα ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν εἰς τὸν δαιμονα τῆς ἀκολασίας ἐπὶ μέρους ἐξέχοντος τοῦ πέριξ ἐδάφους, ἐφ' οὗ οὐδὲν ἵχνος ἐφαίνετο τοῦ, διὰ γενναίων καταχώσεων καὶ λιθοστρώσεων, κατακρυβέντος ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, θείου μνήματος.⁴ Έὰν δεχθῶμεν μετὰ τινῶν,⁵ ὅτι τὸ σκοτεινὸν τοῦτο ἄντρον εἶνε ἡ ἐντὸς τοῦ

¹ Ἔπαινοι Κωνστ. 1,9

² Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco Resurrectionis simulacrum Jovis; in Crucis rupe statua ex marmore Veneris a gentibus posita colebatur. Epist. 38. Migne Patr. Lat. t. XXII.

³ Βίος Κωνστ. κ. 6

⁴ Αὐτόθι.

⁵ Αηγάλωφ, Ἡ διάταξις κτλ. σ. 71.

βράχου τοῦ Γολγοθᾶ μεγάλη ἐκείνη κοιλότης, ἥτις λίαν πρωῖμως ἥρξατο νὰ θεωρῆται καὶ ὀνομάζηται «τάφος τοῦ Αδὰμ», λαμβάνομεν καὶ παρὰ τοῦ Εὐσεβίου πλαγίαν ὑπόδειξιν περὶ τοῦ Γολγοθᾶ ὡς βάθρου τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀφροδίτης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κυριαρχίας τοῦ ἐθνισμοῦ, ὅπερ ἄλλως τε μαρτυρεῖ καὶ ἡ παρ' ἔτέρῳ συγχρόνῳ ἐκκλησιαστικῷ πατρὶ ὀνομασίᾳ τοῦ Γολγοθᾶ Venerarium.¹ Ἐντεῦθεν, ὡς ἀνύψωσεν ὁ Κωνσταντῖνος σταυροὺς ἐπὶ τοῦ ὅρους τῶν Ἐλαιῶν, ἐπὶ τοῦ λόφου Σιών, οὕτω πολὺ φυσικώτερον ἦτο νὰ στήσῃ τοιοῦτον καὶ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὅστις ἄλλως τε ἦν τὸ κατ' ἔξοχὴν μέρος, εἰς ὃ προσιδίαζεν ὁ σταυρός. Ἐνῷ δ' ὁ Ἱερώνυμος ἀνέφερεν ἀπλῶς σταυρὸν ἐπ' αὐτοῦ, ὀλίγα ἔτη ὕστερον (420) ὁ Ἐπίσκοπος Βονωνίας Πετρώνιος πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι «in eodem... loco, qui Golgotha dicitur, posuit (ὁ Κωνσταντῖνος) ligneam crucem, quae in longitudine ac latitudine undique per totum facta fuerat ad instar Crucis Christi».² Ἡ Σιλβία ἐν ὀρισμένοις τισὶ χωρίοις τοῦ Ὁδοιπορικοῦ αὐτῆς ὑποδείκνυσιν ἀρκούντως σαφῶς τὸν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σταυρόν. Οὕτω περιγράφουσα τὸν κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἀσπασμὸν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ λέγει: “Et sic ponitur cathedra episcopo in Golgotha post Crucem, quae stat nunc”. Τό *quae stat nunc*, ὅπερ δὲν ἐννόησε μὲν ὁ πατὴρ Duchesne,³ ἔτεροι δ' ἀπέδωκαν εἰς τὸ *cathedra*,⁴ τρίτοι, ὡν ἡ γνώμη φαίνεται ἡμῖν ἀκριβεστέρα, ἀποδίδουσιν εἰς τὸ *Cruix*, ὑφ' ὃν νοεῖ ἡ Σιλβία τὸν ἐπὶ τοῦ βράχου ὑψούμενον σταυρόν, ὅστις, μέχρι τοῦ Κωνσταντίνου μὴ ὑπάρχων, ἴστατο τότε (*nunc*).⁵

Ολίγον κατωτέρω, ἄλλην τελετὴν περιγράφουσα, ἡ Σιλβία λέγει: «At ubi autem sexta hora se fecerit, sic itur ante Crucem, sive pluvia sive estus sit, quia ipse locus subdivanus est, id est quasi atrium valde grandem et pulchrum satis, quod est inter Cruce et Anastase»⁶, ἐξ ὧν δείκνυται ὅτι ὁ Γολγοθᾶς ἐφ' οὗ ὁ σταυρὸς ἔκειτο ἐντὸς περιοχῆς ὑπαιθρίου (*locus*

¹ «Dominus secundum coeli tractum in Venerario passus est, qui erat locus in latere Aquilonis».

Ambrosii, Enarr, in psalm. 47. Patr. Lat. t. 14.

² Molinier et Kohler, Itinera Hierosolymitana, p. 145

³ Origines de Culte Chrét. p. 490 σημ. Ἐκδ. β' Paris 1898.

⁴ Ι. Πομιαλόβσκη, Peregrinatio ad loca Sancta seculi iv exeuntis σ. 56. 158.

⁵ Αηνάλωφ, Ὁ Γολγοθᾶς καὶ ὁ Σταυρὸς καὶ σημ. Ἡ διάταξις κλπ σελ. 75-76.

⁶ Duchesne, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 491.

subdivanus), παριστώσης μέγιστον καὶ καλλιπρεπὲς atrium, ἐν τῷ ὅποιώ δέν δυνάμεθα ἀληθῶς νά μὴ ἐνίδωμεν τὸ «αἴθριον καθαρὸν ἀναπεπταμένον» τοῦ Εὐσεβίου, τὸ κοσμούμενον διὰ λαμπρᾶς λιθοστρώσεως καὶ ύπο στοῶν ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν περιβαλλόμενον. Ἐὰν δ' ἡ Σιλβία δέν παρέχει λεπτομερῆ τινα περιγραφὴν τοῦ ἐπὶ τοῦ βράχου σταυροῦ, ὅπερ ἵσως ἔπραξεν ἐν τῇ ἀπολεσθείσῃ ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος αὐτῆς, καὶ ἐὰν ὁ Πετρώνιος τὸν σταυρὸν τοῦτον περιγράφει ξύλινον, ἵσον κατὰ τὰς διαστάσεις πρὸς τὸν ἐφ' οὗ ἀνηρτήθη ὁ Σωτήρ, οὐχ ἥττον δέν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἐπίσημον καὶ περιφανὲς σύμβολον δὲν διέκρινεν ἰδιαίτερος τις πλοῦτος. Ὄντως, ἐὰν, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Τερωνύμου, ἐπὶ τοῦ Ὁρους τῶν Ἐλαιῶν ἀπήστραπτε πολύτιμος σταυρός,¹ διατὶ νὰ μὴ ἀπαστράπτει τοιοῦτος καὶ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ; Αλλὰ τὸν τιμαλφῆ τοῦτον σταυρὸν δέον νὰ μὴν ἐκλάβωμεν μετὰ τοῦ πατρὸς Cré,² ὡς τὴν πολύτιμον ἐκείνην λάρνακα, ἐν ἥ ἐφυλάσσετο τμῆμα τοῦ ἀληθοῦς Τιμίου Σταυροῦ, περὶ ἣς λέγει ἡ Σιλβία «et affertur loculus argenteus deauratus, in quo est lignum sanctum crucis»³ καὶ ἥτις εἶνε ἡ αὐτὴ καὶ τὸ ἐν τῷ Βίω τοῦ ἀγίου Πορφυρίου «χρυσοῦν γλωσσόκομον», ἐπὶ τῆς φυλάξεως τοῦ ὅποιου ἦν τεταγμένον ἰδιαίτερον κληρικὸν πρόσωπον.⁴ Διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἦν ἀδύνατον τοιοῦτο πολύτιμον κειμήλιον νὰ εἶνε ἐκτεθειμένον εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἐξ ἄλλου ἔχομεν μικρὸν τι βραδύτερον (530) οητὴν μαρτυρίαν, καθ' ἦν ἡ ἀργυρόχρυσος αὕτη θήκη ἐφυλάσσετο ἐν ἰδιαιτέρῳ θαλαμίσκῳ πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς Βασιλικῆς.⁵ Ο αὐτὸς ἀνώνυμος συγγραφεὺς περέχει τὴν ἔξῆς περὶ τῆς

¹ Congregatur turba miserorum, et patibulo Domini coruscante, ac radiante ἀναστάσει ejus, de Oliveti monte quoque crux fulgente vexillo...» Comment in Sophoniam c. I Patr. Lat. t. XXV p. 1354.

² La Terre Sainte t. XVIII p. 71 καὶ σημ. 3.

³ Duchesne ἐνθ. ἀν σ. 491

⁴ Μάρκου Διακόνου, Βίος τοῦ ἀγίου Πορφυρίου Ἐπισκόπου Γάζης, σ. 14 καὶ σ. 10 Lipsiae 1895.

⁵ In introitu basilicae ipsius ad sinistram partem est cubiculum ubi crux Domini posita est.—Breviarius de Hierosolyma (530), Tobler σελ. 58. Ἡ εἰς τὸν Ρουφίνον ύπο τοῦ πατρὸς Cré παραπομπή (Hist. Eccles. 1,8 Patr. Lat. t. XXI) ὑποστηρίζει μᾶλλον τὴν ἡμετέραν γνώμην, ἀποδεικνύουσα ἄλλως τε ὅτι ὁ σταυρός, περὶ οὗ ὄμιλεῖ ὁ Ρουφίνος καὶ ὃν ἡ Σιλβία τίθησιν ἐν ἐπιχρύσῳ ἀργυρῷ κιβωτίῳ, Μάρκος δὲ ὁ Διάκονος ἐν χρυσῷ γλωσσοκόμῳ, τμῆμα ὡν τοῦ γνησίου Τιμίου Σταυροῦ, δέν εἶχε τὸ μέγεθος τοῦ ἐπὶ τοῦ βράχου σταυροῦ, ὅστις ἦν ἐντελῶς ἵσος τὰς διαστάσεις καὶ ὄμοιος τὸ σχῆμα πρὸς ἐφ' οὗ ἐπάγη ὁ Σωτήρ. Ιδού αἱ λέξεις τοῦ Ρουφίνου «Ligni vero ipsius salutaris paritem detulit (ἥ ἀγ. Ἐλένη) filio (τῷ Κωνσταντίνῳ),

καθόλου Ἐκκλησίας τοῦ Γολγοθᾶ, ἣν πολλάκις ἡ Σιλβία καλεῖ *Cruix* καὶ *ad Crucem*, περιγραφὴν «Et inde (ἐκ τῆς βασιλικῆς) intras in Golgotha. Est ibi atrium grande, ubi crucifixus est Dominus. In circuitu, in ipso monte, sunt cancelli argentei, et in ipso monte genus silicis admiratur. Habet ostium argenteum, ubi fuit crux Domini exposita, de auro et gemmis ornata tota, celo desuper patente; auro et argento multum ornati cancelli».¹ Ἐνταῦθα, ὡς βλέπομεν, ὁ ἐπὶ τοῦ βράχου σταυρὸς περιγράφεται κεκοσμημένος ὅλος διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἵσταμενος ἐπὶ ὅπῆς (ostium) περικεκαλυμμένης δι' ἀργύρου καὶ ὑπ' ἀνοικτόν οὐρανὸν (coelo desuper patente). Πάντα ταῦτα δὲν ἀνευρίσκομεν ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς Αγίας Πουδεντιανῆς; Οἱ ἐπὶ τοῦ βράχου ὑπερομέγέθης σταυρὸς δὲν ἥτο δυνατὸν ἡ νὰ εἰσέρχηται ἐντὸς ὅπῆς πρὸς στερέωσιν, τὴν ὅπὴν δὲ ταύτην βλέπομεν ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ καλυπτομένην ὑπὸ τετραγώνου σκεύους φαινομένου ὡς βάθρου τοῦ σταυροῦ, αὐτὸν δὲ τὸν σταυρὸν διάστικτον ὑπὸ ποικιλοχρόων πολυτίμων λίθων κατὰ τὲ τὸ στέλεχος, τὰ πτερύγια καὶ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν ἔδαφος, ἐν ᾧ διακρίνονται ἐντὸς φατνίων μείζονες τετράγωνοι λίθοι. Σειρὰ λίθων ἐπίσης περιβάλλει καὶ τὴν στεφάνην τοῦ ὑποβάθρου.

Παρετηρήθη ὅμως ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ κ. Κονδακῶφ² ὅτι περὶ σταυροῦ πολυτίμου καὶ διαλίθου ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ Γολγοθᾶ δύναται νὰ γίνῃ λόγος μόνον μετὰ τὸ 420 καὶ τὸν τοιοῦτον, ἀντικαταστήσαντα τὸν ὑπὸ τοῦ Πετρωνίου ἀναφερόμενον ξύλινον τοῦ Κωνσταντίνου, ἀποδίδει εἰς τὴν βασιλίδα Εὐδοκίαν, σύζυγον Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Θεοφάνους.³ Ἐκ τούτου ἔπειται ὅτι ὁ ἐν τῷ *Breviarius* περιγραφόμενος σταυρὸς εἶνε μεταγενέστερος πολὺ τοῦ Κωνσταντίνου. Άλλὰ τοῦτο

partem vero thecis argenteis conditam dereliquit in loco: quae etiam nunc ad memoriam solicita veneratione servatur».

¹ Tobler σ. 57—58.

² Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 159

³ «Τούτῳ τῷ ἔτει (καθ' ἡμᾶς 418) Θεοδόσιος ὁ εὐσεβῆς βασιλεὺς κατὰ μίμησιν τῆς μακαρίας Πουλχερίας πολλὰ χρήματα τῷ ἐπισικόπῳ Ιεροσολύμων ἀπέστειλεν πρὸς διάδοσιν τῶν χρείαν ἔχοντων, καὶ τὸν σταυρὸν χρυσοῦν διάλιθον ποιῆσαι πρὸς τὸ παγῆναι ἐν τῷ ἀγίῳ Κρανίῳ». Patrol Gr. t. 108 p. 233· καὶ ἐφεξῆς «τούτῳ τῷ ἔτει (425) Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς τὴν γαμετὴν Εὐδοκίαν εἰς Ιεροσόλυμα ἀπέστειλεν, ἥτις πάμπολλα ταῖς ἐκκλησίαις ἐδωρήσατο, καὶ προσκυνήσασα τὸν τε σταυρὸν καὶ τοὺς σεβασμίους τόπους ὑπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια», σ. 244.

προφανῶς δὲν ἰσχύει νὰ καταρρίψῃ τὴν γνώμην, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ 420 ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σταυρὸς πολύτιμος, ὅπερ πρώτιστα πάντων σχετίζεται στενώτατα πρὸς τὰς ὄμοιας φύσεως πράξεις τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐκείνου βασιλέως. Τὸ γεγονὸς μάλιστα τῆς κατὰ τὸ 418 ἀποστολῆς χρημάτων ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Ιεροσολύμων¹ πρὸς διάδοσιν εἰς τοὺς χρείαν ἔχοντας γεννᾶ ἐν ἡμῖν τὴν ἐξῆς ὑπόνοιαν: μήπως ἡ ἀπὸ τῆς βασιλικῆς γενναιοδωρίας ἐκπηγάζουσα χρηματικὴ αὕτη ἀποστολή ἐν συναφείᾳ μετὰ τοῦ τιμαλφοῦ σταυροῦ αἰτίαν ἔχει ὡρισμένα γεγονότα λαβόντα χώραν ἐν Παλαιστίνῃ; Ὁντως, ὁ Θεοφάνης τὴν πρὸς τοῦτο ἀπόφασιν τοῦ Θεοδοσίου τίθησιν ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ, ἐν τῇ παρὰ τὴν Ιερουσαλήμ, κώμη Καφαργαμάλᾳ, ἥ, ὡς αὐτὸς καλεῖ αὐτὴν, Περγαμαλᾶ, ἀνακάλυψιν τῶν λειψάνων τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου.² Τὸ γεγονὸς τοῦτο δέον νὰ τεθῇ εἰς τὰ τέλη τοῦ 416, ἐκ τῆς περὶ αὐτοῦ δὲ διαλαμβανούσης ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς τοῦ πρεσβυτέρου Λουκιανοῦ³ μανθάνομεν, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐμάστιζε τὴν Παλαιστίνην ξηρασία καὶ ἀνομοβρία δεινή. Ἐπὶ πλέον, ὁ Ιερώνυμος, τέσσαρα ἔτη πρότερον, πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι ἡ Παλαιστίνη, μετὰ τῆς Συρίας, Φοινίκης καὶ Αἰγύπτου, ὑπέστη φοβερὰν ἐπιδρομὴν Σαρακηνῶν, πολλῶν δακρύων γενομένων αἰτίων καὶ ὡς χείμαρρος παρασυράντων πᾶν τὸ προστυχὸν».⁴ Μήπως ὑπέστησαν λοιπὸν καὶ τὰ Ιερὰ τῶν Ιεροσολύμων τὴν ἀπὸ τῶν βαρβάρων τούτων ἐπήρειαν καὶ συνεπῶς ἐπαθὲ τι κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ἐκείνην καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ ὑπαιθρίου βράχου ὑπό τοῦ Κωνσταντίνου ἀνυψωθεὶς σταυρός, ὡστε νὰ παρουσιασθῇ ἀνάγκη ἀναπληρώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου δι' ἄλλου; Εἶν' ἀληθὲς ὅτι δὲν ἔχομεν ρητὴν τινα περὶ τούτου μαρτυρίαν, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι μαρτυρίαι ἐλλείπουσι καὶ περὶ πλείστων ἄλλων τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἴστορίας τῶν Ιεροσολύμων, ἐξ ἄλλου οἱ τὴν Μικρὰν Ασίαν καὶ Συρίαν, κατὰ τὰ ἔτη 395 καὶ 396, δηώσαντες καὶ μέχρις Αντιοχείας προελάσαντες Οὖννοι δὲν ἀπέκλειον ἀπὸ τοῦ ληστρικοῦ

¹ Τοιοῦτος ἦν τότε ὁ Πραϋλιος.

² Θεοφάν. ἔνθ. ἀν. σ. 232.

³ Σώζεται ἐν Λατινικῇ μεταφράσει: Epistola Luciani ad omnem Ecclesiam, παρ' Αὐγουστίνῳ τομ 7. μέρ. β' σ. 1126-1136. Ἐκδ. Βενεδικτίνων.

⁴ Epist. 126, ad Marcellinum et Anapsychiam. Πρβλ· καὶ τὰ προλεγόμενα αὐτοῦ εἰς τὸν προφήτην Τεζεκιὴλ.

αὐτῶν προγράμματος καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, πρός ἣν ὥθει αὐτοὺς ἀκατασχέτως ἡ δίψα τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν λαφύρων, ὡς ἀποδεικνύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι πολλοὶ καταλιπόντες τοὺς Αγίους Τόπους κατῆλθον εἰς τὰς παραλίους πόλεις ζητοῦντες τὴν σωτηρίαν αὐτῶν εἰς τὰ πλοῖα.¹ Ὁπως ποτ' ἀν ἦ, καθ' ἡμᾶς, ὁ πολυτελής σταυρὸς τοῦ Θεοδοσίου δὲν ἀποκλείει ὅμοιον σταυρὸν τοῦ Κωνσταντίνου, οὗτινος σταυροῦ ἀγνοοῦμεν κατὰ βάθος τὰς περιπετείας, ἐν τούτῳ δὲ ἡ μαρτυρία τοῦ Πετρωνίου εἴν' ἀληθῶς πολύτιμος.² Ἐντεῦθεν καὶ ἡ γνώμη ὅτι τὸ μέρος τοῦτο ὀνομάσθη Σταυρὸς ἡ Crux, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἡ Σιλβία καὶ ἄλλοι, μᾶλλον διότι ἐπὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ὑψώματος εὑρίσκετο πολυτελὲς ὅμοιώματα τοῦ ἀληθοῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος, ἡ διότι ἐπ' αὐτοῦ προσήγετο πρὸς προσκύνησιν τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις σωζόμενον τμῆμα τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, φαίνεται ἱκανῶς εὔστοχος.³

Τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Γολγοθᾶ κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε αἰῶνα ἔξαγονται ἐξ ὅσων ἀνωτέρω εἴπομεν. Πρώτιστα οὗτος ἐν τῷ συμπλέγματι τῶν Κωνσταντινείων οἰκοδομημάτων παρίσταται ὡς βράχος. Τὸ Βορδιγάλλειον Όδοιπορικὸν (333) ὀνομάζει αὐτὸν μικρὸν ὅρος (monticulus),⁴ ὁ Ἱερώνυμος εἴδομεν ὅτι καλεῖ αὐτὸν βράχον (rupes)⁵, τό αὐτὸ δόνομα μεταχειρίζεται περὶ τὸ 440 καὶ ὁ Εὐχέριος,⁶ πολὺ πρότερον ὁ ἀγιος Κύριλλος ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ὅμιλῶν ἐνώπιον τοῦ Γολγοθᾶ, δεικνύει αὐτὸν πρὸς τοὺς πιστοὺς λέγων: «Ο Γολγοθᾶς οὗτος ὁ ἀγιος, ὁ ὑπερανεστῶς καὶ μέχρι τῆς σήμερον φαινόμενος καὶ δεικνύων, ὅπως διὰ Χριστὸν αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν».⁷ Ἐν τῇ σελίδῃ 158 παρατεθείση

¹ Περὶ τούτων καθόλου ἵδε τὴν πρὸς Ηλιόδωρον ἐπιστολὴν τοῦ Ιερωνύμου 60. Πρβλ. καὶ Epist. 64 ad Fabiolam. Epist. 17 ad Oceanum.

² Εἰς τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα ἵδε (Ἀηνάλωφ, ὁ Γολγοθᾶς καὶ ὁ Σταυρός. σ. 6-7) τοῦ Δ' καὶ ΣΤ' αἰῶνος δὲν προσφεύγομεν, διότι ταῦτα εἴνε μεταγενέστερα τοῦ Θεοδοσίου καὶ συνεπῶς ἵσως παριστῶσι τὸν ὑπὸ τούτου κατασκευασθέντα σταυρόν. Εἴνε ὅμως χρήσιμα εἰς ἡμᾶς δι' ἄλλην ἀποψιν τοῦ ἡμετέρου ζητήματος.

³ Κονδακώφ, ἐνθ ἀνωτέρω σ. 156.

⁴ A sinistra autem est monticulus Goglotha, ubi Dominus crucifixus est, Tobler p.18.

⁵ Ἡδε σελ. 155 καὶ σημείωσιν.

⁶ Golgotha vero medius inter anastasim ac martyrium, locus est dominicae passionis: in quo etiam rupes appareat, quae quodam ipsam affixo Domini corpore crucem pertulit, Tobler p. 52

⁷ Κατήχ. 13, 39. Ἐκδοσις Ἱεροσολύμων.

περὶ τοῦ Γολγοθᾶ περικοπῆ τοῦ ἀνωνύμου συγγραφέως τοῦ Breviarius οὐ μόνον ὁ βράχος (mons) ἀποδείκνυται, ἀλλὰ καὶ περιγράφεται τραχὺς καὶ ἀκατέργαστος, ἐπὶ πλέον δὲ κατὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ περιβαλλόμενος ὑπὸ κιγκλίδων ἀργυροχρύσων. Ο σύγχρονος τῷ Breviarius Θεοδόσιος ὡσαύτως τὸν Γολγοθᾶν περιγράφει ὡς ὅρος πετρῶδες περικυκλούμενον ὑπ' ἀργυρῶν κιγλίδων καὶ ἔχον ἐπὶ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ βαθμίδας ἀγούσας ἐπὶ τὴν κορυφὴν αὐτοῦ.¹ Μετὰ 40 ἔτη ὁ μάρτυς Ἀντωνῖνος παραδίδει ἡμῖν ὅμοίαν περιγραφὴν τοῦ Γολγοθᾶ, ὃν τοποθετεῖ ἐν μέσῳ συνεχομένου πρὸς τὴν Βασιλικὴν ἀτρίου.²

Ο ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς Αγίας Πουδεντιανῆς λόφος φέρει ἄπαντα τὰ ὑπὸ τῶν πληροφοριῶν τούτων παρεχόμενα περὶ τοῦ Γολγοθᾶ χαρακτηριστικὰ πλὴν τοῦ περὶ τὴν βάσιν αὐτοῦ ἀργυροχρύσου δρυφάκτου, ὅπερ ἐν τῷ μωσαϊκῷ καθιστᾶ ἀφανὲς ἡ ἐπιπροσθοῦσα στοὰ.³

Ἄλλὰ κατὰ τὰς πλείστας τῶν ἀνωτέρω εἰδήσεων ὁ Γολγοθᾶς ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ αἱθρίου χώρου, μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας τῆς Αναστάσεως καὶ τῆς Βασιλικῆς ἐκτεινομένου, ὃν ἡμεῖς ἐταυτίσαμεν πρὸς τὸ αἱθριον καθαρὸν ἀναπεπταμένον τοῦ Εὐσεβίου, ὅπερ «λίθος λαμπρὸς κατεστρωμένος ἐπ' ἐδάφους ἐκόσμει, μακροῖς περιδρόμοις

¹ Est ibi mons Calvariae... Mons petrosus est, et per gradus ascenditur. Ibi Domini crucifixus est ... in circuitu montis sunt cancelli de argento.—De Terra Sancta, Tobler, p. 63. Ο προσκυνητὴς οὗτος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Τάφος τοῦ Σωτῆρος καὶ ὁ Γολγοθᾶς ἥσαν ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην «De sepulcro Domini usque in Calvarie locum passus xv: sub uno tecto est». Άλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι αἱ πληροφορίαι αὐτοῦ εἶνε κατὰ 140 ἔτη μεταγενέστεραι τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς ἀγ. Πουδεντιανῆς, ἡ τελευταία αὐτῇ παρατήρησις αὐτοῦ θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν προσθήκη μεταγενεστέρα, καθόσον ὑπαγωγὴ τῶν σεβασμάτων τούτων ὑπὸ μίαν στέγην ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Μοδέστου.

² Ab una parte ascenditur (Golgotha) per gradus, ubi Dominus noster ascendit ad crucifigendum. In loco, ubi crucifixus fuit, paret crux sanguinis in ipsa petra. In basilica Constantini coherente circa monumentum vel Golgotha, in atrio ipsius basilicae, est cubiculum, ubi lignum s. crucis positum est — Perambulatio locorum sanctorum. Tobler, p. 101-102

³ Τὰς κιγκλίδας ταύτας, λέγει ὁ κ. Ἀηνάλωφ, δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐπὶ σαρκοφάγου, τῆς Γαλλικῆς Πόλεως Aix, ἐφ' ἣς παριστῶσιν εἶδος δικτυωτοῦ παρὰ τὰς βάσεις τοῦ προσθίου μέρους τοῦ βράχου τοῦ Γολγοθᾶ, ὡς καὶ ἐπὶ τίνος ἐν Ραβέννᾳ, σαρκοφάγου ἐφ' ἣς τὸν Γολγοθᾶν περιβάλλουσιν ἐκ τριῶν μερῶν βραχεῖς στυλίσκοι ἐν συνεχεί σειρᾷ. Ο Γολγοθᾶς καὶ ὁ Σταυρὸς σ. 9 καὶ σημ.

δρόμοις στοῶν ἐκ τριπλεύρου περιεχόμενον». Ως εἴδομεν ἐν σελίδι 156, ἡ Σιλβία ύποδεικνύει τὸν ὑπαίθριον τοῦτον χῶρον καὶ μάλιστα τὸ μεταξὺ τοῦ βράχου τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Αναστάσεως μέρος αὐτοῦ (*ante Crucem*) ὡς atrium λίαν μέγα καὶ πλούσιον (*valde grandem et pulchrum*), ἐν ἑτέρῳ δὲ μέρει τοῦ συγγράμματος αὐτῆς κατατάσσει αὐτὸν μεταξὺ τῶν ιερῶν ἐκείνων, ἀτινα ὁ Κωνσταντίνος κατεκόσμησε διὰ χρυσοῦ, μωσαϊκῶν καὶ μαρμάρων πολυτίμων. Ο Πετρώνιος κατέλιπε λεπτομερεστέραν περιγραφὴν αὐτοῦ. «Ἐκεῖνος δὲ ὁ τόπος (τ.ἔ. ὁ Γολγοθᾶς), λέγει οὗτος, εἶνε πεποικιλμένος διὰ διαφόρων ποικιλοχρόων εἰκόνων τὸ ἔδαφος δὲ τοῦ ὄλου κατασκεύματος εἶναι ἐστρωμένον διὰ λίθου Παρίου καὶ πορφυρίτου καὶ διὰ λίθων διαφόρων εἰδῶν καὶ χρωμάτων. Τοσοῦτον δὲ περικαλλῆ καὶ λαμπρὰ εἶνε πάντα τοῦ τόπου τούτου τὰ οἰκοδομήματα, ὥστε ὁ ἄπαξ αὐτὰ ἵδων, μετὰ θερμοτάτης ἀγάπης θὰ ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ αὐτὰ καὶ αὐθίς».¹ Ο μωσαϊκὸς τέλος χάρτης τῆς Μαδηβᾶς δείκνυσι τετράγωνόν τινα χῶρον, ἐφαπτόμενον διὰ τῆς μιᾶς τῶν γωνιῶν αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ σημείου τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, Αναστάσεως καὶ Βασιλικῆς, καλυπτόμενον κατὰ τὸ πλεῖστον δι' ἐρυθρῶν κεράμων καὶ διατεμνόμενον ὑπὸ πλατυτάτου λευκόχρου σταυροῦ, οὗτινος τὰ τέσσαρα ἄκρα φαίνονται ἐπερειδόμενα ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν οἰκοδομήματος.

Ο δαψιλῆς διάκοσμος, τὰ πολυτελῆ μάρμαρα, ἡ ἔξοχος μεγαλοπρέπεια τῆς περιβαλλούσης τὸν λόφον τοῦ ρωμαϊκοῦ μωσαϊκοῦ στοᾶς ἀνταποκρίνονται καὶ συμφωνοῦσι πλήρως πρὸς τὰς περιγραφὰς τοῦ αἰθρίου τοῦ Γολγοθᾶ, ἐφ' οὗ τοσαῦται συγκινητικώταται ιεραὶ τελεταὶ ἔξειλίσσοντο καὶ ὅπερ διὰ τῆς σπανίας αὐτοῦ πολυτελείας τοσοῦτον ισχυρῶς ἔπληττε τὰ πνεύματα τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτὸν εὐλαβῶν προσκυνητῶν.

Κατόπιν τοσούτων ἱστορικῶν καὶ τεχνικῶν δεδομένων καὶ μαρτυριῶν μάτην βεβαίως θ' ἀνεζήτει τις ἐπὶ τῆς ἀψίδος τῆς Αγίας Πουδεντιανῆς τὸν titulum καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Πουδεντος ἢ τὸν

¹ Ille vero locus variis imaginibus diversi coloris depictus est; pavimentum autem totius operis stratum est Pario lapide et porphyretico et lapidibus diversae varietatis. Ita pulchra et praelucida sunt cuncta loci hujus aedificia, ut qui semel ea prospexerit, iterum videre ardentissimo amore desiderat. Molinier et Kohler, *Itinera Hierosol.* p. 145.

titulum τοῦ Πούδεντος καὶ τὴν Gerusalemme celeste ἐκσυμβολιζομένην ὑπὸ τοῦ Vicus Patricius καὶ δὴ ἐν ἔργῳ γενομένω τελευτῶντος τοῦ Δ' αἰῶνος, καθ' ὃν ἐκυριάρχει ἡ φήμη τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐξόχων ἔργων τοῦ Κωνσταντίνου, ὡν ἡ ἐπὶ εἰκόνων ἀναπαράστασις δὲν περιωρίσθη μόνον ἐν Ρώμῃ, ἀλλ' ἐπεκτάθη καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Δύσεως καὶ ἐν τούτῳ ἀκριβῶς κατέχομεν τὸ σπουδαιότερον ὅπλον κατὰ τῆς γνώμης τῶν Bianchini - de Rossi. Χάρις εὶς τὸν πατέρα Cré, ἐκθάψαντα ὀκτάστιχόν τι ἐκ τινος γωνίας τῆς Λατινικῆς Πατρολογίας, μανθάνομεν, ὅτι παρεμφερὲς πρὸς τὸ τῆς Αγίας Πουδεντιανῆς μωσαϊκὸν ἐκόσμει καὶ τὴν ἀψίδα τῆς ἐν Λυῶνι ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ιωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καταστραφὲν δυστυχῶς ἄγνωστον πότε. Τό ὀκτάστιχον ὅμως, ὅπερ ἀνήκει εὶς τὸν Διάκονον Φλῶρον, πλέκοντα τὸ ἐγκάμιον τοῦ μωσαϊκοῦ τούτου κατὰ τὸν θ' αἰῶνα, διέσωσεν ἡμῖν ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν ἐπ' αὐτοῦ παραστάσεων μετὰ τῆς πολυτίμου πληροφορίας ὅτι ἀπεικόνιζεν οὐχὶ τὴν οὐρανίον, ἀλλὰ τὴν ζῶσαν Ιερουσαλήμ.¹ Ιδοὺ αὐτὸς.

Martyribus subter venerabilis emicat aula:

Matyribus supra Christus rex praesidet altus.

Circumstant miris animalia mystica formis.

Nocte dieque hymnis trinum inclamantia numen.

Adstat apostolicus pariter chorus ore corusco

Cum Christo adveniet certo qui tempore judex,

Vivaque Hierusalem agno illustrante refulgens,

Quatuor uno agitat paradisi flumina fonte».²

Αλλ' ἄρα γε παρέχονται ἡμῖν οἵαι αἱ ἀνωτέρῳ μαρτυρίαι, φιλολογικαὶ καὶ τῶν μνημείων τῆς τέχνης, δι' ὧν νὰ δυνηθῶμεν νὰ ὀρίσωμεν, ὡς τὸν Γολγοθᾶν, τὴν ἴδιότητα καὶ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν ἐγγύθεν ἥ
ἄπωθεν οἰκοδομημάτων τοῦ τῆς Ρώμης μωσαϊκοῦ; Ιδωμεν.

(Ἐπεται τὸ τέλος) **Πέτρος Λούβαρις**

¹ La Terre Sainte, t. XVIII, no 4 , p. 53 σημ.

² Flori diaconi Lugdunensis carmina varia. Migne, Patrol. Lat. t. 119 c. 259

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΣΜΟΥ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ¹ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Ε'. Μ. Χ. ΑΙΩΝΑ

Ἐνεκα τῶν ἴστορικῶν περιστάσεων, ὡφ' ἀς ἐγκαθιδρύθη ὁ ἐθνισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ, ἐν ταῖς σπουδαιοτέραις αὐτῆς ἔλληνικαῖς πόλεσι, ταῖς ἰδρυθείσαις ἢ ἐποικισθείσαις κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Μ. Αλεξάνδρου καὶ δὴ ἐν Γάζῃ, ἦτις ἦτο περιφανέστατον κέντρον τοῦ ἐθνικοῦ θρησκεύματος καὶ ἐστία αὐτοῦ δυσκατάλυτος, ἡ ἀντίστασις αὐτοῦ κατὰ τε τοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ παρετάθη μέχρις αὐτοῦ τοῦ ε'. αἰῶνος, ὅπότε μόνον διὰ τῆς βίας κατέστη δυνατὸν ἵνα τεθῇ τέρμα εἰς τὴν σκανδαλώδη ὑπαρξιν τοῦ ἐθνισμοῦ παρὰ τὴν πρώτην κοιτίδα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὥρας τινὰς μακρὰν τῆς Ιερουσαλήμ.

Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ὁ περὶ τὸ 394 ἐκλεγεὶς Ἐπίσκοπος Γάζης Ἀγ. Πορφύριος, Σκευοφύλαξ χρηματίσας τοῦ Ναοῦ τῆς Αναστάσεως, οὗτινος τὸν βίον συνέγραψεν ὁ διάκονος αὐτοῦ καὶ συνεργάτης Μᾶρκος.¹ Τοῦ βίου τούτου κεντρικὸν σημεῖον ἀποτελεῖ τῆς τῶν ἐθνικῶν τῆς Γάζης ναῶν καταστροφῆς ἡ ἀφήγησις, ἦτις εἶνε πλῆρες δραματικῶν λεπτομερειῶν ἐπεισόδιον τῆς ἴστορίας τοῦ ἐθνισμοῦ ἐν Παλαιστίνῃ. Ἐκ τοῦ Βίου τοῦ ἀγ. Πορφυρίου, πρὸ παντός, μανθάνομεν, ὅτι ἡ «Γάζα πόλις τῆς Παλαιστίνης ἐν μεθορίῳ τῆς Αἰγύπτου ὑπάρχουσα οὐκ ἄσημος δὲ τυγχάνουσα ἀλλὰ καὶ πολύανδρος καί

¹ Μᾶρκου διακόνου, Βίος ἀγίου Πορφυρίου, Ἐπισκόπου Γάζης. Lipsiae 1805. Ἐν σελ. 10 λέγει ὁ Μᾶρκος περὶ τοῦ ἀγ. Πορφυρίου «ὅ τὴν ἱερωσύνην ἔχων τὴν τῶν ἀγίων Τόπων Πραϋλιος μεταπεμψάμενος αὐτὸν μετὰ πολλῆς ἀνάγκης ἐχειροτόνησεν εἰς τὴν τοῦ Πρεσβυτέρου τάξιν, οὐ μήν ἀλλὰ καὶ τὴν παραφυλακήν τοῦ Τιμίου Ξύλου τοῦ Σταυροῦ ἐνεπίστευσεν αὐτῷ».

τῶν ἐμφανῶν πόλεων οὗσα» (σ. 4) εἶχεν ὄκτὼ δημοσίους ἐθνικοὺς ναοὺς «τοῦ τε Ἡλίου καὶ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κόρης καὶ τῆς Ἐκάτης καὶ τὸ λεγόμενον Ἡρωεῖον καὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως, ὃ ἐκάλουν Τυχαῖον καὶ τὸ Μαρνεῖον, ὃ ἔλεγον εἶναι τοῦ Κρηταγενοῦς Διός, ὃ ἐνόμιζον εἶναι ἐνδοξότερον πάντων τῶν ἴερῶν τῶν ἀπανταχοῦ, ἥσαν δὲ καὶ ἄλλα πλεῖστα εἴδωλα ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ ἐν ταῖς κώμαις, ἅτινα οὐδεὶς ἡδύνατο καθυποβαλεῖν ἀριθμῷ» (σ. 52,53). Ό ναὸς τοῦ Μάρνα, ἐξελληνισθείσης φοινικικῆς θεότητος,¹ διηρημένος εἰς ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν σὺν περιβόλῳ (σ. 54), ἥτο στρογγυλὸς περιβεβλημένος «δυσὶ στοαῖς ἀλληλοεσωτέραις τὸ δὲ μέσον αὐτοῦ ἦν ἀναφυσητὸν κιβώριον καὶ ἀνατεταμένον εἰς ψυος» (σ. 62), ἐν αὐτῷ προσεφέροντο καὶ ἀνθρωποθυσίαι (σ.54). ἐξηκολούθει δὲ τὸ Μαρνεῖον χρησμοδοτοῦν (σ. 24) ἐν τῷ τελεῖ τοῦ δ' καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ε' αἰῶνος, «ἡκμαζε δὲ ἐν αὐτῇ (τῇ Γάζῃ) κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἡ περὶ τὰ εἴδωλα τῶν ἀνθρώπων μανία» (σ. 4), ἐν οὕτω πολυανθρώπῳ καὶ μεγάλῃ πόλει μόλις περὶ τοὺς τριακοσίους εῦρε χριστιανοὺς ὁ ἄγιος Πορφύριος.

Μετὰ τὴν ἐν Καισαρείᾳ ὑπὸ τοῦ Αρχιεπισκόπου Ιωάννου γενομένην χειροτονίαν αὐτοῦ (σ. 15), ἐλθὼν εἰς Γάζαν ἐγένετο λίαν κακῶς δεκτὸς ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν αὐτῆς κατοίκων «πλησίον τῆς Γάζης—διηγεῖται ὁ Μᾶρκος —κῶμαι τυγχάνουσι παρὰ τὴν ὁδόν, αἵτινες ὑπάρχουσι τῆς εἰδωλομανίας· ἐκ συνθήματος οὖν οἱ τούτων οἰκήτορες κατέστρωσαν πᾶσαν τὴν ὁδὸν ἀκάνθων καὶ σκολόπων, ὡς τινας μὴ δύνασθαι παρελθεῖν, ἐξέχεον δὲ βόρβιον καὶ ἐκάπνιζον ἄλλα δυσώδη ὕστε, ἡμᾶς ἐκ τῆς δυσωδίας πνίγεσθαι καὶ περὶ τὴν ὁρασιν κινδυνεύειν» (σ. 16). Τῷ δ' ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ συνέβη μεγάλη ἀνομβρία ἐν Γάζῃ, ὅθεν οἱ ἐθνικοὶ ἐπετίθεντο κατὰ τοῦ ἀγ. Πορφυρίου λέγοντες ὅτι εἶνε «κακοπόδινος», ἐπειδὴ δὲ παρετείνετο ἡ ἀνομβρία, συναχθέντες οἱ ἐθνικοὶ εἰς τὸ Μαρνεῖον πολλὰς θυσίας καὶ εὐχὰς ἐποίουν «ἔλεγον γὰρ τὸν Μάρναν κύριον εἶναι τῶν ὅμβρων» (σ. 17), διότι συνεταύτιζον αὐτὸν πρὸς τὸν Δία. Ἐπτὰ ἡμέρας ἐξηκολούθουν αἱ περὶ τὸ Μαρνεῖον λιτανεῖαι τῶν ἐθνικῶν, ἀλλ' οὐδὲν κατωρθοῦτο, ἐλιτάνευσε δὲ καὶ ὁ ἄγιος Πορφύριος, ἔξω τῆς πόλεως, ἵκετεύων μετὰ τῶν χριστιανῶν τὸν Θεόν, οἱ ἐθνικοὶ ἐκλεισαν τὰς

¹ K. B. Stark, Gaza und die philistäische Küste (Jena 1852) σ. 576, ἔξ.

πύλας τῆς πόλεως, ἵνα μὴ εἰσέλθῃ ὁ χριστιανὸς ἐπίσκοπος, ἀλλ' αἴφνης κατέπεσεν ἄφθονος ὅμβρος «καὶ τινες τῶν Ἑλλήνων... πιστεύσαντες ἥνοιξαν τὴν πόλιν καὶ συνεμίγησαν ἡμῖν βοῶντες, «ὁ Χριστὸς μόνος Θεός, αὐτὸς μόνος ἐνίκησεν» (σ. 19).

Τὸ μέγα ὅμως πλῆθος τῶν ἑθνικῶν τῆς Γάζης οὐδ' ἐκ τοῦ θαύματος τούτου ἐμαλάχθη, πρὸς τοὺς χριστιανοὺς διέκειτο δυσμενέστατα. Οἱ ἄγιοι Πορφύριος εἶχεν ὑπηρέτην τινὰ πιστὸν καὶ στιβαρὸν ἀνθρωπὸν, ὃν ἀσθενῆ καὶ ἀποστάτευτον εἶχε περισυλλέξει ἐκ τῶν ὁδῶν τῆς Τερουσαλήμ, Βαρωχᾶν ὀνόματι. Τοῦτον ἀπέστειλεν εἰς τινὰ ἐγγὺς τῆς Γάζη κειμένην κώμην, ἵνα εἰσπράξῃ ἐκκλησιαστικὸν τι χρέος, ὀφειλόμενον ὑπὸ Ἑλληνος ἑθνικοῦ, δστις ἐδυστρόπησεν, ἥλθεν εἰς λόγους πρὸς τὸν Βαρωχᾶν, ἐκάλεσε τοὺς συγκαμήτας αὐτοῦ καὶ ἀνηλεῶς δείρας τὸν ὑπηρέτην τοῦ Ἐπισκόπου, ἔρωψεν αὐτὸν, κακῶς ἔχοντα, ἔξω τῆς κώμης. Τὴν ἐπαύριον συνέπεσε νὰ διέλθῃ τῆς κώμης ἐκείνης ὁ διάκονος τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας Κορνήλιος μετ' ἄλλων δύο χριστιανῶν καὶ παρέλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' οἱ ἑθνικοὶ ἰδόντες τὸν Βαρωχᾶν βασταζόμενον καὶ ὡς νεκρὸν αὐτὸν ὑπολαβόντες, χριστιανὸν ὅντα καὶ εἰς τὴν πόλιν εἰσαγόμενον, ὕρμησαν κατὰ τοῦ Κορνηλίου καὶ τῶν λοιπῶν δύο χριστιανῶν, ἀνέτρεψαν τὸν ἐπὶ τῶν ὕμων φερόμενον Βαρωχᾶν καὶ δέσαντες διὰ σχοινίου εἶλκον αὐτὸν ἐκ τοῦ ποδός. Μόλις ἐπρόφθασεν ὁ Ἐπίσκοπος, σπεύσας μετὰ τινῶν χριστιανῶν νὰ σώσῃ τὸν Βαρωχᾶν, παρακαλῶν τοὺς ἑθνικούς, ὃν τινὲς εὐτυχῶς ἐκάμφθησαν καὶ μάλιστα συνεπλάκησαν πρὸς τοὺς πείσμονας καὶ φανατικωτέρους τῶν ὅμοδόξων αὐτῶν. Ἐν τῇ ἐξεγερθείσῃ μεταξὺ τῶν ἑθνικῶν ταραχῇ διεξέφυγεν ὁ Βαρωχᾶς, ἀπαχθεὶς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ὅπου συνῆλθεν καὶ μετὰ μικρὸν ἀνέλαβε τὰς οὐκ εὔκαταφρονήτους δυνάμεις αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ «δημεκδικῶν» μετὰ τῶν δύο εἰρηνάρχων τῆς πόλεως καὶ δύο πρωτευόντων Τιμοθέου καὶ Ἐπιφανίου καὶ ἄλλων πολλῶν ἐλθόντες τῇ ἐπαύριον εἰς τὸν Ἐπίσκοπον, κατεβόων αὐτοῦ καὶ ἐθορύβουν λέγοντες, διατὶ εἰσηγάγετε νεκρὸν ἐν τῇ πόλει τῶν νόμων

τῶν πατρίων τοῦτο ἀπαγορευόντων; Ἐν τούτῳ δὲ οὐ μόνον ὕβριζον τὸν Ἐπίσκοπον, ἀλλὰ καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν διακόνων Κορνηλίου καὶ Μάρκου, ὅσον δὲ παρεκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου τοσοῦτον ἐμαίνοντο καὶ ὕβριζον οἱ ἐθνικοί. Τότε ὁ γενναῖος Βαρωχᾶς ἀποβαλὼν τὴν ὑπομονὴν ἀρπάσας ξύλον ἐπετέθη κατ' αὐτῶν καὶ κατεδίωξε μέχρι τοῦ Μαρνείου, ἀποδείξας ὅτι δὲν ἦτο νεκρός!

Οὕτως ὠξύνοντο τὰ πάθη μεταξὺ τῶν ἑλλήνων χριστιανῶν καὶ ἐθνικῶν τῆς Γάζης, ὁ δ' Ἐπίσκοπος ἐσκέφθη νὰ προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐν Κίπολει ἐπὶ τῆς καταστάσεως ταύτης, ὅθεν ἀπέστειλε τῷ 398 τὸν διάκονον Μᾶρκον, μετὰ γραμμάτων πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Κίπολεως ἄγιον Ιωάννην Χρυσόστομον, παρακαλῶν ἵνα παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου ληφθῇ μέτρον τι κατὰ τῶν ἐθνικῶν τῆς Γάζης. Ὁντως δὲ ὁ ἄγιος Χρυσόστομος ἐνεργήσας παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι, διὰ τοῦ γνωστοῦ Εὐτροπίου, κατώρθωσεν ἵνα ἐκδοθῇ διάταγμα «κλεισθῆναι τὰ εἰδωλεῖα τῆς Γαζαίων πόλεως καὶ μηκέτι χρηματίζειν» (σ. 24).¹ Τὸ διάταγμα τοῦτο ἐκόμισεν εἰς Γάζαν Ιλάριός τις, ἐντεταλμένος νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὸν, ἀλλ' οὗτος ἔκλεισε μὲν τοὺς λοιποὺς τῆς Γάζης ναούς, ἀλλὰ χρήματα λαβὼν εἴασε τὸν ναὸν τοῦ Μάρκα «λεληθότως χρηματίζειν» (σ. 25). Διὰ τοιούτου μέσου κατώρθουν καὶ ἀλλαχοῦ οἱ ἐθνικοὶ νὰ διατηρῶσι τὰ μαντεῖα αὐτῶν, τότε δ' ἀκριβῶς ὁ ἐν Βηθλεὲμ διαμένων Ιερώνυμος ἔγραψε πρὸς τινα φίλον αὐτοῦ, ὑποδεικνύων ὅτι μετεβλήθη μὲν εἰς χριστιανικὸν ναὸν ὁ τοῦ ἐν Αλεξανδρείᾳ Σεράπιδος ναός, ἀλλ' ὁ ἐν Γάζῃ ναὸς τοῦ Μάρκα ἐπένθει κεκλεισμένος, ἐθεώρει δ' ἐπικειμένην τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ «jam et Aegyptius Serapis Christianus factus est, Marnas Gasae luget inclusus et eversionem templi jugiter pertimescit»² Τοῦτο ἐξηρέθιζε περισσότερον τοὺς ἐθνικούς, πολλοὶ πλέον, οἱ διὰ τοῦ ἀνωτέρω διατάγματος καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀγίου Πορφυρίου ἱκανοὶ τῶν ἐθνικῶν ἥρξαντο ἐπιστρέφοντες εἰς τὸν χριστιανισμὸν, «ὅσον δὲ ἔβλεπον οἱ τῆς εἰδωλομανίας πληθυνομένους τοὺς χριστιανοὺς

¹ Σωζομένου, Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας VII,15

² Epistola CVII ad Laetam Pat. Migne ser. lat. τ. 22 σ. 870

ηγριαίνοντο καὶ οὐ συνεχώρουν αὐτοὺς μετελθεῖν πολιτικὸν ὄφρικιον ἀλλ' ὡς κακοῖς οἰκέταις ἐχρῶντο αὐτοῖς» (σ. 29).

Τούτου ἔνεκα ὁ Ἐπίσκοπος ἀπεφάσισε κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 402 νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς Κίπολιν παρακαλέσας καὶ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Καισαρείας Ιωάννην νὰ συνοδεύσῃ αὐτὸν. Ἐκεῖ δὲ ἀφικόμενοι ἀμέσως ἐπεσκέψθησαν τὸν ἄγιον Ιωάννην τὸν Χρυσόστομον, ὅστις μὴ δυνάμενος ἀμέσως νὰ ἐνεργήσῃ, διότι εἶχεν ἥδη ἐπέλθη ἡ πρώτη ρῆξις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Εύδοξίας, ἦν ἥλεγξεν ἐπὶ τῇ ἀρπαγῇ κτήματός τινος, κατώρθωσε διὰ τοῦ Αμαντίου νὰ παρουσιάσῃ εἰς αὐτὴν τοὺς ἐκ Παλαιστίνης Ἐπισκόπους (σ. 33). Ἡ Εύδοξία ἐν τῷ ἀμαρτωλῷ αὐτῆς βίῳ εἶχε καὶ τινας στιγμὰς εὐσεβείας, ἥτο δὲ τὸτε ἐπίτοκος καὶ ἥθελε νὰ ζητήσῃ τὰς εὐχὰς τῶν ἐκ τῶν ἀγίων Τόπων ἐλθόντων Ἐπισκόπων, οἵτινες δὴ καὶ εὐλόγησαν αὐτὴν καὶ προεῖπον ὅτι θὰ ἀποκτήσῃ υἱόν, ὑποβαλόντες θεῷ μὴν αἴτησιν, ἵνα ἐκδοθῇ παρὰ τοῦ βασιλέως διάταγμα κατὰ τῶν ἐθνικῶν τῆς Γάζης ναῶν. Ἡ Εύδοξία διεβίβασεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον καὶ ὑπεστήριξε τὴν αἴτησιν ταύτην, «ό δὲ βασιλεὺς ἀκούσας ἐδυσχέραινεν εἰπὼν «οἶδα, ὅτι ἡ πόλις ἐκείνη κατείδωλός ἐστιν, ἀλλ' εὐγνωμονεῖ πρὸς τὴν εἰσφορὰν τῶν δημοσίων πολλὰ συντελοῦσα· ἐὰν οὖν αἰφνιδιάσωμεν αὐτοὺς τῷ φόβῳ, φυγὴ χρήσονται καὶ ἀπόλλυμεν τοσοῦτον κανόνα» (σ. 36). Ἐφοβεῖτο λοιπὸν ὁ ἄλλως τε δειλὸς Ἀρκάδιος μὴ ζημιωθῇ τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀλλ' ἡ Εύδοξία δὲν ἐστερείτο μέσων ἵνα καταπείσῃ αὐτὸν.

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἔτεκεν αἰσίως ἄρρεν, συνεβούλευσε δὲ τοὺς Παλαιστιναίους νὰ ἔτοιμάσωσι γραπτὴν τὴν αἴτησιν αὐτῶν καὶ νὰ δώσωσιν εἰς τὸν νεογέννητον διάδοχον τοῦ θρόνου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς βαπτίσεως αὐτοῦ. Ὁντως δὲ κατὰ τὴν μετὰ τὸ Βάπτισμα ἐκ τοῦ ναοῦ ἔξοδον ἐπέδωκαν τὴν αἴτησιν αὐτῶν εἰς τὸν βαστάζοντα τὸν πορφυρογέννητον Βασιλόπαιδα καὶ ὁ Ἀρκάδιος εὑρέθη πρὸ ἀποοόπτου. Ὁ βαστάζων τὸν Βασιλόπαιδα μεγιστάν, καθ' ἀς ἔλαβε προηγουμένως ὁδηγίας ἀναγνοὺς μέρος τι τῆς αἰτίσεως καὶ «εἱλίξας ὑπέβαλε τὴν χεῖρα τῇ κεφαλῇ τοῦ βρέφους καὶ ὑποκλίνας αὐτὴν ἐπὶ πάντων ἔκραξεν, Ἐκέλευσε τὸ κράτος αὐτῶν γενέσθαι τὰ ἐν τῇ ἱκεσίᾳ ταύτη» (σ. 42). Ὁ σκοπὸς τῆς

Εύδοξίας ἐπετεύχθη, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐδίσταζεν εἰσέτι ὁ Αρκάδιος καὶ μόλις αἱ ἐπίμονοι τῆς Βασιλίσσης παρακλήσεις ἔπεισαν αὐτὸν ἵνα ἐκδώσῃ διάταγμα ύπερ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐν Γάζῃ ἐθνισμοῦ. Οὕτω δ' ἐνθέρμως εἰργάσθη ἡ Εύδοξία ἐν τῇ ύποθέσει ταύτη, ὥστε καὶ αὐτὸ τὸ διάταγμα κατώρθωσε νὰ συνταχθῇ καθ' ὑπαγόρευσιν τῶν Ἐπισκόπων (σ. 43), οἵς ὁ Αρκάδιος ἔδωκε καὶ ἐξ ἴδιων καὶ ἐκ τῶν προσόδων τῆς ἐπαρχίας τῆς Παλαιστίνης ἵκανὰς δωρεάς, «ἥνυσε δὲ καὶ ὁ προειρημένος ὁσιώτατος Ἰωάννης ὁ Ἐπίσκοπος Καισαρείας ὅσα ἡβουλήθη προνόμια εἰς λόγον τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας» (σ. 46). Καὶ ἡ Εύδοξία ἔδωκε, μάλιστα εἰς τὸν ἄγιον Πορφύριον, πολλὰ χρήματα, ἵνα ἀνεγείρῃ ἐν Γάζῃ χριστιανικὸν ναὸν καὶ ξενῶνα, εἰς δὲ τὸν Κυνήγιον, εἰς δὲν ὁ Βασιλεὺς ἀνέθηκε τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ διατάγματος, παρήγγειλε «πάντα τὰ εἰδωλεῖα ἔως ἐδάφους καταστρέψαι καὶ πυρὶ παραδοῦναι» (σ. 44).¹ Η ύποδοχὴ τοῦ ἄγίου Πορφύριου κατὰ τὴν ἐκ Κιπόλεως ἐπάνοδον αὐτοῦ ἐν Μαϋουμᾶ καὶ Γάζῃ ὑπῆρξε θριαμβευτική, ὁ λαὸς τῶν χριστιανῶν τῆς Γάζης καὶ τῶν πέριξ συνώδευσεν αὐτὸν ἐν ψαλμῳδίαις εἰς τὴν πόλιν, ἀνέτρεψε τὸ ἄγαλμα τῆς Αφροδίτης, «ώς δὲ εἰσήλθομεν εἰς τὴν πόλιν περὶ τὸ καλούμενον Τετράμφοδον, στήλη ἵστατο ἀπὸ μαρμάρου ἦν ἔλεγον εἶναι Αφροδίτης, ἦν δὲ ἐπάνω βωμοῦ λιθίνου... ἐτίμων δὲ τὴν στήλην πάντες οἱ ἀπὸ τῆς πόλεως μάλιστα αἱ γυναῖκες λύχνους ἀπτουσαι καὶ λίβανον θυμιῶσαι· ἐφήμιζον γὰρ περὶ αὐτῆς ὅτι χοηματίζει κατ' ὄναρ τοῖς βουλομένοις προσομιλῆσαι γάμω, ἡπάτων δὲ ἀλλήλας ψευδόμεναι», (σ. 49). Κατὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ἀγάλματος, ἐφονεύθησαν δύο ἐθνικοὶ. Μετὰ μικρὸν ἔφθασεν εἰς Γάζαν καὶ ὁ Κυνήγιος συνοδευόμενος ὑπὸ στρατιωτικῆς δυνάμεως, οἱ πλούσιοι ἐθνικοὶ ἐδραπέτευσαν ἐκ τῆς πόλεως καὶ αἱ οἰκίαι αὐτῶν ἐδημεύθησαν, ἀνευ ταραχῆς ἦτο ἀδύνατος δυστυχῶς τοῦ διατάγματος ἡ ἐφαρμογὴ, οἱ ἐθνικοὶ ἀντέταξαν ἀπέλπιδα ἄμυναν, πάνδημος ἐπιδρομὴ τῶν χριστιανῶν καὶ τοῦ στρατοῦ κατέστρεψε τοὺς ναοὺς τῆς Γάζης.

¹ Προβ. Θεοδωρήτου, Ἐκκλ. Ἰστορία V. 29.

”Ορθιον ἵστατο εἰσέτι τὸ Μαρνεῖον, «οἱ ἰερεῖς (αὐτοῦ)... ἔσωθεν τὰς θύρας τοῦ ἐνδοτέρου ναοῦ, λίθοις μεγάλοις περιέφραξαν καὶ καταγαγόντες εἰς τὰ λεγόμενα ἄδυτα, ὅσα ἦν ἐν τῷ Ἱερῷ τίμια σκεύη, ἔτι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ζώδια τῶν θεῶν αὐτῶν ἐκεῖ ἐκρυψαν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀδύτων ἔφυγον δι' ἄλλων ἀνόδων, ἔλεγον γὰρ τὰ εἰρημένα ἄδυτα ἔχειν πολλὰς ἀνόδους εἰς διαφόρους τόπους» (σ. 53). Άλλα τὸ περικαλλέστατον Μαρνεῖον τέλος ἐκυριεύθη, παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ «ἐπέμενε δὲ τὸ Ἱερὸν καιόμενον ἔτι πολλὰς ἡμέρας» (σ. 54) καὶ κατεσκάφη! Οὕτω κατελύθη ἡ τελευταία ἑστία τοῦ ἐθνισμοῦ ἐν Παλαιστίνῃ.

Ἡ Εὐδοξία ἔπεμψεν ἐκ Κιπόλεως ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον «σκάριφον» πρὸς ἵδρυσιν χριστιανικοῦ ναοῦ, πολυτίμους κίονας καὶ μάρμαρα καὶ χρήματα ἀφθονα, μετὰ τοῦ ἐξ Αντιοχείας ἀρχιτέκτονος Ρουφίνου. Οὔκοθεν νοεῖται, ὅτι ἡ οἰκοδόμησις τοῦ ναοῦ συμβολίζοντος τὸν κατὰ ἐθνισμοῦ θρίαμβον ὑπῆρξε συνεχὴς πανήγυρις τῶν χριστιανῶν, ἐπεστάτησεν αὐτὸς ὁ ἄγιος Πορφύριος, πρῶτος ἐκσκάψας τὸν ἐν τῷ Μαρνείῳ χῶρον, ἐν ᾧ ἐκτίσθη ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ πρῶτος φύσας θεμελίους λίθους. Αἱ ἐργασίαι παρετάθησαν ἐπὶ πέντε ἔτη, διότι ἡ ἀνεγερθεῖσα χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἥτις ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς θεοφλεστάτης Βασιλίσσης ἐκλήθη «Εὐδοξιανή», «ἐλέγετο πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ μείζων» (σ. 74).

Μετὰ τὸν οὐχὶ δυστυχῶς ἀναίμακτον θρίαμβον τοῦτον τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ἐθνισμὸς ἐν Γάζῃ ἥρξατο νὰ καταπίπτῃ, ἀλλὰ τοῦτο ἐξῆπτε περισσότερον τὸν φανατισμὸν τῶν ἐθνικῶν, «οἱ δὲ τῆς εἰδωλομανίας ὅσον ἐθεώρουν προκόπτοντα τὸν Χριστιανισμὸν τοσοῦτον ἐμαίνοντο καὶ ἐσπούδαζον κακῶσαι τοὺς χριστιανοὺς καὶ πρὸ γε πάντων τὸν ὅσιον αὐτῶν ποιμένα Πορφύριον· ποτὲ γὰρ ἀντιβολῆς γενομένης χάριν χωρίων μεταξὺ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας καὶ Σαμψύχου τοῦ πρωτεύοντος, ὁ θεοφιλὴς Βαρωχᾶς ἴδων τὸν οἰκονόμον ὑβριζόμενον ἀντελάβετο αὐτοῦ καὶ ἥρξατο ὑβρίζειν τὸν εἰρημένον Σάμψυχον. Ακούσαντες δὲ καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ Βουλευτηρίου συναχθέντες ἐπῆλθον τῷ οἰκονόμῳ καὶ τῷ θεοφιλεῖ Βαρωχᾶ συνανέβησαν δὲ τοῖς Βουλευταῖς¹ καὶ

¹ Περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Γάζης καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Παλαιστίνης, ἔπιθι Κ. B. Stark ἐνθ. ἀν. 447 ἐξῆς. Πρβλ. Δρόϋσεν, Ἰστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, μετάφρ. Ι. Δελλίου (Ἀθῆναι 1903) τ. B 'σ. 502. 603.

πολλοὶ τῶν πολιτῶν πρόφασιν εὔροντες τοῦ κακῶσαι τοὺς ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ ὡς ἀν εἴποι τις ἀπὸ μικροῦ σπινθῆρος τοσοῦτο πῦρ ἀνήφθη καὶ ἐξεκαύθη, ὡς κινδυνεῦσαι πάντας τοὺς χριστιανοὺς ἀπολέσθαι· τοσοῦτον γὰρ ἐμάνησαν οἱ εἰδωλολάτραι ὡς αὐτοὺς ἐπᾶραι καὶ ξίφη καὶ φόπαλα καὶ φονεῦσαι ὄνόματα ἐπτὰ καὶ ἄλλους πολλοὺς πλῆξαι εἴτα μὴ ἀρκεσθέντες τούτοις ἐπ' αὐτὸν τὸν ποιμένα ὥρμησαν», (σ. 75-6). Άλλ' ὁ ἄγιος Πορφύριος ἐπρόφθασε νὰ κρυβῇ μετὰ τοῦ διακόνου Μάρκου, τοῦ ἀφηγουμένου τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο· μαθὼν δὲ τὰ διατρέξαντα ὁ διοικητὴς τῆς Παλαιστίνης Κλᾶρος «πέμπει κομειταταρήσιον μετὰ πολλῆς βοηθείας καὶ ἀσφαλίζεται ὡς ἐνέδειξαν οἱ δημοσιεύοντες καὶ παριστᾶ εἰς Καισάρειαν καὶ τοὺς μὲν ἐτιμωρήσατο τοὺς δὲ βουνευρίσας ἀπέλυσε καὶ ποιήσας οὐ μικρὸν φόβον οὕτω κατέστησεν τὴν πόλιν» (σ. 76).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται καὶ ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐθνικῶν ἑλλήνων τῆς Γάζης ἔμεινεν ἀδιάλλακτοι πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἔξῆς λεπτομερείας. Μάρμαρά τινα ἐκ τοῦ Μαρνείου ἐπλακοστρώθησαν ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ νεωστὶ ἰδρυθέντος, ἀναλώμασι τῆς Εύδοξίας, χριστιανικοῦ ναοῦ «τοῦτο δὲ πλέον ἐλύπησε τοὺς εἰδωλολάτρας τῆς καύσεως τοῦ Ναοῦ, ὅθεν οἱ πλείους αὐτῶν, μάλιστα αἱ γυναῖκες, οὐκ ἐπιβαίνουσι τοῖς μαρμάροις ἔως τοῦ νῦν» (σ. 63), λέγει ὁ καλὸς Μᾶρκος.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ φανατισμὸς τῶν ἑλλήνων Γαζαίων ὑπὲρ τοῦ καταλυθέντος ἐθνικοῦ θρησκεύματος μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ εἰς αἰῶνος, μετὰ τὴν καταστροφὴν ἔτι τῶν περιδόξων ναῶν τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις ἐξηκολούθησε καὶ εἰς τὸν κατόπι χρόνον καλλιεργοῦσα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὸν πολιτισμόν.

Ἄρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Παπαδόπουλος.

Η ΜΟΝΑΧΙΚΗ ΖΩΗ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ¹

Συγγραφεὺς ἐκ τῶν δοκίμων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἰστοριογραφίας προτιθέμενος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ χριστιανισμοῦ, ὡς ἀποκαλεῖ τὸ σύστημα τὸ μοναχικόν, ὡς ἔξῆς προοιμιάζεται «Κατὰ τὸν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ διωγμὸν πλῆθος χριστιανῶν ὑπερβαλλόντως μικρόψυχοι ἥ ὥστε νὰ ἀρνηθῶσι τὰς δοξασίας των, ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς ἐρήμους, ἔνθα οἱ τύραννοι δὲν ὑπώπτευον τὴν διαμονὴν των, διὰ νὰ καταδιώξωσιν αὐτοὺς. Ὁ Θεὸς ἐνέπνευσε τὴν μετανάστευσιν ταύτην, ἥτις ἔμελλε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἔχῃ τὴν σύστασιν τοῦ βίου τοῦ Ἐρημικοῦ. Ἡθελε νὰ παράσχῃ εἰς τὸν κόσμον τὸν διεφθαρμένον ὑπὸ τῆς εἰδωλολατρείας τὸ παράδειγμα χριστιανῶν ὡθούντων μέχρις ἡρωϊσμοῦ τὴν ἐφαρμογὴν πασῶν τῶν ἀρετῶν. Απέναντι τοῦ ἀνθρώπου τοῦ σαρκικοῦ, ὅστις μόνον τὸν κόσμον τοῦτον παρεδέχετο, τὴν δὲ εὐτυχίαν διέβλεπεν ἐν ταῖς ὑλικαῖς μόνον ἀπολαύσεσιν, ἥθελε νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἄνθρωπον κατεχόμενον ὑπὸ τῶν σκέψεων μελλούσης ζωῆς, περιφρονοῦντα πᾶν ὅ,τι ἥ εἰδωλολατρεία συνείθισε νὰ ἀγαπᾷ σταθερῶς, ἐκτιμῶντα δὲ μόνον τὰς πνευματικὰς ἀπολαύσεις»² Οὐδὲν ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀφορῶντα τὴν τὲ ἀφορμὴν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς μοναχικῆς ζωῆς ἐν γένει, διότι ἐν περιλήψει ἐλέχθη πᾶν ὅ,τι ἀπητεῖτο· μίαν μόνον λεπτομέρειαν θέλω νὰ σημειώσω ὑποδεικνύουσαν πόσην σπουδαιότητα κέκτηται τὸ θέμα περὶ μοναχισμοῦ, ὅτι τ.ἔ. ἀποτελεῖ τοιοῦτο μέρος ἀναπόσπαστον

¹ Ἐκ δημοσίας διαλέξεως γενομένης ἐν τῇ αἱθούσῃ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἱερατικῆς Σχολῆς.

² W. Guettée, Histoire de l' Eglise τ. II. 348.

τῆς ίστορίας τῆς ἐκκλησίας καὶ αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, ὥστε πᾶς ίστορικὸς εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἀφιερώσῃ καὶ ἐν κεφάλαιον δι' αὐτὸν. Ὄσον ἀφορᾷ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δρᾶσιν αὐτοῦ, τὰ δόγματα, ἡ ὑπεράσπισις τούτων κατὰ πάσης αἰρετιζούσης τάσεως, τὰ ἥθη, ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μεγάλων ἀρετῶν τοῦ εὐαγγελίου, τὰ γράμματα, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιστασία, ἡ λατρεία, ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς ἀλλοδόξοις, ἡ νομοθεσία ἡ ἐκκλησιαστικὴ, ὅλα αὐτὰ ἐν τοῖς μοναχοῖς εὑρίσκουσι τοὺς πιστοτέρους, τοὺς εἱλικρινεστέρους, τοὺς μᾶλλον ἐπιμόνους, τοὺς τολμηροτέρους ἀντιπροσώπους των.

Ἡμεῖς προτίθεμενοι νὰ εἴπωμεν βραδέα τινὰ περὶ τῆς ἐν Παλαιστίνη μοναχικῆς ζωῆς κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τῆς δράσεως καὶ ἀκμῆς αὐτῆς λίαν συνοπτικῶς προτίθέμεθα νὰ ὑποδείξωμεν τὰς ἔξεχούσας ἐν αὐτῇ γραμμὰς καὶ νὰ χαρακτηρίσωμεν γενικῶς αὐτὴν. Αρχικῶς ἡ μοναχικὴ ζωὴ ἀνεφάνη ἐν Αἰγύπτῳ, Παῦλος ὁ Θηβαῖος εἶνε ὁ πρῶτος μνημονευόμενος μοναχὸς αὐτόθι, τούτου τὸ παράδειγμα ἡκολούθησεν ὁ Μ. Ἀντώνιος, μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Παχώμιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἐν βραχεῖ δὲ χρόνου διαστήματι ἄλλοι μὲν θείως ζήλω κινούμενοι, ἄλλοι διότι ἐκ χαρακτῆρος προύτιμων τὴν ἥσυχον ἔρημον ἀντὶ τῆς κοινωνικῆς τύρβης καὶ διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν κοινωνικῶν δεσμῶν ἥθελον ἐλευθερώτερον καὶ ἀποφασιστικώτερον νὰ ὑπηρετήσωσι τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀθρόοι προσήρχοντο εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἀναχωρητὰς ἢ εἰς τοὺς μαθητὰς τούτων, προσεκολλῶντο εἰς αὐτοὺς καὶ ἐπαιδαγωγοῦντο. Ἐντεῦθεν ἐπληρώθησαν πᾶσαι αἱ ἔρημοι τῆς Αἰγύπτου μοναχῶν ἀφοσιωθέντων τῷ Θεῷ.

Ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἐνθα ἐθαυμάσθη ἡ μοναχικὴ αὕτη πολιτεία καὶ κατέπληξε τὸν κόσμον διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ αὐτῆς τοῦ ἀσκητικοῦ, μετηνέχθη εἰς Παλαιστίνην διὰ τοῦ Ἰλαρίωνος τοῦ Μεγάλου. Οὗτος ἐν βραχεῖ σχετικῶς διαστήματι χρόνου ἐγκαθιδρυθεὶς παρὰ τὴν Γάζαν, τὴν ἴδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα, ἐπλήρωσεν αὐτὴν μοναχῶν ἐκ πασῶν τῶν χωρῶν προσερχομένων

πρὸς αὐτὸν, ἵνα θαυμάσωσι τὸν ἀσκητικὸν αὐτῶν ἡρωϊσμὸν καὶ μιμηθῶσιν αὐτὸν. Ἀλλος ἐπίσημος ἀναχωρητής, Χαρίτων ὁ Ὁμολογητής, ἐγκατεστάθη κατ' ἀρχὰς μὲν πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Ιερουσαλὴμ κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ Ιεροσολύμων εἰς Ιεριχώ, εἰς τὴν περίδοξον Λαύραν Φαράν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Λαύραν τοῦ Δουκᾶ εἴτα δὲ εἰς τὸν Ἀνατολικῶς τῆς Βηθλεέμ, παρὰ τὸ Ἡρώδιον, χείμαρρον, ἔνθα ἴδρυσε τὴν Λαύραν τοῦ Δουκᾶ. Μαθητής αὐτοῦ ἔνδοξος ὑπῆρξεν ὁ Μέγας Εὐθύμιος, ὅστις ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Λαύρας Φαράν, τοῦ πρώτου ἴδρυματος τοῦ ἀγίου Χαρίτωνος, ἐγκαθιδρύθη ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου, ὅπερ βλέπει πρὸς τὴν ἔρημον τοῦ Ἰορδάνου, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Νέμπι Μοῦσα· καὶ οὗτος μετὰ τοῦ συντρόφου του, ἀγίου Θεοκτίστου, ἴδρυσε Λαύραν ἐν τινι χειμάρρῳ καὶ διὰ τῆς φήμης του συνήγαγε πλῆθος μοναχῶν περὶ ἑαυτὸν. Μιμητής τούτου καὶ εἰς ἐπικοινωνίαν διατελῶν τακτικὴν μὲτ' αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ἀββᾶς Γεράσιμος ὁ Ἰορδανίτης, ἴδρυσας καὶ αὐτὸς Λαύραν καὶ Κοινόβιον παρὰ τὴν σημερινὴν μονὴν τοῦ Ἀββᾶ Γερασίμου καὶ παρὰ τὸ ἐκεῖ που ἀγίασμα αὐτοῦ, τῇ πηγῇ ἄνω χάζλε. Οἱ ἀγίοι Θεοδόσιος, ἄλλος Ἀββᾶς πολλῆς σημασίας ἐκ τῆς φήμης τοῦ ἀγ. Εὐθυμίου καὶ Θεοκτίστου προσεκλήθη καὶ ἥλθεν εἰς Παλαιστίνην. Καταταχθεὶς νεαρὸς ἦτι εἰς τὰς τάξεις τῶν μοναχῶν τοῦ Πύργου τοῦ Δαβὶδ ὑπὸ τὸν Λογγῖνον, ἀπῆλθεν ὕστερον πρὸς πλειοτέραν ἀσκησιν εἰς τὸ οὕτω καλούμενον Κάθισμα καὶ εἴτα τελειοτέραν ἀσκησιν ποθῶν μετηνάστευσεν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἐπιστεύετο ὅτι εύρισκετο τὸ σπήλαιον τῶν Μάγων καὶ ἐκεῖ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἴδρυσεν ἐπώνυμα αὐτῷ κοινόβια. Τόσοι ἦσαν οἱ πρὸς αὐτὸν πλησιάσαντες μοναχοί, ὥστε ἐκτὸς τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ κοινοβίου ἐγκατέστησε πέριξ αὐτοῦ μονύδρια καὶ σκήτας, οὕτως ὥστε ἀποθνήσκων ἄφινε μαθητὰς του ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτωμένους πολλὰς χιλιάδας. Παρὰ τὴν Μονὴν τοῦ ἀγ. Θεοδοσίου ἀνατολικώτερον ἐν χειμάρρῳ εἰς Ν. Θάλασσαν ἐκβάλλοντι ἔπηξε τὴν Λαύραν αὐτοῦ ὁ ἀγ. Σάββας, μαθητής Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου. Καὶ οὗτος ἀπειρον πλῆθος μοναχῶν συνήγαγε περὶ ἑαυτὸν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐποχὴν ἄλλος μονάχος, ὁ Ἰωάννης ὁ ἐπικληθεὶς Χοζεβίτης, ἴδρυσε τὴν Λαύραν τοῦ Χοζεβᾶ ἐπίσημον καὶ ταύτην καταστάσαν μετέπειτα καὶ ἐνταῦθα πολλοὶ μοναχοὶ προσῆλθον καὶ ἐπληρώθη καὶ ἐπολίσθη ἅπας ὁ Χείμαρρος Χοζεβᾶ σὺν τῷ χρόνῳ. Οὗτοι εἰσιν οἱ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν κορυφαῖοι τοῦ μοναχισμοῦ τῆς

Παλαιστίνης καὶ οἱ ἴδουται Λαυρῶν καὶ Μοναστηρίων· οἱ πλεῖστοι ἐκ τούτων καὶ ἐκ τῶν ἄλλων μικροτέρας σημασίας τοιούτων ἴδουσαν τὰς Μονὰς των δι' ἵδιαιτέρων ὀπτασιῶν προσκληθέντες εἰς τοῦτο.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας γραμμὰς περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ Μοναχισμοῦ ἐν Παλαιστίνῃ, ἔξετάσωμεν ὅποιος ὑπῆρξεν ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν μοναχισμὸν ἄλλων χωρῶν καὶ δὴ τοῦ τῆς Αἰγύπτου, ἐκ τοῦ ὅποιου ὑπετέθη ὅτι ἔσχεν ὅλας τὰς ἀφορμὰς τῆς ὑπάρχεως του.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ἡ μοναχικὴ πολιτεία μετηνέχθη τὸ πρῶτον εἰς Παλαιστίνην διὰ τοῦ Ἰλαρίωνος τοῦ Μεγάλου. Υπάρχουσιν ἐπίσης πληροφορίαι, καθ' ἃς ὁ Μ. Εὐθύμιος εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοὺς Αἰγυπτίους μοναχούς, καὶ ἴδιᾳ τὸν ἐν Αἰγύπτῳ ἀκμάσαντα Ἀρσένιον, ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Χοζεβίτης ὅτι κατήγετο ἐξ Αἰγύπτου. Κατὰ πόσον ἀραγε ἐπέδρασεν ἡ Αἴγυπτος ἐπὶ τῆς Παλαιστίνης; Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ δευτέρᾳ ἀντέγραψε δι' ἑαυτὴν τὸν μοναχισμὸν τῆς πρώτης; πολλοὶ παρεδέχθησαν μίαν τοιαύτην γνώμην ἀλλ' οὐχὶ δικαίως, διότι ὁ μοναχισμὸς τῆς Παλαιστίνης παραβαλλόμενος πρὸς τὸν τῆς Αἰγύπτου παρουσιάζει οὐσιώδεις διαφορὰς καὶ πρωτοτυπίαν πολλὴν ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτοῦ. Μόνον τὰ ὑπὸ τοῦ ἄγ. Ἰλαρίωνος ἴδουθέντα Μοναστήρια ἀκολουθοῦσι τὸ Αἴγυπτιακὸν σύστημα, ἀλλ' εἶνε βέβαιον, ὅτι οὐδεμίᾳ σχέσις τῶν τῆς Γάζης μοναχῶν πρὸς τοὺς κατὰ τὰς ἐρήμους τῶν Ιεροσολύμων καὶ τοῦ Ιορδάνου διαιτωμένους τοιούτους ὑπάρχει. Οἱ ἀγιοὶ Χαρίτων ἴδιᾳ καὶ τινες τῶν μετὰ

τοῦτον ἀκμασάντων μεγάλων Καθηγητῶν τῆς ἐρήμου οὔτε γινώσκουσι φαίνεται, ἐὰν ὑπάρχει Ιλαρίων παρὰ τὴν Γάζαν καὶ Μοναστήρια, ἢ τουλάχιστον δὲν ἐφελκύει τὴν προσοχὴν των ἡ ἐρημος τῆς Γάζης· ἐντεῦθεν ὁ ἄγ. Χαρίτων ἐργάζεται ὅλως διόλου ἀνεξαρτήτως καὶ κατὰ ἴδιον σύστημα, οὗτοι ἔδωκαν τὰς πρώτας βάσεις καὶ τὸ πρῶτον σύστημα τοῦ βίου τῶν μοναχῶν διὰ τε τῶν διδασκαλιῶν αὐτῶν καὶ τοῦ ἴδιου παραδείγματος. Δι' αὐτῶν ἐπληρώθη ἡ Παλαιστίνη μοναχῶν· οὐδεμίᾳ ἐρημος αὐτῆς εἴτε ἐντεῦθεν εἴτε ἐκεῖθεν τοῦ Ιορδάνου, οὐδέν σχεδὸν σπήλαιον, οὐδεμίᾳ ἀπρόσιτος τοῖς ἀνθρώποις φύσει τοποθεσία, οὐδὲν βουνόν, οὐδεμίᾳ κρύπτη ἔμεινε κενὴ μοναχῶν. Ἰδίως αἱ ἐρημοι τῆς Γάζης, τῶν Ιεροσολύμων, τοῦ Ιορδάνου ἐνέκρυψαν πολλάς χιλιάδας τοιούτων· ἡ φήμη τῶν ὑπαρχόντων προσείλκυε πλήθη ἀπειρα καὶ καταπληκτικῶς δὲ ηὐξάνοντο οὗτοι, διότι καὶ πολλοὶ προσκυνηταὶ ἐπεσκέπτοντο τοὺς ἀγίους Τόπους, οἵτινες ἔμενον καταθελγόμενοι ἐκ τῆς ὁσίας αὐτῶν πολιτείας.

Μολονότι δέ, ὡς εἴρηται, ὁ ἄγιος Εὐθύμιος ἔχει ὑπ' ὄψει του τὸν Αρσένιον καὶ θαυμάζει αὐτὸν, ἐν τούτοις, εἶνε βέβαιον ὅτι οὐδόλως ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐν τῷ καταρτισμῷ τοῦ συστήματὸς του. Ό δὲ Ἰωάννης ὁ Χοζεβίτης κατήγετο μὲν ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλ' ἐκεῖ δὲν ἥσκειτο εἰς τὸν μοναχισμόν. Τὸ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ ἐγνώρισε καὶ ἡγάπησε καὶ ἡκολούθησεν αὐτὸν. Προκειμένου περὶ τῆς ἐπιδράσεως ἢ μὴ τοῦ μοναχισμοῦ τῆς Αἰγύπτου ἢ ἄλλης τινός χώρας μετὰ ταῦτα ἐπὶ τοῦ τῆς Παλαιστίνης παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται πρώτιστα πάντων τὸ σύστημα τῶν Λαυρῶν, ὅπερ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἶνε ἐν χρήσει. Εἶνε φυτόν, ὅπερ ἐφάνη κατὰ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἐνταῦθα ηὐδοκίμησε καὶ ἥκμασε. Τούτου τοῦ συστήματος αἱ βάσεις τόσον καλῶς ἐτέθησαν ἐνταῦθα, ὥστε κατήντησε νὰ ἐπικρατήσῃ ἐπὶ πάντων τῶν ἄλλων καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐποχῆς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλαι χῶραι ἔξεδανείσθησαν αὐτὸν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις. Αὕτη λοιπὸν ἡ ἐμφάνισις καὶ ἐγκαθίδρυσις τοῦ Λαυρεωτικοῦ συστήματος ἀποδεικνύει κατὰ πρῶτον λόγον τὴν ἀνεξαρτητόν δρᾶσιν τῶν Παλαιστινείων μοναχῶν. Ἐπειτα καὶ αὐτὸν τὸ Κοινόβιον δὲν εὑρίσκεται ὑπὸ ὅλως διόλου ξένην ἐπίδρασιν. Εἰν' ἀληθὲς ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθη καὶ ἐτελειοποιήθη ὁ

έσωτερικός δργανισμός τοῦ Κοινοβίου, μετά δὲ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου προσέλαβε πρακτικώτερον καὶ κανονικώτερον χαρακτήρα, ἐνῶ ἐν Παλαιστίνῃ εἶνε μεταγενεστέρα ἡ ἐμφάνισίς του· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν εἶνε ἐστερημένον πρωτοτυπίας· ἐν ᾧ δηλ. παρὰ τοῖς ἀνωτέρω διαρρυθμισταῖς τοῦ Κοινοβίου φαίνεται αὐστηρὰ διάκρισις Κοινοβιακῆς καὶ ἀναχωρητικῆς ζωῆς, ἐν Παλαιστίνῃ συνδυάζονται ἐν τινι μέτρῳ τὰ δύο συστήματα, διότι παρὰ τὸ Κοινόβιον ἀπαντῶνται, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ τινες Μονασταὶ οἱ τελειότερον μεταξὺ ὅλων ζῶντες ἀναχωρητικὸν βίον, αὐτὸν τοῦτον τὸν Λαυρεωτικόν, μὴ μετέχοντες, εἰμὶ ὅσον καὶ ὅπως θέλωσι τῆς περὶ αὐτοὺς κοινοβιακῆς ζωῆς, ἐνῶ ἀφ' ἐτέρου ἐν ταῖς Λαύραις συμβαίνει πολλάκις τὸ ἀνάπαλιν.

Ἐξακολουθοῦμεν τὰς σκέψεις ἡμῶν ὅσον ἀφορᾶ τὴν αὐτενέργειαν τοῦ μοναχισμοῦ. Άκριβῶς εἰπεῖν ἀρχικῶς δύο εἴδη ὑπάρχουσι μοναχικῶν συστημάτων, τὸ τῶν ἀναχωρητῶν ἥ ἐρημιτῶν καὶ τὸ τῶν Κοινοβιατῶν· τὸ πρῶτον εἶνε τὸ ἀρχαιότερον, τὸ δεύτερον νεώτερον καὶ συνέπεια μερικῶν ἀποτυχιῶν τοῦ πρώτου. Ἐπειδὴ δηλ. παρετηρήθη ὅτι δύσκολον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ φθάσῃ τις εἰς τὸ ἵδεωδες τῆς μοναδικῆς τελειώσεως χωρὶς προηγουμένης παιδαγωγίας, συνέβη δὲ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπιχειρησάντων τοῦτο νὰ ἀποτύχωσι κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἥ κατήντων εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν, ἥ ἐγκαρτεροῦντες ὅπου εύρεθησαν κατέληγον εἰς παραλόγους τινὰς καὶ τετυφωμένας τάσεις καὶ θεωρίας, πολλάκις δὲ καὶ ἔνεκα τούτου ἐδαιμονίζοντο, ἐκρίθη διὰ ταῦτα ἐπάναγκες νὰ ἐξευρεθῇ ὁ Κοινοβιακὸς μοναχικὸς βίος, ὅστις τοῦτον τὸν σκοπὸν εἶχε, νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς ἐφιεμένους ὑψηλῶν ἀσκητικῶν ἀγώνων, ὥστε νὰ δυνηθῶσι νὰ ἀντικρύσωσι τὰς δυσκολίας αὐτοῦ. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐν Παλαιστίνῃ, ὅταν ὁ Μοναχισμὸς ἥρχετο τὸ πρῶτον διὰ τοῦ ἀγίου Ἰλαρίωνος νὰ ἐγκαθιδρυθῇ, εύρισκοντο μοναχοί, ἀλλ' οὗτοι ἥσαν ἀναχωρηταί, ἐρημῖται. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον οὕτοι ἐξηκολούθουν νὰ ὑφίστανται καὶ ὅταν ἀκόμη οἱ μεγάλοι ἀσκηταὶ νέας ζωῆς ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ, οὓς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, εἶχον ἀρχίσει τὸ μέγα ἔργον των ἐν Παλαιστίνῃ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι καὶ δὴ πρῶτος ὁ ἄγιος Χαρίτων, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς ἀποτυχίας τοῦ ἐρημιτικοῦ βίου εἰσήγαγον ἀντὶ τοῦ Κοινοβιακοῦ, ὡς ἐπραξαν οἱ ἐν Αἰγύπτῳ, τὸ Λαυρεωτικὸν σύστημα, ἀλλά τὸ τοιοῦτον ἐθεωρήθη καινοτομία ὑπὸ τῶν

ύπερευλαβῶν ἐρημιτῶν καὶ ἐντεῦθεν ἥρξατο ἀγῶν περὶ ἐπικρατήσεως μεταξὺ τῶν ἐρημιτῶν καὶ Λαυρεωτῶν,¹ νὰ κατορθώσωσι νὰ ἐπιβληθῶσι μόνον διὰ τῆς ἐν τῇ πράξει ἀποδείξεως τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ βίου των. Φαίνεται ὅμως, λαμβανομένου πρὸ ὀφθαλμῶν τοῦ ἥδη μνημονευθέντος ἀγῶνος περὶ ἐπικρατήσεως τῶν δύο ἀρχικῶν μοναχικῶν συστημάτων, ἡ ἴδρυσις τοῦ Λαυρεωτικοῦ συστήματος ἥτο πείραμα ἀναφερόμενον εἰς τὰς ὑπερβολικὰς τάσεις τῶν αὐστηρῶν Παλαιστινείων ἐρημιτῶν, διὰ τοῦ ὅποιου ἐπεχειρήθη ἡ βαθμιαία μεταρρύθμισις τοῦ μοναχισμοῦ τῆς Παλαιστίνης. Ἐν Αἰγύπτῳ εἶνε ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ἄκρου ἐρημισμοῦ κατέληξαν εἰς ἄκρουν κοινοβιατισμόν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐκεὶ ἥτο δυνατὸν τοῦτο χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ τι σκάνδαλον, ἐνῷ ἐν Παλαιστίνῃ, ἔνθα τὸ Λαυρεωτικὸν σύστημα εύρισκεται ὅχι πολὺ ἀφιστάμενον τοῦ ἐρημιτικοῦ, πολλῷ μᾶλλον θὰ συνέβαινε τοῦτο, ἐὰν ἐπεχειρεῖτο ἡ ἴδρυσις εὐθὺς ἀμέσως Κοινοβίου. Νὰ ὑποθέσωμεν ἀράγε ὅτι ὑπὸ τοιούτων σκέψεων κατεχόμενοι ἴδρυσαν τὰς Λαύρας οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι Πατριάρχαι τῶν ἐρήμων τῆς Παλαιστίνης; πιθανόν, ἀλλά δὲν δύναται καὶ νὰ βεβαιωθῇ. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι δὲν ἐγνώριζον μὲν ἔτι τὸ Κοινοβιακὸν σύστημα τοῦ Παχαμίου, ἐπειδὴ ὅμως ἀφ' ἑτέρου ἐπιέζοντο ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἵνα ὑπὸ ἐλαφρότερον καὶ μᾶλλον παιδαγωγικὸν σύστημα πήξωσι τὰ ἔαυτῶν ἀσκητήρια, ἔβλεπον δ' ἐπίσης (καὶ τοῦτο σπουδαῖον), ὅτι πολλοὶ ἐπιμόνως προσεκολλῶντο πρὸς αὐτοὺς, ὡς πρὸς μεγάλους ποδηγέτας, ἐν τῷ ἀσκητικῷ σταδίῳ καὶ οίονεὶ κατεδίωκον αὐτοὺς ὅπου καὶ ἀν ἀπήρχοντο, διὰ ταῦτα φυσικῶς καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ὁδηγούμενοι κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς ἴδρυσεως λαυρῶν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἀτελῶς ἀνταποκρινομένων εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἴδρυσεως των, μετέπειτα, ὅμως σὺν τῷ χρόνῳ τελειοποιηθεισῶν οὕτως, ὥστε ἐν αὐταῖς ἰδιαίτερον σύστημα νὰ ἀποτελεσθῇ τὸ τῶν λαυρῶν

¹ Οἱ ἐρημῖται ἐδόξαζον, ὅτι οἱ μοναχοὶ μόνον ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἐρήμῳ δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν καὶ τοῦτο κατὰ μόνας εἰς ἕκαστος ἀσκούμενοι. Οἱ τῆς Λαύρας ἐδέησε νὰ κατορθώσωσιν νά ἀποδείξωσιν καὶ τὸ ἐναντίον.

κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον τέλειον, ώς ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς συνθήκας ἴδρυθη τὸ Κοινοβιακόν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο σύστημα ἐφηρμόσθη σχετικῶς πολὺ μεταγενεστέρως. Εἰσηγητὴς αὐτοῦ, ὅστις καὶ διωργάνωσεν αὐτὸ δοὺς φαίνεται πρὸς τοῦτο καὶ κανόνας ὡρισμένους εἶνε ὁ Μ. Θεοδόσιος. Η προσεκτικὴ μελέτη ὅσον ἀφορᾷ τὸν Παλαιστίνειον κοινοβιατισμόν δεικνύει ἡμῖν, ὅτι οὗτος κατηρτίσθη ἐκ τε τῶν διατάξεων τοῦ Παχωμίου καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου. Άλλὰ δὲν στερεῖται, ώς ἐλέχθη ἀνωτέρω, καὶ ἐπιτοπίου πρωτοτυπίας. Ἐν αὐτῷ ἀπαντῶνται, ἐκτὸς τῶν γενικῶν διατάξεων τῶν ἀποτελουσῶν τὴν βάσιν καὶ τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ Κοινοβιακοῦ βίου, τῆς κοινότητος τουτέστι ἐν πᾶσι μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν ὄλων, καὶ γραμμαὶ λαυρεωτικαί, γεγονὸς ὅπερ δεικνύει, ὅτι ἡσμενίζετο ὁ Παλαιστίνειος μοναχισμὸς εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐφευρεθέντα λαυρεωτικὸν βίον καὶ ὅτι ηὔδοκίμησεν ὁ τελευταῖος οὗτος ἐν τῷ ἐδάφει τῆς Αγίας Γῆς. Τὴν ἀνωτέρω γνώμην τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο συστημάτων ἀποδεικνύουσιν ἐκεῖναι αἱ ἱστορικαὶ πληροφορίαι, καθ' ἃς ἐν τοῖς Κοινοβίοις τινὲς τῶν ἀδελφῶν, οἱ τελειότεροι μεταξὺ αὐτῶν, ἵδιως ὁ Ἡγούμενος, ἡδύναντο ἐν σπηλαίᾳ, ἐν μέσῳ τοῦ Κοινοβίου ἡ παρ' αὐτὸ εύρισκομένῳ, διαμένοντες νὰ ἀσκῶνται εἰς μεγαλειτέραν ἐγκράτειαν παρὰ τὴν συνήθη. Οὕτως ἀναφέρεται περὶ τοῦ Μ. Θεοδοσίου ὅτι ἦτο κεκρυμμένος ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἐν πολλῇ ἐκουσίᾳ πτωχείᾳ καὶ βοτάνοις αὐτομάτοις ἀρκούμενος μηδόλως ἐψητὸν βουλόμενος ἐσθίειν, σκληροτέραν ἔχων διαγωγὴν, δι' ἔβδομαδος τ.ἔ. κατὰ πᾶσαν ἐβδόμην ἡμέραν μεταλαμβάνων τροφῆς ἐκείνης τῆς ἀπερίτου καὶ τοῦτο οὐ τοσοῦτον ὅσον ὅρεξις ἐπεζήτει, ἀλλ' ὅσον μὴ διαλυθῆναι τὸν δεσμὸν τῆς φυσικῆς συζυγίας πρὸ τῆς τοῦ συνδέσαντος εὔδοκίας παντελῶς ἄρτου μὴ γευσάμενος ἐπὶ τριάκοντα ἔτη. Ἐπίσης ἀναφέρεται μετὰ θαυμασμοῦ ἐκείνου τῆς ἀγρυπνίας τὸ εὔτονον, τῆς ψαλμῳδίας τὸ σύντονον, τῶν δακρύων τὸ δαψιλὲς καὶ ἐπίπονον, τῆς εὐχῆς τὸ καθαρὸν καὶ ἀπέριττον, ἡ δι' ὄλης νυκτὸς στάσις, οἱ κρυφῇ κρεμαστῆρες ἐκεῖνοι, ἐφ' οἷς διὰ τὴν τοῦ ὑπνου χαύνωσιν ἐστηρίζετο καὶ τὸ τῶν βουβώνων ὄδυνηρόν, οὓς ἐκ τῆς ἄγαν στάσεως ἀλγεινῶς ἔχων διέκειτο. "Ολα τὰ ἀνωτέρω καὶ ἡ φράσις ὅτι ὁ Μ. Θεοδόσιος σκληροτέραν εἶχε διαγωγὴν ἀποδεικνύουσι σαφῶς, ὅτι ὁ κατ' ἔξοχὴν Κοινοβιάρχης ἡκολούθει ἄλλην πολλῷ ἀσκητικωτέραν τακτικὴν πάρα τὰ ἐν τοῖς Κοινοβίοις ἀπαιτούμενα,

σύμφωνον πρὸς ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λαυρεωτικοῦ συστήματος. Ἐκτὸς τοῦ παραδείγματος τοῦ Μ. Θεοδοσίου γνωρίζομεν ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀγ. Σάββα, καὶ αὐτὸν τὸν Ἀγ. Σάββαν, ὅτε ἦτο εἰς τὸ Κοινόβιον τοῦ Ἀγ. Θεοδοσίου, ὅτι εἶχε σκληροτέραν διαγωγὴν ἐκ δὲ τοῦ Μόσχου καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους περὶ τίνος γέροντος Χριστοφόρου ἐν τῷ Κοινοβίῳ τοῦ ἀγ. Θεοδοσίου διερχομένου ὀλόκληρον τὴν νύκτα ἐν τῷ Σπηλαίῳ, ἐνῷ τὴν ἡμέραν ἐσχόλαζεν εἰς τὸν κανόνα ἐπίσης περὶ τίνος Κόνωνος καὶ τούτου Θεοδοσιάτου, ὅτι ἐπὶ τριάκοντα πέντε ἔτη ἀπαξ τῆς ἑβδομάδος μετελάμβανεν ἄρτου καὶ ὕδατος, ἀδιαλείπτως ἐργαζόμενος καὶ τῆς ἐκκλησίας μὴ ἀπολιμπανόμενος. Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου παραδείγματος παραλληλιζομένου καὶ πρὸς τὰ προηγούμενα μανθάνομεν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐὰν εἰς τὰς τρυφὰς, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ ἐν γένει εἰς τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις ἥδυναντο οἱ τελειότεροι οὗτοι νὰ μὴ λαμβάνωσι μέρος, ἥσαν ἀφ' ἐτέρου ύποχρεωμένοι νὰ μετέχωσι τῆς ἐργασίας ὅπως πάντες καὶ τῆς προσευχῆς τῆς κοινῆς.

Ὅπως ἐπὶ τοῦ Κοινοβίου ἐπέδρασεν ἡ λαύρα ἐν Παλαιστίνῃ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς λαύρας ἐπέδρασε τὸ Κοινόβιον, ἐν πολλοῖς, κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους σχετικῶς χρόνους. Οὕτως ἀπαντῶνται Λαύραι ἔχουσαι ἐν μέσῳ ἡ πλησίον αὐτῶν καὶ κοινόβιον ἐπίτηδες ἴδρυμένον, ἵνα χρησιμεύσῃ διὰ τοὺς ἀρχαρίους. Παρὰ τὴν Λαύραν τοῦ ἀγίου Εὐθυμίου ἀπαντῶμεν τὸ Κοινόβιον τοῦ ἀγ. Θεοδοσίου, παρὰ τὴν Λαύραν τοῦ ἀββᾶ Γερασίμου τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐπίσης ἴδρυμένον καὶ διευθυνόμενον Κοινόβιον καὶ παρὰ τὴν τοῦ ἀγ. Σάββα τὸ Κοινόβιον τοῦ αὐτοῦ. Τὸ Κοινόβιον σὺν τῷ χρόνῳ διεδόθη καὶ ἐπεδοκιμάσθη πανταχοῦ τῆς Παλαιστίνης καὶ μάλιστα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἥρξαντο καὶ λαύραι περίδοξοι νὰ μεταβάλλωνται εἰς Κοινόβιον, ὡς ἡ τοῦ ἀγίου Εὐθυμίου.

Ἐκτὸς τῶν Κοινοβιατῶν καὶ τῶν Λαυρεωτῶν ἐν Παλαιστίνῃ δὲν ἔπαυσαν ὑπάρχοντες παραλλήλως καὶ οἱ ἐρημῖται. Υπαινιγμοὶ περὶ τούτων γίνονται ἐν ταῖς βιογραφίαις τῶν ἀγ. Εὐθυμίου, Θεοδοσίου καὶ Σάββα τοῦ ἡγιασμένου. Καὶ τὸ παράδειγμα τῆς Όσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας εἶνε ἐν ἐκ τούτων. Ἀλλοι πάλιν ἐκ τῶν Λαυρεωτῶν εἰς ὥρισμένας ἐποχὰς τοῦ ἔτους, ἰδίως κατὰ τὴν

Μ. Τεσσαρακοστήν, ἐξήρχοντο εἰς τὴν ἔρημον μόνοι ἡ μετὰ τινῶν συνασκητῶν καὶ διήρχοντο αὐτόθι μῆνας τίνας ἀσχολούμενοι εἰς αὐστηροτέρας ἀσκήσεις. Τὸ τοιοῦτο καθ' ἕκαστον ἔτος ἔπραττε ὁ Μ. Εὐθύμιος καὶ ὁ ἄγ. Σάββας. Ἐπίσης ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι μοναχοὶ εἰς τὰς πόλεις διαβιοῦντες ἐρχόμενοι εἰς τακτικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ κόσμου, ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ αὐτοῦ διὰ τῶν προσευχῶν των καὶ εὐεργετοῦντες αὐτὸν παντοιοτρόπως. Οὗτοι, ὑπῆρχε περὶ αὐτῶν πεποίθησις, ὅτι ἀφοῦ προηγουμένως διῆλθον ἐν τοῖς Μοναστηρίοις καὶ Λαύραις καὶ ἐν ταῖς ἐρήμοις ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἀσκήσεως ἀγωνιζόμενοι κατὰ τοῦ ἴδιου ἔαυτῶν θελήματος νικηφόρως, ὑποτάσσοντες ἔαυτοὺς τῷ Θεῷ τελείως ἐκ τελείας πρὸς αὐτὸν ἀγάπης κατήντων σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τελείαν ἀπάθειαν πρὸ παντὸς περὶ αὐτοὺς συμβαίνοντος, καθίσταντο τοιοῦτοι, ὥστε ἐν αὐτοῖς οὐδεμιᾶς γαιώδους ἐπιθυμίας ἐξέγερσις ἐφαίνετο πλέον δυνατὴ. Παραλείπων πάντα μικρὸν καὶ λεπτομερῆ λόγον περὶ τοῦ βίου τῶν Κοινοβιατῶν, Λαυρεωτῶν καὶ ἐρημιτῶν διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου, θὰ ἀναφέρω μόνον ἐνταῦθα ὅσα ὁ ἱστορικὸς Εὐάγριος γράφει περὶ τῶν τελευταίων τούτων, καθόσον καὶ ἐμοῦ ἐκίνησε τὴν περιέργειαν ὁ ἀλλόκοτος βίος αὐτῶν ἰδιαζόντως ἐν μόνῃ τῇ Παλαιστίνῃ συναντώμενος. «Λέγω δέ, διηγεῖται ὁ οηθεὶς ἱστορικός, καὶ ὁ μικρὸν μὲν διέλαθε καίτοι τὰ πρεσβεῖα κατὰ πάντα ἔσχεν. Εἰσὶ μὲν ἐλάχιστοι, εἰσὶ δ' οὖν ὅμως, οἱ ἐπὰν διὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀπαθεῖς εἶναι τύχωσιν, εἰς κόσμον ἐπανίασιν ἐν μέσοις τοῖς θιρύβοις. Καὶ περιφόρους σφᾶς ἐπαγγέλλοντες, οὕτω τὴν κενοδοξίαν καταπατοῦσιν, δὲ τελευταῖον χιτῶνα κατὰ Πλάτωνα τὸν σοφὸν ἡ ψυχὴ πέφυκεν ἀποτίθεσθαι. Οὕτω τὸ ἀπαθῶς ἐσθίειν φιλοσοφοῦσι κὰν παρὰ καπήλοις ἡ παλιγκαπήλοις δὲ εἰσὶ οὐ τόπον, οὐ πρόσωπον, οὐδὲ τι τῶν πάντων ἐγκαλυπτόμενοι. Καὶ βαλανείοις δὲ συχνοῖς ὄμιλοῦσι τὰ πολλὰ γυναιξὶ συναυλιζόμενοι καὶ συλλουόμενοι. Οὕτω τῶν παθῶν περιγενόμενοι, ως καὶ τῆς φύσεως τυραννῆσαι, καὶ μηδὲ τῇ ὄψει, μηδὲ τῇ ἀφῇ, μηδὲ μὴν αὕτη τῇ περιπλοκῇ τοῦ θήλεος πρὸς τὴν ἴδιαν ἀποκριθῆναι φύσιν, μετὰ ἄνδρων δὲ ἄνδρας εἶναι μετὰ γυναικῶν τε αὐτοῦ γυναικας. Ἐκατέρας τὲ μετέχειν ἐθέλειν φύσεως καὶ μὴ μιᾶς εἶναι. Συνελόντι τοίνυν εἰπεῖν, ἐν τούτῳ τῷ παναρίστῳ καὶ θεοφόρῳ βίῳ ἡ ἀρετὴ τῇ φύσει ἀντινομοθετεῖ, οἰκείους πηξαμένη νόμους, ως μηδενὸς αὐτοῖς τῶν

ἀναγκαίων μεταδιδόναι ὅσα γε κορεσθῆναι. Πεινῆν δὲ αὐτοῖς καὶ διψῆν, ὁ σφῶν ἐγκελεύεται νόμος, περιστέλλειν τε τὸ σῶμα τοσοῦτο μόνον ὅσον ἡ ἀνάγκη βιάζεται. Οὕτω τὲ αὐτοῖς ἡ δίαιτα ἀκριβέσιν ἀντιταλαντεύεται ζυγοῖς, ὡς ἐκ διαμέτρου χωροῦσιν αὐτοῖς, τὴν ροπὴν ἀνεπαίσθητον εἶναι, καὶ ταῦτα γε πολὺ διεστῶσαν. Τοσοῦτον γὰρ αὐτοῖς τάναντία κέκραται, τῆς θείας τ' ἄμικτα συναγούσης καὶ αὖ πάλιν διαιρούσης χάριτος, ὥστε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς καὶ νέκρωσιν συνοικεῖν, τάναντία καὶ τῇ φύσει καὶ τοῖς γράμμασι. Ἐνθα μὲν γὰρ πάθος, νεκροὺς εἶναι δεῖ καὶ τῶν τάφων εἴσω· ἐνθα δὲ πρὸς θεὸν ἵκετεία, ρωμαλέους τὸ σῶμα, σφριγῶντας τὴν ἀκμήν, κὰν ἔξωροι τὴν ἡλικίαν ὥστι. Καὶ οὕτως αὐτοῖς ἐκάτερος συμπλέκεται βίος, ὥστε ἀμέλει καὶ τὴν σάρκα τέλεον ἀποθέμενοι, ζῶσιν ἀεὶ καὶ τοῖς ζῶσι συναυλίζονται, καὶ σώμασι τὲ ἄκη προσφέροντες καὶ τὰς τῶν ἵκετευόντων φωνάς τῷ Θεῷ προσάγοντες, τὰ ἄλλα ὁμοίως τῇ προτέρᾳ βιοτῇ διεκτελοῦντες, ὅσα μὴ τῶν ἀναγκαίων δεῖσθαι ἢ τόπῳ περιορίζεσθαι, πάντων δὲ ἀκούειν καὶ πᾶσι συγγίγνεσθαι. Εἰσὶ δὲ γονάτων αὐτοῖς συχναὶ καὶ ἀδιάκοποι κλίσεις, ἐπαναστάσεις τε σύμπονοι μόνης τῆς ἐφέσεως ἀναζωπυρούσης αὐτοῖς τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἐκούσιον ἀσθένειαν· ἀσαρκοί τινες ἀθληταὶ, ἀναίμονες παλαιισταί, οἵ γε πανδαισίαν τε καὶ τρυφὴν τὴν νηστείαν ἔχοντες καὶ τράπεζαν διακορῆ τὸ μηδενός, ὡς οἶόν τε ἀπογεύεσθαι. Ὁπόταν ξένος παρ' αὐτοῖς ἀφίκηται κὰν ἐξ ἐωθινοῦ οὕτω πάλιν ταῖς φιλοφροσύναις, καὶ τῇ φιλοτησίᾳ δεξιοῦνται ἔτερον εἶδος νηστείας ἐπινοήσαντες, τὸ αὖ μὴ βουλόμενοι ἐσθίειν ὡς ἐκπληξιν τὸ πρᾶγμα καθεστάναι πόσιν εἰς τροφὴν αὐτάρκη δεόμενοι, οὕτω κομιδῇ βραχέσιν ἀρκοῦνται ἔχθροὶ τῶν ἴδιων βουλήσεων καὶ τῆς φύσεως, ἔκδοτοι τοῖς τῶν πέλας θελήμασι, ἵνα διὰ πάντων αὐτοῖς τὸ ἥδυ τῆς σαρκὸς ἐξωσθείη καὶ ψυχῆ διακυβερνῶη τὰ κάλλιστα καὶ Θεὸν ἀρέσκοντα νουνεχῶς ἐκλεγομένη τὲ καὶ περισφέζουσα. Μακάριοι τῆς ἐνταῦθα διαίτης, μακαριώτεροι τῆς ἐντεῦθεν μεταστάσεως, εἰς ἣν διὰ παντὸς χαίνουσιν τὸν ποθούμενον αὐτοῖς ἰδεῖν ἐπειγόμενοι».

Εἴπομεν μέχρι τοῦδε πῶς ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη σὺν τῷ χρόνῳ ό
ἐν Παλαιστίνῃ μοναχισμός, πῶς διωργανώθη ἐσωτερικῶς καὶ πῶς ἔδωκεν
αὐτενέργειαν καὶ πρωτοτυπίαν ἐν τῇ διοργανώσει ταύτη σχετικῶς πρὸς
τὸν μοναχισμὸν τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ δὴ τοῦ τῆς Αἰγύπτου. Ἡδη
ἔχομεθα νὰ ἔξετάσωμεν τὶ καταρθώθη καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς
δράσεῶς του κατὰ τοὺς ὑπ' ὄψιν ἡμῶν τρεῖς αἰῶνας τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ. Ἐκ
τῶν προτέρων δὲ εἰρήσθω ὅτι δὲν θὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὴν
εὐεργετικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ, τοὺς
τολμηροὺς καὶ τελεσφόρους, κατὰ τῶν αἰρετικῶν Νεστοριανῶν,
Μονοφυσιτῶν καὶ ἄλλων μικρῶν ἢ μεγάλων αἰρέσεων καὶ τὴν ἀνάμιξιν
αὐτοῦ εἰς τὰς ὀριγενιστικάς ἔριδας, ἐπίσης δὲν θὰ ἀναφέρωμεν τὴν
φιλανθρωπικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν ἐπὶ τῶν Χριστιανῶν καθ' ἕκαστον, τὰ
ξενοδοχεῖα αὐτοῦ καὶ τὰ νοσοκομεῖα καὶ τὴν στήριξιν αὐτῶν ἐν τῇ πίστει,
δὲν θὰ ἀναφέρωμεν τὴν ιεραποστολικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν μεταξὺ τῶν μὴ
Χριστιανῶν οὐδὲ πόσους καὶ ὅποιους ποιμένας παρέσχε τῇ Ἐκκλησίᾳ. Θὰ
περιορισθῶμεν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ εἰς τὴν δρᾶσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἡθικῇ
τελειώσει αὐτῶν τούτων, τὰ ἴδανικὰ αὐτῶν τὰ μοναχικὰ τὰ ἀφορῶντα
αὐτοὺς τούτους, ὡς ἄτομα κατ' ἔξοχὴν ἡθικά, τὰ μέσα δι' ᾧν ἐπετύγχανον
τοὺς πόθους των καὶ τὰ ἀντίθετα τούτοις κωλύματα, ἄτινα
κατεπολέμουν.

Διερευνῶντες τὰ ίστορικὰ μνημεῖα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ ὑπ' ὄψιν
ἡμῶν ζήτημα εύρισκομεν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι μοναχοὶ διεμόρφωσαν
όλοκληρον σύστημα μοναχικῆς ἡθικῆς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ
ἐπιστημονικότητος οὐ τῆς τυχούσης καταρτισθέν. Μή δυνάμενοι νὰ
εἰσέλθωμεν εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας τοῦ συστήματος τούτου, θὰ
περιορισθῶμεν εἰς τὰ οὐσιωδέστερα ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ παρόν. Καὶ δὴ, κατ'
αὐτὰ ὁ μονάχος ἐν πρώτοις ὥφειλε νὰ ἀποτάξηται τῷ κόσμῳ καὶ ζήσῃ
ξένον βίον, ἵνα καταστήσῃ ἔαυτῷ εὐχερῷ τὴν κατόρθωσιν τῆς ἀρετῆς·
«κατενόησαν (οἱ μοναχοὶ), λέγει τις τῶν διδασκάλων αὐτῶν, ὅτι ἐν τῷ
κόσμῳ ὄντες οὐκ εὐχερῶς δύνανται κατορθῶσαι τὴν ἀρετὴν καὶ
ἐπενόησαν δι' ἔαυτοὺς ξένον βίον, ξένην τινὰ διαγωγῆν, λέγω δὴ τὸν
μονήρη βίον καὶ ἥρξαντο φεύγειν τὸν κόσμον καὶ οἰκεῖν ἐν ταῖς ἐρήμοις·
ἐν νηστείαις καὶ ἀγρυπνίαις καὶ τῇ λοιπῇ κακοπαθείᾳ καὶ ἀποταξίᾳ
πάσης πατρίδος καὶ συγγενῶν, χρημάτων, κτημάτων. Σκοπὸς τῆς τοῦ

κόσμου φυγῆς αὐτῶν ύπηρξε κατιδεῖν τὸν Θεὸν ὡς ἀνθρώπῳ ἐφικτὸν». Ἐπίσης ἐσκόπουν, «ἴνα ὥσπερ τινὰς τρικυμίας τὰς κοσμικάς, ἀποφεύγοντες ταραχὰς καὶ πραότητι πνεύματος σωτηρίᾳ πλέοντες τὸ κατὰ μοναχοὺς λιμένι προσορμίζονται πᾶσαν ἀρετὴν μελετῶντες καὶ σπουδάζοντες πράττειν ἴδια». Οἱ λόγοι τῆς ἀποτάξεως ἢ ἀποταγῆς ἔγκειται ἐν τούτῳ. Οἱ μοναχοὶ ἐφιλοσόφησαν ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας, εἰδον δὲ ὅτι πηγὴ ταύτης καὶ πρώτη αἰτία εἶνε ἡ παρακοή τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ· ἡθέλησεν ὁ ἀνθρωπὸς νὰ στήσῃ τὸ θέλημὰ του ὑπεράνω τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, δηλ. ἐβασίλευσεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ἔπαρσις ἢ ὑπερηφανία· ἡ δεύτερα αὔτη εἶνε καὶ αἰτία τῆς παρακοῆς. Διὰ τούτων ἐπικρατησῶν ἐβασίλευσεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἀμαρτία, διὰ δὲ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνεπέρανταν, ὅτι ἀμαρτία ἐστὶν οὐσιωδῶς ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἀνθρωπίνου θελήματος. Ἐὰν λοιπόν, ἔλεγον, ὁ μονάχος θέλη νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀμαρτίαν, ἐὰν θέλη νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς, πολλῷ μᾶλλον ἐὰν θέλη ἐν τούτῳ νὰ φανῇ τέλειος κατὰ τὸ ἀνθρώποις ἐφικτόν, οὐδὲν ἄλλο ἔχει νὰ κάμῃ ἢ νὰ ἀπαρνηθῇ τὸ ἴδιον θέλημα «πόθεν γὰρ ἥλθομεν, λέγει ὁ Ἀββᾶς Δωρόθεος, εἰς ὅλας τὰς θλίψεις ταύτας; οὐ διὰ τὴν ὑπερηφανίαν ἡμῶν; οὐ διὰ τὸ κρατῆσαι τὴν ἀπόνοιαν ἡμῶν; οὐ διὰ τὸ κρατῆσαι τὴν πικρίαν τοῦ θελήματος ἡμῶν; Ο Θεὸς ἐκέλευσε· μὴ ποιήσῃς τόδε καὶ ἐποίησας. Βλέπεις ὑπερηφανίαν; βλέπεις τράχηλον; βλέπεις ἀνυποταξίαν;» Άλλαχοῦ ὁ αὐτὸς λέγει: «Ἐὰν οὖν θέλωμεν τελείως ἀπαλλαγῆναι καὶ ἐλευθερωθῆναι (τῆς ἀμαρτίας) μάθωμεν κόπτειν τὰ θελήματα ἡμῶν καὶ οὕτω κατὰ μικρὸν σὺν Θεῷ προκόπτομεν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ὠφελεῖ καὶ ἀνθρώποις, ὡς τὸ κόπτειν τὸ ἴδιον θέλημα· ὅντως προκόπτει τις ἐκ τούτου τοῦ πράγματος σχεδὸν ὑπὲρ πᾶσαν ἀρετὴν», ἀλλ' αὐτῇ ἡ ἀπάρνησις τοῦ ἴδιου θελήματος εἶνε οὐσιωδῶς ἡ ὅλη ἔννοια τῆς ἀποταγῆς. Τὸ τοιοῦτον φαίνεται ἀριδήλως ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ αὐτοῦ τοῦ χωρίου τοῦ Απ. Παύλου «ἔμοὶ κόσμος ἐσταύρωται καγώ τῷ κόσμῳ», ὅπερ ἐξηγοῦσι κατὰ τὰς ἴδιας αὐτῶν θεωρίας. Σταυροῦται

κατ' αὐτοὺς ὁ κόσμος τῷ ἀνθρώπῳ «ὅτ' ἀν ἀποτάσσηται οὗτος τῷ κόσμῳ καὶ μονάζῃ, καὶ ἀφήνῃ γονεῖς, χρήματα, κτήματα, πραγματείας, δοσοληψίας», «ὅτ' ἀν δὲ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἔξω πραγμάτων ἀγωνίζηται καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ἡδονὰς, πρὸς αὐτὰς τὰς ἐπιθυμίας τῶν πραγμάτων καὶ πρὸς τὰ θελήματα αὐτοῦ, νεκρώσῃ τὰ πάθη αὐτοῦ, τότε καὶ αὐτὸς σταυροῦται τῷ κόσμῳ». Τελεία ἀπόταξις ἡ συνεπαγομένη ἀμφοτέρας τὰς ἀνωτέρω ἐκδηλώσεις. Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀποφασίσῃ τις νὰ ἐγκαταλείψῃ μόνον τὸν κόσμον καὶ νὰ ἐγκλεισθῇ ἀπλῶς εἰς Μοναστήριον, νὰ ἐξακολουθῇ δὲ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὰς ἡδονὰς αὐτοῦ, τὰς προσπαθείας αὐτοῦ ὑπὲρ δόξης ἢ βρωμάτων καὶ ἀπολαύσεων· εἶνε ἀνάγκη τὴν ἀποταγὴν ἐκείνην νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἀποταγή καὶ τῆς προσπαθείας τῆς περὶ τὰς ὕλας, ἡ ἀποταγή τοῦ ἴδιου θελήματος καὶ ἡ προσκόλλησις τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Κόπτων τὰ θελήματα αὐτοῦ ὁ μοναχὸς κατὰ μικρὸν σὺν Θεῷ προκόπτει καὶ ἔρχεται εἰς τὴν ἀπροσπάθειαν, ἐκ τῆς ἀπροσπαθείας ἔρχεται εἰς τελείαν ἀπάθειαν, διότι κόπτων εἰς συνήθειαν ἔρχεται τοῦ κόπτειν, καὶ ἐκ τῶν μικρῶν ἔρχεται καὶ τὰ μεγάλα μετὰ ἀναπαύσεως κόπτειν καὶ οὕτω λοιπὸν ἔρχεται μήτε ἔχειν θέλημα. Ἀλλ' ἐν τι δι' ᾧ γίνεται ἀναπαύει αὐτὸν καὶ ὅτι αὐτοῦ ἐστι. Καὶ αὐτοῦ μὴ θέλοντος ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ, εὑρίσκεται πάντοτε ποιῶν αὐτὸν. Ο γὰρ ἴδιον οὐκ ἔχει ἔκαστον γενόμενα ἴδιον αὐτοῦ ἐστι. Τοιαύτας σκέψεις, τοιαύτας διατυπώσεις καὶ τοιαύτας ἐνεργείας ἀπαιτεῖ αὐτὸν τὸ ὅτι ἐνεκλείσθη εἰς Μοναστήριον ὁ μοναχός, τὸ σχῆμα τὸ ὅποιον φορεῖ, αὐτὴ τέλος ἡ ἔννοια τῆς ἀποταγῆς.

Αλλ' ἡ ἀποταγή περιλαμβάνουσα ἐν ἑαυτῇ δυνάμει σύμπασαν τὴν μοναχικὴν ἡθικήν, οὖσα αὐτὸν τὸ ἵδεῶδες τοῦ μονάχου εἶνε τι μέγα, καὶ μακάριος λοιπὸν ἔξαιρετικῶς εἶνε ἐκεῖνος, ὅστις θὰ κατορθώσῃ αὐτὴν ἐν ὅλῳ τὸ πληρώματι αὐτῆς. Ιδιαιτέρως τὸ ἔξοχον μεγαλεῖον τῆς ἀποταγῆς φαίνεται ἐν τούτῳ, ὅτι φυσικὴν ἐκδήλωσίν της ἔχει τὴν παρθενίαν καὶ τὴν ἀκτημοσύνην, δύο ἀρετὰς, αἵτινες κατὰ τινας μοναχοὺς ὑπερβαίνουσι τὰ καθήκοντα τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ δὲν εἶνε πλέον ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ συμβουλαί, ἐκ μέρους δὲ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι

δῶρα ύπερ τὰ ὄφειλόμενα προσαγόμενα. «Οὐ μόνον, λέγει ὁ ἀνωτέρω οηθεὶς Ἀββᾶς, οἱ θεοφόροι μάρτυρες τὰς ἐντολὰς ἐφύλαξαν, ἀλλά καὶ δῶρα προσήνεγκαν τῷ Θεῷ. Καὶ λέγω πῶς· αἱ ἐντολαὶ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς ἐδόθησαν καὶ ὑπόκειται πᾶς Χριστιανὸς φυλάξαι αὐτὰς, οὐδαμοῦ ὅμως γέγραπται· μὴ λάβῃ γυναῖκα, μὴ παιδοποιήσῃ. Οὐδὲ πάλιν ἔδωκεν ἐντολὴν ὁ Χριστὸς λέγων. Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα. Ἄμελει ὅτε προσῆλθεν αὐτῷ ὁ νομικὸς λέγων. «Διδάσκαλε ἀγαθὲ τὶ ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;» ἀπεκρίθη «τὰς ἐντολὰς οἶδας. Οὐ φονεύσῃς· οὐ μοιχεύσῃς· οὐ κλέψῃς· οὐ ψευδομαρτυρήσῃς κατὰ τοῦ πλησίον σου»· καὶ τὰ ἔξης. Ιδού οὐκ εἶπε, Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα ὡς ἐντελλόμενος ἀλλ' ὡς συμβουλεύων· τὸ γὰρ εἰπεῖν «εἰ θέλεις» οὐκ ἔστιν ἐντελλομένου ἀλλ' ὡς συμβουλεύοντος· περὶ τῆς δοθότητος ἢ μὴ τῆς θεωρίας τῶν ὑπεροφειλομένων κρινέτω ἡ ἡθικὴ θεολογία. Ήμεῖς ἀπλῶς ἀναπαριστῶμεν τὰ γεγραμμένα.

Τῇ ἀποταγῇ κατὰ τοὺς Παλαιστινίους μοναχοὺς συνδέεται ἡ ταπεινοφροσύνη· αὕτη εἶνε ἡ πρώτη αἰτία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τὸ ἄμεσον τῆς ἀποταγῆς. Οὔτε ἀποταγή ἄνευ ταπεινοφροσύνης, οὔτε μοναχικὴ ζωὴ ἄνευ ἀποταγῆς. Ταπεινοφροσύνη ἔστι διάθεσις εἰδικῶς ταπεινὴ γενομένη ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ· οὕτω θαυμασίως ὥριζον τὴν ἀρετὴν ταύτην οἱ Ἀββάδες τῆς Παλαιστίνης. Ο Χριστὸς εἶπε «μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶός εἴμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ καὶ εὑρήσετε ἀνάπταυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν»· διὰ δὲ τούτου ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἐν συντόμῳ τὴν φίλαν καὶ αἰτίαν πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἔδειξεν ὅτι ἡ ἐπαρσίς κατέλαβεν ἡμᾶς καὶ ὅτι ἀδύνατόν ἔστιν ἡμᾶς ἐλεηθῆναι, εἰ μὴ διὰ τοῦ ἐναντίου, ὅπερ ἔστιν ἡ ταπεινοφροσύνη· ὅπως ἐπαρσίς οὖσα καὶ ἐδείχθη αἰτια τῆς παρακοῆς, ἡτις ἐγέννησε τὴν ἀμαρτίαν, κατέβαλεν ἡμᾶς, οὕτως ἡ ταπεινοφροσύνη οὖσα αἰτία τῆς ὑπακοῆς προκαλεῖ ἐφ' ἡμᾶς τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ, ὡς ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος ὄρισμοῦ, νὰ δεικνὺη ὁ μονάχος ἐξωτερικὴν μόνον ταπεινοφροσύνην, ἀνάγκη αὗτη νὰ γεννηθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ νὰ θάλλῃ καὶ νὰ καρποφορῇ.

Δύο εἴδη ταπεινώσεως ὑπεδείκνυν οἱ μοναχοί.

«Πρώτη ταπείνωσίς ἐστι τὸ ἔχειν τινὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνώτερον ἔαυτοῦ καὶ εἰς πάντα ὑπερέχοντα ἔαυτοῦ καὶ ἀπλῶς τὸ εἶναι ὑποκάτω πάντων», «ἡ δευτέρα ταπείνωσίς ἐστι τὸ ἐπιγράφειν τῷ Θεῷ τὰ κατορθώματα. Αὕτη ἐστίν ἡ τελευταία ταπείνωσις τῶν ἀγίων».

“Οσον ἡ ψυχὴ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ταπεινοῦται, τόσον καρποφορεῖ καὶ ὅσον καρποφορεῖ, τόσον ταπεινοῦται. Θαυμασία εἶναι ἡ προσαγομένη παρομοίωσις τῆς ψυχῆς ἐν καταστάσει ταπεινώσεως διατελούσης πρὸς καρποφόρα δένδρα· «ἄσπερ, λέγουσι, τὸ δένδρον, ὅταν βαστάζῃ καρπὸν πολύν, αὐτὸς κάτω τοὺς κλάδους κατασπᾷ, ὁ δὲ κλάδος ὁ μὴ βαστάζων καρπὸν ὑψοῦται ἄνω καὶ ἀνέρχεται ὡρθὸς· εἰσὶ δὲ τινα τῶν δένδρων, ἀ ἐφ' ὅσον μὲν ἀνέρχεται ὁ κλάδος ἄνω οὐ βαστάζει καρπόν, ἐὰν δὲ λάβῃ τις λίθον καὶ κρεμάσῃ αὐτὸν εἰς τὸν κλάδον καὶ κατασπάσῃ αὐτὸν κάτω, τότε ποιεῖ καρπόν, οὕτως ἐστί καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν ταπεινοῦται, τότε καρπὸν φέρει καὶ ὅσον ποιεῖ καρπόν, τοσοῦτον ταπεινοῦται. Όσον γὰρ ἐγγίζουσιν οἱ ἄγιοι τῷ Θεῷ, τοσοῦτον βλέπουσιν ἔαυτοὺς ἀμαρτωλούς». Οὐδεὶς ὑπάρχει ἄγιος οὔτε ἐν τῇ Παλαιᾷ οὔτε ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ὅστις νὰ μὴ ᾖ πεπληρωμένος ταπεινώσεως, διότι αὕτη ἡ ἐκπλήρωσις τῶν θείων ἐντολῶν δὲν εἶνε ᾧ ἀποτέλεσμα τῆς ταπεινώσεως. Εἶνε δὲ τοιαύτη ἡ ταπείνωσις, ὥστε ἀδύνατον ὅλως νὰ νοηθῇ τελείως ᾧ μόνον διὰ τῆς πείρας. Ιδίας τὸ πῶς ἐνεργεῖ αὕτη ἐπὶ τῆς ψυχῆς εἶνε ἀκατανόητον «ώμματωσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἰς τὸ νοῆσαι αὐτὴν καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ὅδὸν εἰς τὸ καταλαβεῖν αὐτὴν· πῶς δὲ γίνεται τῇ ψυχῇ, οὐδεὶς εῦρε εἰπεῖν οὐδὲ ἡδυνήθη λόγω καταλαβεῖν, εἰ μὴ ἡ ψυχὴ ᾧ ἀξιωθεῖσα ἀπὸ ἔργων μαθεῖν αὐτὴν». Τὰ μέσα δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ ταπείνωσις εἶνε οἱ σωματικοὶ κόποι, οἱ γινόμενοι ἐπὶ τῇ πεφωτισμένῃ προθέσει ἐπιτυχίας τῆς ταπεινώσεως καὶ ὁ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αὐτοεξευτελισμὸς, «ἡ ὁδὸς τῆς

ταπεινώσεως, λέγουσιν, ἐστὶν οἱ κόποι οἱ σωματικοὶ ἐν γνώσει καὶ τὸ εἶναι ύποκάτω πάντων». Οἱ σωματικοὶ κόποι ὁδηγοῦσιν εἰς τὴν ταπείνωσιν, ὁ κόπος φύσει «ταπεινοῖ τὸ σῶμα, τοῦ δὲ σώματος ταπεινούμένου ταπεινοῦται καὶ ἡ ψυχὴ». Πάλιν τὸ εἶναι ύποκάτω πάντων καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη προκαλεῖ τὸ πρῶτον εἶδος τῆς ταπεινώσεως, διότι δὲν δύναται τὶς νὰ ἔξευτελίσῃ καὶ περιφρονήσῃ τὸν πλησίον του, ὅταν εἶνε ύποκάτω πάντων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁδηγεῖ καὶ εἰς τὸ δεύτερον εἶδος τῆς ταπεινώσεως, διότι πολλῷ μᾶλλον ὁ τοιοῦτος αἰσθάνεται τὴν μηδαμινότητὰ του ἐνώπιὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι κατὰ πᾶν βῆμα ἔχει ἀνάγκην τῆς βοηθείας αὐτοῦ, συνεπῶς ἐπικαλεῖται αὐτὸν διὰ τῆς προσευχῆς καὶ δὲν δύναται διὰ τοῦτο ἡ Θεῶν νὰ ἐπιγράψῃ τὰ ἔαυτοῦ κατορθώματα καὶ οὐχὶ τῇ ἴδιᾳ δυνάμει.

Ἡ ταπείνωσις εἶνε τὸ κορύφωμα τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν.

Ο ταύτην ἔχων ἔχει ὄλας τὰς ἀρετὰς. Ἡδη ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ταπεινοφροσύνη ύπὸ ἄλλο ὄνομα εἶνε ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐλεημοσύνη, αὕτη ἡ πίστις ύπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι οὐδεμίᾳ ἀρετὴ δύναται νὰ κατορθωθῇ μὴ ύπαρχούσης τῆς ταπεινοφροσύνης. Ἡ ταπείνωσις οὔτε ὀργίζεται οὔτε παροργίζει τινά, ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν βαρύτερον τοῦ ὀργίζεσθαι καὶ παροργίζειν τὸν πλησίον, ἡ ταπείνωσις ἡ ἀποκρούουσα τοιαῦτα φαινόμενα, ἐπισπάται τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, τῆς ὅποίας ἡ ἔλλειψις κατὰ μικρὸν ὁδηγεῖ τὸν ἀνθρώπον εἰς κατάστασιν δαιμονος. Ἡ ταπείνωσις οὐ μόνον ἐμποδίζει τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ πᾶσαν ἐνέργειαν κακήν, ἀλλά ἐκκόπτει καὶ αὐτὰ τὰ πάθη, ἐξ ὧν αἱ ἐνέργειαι αὗται. Οὐδένα κακὸν λογισμὸν ἐπιτρέπει νὰ ἀναφανῇ ἡ μᾶλλον νὰ ἰσχύῃ καὶ νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτη φέρεται τὸ τοῦ Μ. Ἀντωνίου ἰδόντος πάσας τὰς παγίδας τοῦ Διαβόλου ἡ πλωμένας καὶ στενάζοντος καὶ ἐρωτήσαντος τὸν Θεὸν «ὅστις ἄρα παρέρχεται ταύτας». Ἡ ἀπάντησις, ἦν ἔλαβεν ἵτο ὅτι «ἡ ταπείνωσις παρέρχεται ταύτας καὶ οὔτε ἄπτονται αὐτῆς». Μετὰ τὴν ταπεινοφροσύνην ἔρχονται ἄλλαι ἀρεταὶ· οὕτως ἔχομεν 1) τὴν διαφύλαξιν τῆς καθαρότητας τῆς συνειδήσεως ἀντιστρατευομένης τῷ ἀμαρτωλῷ θελήματι τοῦ ἀνθρώπου, 2) τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ἴδιως τὸ τρίτον στάδιον αὐτοῦ, τὸν υἱούκὸν φόβον, συνέπεια τοῦ ὅποίου εἶνε ἡ εὐλάβεια πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ πλησίον, ἡ ἐκρίζωσις τῆς καταλαλιᾶς, τῆς δολιότητος καὶ πάσης κακίας κατὰ τὸ «ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ», ἀπεναντίας δὲ ἡ διάπραξις

τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὸ «ποίησον ἀγαθὸν», ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὁ πονηρὸς ἔχθρὸς φέρει συστηματικὴν ἀντίδρασιν, ὁ ἄνθρωπος βοηθούμενος τότε καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τῆς χάριτος αὐτοῦ καὶ νικῶν ἀλλεπαλλήλως, ἀποκτᾶ τὴν ἀνάπαυσιν, τὴν εἰρήνην, τὰς θλίψεις ἐκ τοῦ πολέμου μὴ αἰσθανόμενος τότε, διότι ἐπεισάγεται ἐν τῇ καρδίᾳ ἡ χαρὰ καὶ ἡ εὐφροσύνη ἐκ τῆς νίκης. Ἐντεῦθεν ὁ τοιοῦτος σπουδάζει καὶ τρέχει καταδιώκων, ἵνα τελείως καταλάβῃ αὐτὴν, 3) ἔχομεν τὴν νῆψιν. Κατ' αὐτὴν ὁ θέλων νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀρετὴν, ὀφείλει νὰ μὴ ἀδιαφορῇ μηδὲ νὰ μετεωρίζηται. Ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἀρετῆς ὑπάρχουσι διάφορα στάδια, ἅτινα πρέπει νὰ διαβαίνῃ ὁ νήφων τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, τὸ τοῦ ἐνεργοῦντος τὸ πάθος καὶ τὸ τοῦ ἐκριζοῦντος αὐτὸ. Η κακία, λέγουσι, καθ' ἔαυτὴν, οὐδὲν ἐστιν· οὔτε γὰρ οὐσία τὶς ἐστιν οὔτε ὑπόστασίν τινα ἔχει, ἡ ἀρετὴ ὁ ἀφ' ἐτέρου «μέσον «ὑπερβολῶν καὶ ἐλλείψεων», εἰς στήριξιν τῆς γνώμης των φέρουσι καὶ τὸν Μ. Βασίλειον λέγοντα. «Εὐθὺς ἐστι τῇ καρδίᾳ ὁ τὸν λογισμὸν μὴ ἔχων φέροντα εἰς ὑπερβολὴν μήτε ἔλλειψιν, ἀλλ' ὁ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸ μέσον τῆς ἀρετῆς». Ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης θεωρίας βασιζόμενοι ἐφρόνουν, ὅτι σχετικῶς εἶνε εὔκολος ἡ κατόρθωσις τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἀπαιτεῖ προσοχὴν καὶ νῆψιν, ἡ δὲ συνήθεια ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἐτέρου ἔξασφαλίζουσι τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ διωκομένου· 4) ἔχομεν τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀταράχως ὑπομένειν τὸν πειρασμόυς, οἵτινες ἐπιβάλλονται μὲν ἡμῖν πρὸς δοκιμασίαν καὶ ἔξασκησιν ἐν τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' οἵτινες ὠφελοῦσι διὰ τοῦτο ἡμᾶς. Ἐκτὸς τῶν ἀρετῶν τούτων ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ ἄλλαι καὶ ἴδιας ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν γενικὴν ἔννοιαν, εἰς ἣν περικλείονται πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ, δι' ὧν καταρτίζεται ὁ ἡθικὸς ἄνθρωπος. Ο Άρχιμ. Δωρόθεος παραβάλλει πολὺ εὐφυῶς τὸ σύνολον τῶν ἀρετῶν πρὸς τὰ ὑλικὰ οἰκοδομῆς, ἅτινα συναρμολογεῖ σὺν τῷ χρόνῳ ὁ οἰκοδόμος, ὅστις εἶνε αὐτὸς ὁ ἡθικὸς ἄνθρωπος. Κατ' αὐτὸν ὁ οἰκοδόμος, ὀφείλει κατὰ πρῶτον βαλεῖν τὸ θεμέλιον τῆς οἰκοδομῆς, ἥτις ἐστίν ἡ πίστις. Η ὑπακοὴ, ἡ μακροθυμία, ἡ ἐγκράτεια, ἡ συμπάθεια, ἡ κοπὴ τοῦ θελήματος, ἡ πραότης καὶ τὰ ὅμοια εἶνε αἱ γωνίαι, δι' ὧν συσφίγγεται ἡ οἰκοδομὴ τοίχου πρὸς τοῖχον. Ο πηλὸς ὁ χρήσιμος διὰ τὴν οἰκοδομὴν εἶνε ἡ ταπείνωσις, ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς γῆς ἐστι καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας πάντων ἐστί. Τὰ ὅμοιώματα τῆς

οὐκοδομῆς εἶνε ἡ διάκρισις, ἡ διαιροῦσα τὸν οἶκον καὶ ἐνοῦσα λίθον πρὸς λίθον καὶ συσφίγγουσα τὴν οὐκοδομὴν παρέχουσα ὥσαύτως πολλὴν εὔπρέπειαν εἰς τὸν οἶκον. Στέγη τῆς ὅλης οὐκοδομῆς ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἣτις ἐστὶν ἡ τελείωσις τῆς ἀρετῆς καθὼς ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸν οἶκον. Τελευταῖον περιστεφάνωσις τοῦ δώματος εἶνε καὶ πάλιν ἡ ταπείνωσις, ἣτις περικρατεῖ ἀπάσας τὰς ἀρετὰς. Οὕτω δι' ὅλων τούτων καταρτίζεται ἡ ὅλη οὐκοδομὴ· ἀλλ' εἶνε ἀνάγκη καὶ τεχνίτου οὐκοδόμου· μὴ ὑπάρχοντος τούτου, ἡ οὐκοδομὴ στρεβλοῦται καὶ ὀτεδήποτε πίπτει ὁ οἶκος· «ὁ τεχνίτης ἐστὶν ὁ ἐν γνώσει ποιῶν». Διὰ τούτου καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων περαιτέρω ὁ συγγραφεὺς θέλει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἀρετῇ καὶ τῷ ἡθικῷ αὐτοῦ καταρτισμῷ ἀσχολούμενος ἀνθρωπος ὀφείλει νὰ πράττῃ τοῦτο ἐν ἐπιγνώσει τοῦ τὶ πράττει, ἐκ προθέσεως ἀγίας, ἐκ φλεγούσης ἀγάπης πρὸς αὐτὸ τὸ ἄκρον ἀγαθὸν· οὐχὶ ἀποβλέπων εἰς ἄλλας ὠφελείας ἀτομικὰς, οὐχὶ ὑπολογίζων τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, «ἄλλ' ἀεὶ τρέχων καὶ ἀεὶ τελειούμενος οὐδέποτε δὲ κορεννύμενος, πάντοτε ἀντιλαμβανόμενος διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας τῆς καρδίας αὐτοῦ, ὅτι οὐδὲν ἐποίησε», μόνον δὲ τότε ἔχει τὴν ἀνάπαυσιν τῆς συνειδήσεώς του, ὅτε τὸ καθ' ἑαυτὸν καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα γένηται τέλειος καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειὸς ἐστι.

Διάκ. Χριστοφόρος Δανιηλίδης.

**Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ
ΣΙΛΒΕΣΤΡΟΣ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ**

1724-1766¹

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἑνδεκάτου μ.Χ. αἰῶνος, ἡ Ἀντιόχεια διὰ τῶν Σταυροφόρων ἔπιπτεν εἰς χεῖρας τοῦ Πάπα. Ἐπὶ πεντήκοντα πέντε ἔτη τὸν θρόνον αὐτῆς κατελάμβανεν ἀποκλειστικῶς Λατīνος Πατριάρχης καὶ μόνον ὁ Αὐτοκράτωρ ἡμῶν Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς κατώρθωσε καὶ πάλιν τὸ 1154 νὰ ύπαγάγῃ αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην του ἐπικυριαρχίαν, ἀναγκάσας τὸν δοῦκα τῆς Renaud de Chatillon νὰ κρατήσῃ τὸν ἀναβολέα τοῦ ἵππου του καὶ νὰ δεχθῇ παρὰ τῷ Λατīνῳ Πατριάρχῃ καὶ ἔτερον ὀρθόδοξον κατὰ πάντα ἴσοτιμον. Ἐκτοτε ἡ διακοπεῖσα σειρὰ τῶν ὀρθοδόξων αὐτῆς Πατριαρχῶν ἐπανελαμβάνετο μὲν ἀδιάσπαστος, δὲν ἐπανήρχετο ὅμως εἰς αὐτὴν καὶ ἡ ἀρχαία θρησκευτικὴ ἐνότης καὶ ἡ ήσυχία, διότι οἱ Λατīνοι δὲν ἐπέτρεψαν τὸ τοιοῦτον, εἴτε καθ' ὅλην τὴν Σταυροφορικὴν κατοχήν, εἴτε καὶ μετὰ ταῦτα. Ἐνεκα τούτου ὁ μὲν Πατριάρχης Χριστοφόρος ὁ Β' ἐδολοφονεῖτο, ὁ δὲ διάσημος Θεόδωρος Βαλσαμῶν δὲν ἤξιοῦτο νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ,

¹ Ή μελέτη αὕτη βασίζεται κυρίως ἐπὶ ἐπισήμων καὶ τὸ πολὺ ἀνεκδότων ἐγγράφων εύρισκομένων ἐν τῇ Ιεροσολυμιτικῇ Βιβλιοθήκῃ καὶ ἐν τῇ ἐσχάτως γενομένῃ σπουδαιοτάτῃ συλλογῇ Πατριαρχικῶν ἐγγράφων ἐκ του ἀρχείου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπὸ τοῦ Παν. Ἀρχιμ. κ. Καλλινίκου Δελικάνη. Βιογραφικὰς τινας εἰδήσεις περὶ τοῦ Πατριάρχου τούτου συνέλεξεν ὁ ἀσίδιμος καὶ σοφὸς Κωνστάντιος ὁ ἀπὸ Σιναίου ἐν τῷ ἔργῳ του «Περὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ Πατριαρχευσάντων». Τοιαύτας ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ τῷ Αθανασίῳ Υψηλάντῃ, παρὰ τῷ Καισαρίῳ Δαποντε, παρὰ τῷ Σεργίῳ Μακραίῳ, παρὰ τῷ Le Quien, ἐν «Ἀναλέκτοις Ιεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας», ἐν «Ἐκκλησίᾳ Ιεροσολύμων κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας» καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Α. Δ. Κυριακοῦ.

ἀλλ' ἔμενε διαρκῶς ἐν Βυζαντίῳ. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ δεσποτεία τῶν Σταυροφόρων δὲν παρετάθη αὐτόθι πέραν ἡμιολίου αἰῶνος, ἡ ἐκ τῶν ὁμοεθνῶν ὅμις καὶ ὁμοπίστων αὐτῶν κληρικῶν ἐνόχλησις ἐξηκολούθει καὶ βραδύτερον, ὅτε ἡ Ἀντιόχεια ἐτέλει ὑπὸ τοὺς Μαμελούκους καὶ μάλιστα κατόπιν ὑπὸ τοὺς Οσμανίδας. Κυρίως δὲ ἡ ἐνόχλησις αὗτη ἥρχισε νὰ αὐξάνῃ ἀπό τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἔξῆς καὶ νὰ φέρῃ δεινάς καὶ λίαν ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν συνεπείας, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὀξύτατα Πατριαρχικά ζητήματα, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀθρόας ἀποσκιρτήσεις ἀπὸ τὸ δοθόδοξον δόγμα, μετὰ παντοειδοῦς ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἡθικῆς ἀνωμαλίας καὶ δυσβαστάκτων χρεῶν τοῦ Θρόνου αὐτῆς. Πολλάκις ἔκτοτε συνέπεσεν ὁ Θρόνος οὗτος νὰ κλυδωνισθῇ ὑπὸ δύο καὶ πλέον Πατριαρχῶν, ζητούντων νὰ καταλάβωσιν αὐτὸν πεισμόνως καὶ ὑπόστηριζομένων ὑπὸ διαφόρων στοιχείων. Πολλάκις σκάνδαλα καὶ σχίσματα ἐπίφοβα διήρουν καὶ ἐτάρασσον τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἔκλεπτον τὴν πίστιν αὐτῶν καὶ τὴν ἡθικήν. Πολλάκις διὰ τὰ χρέη τοῦ Θρόνου τούτου ἡναγκάσθησαν οἱ Πατριάρχαι αὐτοῦ μετὰ τῆς ὁδοιπορικῆς βακτηρίας καὶ τοῦ σάκκου τῆς ἐλεημοσύνης νὰ πλανηθῶσιν εἰς χώρας μακρᾶς ἐν μέσω μυρίων κινδύνων καὶ κακουχιῶν. Καὶ βεβαίως πάντων τούτων αἰτία δὲν ἦσαν οἱ Λατīνοι, ἀλλὰ τὸ κακὸν σπέρμα ριφθὲν ἐπὶ τῶν Σταυροφορικῶν χρόνων ἀπέφερεν ὁσημέραι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ καὶ ἥδη οὗτοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ καλλιεργήσωσιν αὐτὸν καὶ ἐκκαρπωθῶσι. Τοῦτο δὲ ἐφάνη κυρίως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀπὸ Αθανασίου τοῦ Δ' καὶ ὕστερον. Απ' αὐτοῦ, λέγει ὁ σοφὸς Κωνστάντιος ὁ ἀπὸ Σιναίου, «ἥρξατο καὶ ἡ λύμη τοῦ Παπισμοῦ ἐκεῖσε κατὰ Συρίαν λαμβάνειν πρόοδον».¹ Δυστυχῶς δὲ εἰς τὸ κακὸν τοῦτο πολλὴν τροφὴν παρέσχον καὶ τινες τῶν Ἀντιοχέων Ὁρθοδόξων Πατριαρχῶν, ώς ὁ μνημονευθεὶς Αθανάσιος ὁ Δ' καὶ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ Νεόφυτος, Κύριλλος καὶ Αθανάσιος. Οὗτοι διὰ

¹ «Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπό Σιναίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως βιογραφία καὶ συγγραφαί αἱ Ἐλάσσονες» ὑπὸ Θ. Αριστοκλέους. Κωνσταντινούπολις. 1866, σελ. 139

σφοδρὰν φιλαρχίαν συνέπραττον μετὰ τῶν Μισσιοναρίων καὶ ἀπεξεδέχοντο παρ' αὐτῶν καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Καθολικῶν Πρέσβεων προστασίαν διὰ τὴν βιαίαν κατάληψιν τοῦ θρόνου. Τὰ δὲ ἀντίτιμα ἐννοεῖται ἡσαν βαρύτατα. «Ταύτης τῆς εὐκαιρίας», λέγει ὁ αὐτὸς Κωνστάντιος, «οἱ Μισσιονάριοι δραξάμενοι εἰσήρχοντο ἀκαλύτως εἰς τὰς τῶν Χριστιανῶν οἰκίας, ἐνσπείροντες τὰ τῆς Ρώμης διδάγματα»,¹ καὶ τοιούτῳ τρόπῳ «ἀπεσκίρησαν πολλοὶ τῶν Ὁρθοδόξων ἐν τε Δαμασκῷ καὶ Χαλέπι τῶν ιερῶν πατροπαραδότων, ἐναγκαλισθέντες τὰ παπικὰ δόγματα, δελεασθέντες ἀθλίως ὑπὸ τῶν Παποπατέρων, τῶν ἐν ὀνόματι τοῦ Πάπα συγχωροῦντων καὶ τὴν κατάλυσιν τῶν νηστεῶν πρὸς αὐτοὺς τοὺς φύσει κοιλιοδούλους καὶ πᾶν ἔτι ἀπαγορευόμενον παρὰ τῆς Ανατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀθέμιτον.² Ἐν μέσῳ τῆς ἐκρύθμου ταύτης καταστάσεως, μετὰ τὸν Αθανάσιον Δ', ἐκαλεῖτο ἐπὶ τὸν Αντιοχικόν Θρόνον ὁ Πατριάρχης Σίλβεστρος ἀνήρ ἔπι μακρὸν οἰλακοστροφήσας αὐτὸν δεξιῶς καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ο βίος καὶ ἡ περιπετειώδης αὐτοῦ δρᾶσις ἐγείρουσι πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον, διὸ καὶ εἶνε ἄξιον νὰ καταστῶσιν ἀντικείμενον μελέτης, ἐν ταῖς σελίσι τῆς ἐπ' αἰσίοις ἀρξαμένης τὸ ἔργον αὐτῆς «Νέας Σιών», καθ' ὅσον μέχρι τόδε ἐν ταῖς περὶ αὐτῶν εἰδήσεσι καὶ κρίσεσιν ἐπικρατοῦσι πολλὰ σφαλερὰ καὶ ἄδικα.

Κατὰ τὸν Καισάριον Δαπόντε, ὁ Πατριάρχης Αντιοχείας Σίλβεστρος «ἡτο Κύπριος, ἐνάρετος, ἐλεήμων, ζωγράφος. Οὗτος ἦλθε διὰ ζητείαν εἰς τὸ Γιάσι εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ αὐθέντου μου Ιωανβόδα. Ἐδίδασκεν ἐπ' Ἐκκλησίας, ἐλειτουργοῦσε δὲ καὶ Αραβικά, ὅ,τι ἥξεν ρεν. Ἐτύπωσε καὶ λειτουργίαν Αραβικὴν καὶ Ἑλληνικὴν ἀντάμα εἰς τὸ Γιάσι καὶ Αντιμίνσια».³ Κατὰ δὲ τὸν γνωστὸν Le Quien “Silvester autem Cyprius patre Graeco et matre Maronita”⁴. Νομίζομεν δὲν εἶνε ἄξιόπιστον καὶ ὅτι

¹ Αὐτόθι.

² Αὐτόθι σ. 140.

³ Παρὰ Σάθα «Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη», Βενετία 1872 τόμ. Γ' σ. 89. Αναφέρει δὲ ὁ Δαπόντε μίαν εἰκόνα τοῦ ἀγίου Μανδηλίου, εἰς τὴν ἐν Σκοπέλῳ μονὴν τῆς Εὐαγγελιστρίας ὡς ἔργον τοῦ Σιλβέστρου. αὐτ. σ. 149, 150.

⁴ «Oriens Christianus», Παρίσιοι 1740 τόμ. Β' σ. 776.

μᾶλλον εἶνε πεπλασμένον πρὸς διαβολήν, ἐπειδή, ὡς θά ἴδωμεν κατωτέρω, ὁ Le Quien παρέχει εἰδήσεις ὅλως σχεδὸν ἐσφαλμένας περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ περὶ αὐτοῦ φρόνημὰ του εἶνε δυσμενές, διὸ καὶ εὐθὺς ἀμέσως καλεῖ αὐτὸν «Sylvester schismaticus».¹ Γνωρίζομεν λοιπὸν μόνον ὅτι ὁ Πατριάρχης Σίλβεστρος ἦτο Κύπριος τὴν καταγωγήν, καὶ ἀγνοοῦμεν ὅλως ἐκ ποίου ὄριστικῶς μέρους τῆς Κύπρου ὡρμάτο, πότε ἐγεννήθη, πῶς ἐκαλεῖτο «κατὰ κόσμον» πρὸ τῆς χειροτονίας του καὶ ὅποια τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς του. Ἐπίσης λανθάνει ἡμᾶς καὶ τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεώς του. Τὸ ὅτι ὅμως κατὰ τὸν Δαπόντε καὶ κατ' ἄλλας μαρτυρίας, τὰς ὅποιας θά παραθέσωμεν ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ὁ Σίλβεστρος «γνώριζε νὰ διδάσκῃ ἐπ' Ἐκκλησίας, νὰ λειτουργῇ Ἀραβιστὶ καὶ συγγράφῃ μάλιστα Ἑλληνιστὶ καὶ νὰ συγγράφῃ, ἢ νὰ μεταφράζῃ Ἀραβιστὶ, τοῦτο εἶνε μικρὸν τι σημεῖον διαφωτιστικὸν περὶ τῆς παιδείας του. Ταύτην δὲ πάλιν δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν οὔτε ὡς μεγάλην, οὔτε ὡς ἔκτακτον, ἀλλ' ὡς συνήθη τοῖς τότε χρόνοις, καθ' οὓς εἶνε γνωστὸν ὅτι τὰ γράμματα παρ' ἡμῖν ἥρχισαν νὰ καλλιεργῶνται μετὰ τινος ζέσεως καὶ πλείονος ἀνυσιμότητος, ἢ τὸ πρότερον. Ἰσως τὴν μὲν ἑλληνικὴν του παιδείαν ἔλαβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ὡς θά ἴδωμεν ἦτο γνωστὸς πρὶν ἀναλάβῃ τὸν Ἀντιοχικὸν θρόνον, μεταβὰς εἰς αὐτὴν πιθανῶς μετὰ τοῦ προκατόχου του Ἀθανασίου τοῦ Δ', μεθ' οὗ ἦτο συνδεδεμένος πρὸ πολλοῦ, τὴν δὲ Ἀραβικὴν ἐν αὐτῷ τῷ Ἀντιοχικῷ θρόνῳ, ἐνῷ ὑπηρέτησεν ἐνωρίτατα, διάφορα λαβών ἀξιώματα παρὰ τῷ Ἀθανασίῳ τούτῳ. Ἀλλ' οἰαδήποτε καὶ ἀν ὑπῆρξεν ἡ ἐκπαίδευσίς του, τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ὁ Πατριάρχης Σίλβεστρος ἐπὶ τῆς Πατριαρχίας αὐτοῦ ἐμαρτύρησε περὶ τὰς ἐνεργείας του ζῆλον, καρτερίαν, δραστηριότητα, σύνεσιν καὶ δεξιότητα, δι' ὧν ἀπέβη εἰς τῶν διαπρεπεστέρων Πατριαρχῶν τοῦ θρόνου τούτου, καὶ ἀπέδειξε, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ σοφοῦ Κωνσταντίου, «μαρτυρικὴν τὴν Πατριαρχίαν»² αὐτοῦ.

¹ Αὐτόθι.

² ἔνθ. ἀν. σ. 142.

Ἐγνώριζε καλῶς τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα τῆς Ἀντιοχικῆς Ἐκκλησίας, καθ' ὅσον ἐπὶ πολὺ παρηκολούθησεν αὐτὰ καὶ ἡδύνατο ἐπομένως μετὰ καρποφορίας νὰ ἐργασθῇ ἐν αὐτῇ, κατὰ τὰς μᾶλλον κρισίμους καὶ ἀγωνιώδεις αὐτῆς στιγμάς, καθ' ἃς θά ἴδωμεν σύσσωμος αὐτῇ ἐταράττετο ἐκ τῶν ἔσω καὶ τῶν ἔξω, ἐκ ποικίλων ἐπηρειῶν, ἐπιθέσεων καὶ κίνδυνων.

Κατὰ τινα ἐγκύκλιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Γ', ἀναγγέλλουσαν εἰς τὸν Ἀντιοχικόν κλῆρον καὶ λαὸν τὴν ἐν Κωνσταντινούπολει χειροτονίαν καὶ ἀνάρρησιν τοῦ Π. Σιλβέστρου, οὗτος λέγεται ὅτι διετέλει Πρωτοσύγκελλος τοῦ Π. Ἀθανασίου Δ', καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τούτου προεβιβάσθη εἰς τὴν Πατριαρχικὴν ἀξίαν.¹ Κατὰ τὸν Ἀθανάσιον Υψηλάντην ὁ Π. Σιλβέστρος ἦτο Ἀρχιδιάκονος τοῦ Θρόνου, καθ' ὃν καιρὸν ἀπέθνησκεν ὁ προκάτοχος αὐτοῦ.² Τοῦτο ὅμως διὰ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Ἱερεμίου τοῦ γ' ἐλέγχεται ἐσφαλμένον καὶ ἵσως εἶνε ἀπλοῦν μνημονικὸν λάθος, ἐξ οὗ εἰκάζομεν ὅτι οὐ μόνον ὡς Πρωτοσύγκελλος, ἀλλὰ καὶ ὡς Ἀρχιδιάκονος ὑπηρέτησεν ὁ Σιλβέστρος παρὰ τῷ Ἀθανασίῳ, καὶ ἵσως καὶ ὡς «ὑποτακτικὸς» αὐτοῦ, καθὼς συνήθως συνέβαινε τότε εἰς τὰ χρονικὰ τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἐπίσης ἐσφαλμένον εἶνε καὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Le Quien, ὅτι «Sylvester monachum agebat quum Constantinopoli consecratus fuit».³ Πιθανὸν δ' ἐντεῦθεν νὰ ἔντλησε καὶ ὁ σοφὸς Κωνστάντιος τὴν πληροφορίαν του ἐκείνην, καθ' ἣν παρίσταται ὁ Π. Σιλβέστρος «ὡς ἱκανὸν χρόνον διατριψας ἐν τοῖς τοῦ Ἀθω ἀσκητηρίοις καὶ ὡς ἀρνησίκοσμος»,⁴ ἦτοι μοναχός. Τοιοῦτο τι δὲν λέγει ὁ κάλλιον πληροφορημένος Ἀθανάσιος Υψηλάντης, ὡς σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Π. Σιλβέστρου, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον ἀναφέρει ὅτι ὄλιγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Π. Ἀθανασίου ἄρα καὶ ὄλιγον πρὸ τῆς ἀναρρήσεώς του «ἀπῆλθεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὁρος εἰς προσκύνησιν τῶν ἐκεῖ μοναστηρίων»,⁵ ἦτοι ὡς ἀπλοῦς ἐπισκέπτης καὶ προσκυνητής καὶ παροδίτης. Δὲν δυνάμεθα ἐπομένως νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ

¹ «Ἀνάλεκτα Ι. Σταχυολογίας» Α. Π. Κεραμέως, Πετρούπολις 1895 τ. Β. σ. 386

² «Τὰ μετά τὴν Ἀλωσιν», Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Υψηλάντου ἐκδ. Ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Κωνσταντινούπολις, 1870, σ. 326

³ ἔνθ. ἀν. σ. 776.

⁴ ἔνθ. ἀν. σ. 140.

⁵ Αὐτόθι

Πατριάρχης Σίλβεστρος ἥτο Αγιορείτης μοναχὸς καὶ ἐντεῦθεν νὰ χαρακτηρίσωμεν αὐτὸν, ὅπως τοῦτο αὐστηρότερον τοῦ δέοντος πράττει ὁ πολὺς Κωνστάντιος, θεωρῶν αὐτὸν ἄνδρα ἀπλοῦν, ἀήθη τῶν τοῦ κόσμου καὶ τοῦτ' αὐτὸ φανατικὸν καὶ μικρόνουν. Κατὰ τὸν ἀοίδιμον τοῦτον Πατριάρχην ὁ Σίλβεστρος «ἄνηρ ἐναρέτου μὲν ζωῆς ὑπάρχων, ὡς ἵκανὸν χρόνον διατρίψας ἐν τοῖς τοῦ Ἀθω ἀσκητηρίοις, ἔνθεν τοι καὶ ὡς ἀρνησίκοσμος, ἦν τὸν τρόπον ἀπλοϊκός, εὐαπάτητος καὶ προσανέχων αὐστηρῶς ταῖς ἴεραις διατυπώσεσιν ἀκλόνητος καὶ ἀμετάτρεπτος. Διὸ καὶ τῆς τοιαύτης ἐν τῷ κόσμῳ πνευματικῆς ὑψηλῆς ἀρχῆς ὥφθη ἀνεπιτήδειος. Μετὰ γὰρ τῆς ἀρετῆς δεῖ εἶναι τὸν τοιοῦτον οἰκονόμον ἄριστον κατὰ τὰς περιστάσεις τῶν ἀνθρωπίνων ποικίλων ἀδυναμιῶν, ἐκτελοῦντα ἔργον εὐαγγελιστοῦ ἐν ἀνοχῇ καὶ ὑπομονῇ, ἐν πραότητι καὶ συγκαταβάσει, γενόμενον αὐτὸν μακρόθυμον καὶ ἀνεξίκακον, ἵν' οὕτως ἐὰν τοὺς ἀπατηθέντας καὶ ἀφηνιάσαντας μὴ πάντας, τοὺς πλείονας γοῦν κερδήσῃ»¹. Κατωτέρω θά ἴδωμεν διὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτῶν ἔρμηνείας καὶ ἐκτιμήσεως, ὅτι ἡ κρίσις αὗτη περὶ τοῦ Π. Σιλβέστρου δέν ἔχει βάσεις καὶ ὅτι εἶνε ὑπὲρ τὸ δέον αὐστηρὰ καὶ ὅτι πολὺ εὔμενέστεραι περὶ αὐτοῦ εἶνε αἱ κρίσεις συγχρόνων ἀνδρῶν, κάλλιον γνωριζόντων τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ καὶ τὴν δρᾶσιν. Νῦν δὲ ἀπλῶς μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ φερομένη αἰτιολογία τῆς κρίσεως τοῦ, οὕτε πείρας τῶν ἐγκοσμίων πραγμάτων καὶ δὴ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐστερεῖτο. Εἴδομεν δὲ ὀλίγον ἀνωτέρω ὅτι καὶ διάφορα ἀξιώματα ἥσκησεν ἐν τῇ Ἀντιοχικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ εἰς τό Άγιον Ὁρος χάριν μόνον εὐσεβοῦς ἐπισκέψεως ἀνεχώρησε καὶ κατωτέρω θά ἴδωμεν ὅτι ἡ ὑπὸ ἐκτάκτους συνθήκας ἐκλογὴ του παριστᾶ αὐτὸν ἄνδρα ὅλως ἀλλοῖον.

Καὶ δέν εἶνε ἄνευ βάσεων μόνον αἱ περὶ τοῦ Π. Σιλβέστρου κρίσεις, ἀλλά καὶ αὐτὸς ὁ καθορισμὸς τοῦ ἔτους τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ. Ως πρὸς τοῦτο, ὁ μὲν Δαπόντε καθὼς καὶ ὁ Σέργιος Μακραῖος, οὐδὲν σημειοῦσιν, ὁ δὲ Ἀθ. Υψηλάντης,² καὶ ὁ ἀκολουθῶν αὐτὸν ἐνταῦθα ἀ. Κωνστάντιος³ δέχονται ὅτι ἔτος τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἥτο τὸ 1728, καὶ Οἰκουμενικὸς

¹ Αὐτόθι.

² Ἐνθ ἀν. σ. 326.

³ Ἐνθ ἀνωτέρω.

Πατριάρχης, ἐκλέξας αὐτὸν καὶ ἀναβιβάσας ἔως τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον, ἵτο ὁ Παΐσιος, διάδοχος τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ πεσόντος Ιερεμίου τοῦ Γ'. Ἀμφότεραι ὅμως αἱ εἰδήσεις αὗται δέν εἶνε ἀληθεῖς. Πλὴν τῆς μνημονευθείσης ἐγκυκλίου Ιερεμίου τοῦ Γ', δι' ἣς μανθάνομεν, ὅτι ὑπ' αὐτὸν ἀνερρήθη ὁ Σίλβεστρος καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1724, ἀποδεικνύουσι τοῦτο καὶ αἱ κατωτέρω παρατιθέμεναι σημειώσεις, ἀνήκουσαι ἀπ' εὐθείας εἰς αὐτὸν τὸν Σίλβεστρον καὶ μέχρι τοῦτο διατελοῦσαι ἀνέκδοτοι ἐν κώδικι ὑπ' ἀριθμὸν 124 τῆς Πατριαρχικῆς συλλογῆς τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ὁρθοδόξου Πατριαρχείου Ιεροσολύμων.¹ Κατ' αὐτὰς ὁ Π. Σίλβεστρος λέγει ἀπ' εὐθείας περὶ ἑαυτοῦ τὰ ἔξῆς: «Ἀνάμνησιν ποιοῦμεν τῶν ἐτῶν τῆς Πατριαρχίας μας καὶ ποῦ ἐδιατρίψαμεν καὶ εἰς ποίας πολιτείας Ρούμελης τε καὶ Ανατολῆς περιήλθομεν καὶ εἰς ὅποιας ἐωρτάσαμεν² τὴν ἀγίαν Λαμπράν. Εἰς τὸ ,ἀψκδ' μηνὶ Σεπτεμβρίω κζ', ήμέρᾳ Κυριακῇ τοῦ ἀγίου Μεγαλομάρτυρος Καλλιστράτου γέγονεν ἡ χειροτονία μας ἐν τῇ Αγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Πατριαρχεύοντος τοῦ Μακαριωτάτου καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίου Ιερεμίου. Εἶχε δὲ συλλειτουργοὺς τὸν Καισαρείας³ τὸν Κὺρ Νεόφυτον καὶ τὸν Ἡρακλείας Κὺρ Καλλίνικον καὶ τῷ ,ἀψκε' ἐωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Λαμπρὰν εἰς Βασιλεύουσαν καὶ τὸν Ὁκτώβριον μῆνα ἀπήλθομεν εἰς Χαλέπιον διὰ ξηρᾶς. Καὶ τῷ ,ἀψκε' ἐωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Λαμπρὰν εἰς Χαλέπιον καὶ διὰ τὰς ἀνωμαλίας καὶ τὰς καταδρομὰς τῶν ἐκεῖ Λατινοφρόνων Χριστιανῶν (συνυπουργούντων ἐν Χαλεπίῳ ὁ τὲ Κόνσολος τῶν γαλῶν⁴ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν φράτορες), ἐξήλθομεν τῆς Αὐγούστου ἐσπέρας καὶ ἥλθομεν εἰς Λαοδικείαν καὶ εἰς τὰς δ' τοῦ Δεκεμβρίου πάλιν ἐπεστρέψαμεν εἰς Βασιλεύουσαν—καὶ τῷ ,ἀψκε' ἐωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Λαμπρὰν καὶ ἐνδιατρίψαμεν ἐνιαυτὸν ἔνα διερχόμενοι τὰς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως χάριν βοηθείας τοῦ θρόνου—καὶ τῇ α' Μαρτίου ἐδιάβημεν εἰς Ἀνδριανούπολιν καὶ τῷ ,ἀψκε' ἐωρτάσαμεν τὴν Λαμπρὰν

¹ Ἐν φύλλῳ 192. «Ο καῶδιξ οὗτος ἀνήκεν ἄλλοτε εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν, ἐὰν μὴ ὅλος, τοὺλάχιστον ὅμως σημαντικὸν μέρος, διότι ἐν φ. 9 σημειοῦνται τὰ ἔξῆς «διὸ καὶ τὸν ὅρον τῆς καθ' ἡμᾶς ὁρθοδόξου καὶ ἀγίας ταύτης Συνόδου, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δηλαδή, κατετάξαμεν τοῦτον ἐν τῷ παρόντι ιερῷ κώδικι τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας.»

² Κατὰ τὸ χειρόγραφον, ἐօρτάσαμεν

³ Κατὰ τὸ χειρόγραφον, Καισαρείας

⁴ γράφε Γάλλων

εὶς Λίτιτζα· -καὶ τῷ ,αψικθ' ἑωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Λαμπρὰν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ τῷ ,αψιλ' ἑωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Ἀνάστασιν εἰς Ιωάννινα καὶ ἐκεῖθεν ἐπήγαμεν εἰς Βλαχίαν καὶ ἐπεστρέψαμεν εἰς Κωνσταντινούπολιν—καὶ τῷ ,αψιλα' ἑωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Λαμπρὰν εἰς Βασιλεύουσαν καὶ τῷ ,αψιλβ' ἑωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Ἀνάστασιν εἰς Κουσάντασι καὶ ἀπῆλθομεν εἰς Σάμον καὶ Χίον καὶ τὸν Σεπτέμβριον μῆνα ἀνήχθημεν εἰς Τρίπολιν τῆς Συρίας—καὶ τῷ ,αψιλγ' καὶ ,αψιλδ' ἑωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Ἀνάστασιν εἰς Δαμασκὸν καὶ διὰ τὰ ἀδιάκοπα σκάνδαλα τῶν Λατινοφρόνων τῇ α' Νοεμβρίου ἐξήλθομεν καὶ ἥλθομεν εἰς Λαοδίκειαν—καὶ τῷ ,αψιλε' ἑωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Λαμπρὰν εἰς Τρίπολιν—καὶ τῷ ,αψιλς' ἀνήλθομεν ἀπὸ Τρίπολιν εἰς Λαοδίκειαν καὶ ὑστερον εἰς Κύπρον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ατάλιαν καὶ ἐκεῖ ἑωρτάσαμεν τὴν ἀγίαν Ἀνάστασιν».¹ Ἐκ τῶν σημειώσεων τούτων πρόδηλον καθίσταται ὅτι ὁ Πατριάρχης Σίλβεστρος δὲν ἀνηγορεύθη τὸ 1728, ἀλλά τὸ 1724 καὶ οὐχὶ ἐπὶ Παϊσίου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἐκ Πάτμου Τερεμίου τοῦ Γ'.²

¹ Η συνέχεια τῶν σημειώσεων τούτων λείπει ἐν τῷ κώδικι· ἵσως ἐκλάπη, διότι εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὁ κώδικις φαίνεται πολὺ ψαλιδισμένος. -Ἐν τούτοις λίαν ἀποφος φαίνεται εἰς ἡμᾶς ή ἀνακρίβεια αὕτη κυρίως τοῦ Αθ. Υψηλάντου. Κατ' αὐτὸν τὸ 1724 ἐξελέγη ὑπὸ τῶν Χαλεπλήδων Πατριάρχης Αντιοχείας ὁ Αθανάσιος Δ'. Καὶ ὅμως, ὁ ἀ. Κωνστάντιος λέγει ὅτι οὗτος ἐξελέγη τὸ 1700 καὶ ὅτι τὸ 1724 ἀπέθανεν ὁ ἀντίζηλος αὐτοῦ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Γ' καὶ ἔμεινεν ἔκτοτε μόνος μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ τὸ 1728· ἐνθ' ἀνωτ. σ. 320 καὶ σ. 140. Πῶς νὰ ἐξηγήσωμεν τὰς ἀνακρίβειας ταύτας; Αδύνατον. Μετὰ προφανοῦς βεβαιότητος πᾶς τις βλέπει ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα σφάλμα, οὐδὲ πάλιν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τὰς ἀνωτέρω σημειώσεις εἰς τὸν Αθανάσιον τοῦτον. Τὸν πρῶτον μὲν διότι ὁ Αθανάσιος Υψηλάντης καὶ ὁ Κωνστάντιος οὐδεμίαν περιοδείαν ἀναφέρουσιν ὡς γενομένην ἐπ' αὐτοῦ τότε ἐκτὸς τοῦ θρόνου του, μάλιστα ὁ Υψηλάντης λέγει ὅτι οὗτος ἀπὸ τοῦ 1724 μέχρι τοῦ 1728 ἔζησεν ἐν Χαλεπίῳ καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν, δεύτερον δὲ διότι ὁ Αθανάσιος δὲν ἐπέζησε πέραν τοῦ 1728 μέχρι τοῦ 1736 καὶ πέραν ἔτι, ὡς εἰδομεν, ἐν ταῖς ἀνωτέρω σημειώσεσι καὶ ὡς θά ἴδωμεν κατωτέρω ἐν ἄλλαις. Πλὴν τούτων ὁ Υψηλάντης ἐσφαλμένως καλεῖ τὸν Αθανάσιον τοῦτον τρίτον, διότι ὁ τρίτος ἐπατριάρχευσε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰώνος· Τέλος ἐν τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Κωνσταντίου διορᾶ τις καὶ ἀντίφασιν χρονολογικὴν τὴν ἔξῆς· Ὁμιλῶν οὗτος αὐτόθι, ἐν σ. 173 περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Χαλεπλήδων καταδρομῆς τοῦ Σιλβέστρου σημειοῦ... «καὶ αὐτὸς μὲν προειδοποιθεὶς... καὶ προλαβὼν φυγὰς ὠχετο οἱ δὲ Χαλεπλῆδες καὶ ἄλλοι ἐν Δαμασκῷ καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ Συρίαν Μελχῖται ἔκτοτε τὸ 1727 ἔτει ἡβηδὸν ἀποσκιρτήσαντες ὑπετάγησαν τῷ παπισμῷ. Πῶς τούτο συμβιβάζεται πρὸς ὅ,τι λέει ἐν σελ. 140, «Τὸν Σίλβεστρον... προεβίβασαν εἰς τὸν τῆς Αντιοχείας Θρόνον τῷ 1728 ἔτει»; Τοιαῦται ἀνακρίβειαι εὐρισκονται καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν λοιπῶν Πατριαρχῶν Αντιοχείας καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τῆς Τερουσαλήμ.

² Τὸ συμπέρασμα τοῦτο θά ἴδωμεν κατωτέρω ἔτι μᾶλλον βεβαιούμενον καὶ καθιστάμενον ἀναμφισβήτητον. Ύρθὴ εἶνε ἡ χρονολογία τοῦ Κ.Δ. Κυριακοῦ, ὅστις ὅμως κατηγορεῖ τὸν

Αφορμήν πρὸς ἐκλογὴν καὶ ἀνάρρησιν τοῦ Σιλβέστρου ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔδωκαν κατὰ μὲν τὸν σοφὸν Κωνστάντιον αὐτοὶ οἱ Ἀντιοχεῖς, οἵτινες δι' ἀναφορᾶς αὐτῶν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἵεραν σύνοδον παρεκάλουν ρητῶς, ὅπως εἰς τὸν χηρεύσαντα θρόνον ἀναβιβασθῇ ὁ Σίλβεστρος.¹ Κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ὅμως ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Γ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1724 χρονολογουμένην, οὐχὶ οἱ Ἀντιοχεῖς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἀθανάσιος ἀποθνήσκων ὑπέδειξεν ὡς διάδοχον αὐτοῦ τὸν Σίλβεστρον. Ιδοὺ δὲ ἡ σχετικὴ περικοπὴ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης: «ὁ μακαρίτης Πατριάρχης Ἀντιοχείας κύριος Ἀθανάσιος ἔτι ζῶν καὶ διατρίβων αὐτόθι εἰς Χαλέπιον ἔκαμε διαθήκην καὶ παραγγελίαν, ὅμοι μὲ τὴν γνώμην καὶ ψῆφον τῶν Ἀρχιερέων τοῦ Θρόνου τούτου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ εὐσεβῶν Χριστιανῶν, καθὼς εἶνε γνωστὸν εἰς ὅλους Σας, ὅτι νὰ γένη διάδοχος μετὰ θάνατὸν του ὁ Πρωτοσύγκελλος του, κὺρος Σίλβεστρος, ἀφίνοντας καὶ φοβεράς ἀρὰς εἰς ἐκείνους ὅπου ἥθελαν ἐναντιαθῆ ἐις αὐτὸν. Όθεν κατὰ τὴν διάταξιν καὶ τὴν παραγγελίαν τῆς ἐκείνου Μακαριότητος μὲ τὴν ὄποιαν προύτερον καὶ ἐπαρακίνει διὰ γραμμάτων τὴν τὲ ήμῶν Μετριότητα καὶ τὸν Μακαριώτατον καὶ Ἀγιώτατον Πατριάρχην τῶν Ἱεροσολύμων καὶ περιπόθητον συνάδελφον ήμῶν κύριον Χρύσανθον καὶ τὴν περὶ αὐτὴν ἵεραν τῶν συναδέλφων ήμῶν Ἀγίων Αρχιερέων σύνοδον τοῦ Οἰκουμενικοῦ τούτου Θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸν κύρος Σίλβεστρον Πατριάρχην Ἀντιοχείας, ἔχειροτονήσαμεν καὶ ήμεῖς τὸν αὐτὸν κύρος Σίλβεστρον Πατριάρχην Ἀντιοχείας γνήσιον καὶ νόμιμον καὶ κανονικὸν κατὰ τὸν τύπον καὶ τὴν τάξιν τῆς Ἐκκλησίας».² Ἐνῷ ὅμως ταῦτα συνέβαινον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ «εὐρισκόμενος κακὸς Σεραφείμ, ἀνεψιὸς τοῦ θανόντος λατινόφρονος καὶ προκαθηρημένου κακὸν - Τύρου»

Σίλβεστρον ὡς γενόμενον, διὰ τὸν φανατισμὸν καὶ τυφλὸν τοῦ ζῆλον εἰς τὴν τίρησιν τῶν νηστειῶν, αἴτιον πολλοῦ κακοῦ ἐν τῷ Ἀντιοχικῷ Θρόνῳ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία ἔκδ. Β' Ἀθῆναι 1898 τ. Γ' σ. 58.

¹ Ἐνθ ἀν. σ. 140.

² «Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας» Α.Π. Κεραμεύς. Πετρούπολις, 1894

τ. Β' σ. 386. Κατωτέρω θά ἴδωμεν ὅτι πλήν τούτων ὑπῆρχε καὶ ἐτέρα ἀφορμή, οὐχὶ τόσον πρὸς ἐκλογὴν τοῦ Σιλβέστρου, ὃσον πρὸς ἐκλογὴν προσώπου καταλλήλου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα, καὶ οὐχὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἔξ ἀλλῆς Ἐκκλησίας.

ήθέλησε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν χηρείαν τοῦ θρόνου καὶ τὴν ἀπουσίαν νομίμου Πατριάρχου καὶ νὰ ἀρπάσῃ ληστρικῶς τὸν Ἀντιοχικὸν θρόνον «καὶ νὰ φθείῃ καὶ νὰ ἀπωλέσῃ τὸ ἐν αὐτῷ λογικὸν τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον μὲ τὰς λατινικὰς καινοτομίας καὶ αἰρέσεις» συνεργασθεὶς πρὸς τοῦτο μετὰ τινῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Πράγματι δὲ ὁ Σεραφεὶμ οὗτος ἀνηγορεύθη Πατριάρχης καὶ μετωνομάσθη Κύριλλος. Ἀλλὰ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ὁ ἐκεῖ ἔτι ὡν Σίλβεστρος, ἥδη ἀναγορευθεὶς Πατριάρχης, ἐνεργήσαντες καταλλήλως, ἄλλους μὲν τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ ἔξορίσωσιν, ἄλλους δὲ νὰ καθαιρέσωσι καὶ ἄλλους νὰ ἀφορίσωσι «πρὸς σωφρονισμὸν καὶ παράδειγμα τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν.» Τέλος καθήρεσαν καὶ αὐτὸν τὸν πρωταίτιον τοῦ κινήματος, τὸν ψευδο- Κύριλλον.¹ Ἄμα γενόμενος ὁ Σίλβεστρος Πατριάρχης Ἀντιοχείας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔσπευσε ν' ἀναγγείλῃ κατὰ τὰ εἰθισμένα τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὰς ὁρθοδόξους Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας. Σώζεται δὲ ἐν τῷ μνημονεύθεντι κώδικι ἡ σχετικὴ ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς τὴν «Ρωσαϊκὴν σύνοδον», δι' ἣς ἀναγγέλλει εἰς αὐτὴν τὴν ἀνοδὸν αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας, καὶ συνάμα ἐκφράζει τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ λύπην ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Αὐτοκράτορος Μ. Πέτρου, ἀποθανόντος ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν ἔτει 1725. Διὰ μακρῶν δὲ ἐγκωμιάζει αὐτὸν καὶ ἔξαίρει τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ καὶ τὰ χριστιανικὰ καὶ φιλευσεβῆ αἰσθήματα.² Τότε δὲ καὶ οἱ φίλοι τοῦ Σιλβέστρου ἔσπευσαν νὰ συγχαρώσουν αὐτὸν δι' ἐπιστολῶν, ὡν ὅμως

¹ Ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ταύτῃ λέγεται ὅτι ὁ Χαλεπίου Γεράσιμος ζῶν ἐπὶ τοῦ Αθανασίου Δ' ἐφωράθη λατινοφρονῶν καὶ ἐργαζόμενος πρὸς διάδοσιν τοῦ παπισμοῦ ἐν Χαλεπίῳ Διὰ τοῦτο ὅμως καθηρέθη. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἀψήφων τοὺς καθαιροῦντας ἐξηκολούθη μένων ἐν τῇ μητροπόλει καὶ πράττων λατινοφρόνως. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ταύτῃ ἐκ νέου καθαιρεῖται καὶ ἀναθεματίζεται. ἐνθ. ἀνωτ. σ. 385–389. Κατὰ τὸν Αθανάσιον Υψηλάντην ὁ Σεραφεὶμ οὗτος ὁ μετονομασθεὶς Κύριλλος «ἥτο ἀνθρωπος» τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Γ', τοῦ ἔρισαντος περὶ τοῦ θρόνου πρὸς τὸν Αθανάσιον Δ' καὶ ἥτο «παπολάτρης ἥδη». Τούτου ὁ θεῖος Εὐθύμιος κατώρθωσε παρανόμιας καὶ δι' ἔξωτερικῆς ἐπεμβάσεως νὰ ἐκλεγῇ μητροπολίτης Πτολεμαΐδος, ἐπεμβαίνων οὕτως εἰς ἄλλην Ἐκκλησίαν καὶ ἄλλον θρόνον. Ἀλλ' ὁ τότε Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Χρύσανθος καθαιρεῖ αὐτὸν καὶ ἐνεργεῖ συντόνως κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Σεραφεὶμ ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεστέλλετο ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου τοῦ Γ' εἰς Ρώμην «μὲ πεσχέσι» καὶ πρὸς «κοινολογίαν», ἐνθ. ἀνωτ. σ. 321. Κωνσταντίου ἀπὸ Σιναίου ἔνθ. ἀνωτ. σ. 139. Ταῦτα δὲ σημειοῦμεν κατὰ τὸν ἀξιόπιστον Υψηλάντην, διότι ἐν τέλει θὰ ἴδωμεν, ὅτι ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου Κυπρίου καὶ τοῦ ἀνωνύμου συγγράφεως τῆς «Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων....» ἀναφέρονται κατὰ διάφορον τρόπον καὶ χρόνον μετὰ πολλῆς ἀνακριβείας. Πλειότερα περὶ τούτων κατωτέρω.

² Η ἐπιστολὴ αὕτη σώζεται ἐν κώδικι ὑπ' αρ'. 233 τῆς αὐτῆς συλλογῆς τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης, ἐν φ.81-82.

ἀγνοοῦμεν τὴν τύχην καὶ τὴν ὑπαρξίν. Τότε καὶ ὁ διαπρεπής Σχολάρχης καὶ διδάσκαλος τῆς ἐν Πατμίῳ σχολῆς Μακάριος Ιερομόναχος ὁ Καλογερᾶς συνέχαρη αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἔδωκεν ὡς γύμνασμα θέμα συγχαρητηρίου καὶ ἐγκωμιαστικῆς ἐπιστολῆς πρὸς αὐτὸν. Φαίνεται δὲ ἐκ τούτων καὶ ἐξ ἀλλων δεδομένων, τὰ ὅποια θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι μεταξὺ τοῦ Σιλβέστρου καὶ τοῦ Μακαρίου προϋπῆρχεν οὐχὶ ἀπλῇ τις γνωριμίᾳ, ἀλλὰ στενή καὶ εἰλικρινῆς φιλίᾳ, ἥτις ἀπέβη πρόξενος παρηγορίας μὲν εἰς τὸν Πατριάρχην κατὰ τὰς ήμέρας τῶν δοκιμασιῶν, πολλῆς δὲ ὀφελείας εἰς τὸν Αντιοχικόν θρόνον. Αἱ ρηθεῖσαι ἐπιστολαὶ ἐστάλησαν εἰς τὸν Πατριάρχην, ἀγνωστον ὅμως ἀν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Αντιόχειαν διατρίβοντα καὶ σώζονται ἐν τῇ πατριαρχικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Ιεροσολύμων ἐν ἀντιγράφοις.¹ Πλὴν τῶν

¹ Γνωστὸν ὅτι τοιαύτη συνήθεια ὑπῆρχεν ἄλλοτε εἰς τὰς παφ' ἡμῖν σχολάς, ἔτι δὲ καὶ νῦν ὑπάρχει, καὶ ἐκτελεῖται εἰς τινας περιστάσεις. Μάλιστα ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Ακαδημίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχε καὶ ἡ συνήθεια ὅπως εἰς, ἢ πλείους μαθηταί, γράφωσιν ἐγκωμιαστικὸς λόγους εἰς τοὺς ἰδρυτὰς καὶ εὐεργέτας καὶ προστάτας τῆς σχολῆς, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ καθωρίσθη, ὅπως κατὰ τὸ Πάσχα εἰς τῶν διδασκάλων προσφωνῇ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἐκ μέρους τῆς Σχολῆς. «Χρονικὰ Πατροῦ Ακαδημίας», Μ. Γεδεών. σ. 123. - Αἱ ρηθεῖσαι ἐπιστολαὶ εὑρίσκονται ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι ἀπὸ φύλλου 22 καὶ ἔξης. Ἐκ τίνος δὲ ἀλλης ἐπιστολῆς τοῦ Μακαρίου πρὸς τὸν Π. Σίλβεστρον μανθάνομεν, ὅτι ἐπίτηδες ἐδόθη τὸ γύμνασμα ἐκεῖνο εἰς τοὺς ἐν Πάτμῳ μαθητάς, εἰς ἔνδειξιν ὀφειλομένου σεβασμοῦ πρὸς τὴν Α. Μακαριότητα. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὰς μαθητικάς ταύτας ἐπιστολὰς παρατηροῦμεν ἐν γένει ὅτι ἐν αὐταῖς ὑπάρχει πολὺς ρητορικὸς λιβανωτός. Ἐν τούτοις ἐν αὐταῖς ὑπάρχουσι καὶ τινες ίστορικοὶ πυρῆνες. Οὕτω γίνεται λόγος ἀορίστως περὶ τῆς προστάτου ἀνόδου τοῦ Σιλβέστρου εἰς τὸν Αντιοχικὸν θρόνον, περὶ τῶν ἐκ τῶν Λατίνων ἐπηρεῶν, καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ Θρόνῳ τοῦ συστάσεως «μουσείου» ἥτοι σχολείου. Αὗται δὲ εἶνε καὶ αἱ κεντρικώτεραι πραγματικαὶ ἰδέαι τῶν ἐπιστολῶν τούτων, αἵτινες κατὰ τὰ ἀλλὰ ἀναλίσκονται εἰς πλήθος λέξεων, προτάσεων καὶ σχημάτων συντακτικῶν καὶ ρητορικῶν προκειμένου μάλιστα τοῦ περὶ ἐγκωμιασμοῦ τῶν ἀρετῶν τοῦ Σιλβέστρου, ὅλα τὰ ἐπίθετα τίθενται εἰς χρῆσιν καὶ μετὰ πολλὰ ἐπάγεται τὸ στερεότυπον συμπέρασμα, ὅτι ὁ Θεὸς ἄρα τοιοῦτος λύχνος δὲν θὰ ἐπέτρεπε νὰ κρύπτηται ὑπὸ τὸν μόδιον. Οἱ γράφοντες καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει καλούσιν αὐτὸν «Πατέρα φιλόστοργον» καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι προάγονται αὐθόρμητοι «ἀμούσω τὲ γλώττη καὶ διανοίᾳ νηπιώδει βραχέᾳ τινὰ τῶν περὶ αὐτὴν ἐξυμνῆσαι, ἐπειδὴ καὶ φίλα Πατράσι τὰ τῶν νηπίων ψελλίσματα, ἐξ ἀτέχνου μάλιστα προϊόντα τῆς διανοίας.» Ἐν τέλει δὲ σχεδὸν ἐκάστης ἐπιστολῆς ἀναγινώσκομεν «διὸ λιπαρῆς ἵκέτης αὕτη προσκάθημαι, ὥπως με τῶν τοιούτων ψελλίσμάτων συγγνώμης ἀξιώσασα τοῦ μικροῦ πόνου εὐχαῖς ταῖς μακαρίαις αὐτῆς ἀμείψηται.» Εἶνε δὲ πᾶσαι ἀχρονολόγητοι καὶ ἐν ἀντιγράφοις καὶ ὡς μαθητικὰ γυμνάσματα ἔχουσι πολλὴν χάριν καὶ κομψίειν ἐν τε τῇ ἀρχαῖζούσῃ φράσει καὶ τῇ ἀναμαρτήτῳ συντάξει. Πολλάκις συναντᾷ τις ἐν αὐταῖς ὡραίας περικοπάς, ὡραίας ἀναμνήσεις ἐκ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος καὶ ὡραίας ποιητικὰς ἐκφράσεις καὶ εἰκόνας. Μόνον φροντικὸν πολὺ εἶναι τὸ ἐγκωμιαστικὸν μέρος.

μαθητικῶν τούτων ἐπιστολῶν σώζονται καὶ ἄλλαι αὐτόθι πρὸς τὸν αὐτὸν καὶ διὰ τὸν ἴδιον σκοπόν, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀνωνύμως καὶ ἀχρονολογήτως. Ἐν μιᾷ τούτων λέγεται ὅτι ὁ Σίλβεστρος «καθιδρύθη ἀρτίως ἐπὶ τὴν ἀνωτάτην περιωπὴν» καὶ ὅτι «αὐτῷ πατρὶς μὲν ἐπίσημος, γονεῖς δ' οἱ τὰ πρῶτα ἐν ταύτῃ φέροντες» καὶ ὅτι τούτων ἐνωρὶς ἀποχωρισθεὶς ὁ Σίλβεστρος παρεδόθη εἰς ἄσκησιν καὶ ἀγνείαν καὶ ὅτι ἀπέκτησε πολλὰς ἀρετὰς, ἀς ὁ Θεὸς θέλων νὰ φανερώσῃ εἰς τὸν κόσμον ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον. Ἰδίως δέ, ἐξακολουθεὶ λέγουσα ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, διεκρίνετο ὁ Σίλβεστρος διὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας. «Τὶς γὰρ σοῦ μᾶλλον μεμελέτηκε τὴν τῶν Παππολατρῶν καθαιρεῖν καινοτομίαν;» Ἐπίσης διέλαμπε καὶ διὰ τὴν φιλομουσίαν αὐτοῦ, διότι «ἐν τοσαύτῃ τοῦ χρόνου ἀνωμαλίᾳ» αὐτὸς διὰ δαπανῶν οὐκ εὐαρίθμων «μουσεῖα συστήσασθαι πεφρόντικεν, ἵνα τὸ τῆς παιδείας ἀνακτήσηται κλέος». Διὰ πάντα ταῦτα ἄλλοι μὲν θεωροῦσιν αὐτὸν «ἀποστόλων ἐφάμιλλον» καὶ ἄλλοι «μαρτύρων χοροῖς ἰσοστάσιον». Ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ ἐκφράζονται συγχαρητήρια πρὸς τὸν Π. Σίλβεστρον καὶ λέγεται, ὅτι ὁ γράφων ἔλαβε τὰς πεμφθείσας ἐπιστολὰς αὐτοῦ, «ἐξ ᾧ ἔμαθε τὸ εὐτυχὲς κατευόδιον εἰς τὸν ἀγιώτατον ἀποστολικὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον».¹ Ὁσον δὲ ἀφορᾶ τὰ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἐν τῇ προηγουμένῃ πρὸς τὸν ἀνώνυμον τοῦτον ἐπιστολὴ του λεγάμενα περὶ τῶν δυσχερεῶν καὶ τῶν ἀγώνων, οὓς θὰ συνήντα ἐπὶ τοῦ θρόνου του, ὁμολογεῖ καὶ οὗτος ὅτι «πολλὰ δυσχερῆ καὶ κοπηρὰ καὶ κοπιαστικὰ» θὰ συναντήσῃ, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὀλιγοψυχήσῃ, διότι ταῦτα «εἶνε πρόξενα ἀποστολικοῦ μισθοῦ», καθ' ὃσον καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐμόχθησαν ἐν τῷ ἔργῳ των, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐστεφανώθησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Ἐν τέλει δὲ ἐνθαρρύνων αὐτὸν προσθέτει καὶ τὰ ἔξῆς: «ἀνδριζέσθω καὶ κραταιούσθω καὶ μηδὲν δειλιάτω (ἢ Υμετέρα Μακαριότης). Ο σκοπὸς αὐτῆς καὶ ἡ προθυμία εἶνε, καθὼς δοίζει, νὰ ἀνακτήσῃ ψυχάς, μᾶλλον δ' εἰπεῖν τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰ ὄρθα τῆς Ἀνατολικῆς Ἔκκλησίας δόγματα... Η σύνεσις αὐτῆς θέλει κυβερνήσει καλῶς καὶ θέλει ἐπιστρέψει εἰς τὸ ορητὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἔκκλησίας τοὺς

¹ Ἐκ τῶν λόγων τούτων εἰκάζομεν ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη περὶ τὰ τέλη τοῦ 1725, καθόσον ἥδη γνωρίζομεν ἐκ τῶν σημειώσεων ἐκείνων τοῦ Σιλβέστρου, ὅτι οὗτος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπέστρεψεν εἰς τὸν θρόνον του τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1725.

ἀποσκιρτήσαντας διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀμάθειαν τῶν ὄρθων δογμάτων, ἄλλους μὲν μὲ πραότητα καὶ λόγον πατρικὸν καὶ διδασκαλικὸν καὶ ἄλλους μὲ μικρὸν κέντρον καὶ ἄλλους μὲ ἐπίπληξιν καὶ ἐπιτίμησιν καὶ ἄλλους μὲ πιθανότητα λόγων καθὼς γνωρίζεις καθ' ἐνὸς τὴν διάθεσιν. Αὐτὰ εἶναι τῆς ποιμαντικῆς ἐπιστήμης βότανα καὶ διορθώματα. Περὶ δὲ τοῦ βαρυτάτου χρέους πρῶτον μὲν ὁ Θεὸς θέλει τὴν ἐλαφρώσει καὶ δεύτερον καὶ ἡ βοήθεια τῶν φιλελεμόνων Χριστιανῶν. Ἀλλη μεγαλειτέρᾳ ἐλεημοσύνῃ δέν εἶναι παρὰ νά ἐλευθερώσουν αὐτὸν τὸν Αποστολικὸν Θρόνον ἀπὸ τοῦ βάρους τοῦ χρέους... Διὰ τὸν ἰερομόναχον τὸν κατασταθέντα ὑπ' αὐτῆς διδάσκαλον εἰς Χαλέπιον, θέλω γράψει τῷ κύρῳ Μακαρίῳ, ὅτι εὐαρεστήθη ἡ Μακαριότης Αὐτῆς εἰς τὴν αὐτοῦ παρουσίαν.¹ Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων προεικάζομεν ὅτι ἀνερχόμενος ὁ Πατριάρχης Σίλβεστρος ἐπὶ τοῦ Αντιοχικοῦ θρόνου εῦρισκεν αὐτὸν εἰς τὸ ὀξύτερον σημεῖον ἐσωτερικῆς ἀκαταστασίας καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιδρομῆς, ἐξ αἰτίας τῶν ἐκεῖ λίαν ἐπικινδύνως διὰ τὴν ὀρθόδοξον Ἑκκλησίαν ἐνεργούντων Λατίνων Προπαγανδιστῶν. Διὰ τοῦτο τὸ κυριώτερον αὐτοῦ καθῆκον ἦτο ν' ἀγωνισθῆ κρατερῶς κατὰ τῶν Λατίνων. Ἀλλ' ὁ ἀγών οὗτος δὲν ἦτο ἐκ τῶν εὐχερεστέρων, ἐπειδὴ πρὸ πολλοῦ μετὰ πολλῶν μέσων, διὰ ποικίλων μεθόδων καὶ διὰ μεγάλης προστασίας παρὰ τοῦ Πάπα καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινούπολει Καθολικῶν Πρέσβεων, ἵδιως τῆς Γαλλίας, εἶχον ἐνσφηνωθῆ καὶ πλημμυρήσει τὸν θρόνον τοῦτον οἱ «Φραγκοπατέρες», «Φράτορες» καὶ «Μισσιονάριοι», ἄλλως λεγόμενοι, ὑπὸ τὰ πολυειδῆ αὐτῶν σχήματα καὶ τάγματα, μηδὲ τοῦ τῶν Ἰησουϊτῶν ἔξαιρουμένου. Τὰς ἐνεργείας αὐτῶν ἀνὰ τὰς χώρας ταύτας διὰ μακρῶν περιγράφουσιν ἱκανοὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡμετέρων χρονογράφων, συγχρόνων, ἢ ὀλίγον μεταγενεστέρων. Ο δὲ σοφὸς

¹ Δι' ὅλης τῆς περικοπῆς ταύτης ὁ γράφων αἰνίττεται εἰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Χαλεπίου, περὶ οὐ θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω. Ο «ἱερομόναχος ὁ κατασταθεὶς διδάσκαλος εἰς Χαλέπιον» εἶνε ὁ περιφήμος Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος, μαθητὴς τοῦ μνημονευμένου ὡσαύτως αὐτόθι κύρῳ Μακαρίου Τερομονάχου τοῦ Καλογερᾶ. Τούτου βεβαιοῦν οὗτοι νομίζομεν ὅτι τὸ ἐν Χαλεπίῳ σχολεῖον, τὸ ἴδρυθὲν διὰ τοῦ Ἰακώβου τούτου ὑπὸ τοῦ Σιλβέστρου, χρονολογεῖται εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρῶτων ἡμερῶν τῆς εἰς Αντιόχειαν παρουσίας τοῦ Πατριάρχου καὶ ἵσως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1725—1726 Περὶ τῆς ἐν Χαλεπίῳ σχολῆς ταύτης καὶ τῆς ἐν τῷ Αντιοχικῷ Θρόνῳ διδασκαλικῆς δράσεως Ἰακώβου τοῦ Πατμίου διαπραγματευόμεθα ἐν ἴδιαιτέρᾳ μελέτῃ ἀνεκδότῳ μέχρι τοῦδε, περὶ «Ἰακώβου τοῦ Πατμίου» ἐν γένει.

Κωνστάντιος ό ἀπὸ Σιναίου ἔγραψε «συνοπτικὴν διατοιβὴν περὶ τοῦ πότε, πῶς καὶ ποίω τρόπῳ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἥρξαντο ἀποστέλλειν οἱ πάπαι τοὺς Μισσιοναρίους εἰς τὴν Ανατολὴν πρὸς διάδοσιν τῆς Παπικῆς λύμης».¹ Κατ' αὐτὸν οἱ Πάπαι, ιδόντες ψευσθείσας τὰς διὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἐλπίδας των, «διὰ τὴν ἀπεριόριστον αὐτῶν φιλαρχίαν ἀπεῖδον ὡς πονηροὶ εἰς τὸ τῶν Μισσιοναρίων, Ἰνδουλγεντσιῶν καὶ τοῦ χρυσοῦ μέσον, δι' ᾧ εὐκόλως νὰ παγιδεύσωσιν ἀμφότερα τὰ Γένη (Ἐλληνας καὶ Αρμενίους) ἐπὶ τοιαύτης καταπτώσεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, δουλείας αὐτῶν καὶ ἀμαθείας καὶ νὰ παρασύρωσιν αὐτοὺς εἰς προσηλυτισμὸν».² Πρὸς μόρφωσιν δὲ τῶν Μισσιοναρίων τούτων συνέστη ἐν Ρώμῃ προπαγανδικόν κολλέγιον, «ὅπου τὰ τῶν προσηλύτων τέκνα ἔμελλον νὰ σπουδάσωσι καὶ νὰ μυηθῶσιν ἐπ' ἀκριβείᾳ καὶ ἐκτάσει τὰ Παπικὰ δόγματα».³ Ἐκ τοῦ κολλεγίου τούτου πολλοὶ ἐξῆλθον Μισσιονάριοι καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς Συρίαν, Μεσοποταμίαν, Παλαιστίνην, Αἴγυπτον, καὶ Αβησσουνίαν. «Καὶ εἰς μὲν τοὺς ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους ὅλη ἡ δόλιος πειθὼ τῶν Μισσιοναρίων γενναίως ἀντηγωνίσθη καὶ ἡ παγὶς τῶν Ἰνδουλγεντσιῶν καὶ τοῦ προσφερομένου χρυσοῦ τῆς Ρώμης συνετρίβη ὑπὸ τῶν ἀνενδότων φρονημάτων τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος».⁴ Άλλ' ἐν τούτοις οὐχὶ ὀλίγιστα σκάνδαλα ἐξ αὐτῶν διέσεισαν τὴν Ἑκκλησίαν ἡμῶν καὶ τὰ Πατριαρχεῖα, διότι πανταχοῦ εύρισκονται ἀσθενεῖς καὶ ὀλιγόπιστοι. Τοιοῦτοι δυστυχῶς εὑρέθησαν καὶ εἰς τὰ μέρη τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Συρίας καθόλου, ὅπου ἔμελλε ν' ἀναλάβῃ τὴν ὑψηλὴν ποιμαντορίαν ὁ Π. Σίλβεστρος. Άλλ' ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ ὄμοιογήσωμεν ὅτι οἱ Παπισταὶ εἰργάσθησαν τεχνικώτερον καὶ ὀξύτερον, ἡ ἀλλαχοῦ τῆς ὀρθοδόξου Ἑκκλησίας. Μεταξὺ ἀλλων γνωρίζοντες καλῶς τὸν τόπον καὶ τὰ πράγματα, ἔχρησιμοποίησαν διὰ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν καὶ πᾶν εἶδος παραχωρήσεων, πρὸ πάντων εἰς τὰς νηστείας καὶ τὸν γάμους, καὶ ἐν γένει «συγχωρήσεως ἀνεξαιρέτως παντὸς ἀμαρτήματος».⁵ Ἐνεκα δὲ τούτου

¹ ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 169-177.

² αὐτόθι σ. 169.

³ αὐτόθι.

⁴ αὐτόθι.

⁵ αὐτόθι σ. 173.

ήναγκάσθησαν καὶ οἱ ήμέτεροι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ἔξοικονομοῦντες καὶ αὐτοὶ τὰς περιστάσεις νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸ μέσον τῶν οἰκονομιῶν. Καὶ δὴ Ἀθανάσιος ὁ Δ' ὁ προκάτοχος τοῦ Σιλβέστρου ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους νὰ ἰχθυοφαγῶσι Τετράδα καὶ Παρασκευὴν καὶ κατὰ τὴν νηστείαν τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων μόνον δώδεκα ήμέρας νὰ νηστεύωσι. Τοῦτο δὲ πεποίηκε, λέγει ὁ Αθ. Υψηλάντης, μᾶλλον νουνεχῶς καὶ πολιτικῶς. Κατενόει γὰρ ὅτι ἀν δὲν τοὺς δώσῃ τὴν ἄδειαν, θέλουν τὴν λάβει παρὰ τῶν παπιστῶν παππάδων, πολλῶν ὄντων καὶ τὴν τῶν Ὁρθοδόξων πρὸς τὸν Παπισμὸν ἐπιστροφὴν περὶ πλείστου ποιουμένων καὶ ἔργον καθ' αὐτὸν ἐν τῇ Βερροίᾳ καὶ πρώτιστον τοῦτο ἐπαγγελλομένων».¹

(ἀκολουθεῖ)

Διάκονος Κλήμης Καρναπᾶς
Καθηγητής

¹ ἐνθ. ἀνωτ. σ. 320. Ἡδη, ἀπὸ τοῦ 1711 ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὅπως κάμη εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεις τινὰς εἰς νηστείας καὶ γάμους. Οὗτος ὅμως μὴ τολμῶν νὰ πράξῃ τι ἀφ' ἑαυτοῦ ἐζήτησε τὴν γνώμην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Δ', δις ἀμέσως ἀπήντησεν αὐτῷ, ἔχων τὴν γνώμην τῆς ἴερᾶς Συνόδου καὶ τῶν ἀλλων Πατριαρχῶν. Κατὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, «διὰ τὰς παραδεδομένας ὑπὸ τῶν Πατέρων νηστείας καὶ μάλιστα διὰ τὴν νηστείαν τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων, στενοχωρούμενοι οἱ αὐτόθι Χριστιανοὶ ἀπὸ τὴν ἔνδειαν τῶν βρωμάτων καὶ τὴν πολλὴν ξηροφαγίαν, ζητοῦν νὰ γίνη εἰς αὐτοὺς συγκατάβασις τῆς νηστείας. Ἐτι δὲ στενοχωροῦνται καὶ εἰς τὰ συνοικέσια, μὴ εύρισκοντες πρόσωπον νὰ ἐκτελέσουν τὰ γαμικὰ αὐτῶν συναλλάγματα καὶ ζητοῦσι καὶ εἰς τοῦτο συγκατάβασιν διὰ νὰ συναλλάσσονται μὲ συγγενικὰ πρόσωπα». Εἰς ταῦτα ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀπήντησεν, ὅτι «ἡμεῖς νεωτερισμοὺς ἔξω τῶν ἐγγράφων νομικῶν διατάξεων καὶ τῆς φυλαττομένης παρὰ πᾶσιν ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας καὶ τάξεως δὲν ἡμποροῦμεν νὰ κάμωμεν. Η Μακαριότης Σου δε, ώσταν ὅποῦ ἐτάχθη καὶ ἐκληρώθη πνευματικὸς ποιμήν καὶ προστάτης καὶ Πατριάρχης τῶν αὐτῶν Χριστιανῶν καὶ ἔχει χρέος νὰ φροντίζῃ ἀπαραιτήτως περὶ τῆς συμφερωτέρας διοικήσεως καὶ ψυχικῆς σωτηρίας αὐτῶν, ἡμπορεῖ κατὰ τὰ ἐπακολουθοῦντα αὐτὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἀναγκαῖα περιστατικὰ νὰ μεταχειρισθῇ ἐσθ' ὅτε οἰκονομίαν πρὸς μερικοὺς Χριστιανοὺς περὶ τούτου κατὰ τρόπον εὔλογον, ὅταν βλέπῃ δηλονότι καὶ ἐπακολουθῇ ἐξ ἀνάγκης ὅλεθρος καὶ ψυχικὸς κίνδυνος, καθὼς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις οἱ πνευματικῶς προϊστάμενοι μεταχειρίζονται ἐξ ἀνάγκης ἐνίστε οἰκονομίαν καὶ συγκατάβασιν». Άρχιμ. Κ. Δελικάνη, «τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Π. Αρχιψυλακείου σωζόμενα ἐπίσημα ἐγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ιεροσολύμων καὶ Κύπρου. 1575—1863» Κωνσταντινούπολις 1904. σ. 177, 178.

**ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ Ο ΣΑΜΟΣΑΤΕΥΣ
ΩΣ ΠΟΛΕΜΙΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ¹**

Πλὴν τῶν ὄπωσδήποτε σαφῶν κρίσεων καὶ γνωμῶν τοῦ Λουκιανοῦ περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, αἵτινες ἀπαντῶσιν ἐν τῷ γνωστῷ συγγράμματι αὐτοῦ, εἶνε δυνατὸν καὶ ἐν τισιν ἄλλοις νὰ παρατηρήσῃ τις ἀσαφεῖς, ἀορίστους καὶ συγκεκαλυμμένους ὑπαινιγμοὺς. Μεθ' ὅλην τὴν ἀοριστίαν καὶ τὸ δυσπροσδιόριστον τῆς πραγματικῆς σημασίας τούτων οὐκ ἀπὸ σκοποῦ νομίζομεν διὰ βραχέων νὰ διαλάβωμεν περὶ αὐτῶν ἐν τοῖς ἐφεξῆς, ἐξαντλοῦντες οὕτω τὰς ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀρνομένας μαρτυρίας, τὰς δυναμένας νὰ ἐπιβαρύνωσιν αὐτὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸν χριστιανισμὸν καὶ νὰ διαχύσωσιν ἵκανὸν φῶς ἐπὶ τοῦ κατ' αὐτοῦ πολέμου τοῦ ἡμετέρου σατυρικοῦ.

Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Λουκιανοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ «Ἀληθῆς ἴστορίᾳ», οὗτος διηγεῖται πράγματα φοβερώτερα καὶ ἀκαταληπτότερα τῶν παραληρημάτων καὶ τῶν παραικρούσεων ἀσθενοῦς. Όμιλῶν ἐνταῦθα περὶ ἀεροδρομίας τινός, καθ' ἓν μετὰ τινων συντρόφων διὰ τῆς φαντασίας ἐπισκέπτεται διάφορα οὐράνια σώματα καὶ φανταστικὰς πόλεις, ἀναφέρει τὴν οὕτως ὑπ' αὐτοῦ ὀνομαζομένη Λυχνόπολιν, «μεταξὺ τοῦ Πλειάδων καὶ τοῦ Υάδων ἀέρος κειμένην, ταπεινοτέραν μέντοι πολὺ τοῦ Ζωδιακοῦ». Μετὰ βραχυχρόνιον ἐν αὐτῇ διαμονήν, ἀναχωρήσαντες ἐκεῖθεν ἔπλεον ἡδη πλησίον τῶν νεφῶν καὶ ἰδόντες τὴν Νεφελοκοκκυγίαν πόλιν ἐθαύμασαν αὐτὴν, ἐν τούτοις δὲν ἀπεβιβάσθησαν, ἐπειδὴ δὲν ἐπέτρεπεν αὐτοῖς ὁ ἄνεμος· τρίτην ἀπὸ ταύτης ἡμέραν σαφῶς ἡδη ἔβλεπον τὸν ὡκεανόν, γῆν δὲ οὐδαμοῦ, πλὴν τῶν ἐν τῷ ἀέρι... τὴν

¹ Όρα «Νέα Σιών» ἔτος Β' σελ. 36-56.

δὲ τετάρτην, ἐπιτρέψαντος τοῦ ἀνέμου κατετέθησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ περαιτέρω περὶ τοῦ φοβεροῦ κήτους, τοῦ καταπίοντος αὐτοὺς μετὰ τοῦ πλοίου, ἀφηγεῖται ὡς ἔξῆς: «Ως δὲ τοῦ ὕδατος ἐψαύσαμεν θαυμασίως ὑπερηδόμεθα καὶ ὑπερεχαίρομεν καὶ πᾶσαν εὐφροσύνην ἐκ τῶν παρόντων ἐποιούμεθα καὶ ἀποβάντες ἐνηχόμεθα· καὶ γὰρ ἔτυχε γαλήνη οὖσα καὶ εὐσταθοῦν τὸ πέλαγος. Ἐοικε δὲ ἀρχὴ κακῶν μειζόνων γίγνεσθαι πολλάκις ἡ πρὸς τὸ βέλτιον μεταβολὴ· καὶ γὰρ ἡμεῖς δύο μόνας ἡμέρας ἐν εὐδίᾳ πλεύσαντες, τῆς τρίτης ὑποφαινούσης πρὸς ἀνίσχοντα τὸν ἥλιον ἄφνω ὁρῶμεν θηρία καὶ κήτη πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, ἐν δὲ μέγιστον ἀπάντων ὅσον σταδίων χιλίων καὶ πεντακοσίων τὸ μέγεθος· ἐπήει δὲ κεχηνὸς καὶ πρὸ πολλοῦ ταράττον τὴν θάλασσαν ἀφρῷ τὲ περικλυζόμενον καὶ τοὺς ὀδόντας ἐκφαῖνον πολὺ τῶν παρ' ἡμῖν φαλλῶν ὑψηλοτέρους, ὀξεῖς δὲ πάντας ὥσπερ σκόλοπας καὶ λευκοὺς ὥσπερ ἐλεφαντίνους. Ἡμεῖς μὲν οὖν τὸ ὕστατον ἀλλήλους προσειπόντες καὶ περιβαλόντες ἐμένομεν· τὸ δὲ ἥδη παρῆν καὶ ἀναρροφῆσαν ἡμᾶς αὐτῇ νηῇ κατέπιεν. Οὐ μέντοι ἔφθη συναράξαι τοῖς ὀδοῦσιν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀραιωμάτων ἡ ναῦς εἰς τὸ ἔσω διεξέπεσεν. Ἐπεὶ δὲ ἔνδον ἦμεν, τὸ μὲν πρῶτον σκότος ἦν καὶ οὐδὲν ἐωρῶμεν, ὕστερον δὲ αὐτοῦ ἀναχανόντος εἴδομεν κῆτος μέγα καὶ πάντῃ πλατὺ καὶ ὑψηλόν, ἵκανὸν μυριάνδρῳ πόλει ἐνοικεῖν. Ἐκειντο δὲ ἐν μέσῳ καὶ μικροὶ ἰχθύες καὶ ἄλλα πολλὰ θηρία συγκεκομμένα καὶ πλοίων ἴστια καὶ ἄγκυραι καὶ ἀνθρώπων ὄστέα καὶ φορτία, κατὰ μέσον δὲ καὶ γῆ καὶ λόφοι ἥσαν, ἐμοὶ δοκεῖν, ἐκ τῆς ἱλύος, ἦν κατέπιε, συνιζάνουσα. Ὑλη γοῦν ἐπ' αὐτῆς καὶ δένδρα παντοῖα ἐπεφύκει καὶ λάχανα ἐβεβλαστήκει καὶ ἐώκει πάντα ἐξειργασμένοις. Περίμετρον δὲ τῆς γῆς στάδιοι διακόσιοι καὶ τετταράκοντα. Ἡν δὲ ἴδειν καὶ ὅρνεα τὰ θαλάττια, λάρους καὶ ἀλκυόνας, ἐπὶ τῶν δένδρων νεοττεύοντα. Τότε μὲν ἐπὶ πολὺ ἐδακρύομεν, ὕστερον δὲ ἀναστήσαντες τοὺς ἔταίρους τὴν μὲν ναῦν ὑπεστηρίξαμεν, αὐτοὶ δὲ τὰ πυρεῖα συντρίψαντες καὶ ἀνακαύσαντες ἐκ τῶν παρόντων δεῖπνον ἐποιούμεθα. Παρέκειτο δὲ ἄφθονα καὶ παντοδαπὰ κρέα τῶν ἰχθύων καὶ ὕδωρ ἔτι τὸ ἐκ τοῦ Ἔωσφόρου εἶχομεν. Τῇ ἐπιούσῃ δὲ διαναστάντες, εἰ ποτὲ ἀναχάνοι τὸ κῆτος, ἐωρῶμεν ἄλλοτε μὲν γῆν, ἄλλοτε δέ

ὅρη, ἄλλοτε δὲ μόνον τὸν οὐρανὸν, πολλάκις δὲ καὶ νήσους· καὶ γὰρ ἡ σθανόμεθα φερομένου αὐτοῦ ὀξέως πρὸς πᾶν μέρος τῆς θαλάσσης. Ἐπεὶ δὲ ἥδη ἐθάδες τῇ διατριβῇ ἐγενόμεθα, λαβών ἑπτὰ τῶν ἔταιρων, ἐβάδιζον ἐς τὴν ὕλην περισκοπήσασθαι τὰ πάντα βουλόμενος. Οὕπω δὲ ὅλους πέντε διελθὼν σταδίους εὗρον ἴερὸν Ποσειδῶνος, ὃς ἐδήλου ἡ ἐπιγραφή... Βαδίζοντες δὲ σπουδῇ ἐφιστάμεθα πρεσβύτῃ καὶ νεανίσκῳ μάλα προθύμως πρασιὰν τινὰ ἐργαζομένους χρόνῳ δὲ ὁ πρεσβύτης ἔφη, τίνες ἄρα ὑμεῖς ἔστε, ὡς ξένοι; Πότερον, ἔφη, τῶν ἐναλίων δαιμόνων ἢ ἄνθρωποι δυστυχεῖς ἡμῖν παραπλήσιοι; Καὶ γὰρ ὑμεῖς ἄνθρωποι ὄντες καὶ ἐν γῇ τραφέντες νῦν θάλαττα γεγόναμεν καὶ συννηχόμεθα τῷ περιέχοντι τούτῳ θηρίῳ, οὐδ' ἀ πάσχομεν ἀκριβῶς εἰδότες· τεθνάναι μὲν γὰρ εὐκάζομεν, ζῆν δὲ πιστεύομεν. Πρὸς ταῦτα κἀγὼ εἶπον· καὶ ὑμεῖς σοὶ ἄνθρωποι νεήλυδες, ὡς πάτερ, αὐτῷ σκάφει πρώην καταποθέντες... Άλλὰ φράσσον γε ἡμῖν τὴν σαυτοῦ τύχην, ὅστις τὲ ἀν καὶ ὅπως δεῦρο εἰσῆλθες. Ό δὲ οὐ πρότερον ἔφη ἐρεῖν οὐδὲ πεύσεσθαι παρ' ἡμῶν πρὸν ξενίων τῶν παρόντων μεταδοῦναι καὶ λαβὼν ἡμᾶς ἤγεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν... παρευθύς δὲ ἡμῖν λάχανα τὲ καὶ ἀκρόδρυα καὶ ἵχθυς ἔτι δὲ οἷον ἔγχεας, ἐπειδὴ ἱκανῶς ἐκορέσθημεν ἐπυνθάνετο ἀ ἐπεπόνθειμεν κἀγώ πάντα ἔξῆς διηγησάμην, τὸν τὲ χειμῶνα καὶ τὰ ἐν τῇ νήσῳ, καὶ τὸν ἐν τῷ ἀέρι πλοῦν καὶ τὸν πόλεμον καὶ τὰ ἄλλα μέχρι τῆς ἐς τὸ κῆτος καταδύσεως. Ό δὲ ὑπερθαυμάσας καὶ αὐτὸς ἐν μέρει τὰ καθ' ἔαυτὸν διεξήει λέγων, τὸ μὲν γένος εἰμί, ὡς ξένοι, Κύπριος (Σκίνθαρος) ὁρμηθεὶς κατὰ ἐμπορίαν ἀπὸ τῆς πατρίδος μετὰ παιδός, ὃν ὀρᾶτε, καὶ ἄλλων πολλῶν οἰκετῶν ἐπλεον εἰς Ἰταλίαν.... ἀπὸ δὲ Σικελίας ἀρπασθέντες ἀνέμῳ σφόδρᾳ τριταῖον ἐς τὸν ὥκεανὸν ἀπηνέχθημεν, ἐνθα τῷ κήτει περιτυχόντες καὶ αὐτανδροι καταποθέντες, δύο ὑμεῖς μόνον, τῶν ἄλλων ἀποθανόντων ἐσώθημεν... ἔτη δὲ ἡμῶν ἔστι τῆς καταπόσεως ταῦτα ἑπτὰ καὶ εἴκοσι. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ἵσως φέρειν ἐδυνάμεθα, οἱ δὲ γείτονες ἡμῶν καὶ πάροικοι σφόδρᾳ χαλεποὶ καὶ βαρεῖς εἰσιν, ἄμικτοι τε ὄντες καὶ ἄγριοι. Ήι γάρ, ἔφην ἐγώ, καὶ ἄλλοι τινές εἰσιν ἐν τῷ κήτει; Πολλοὶ μὲν ἔφη καὶ ἄξενοι καὶ τὰς μορφὰς ἀλλόκοτοι τὰ μὲν γὰρ ἐσπέρια καὶ οὐραῖα τῆς ὕλης Ταριχᾶνες οἰκοῦσιν,

ἔθνος ἐγχελυωπόν καὶ καραβοπρόσωπον, μάχιμον καὶ θρασὺ καὶ ὀμοφάγον· τὰ δὲ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς κατὰ τὸν δεξιὸν τοῖχον Τριτανομένδητες, τὰ μὲν ἄνω ἀνθρώποις ἐοικότες τὰ δὲ κάτω τοῖς γαλεώταις.... τὰ λαιὰ δέ Καρκίνοχειρες καὶ Θυνοκέφαλοι.... τὴν δὲ μεσογαίαν νέμονται Παγουρίδαι καὶ Ψητόποδες... Τοιαύτη μὲν ἡ χώρα ἔστιν, ἡμᾶς δὲ χρὴ δρᾶν ὅπως δυνησώμεθα τοσούτοις ἔθνεσι μάχεσθαι καὶ ὅπως βιοτεύσωμεν. Πόσοι δέ, ἔφην ἐγὼ, πάντες οὗτοί εἰσιν; Πλείους, ἔφη, τῶν χιλίων. Ὁπλα δὲ τίνα αὐτοῖς; Οὐδέν, ἔφη, πλὴν τὰ ὄστα τῶν ἰχθύων... Ἡμεῖς δὲ τὴν χώραν ἐπελθόντες ἔρημον ἥδη οὖσαν τῶν πολεμίων τὸ λοιπὸν ἀδεῶς κατωκοῦμεν τὰ πολλὰ γυμνασίοις τε καὶ κυνηγεσίοις χρώμενοι καὶ ἀμπελουργοῦντες καὶ τὸν καρπὸν συγκομιζόμενοι τὸν ἐκ τῶν δένδρων, καὶ ὅλως ἐώκειμεν τοῖς ἐν δεσμωτηρίοις μεγάλῳ καὶ ἀφύκτῳ τρυφῶσι καὶ λελυμένοις. Ἔνιαυτὸν μὲν οὖν καὶ μῆνας ὀκτὼ τοῦτον διήγομεν τὸν τρόπον. Τῷ δὲ ἐνάτῳ μηνὶ πέμπτῃ ἴσταμένου περὶ τὴν δευτέραν τοῦ στόματος ἀνοιξιν, ἅπαξ γὰρ δὴ τοῦτο κατὰ τὴν ὥραν ἐκάστην ἐποίει τὸ κῆτος, ὥστε ἡμᾶς πρὸς τὰς ἀνοιξεις τεκμαίρεσθαι τὰς ὥρας- περὶ οὖν τὴν δευτέραν, ὥσπερ ἔφην, ἀνοιξιν, ἀφνω βοὴ τὲ πολλὴ καὶ θόρυβος ἥκουετο καὶ ὥσπερ κελεύσματα καὶ εἰρεσίαι· ταραχθέντες οὖν ἀνειρπύσαμεν ἐπ' αὐτό τὸ στόμα τοῦ θηρίου, καὶ στάντες ἐνδοτέρω τῶν ὁδόντων καθεωρῶμεν ἀπάντων ὃν ἐγὼ εἶδον θεαμάτων παραδοξότατον, ἀνδρας μεγάλους ὅσον ἡμισταδιαίους τὰς ἡλικίας ἐπὶ νήσων μεγάλων προσπλέοντας ὥσπερ τριηρῶν. Οἶδα μὲν ἀπίστοις ἐοικότα ἴστορήσων, λέξω δὲ ὅμως.—Νῆσοι ἡσαν ἐπιμήκεις μέν, οὐ πάνυ δὲ ύψηλαι, ὅσον ἐκατὸν σταδίων ἐκάστη τὸ περίμετρον, ἐπὶ δὲ αὐτῶν ἐπλεον τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἀμφὶ τοὺς εἴκοσι καὶ ἐκατὸν τούτων δὲ οἱ μὲν παρ' ἐκάτερα τῆς νήσου καθήμενοι ἐφεξῆς ἐκωπηλάτουν κυπαρίττοις μεγάλοις αὐτοκλάδοις καὶ αὐτοκόμοις, ὥσπερεī ἐρετμοῖς... Τὸ δ' ἀπὸ τούτου μηκέτι φέρων ἐγὼ τὴν ἐν τῷ κήτει δίαιταν ἀχθόμενος τὲ τῇ μονῇ μηχανὴν τινα ἐζήτουν, δι' ἣς ἀν ἐξελθεῖν γένοιτο· τὸ μὲν πρῶτον ἔδοξεν ἡμῖν διορύξαι κατὰ τὸν δεξιὸν τοῖχον ἀποδρᾶναι καὶ ἀρξάμενοι διεκόπτομεν, ἐπειδὴ δὲ προελθόντες ὅσον πέντε σταδίους οὐδὲν ἤνυομεν, τοῦ μὲν ὁρύγματος ἐπανσάμεθα

τὴν δὲ ὕλην καῦσαι διέγνωμεν, οὕτω γὰρ ἀν τὸ κῆτος ἀποθανεῖν· εἰ δὲ τοῦτο γένοιτο, φαδία ἡμῖν ἔμελλεν ἔσεσθαι ἡ ἔξοδος. Ἀρξάμενοι οὖν ἀπὸ τῶν οὐραίων ἐκαίομεν, καὶ ἡμέρας μὲν ἐπτὰ καὶ ἵσας νύκτας ἀναισθήτως εἶχε τοῦ καύματος, ὅγδοη δὲ καὶ ἐνάτη συνίεμεν αὐτοῦ νοσοῦντος· ἀργότερον γοῦν ἀνέχασκε καὶ εἰ ποτὲ ἀναχάνοι, ταχὺ συνέμυε. Δεκάτη δὲ καὶ ἐνδεκάτη τέλειον ἀπονενέκρωτο καὶ δυσῶδες ἦν· τῇ δωδεκάτῃ δὲ μόλις ἐνενοήσαμεν, ὡς, εἰ μὴ τὶς χανόντος αὐτοῦ ὑποστηρίξει τοὺς γομφίους, ὥστε μηκέτι συγκλεῖσαι, κινδυνεύομεν κατακλεισθέντες ἐν νεκρῷ αὐτῷ ἀπολέσθαι. Οὕτω δὲ μεγάλοις δοκοῖς τὸ στόμα διερείσαντες τὴν ναῦν ἐπεσκευάζομεν ὕδωρ τε ὡς ἔνι πλεῖστον ἐμβαλλόμενοι καὶ τὰ ἄλλα ἐπιτήδεια· κυβερνᾶν δὲ ἔμελλεν ὁ Σκίνθαρος. Τῇ δ' ἐπιούσῃ τὸ μὲν ἥδη ἐτεθνήκει. Ήμεῖς δὲ ἀνελκύσαντες τὸ πλοῖον καὶ διὰ τῶν ἀραιωμάτων διαγαγόντες καὶ ἐκ τῶν ὁδόντων ἐξάψαντες ἡρέμα καθήκαμεν εἰς τὴν θάλατταν ἐπαναβάντες ἐπὶ τὰ νῶτα καὶ θύσαντες τῷ Ποσειδῶνι αὐτοῦ παρὰ τὸ τρόπαιον (τῆς νησομαχίας) ἡμέρας τὲ τρεῖς ἐπαυλισάμενοι τῇ τετάρτῃ ἀπεπλεύσαμεν».¹

Ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι ἀπαντῶμεν ἀφῆγησιν τῆς πάλης, τῆς διεξαχθείσης μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Σελήνης Ἐνδυμίωνος καὶ τοῦ βασιλέως τῶν κατοίκων τοῦ Ἡλίου Φαέθωνος.² Ἐπίσης περιγραφήν, τῆς χρυσῆς πόλεως τῆς νήσου τῶν μακάρων καὶ τῶν ἐν αὐτῇ διαμενόντων νεκρῶν, ἥτις τεῖχος περίκειται σμαράγδινον· πύλαι δὲ εἰσιν ἐπτά, πᾶσαι μονόξυλοι κινναμώμινοι· τὸ μέντοι ἔδαφος τῆς πόλεως καὶ ἡ ἐντὸς τοῦ «τείχους γῆ ἐλεφαντίνη ναοὶ δὲ πάντων Θεῶν βηρύλλου λίθου ὡκοδομημένοι, καὶ βωμοὶ ἐν αὐτοῖς μέγιστοι μονόλιθοι ἀμεθύστινοι, ἐφ' ᾧν πιοῦσι τὰς ἐκατόμβας. Περὶ δὲ τὴν πόλιν φει ποταμὸς μύρου τοῦ καλλίστου... Λουτρὰ δὲ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, οἴκοι μεγάλοι ναλίνοι, τῷ κινναμώμῳ ἐγκαίομενοι· ἀντὶ μέντοι ὕδατος ἐν ταῖς πυέλοις δρόσος θερμὴ ἐστιν. Ἐσθῆτι δὲ χρῶνται ἀραχνίοις λεπτοῖς, πορφυροῖς. Αὐτοὶ δὲ σώματα μὲν οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' ἀναφεῖς καὶ ἀσαρκοὶ εἰσι, μορφὴν δὲ καὶ ἴδεαν μόνην ᔁχουσι καὶ ἐμφαίνουσιν,

¹ Αληθοῦς ἱστορίας Α' 30-42 καὶ Β' 1,2

² Αληθοῦς ἱστορίας Α' 12-21

καὶ ἀσώματοι ὄντες ὅμως συνεστᾶσι καὶ κινοῦνται καὶ φρονοῦσι καὶ φωνὴν ἀφιᾶσι, καὶ ὅλως ἔοικε γυμνὴ τις ἡ ψυχὴ αὐτῶν περιπολεῖν τὴν τοῦ σώματος ὁμοιότητα περικειμένη· εἰ γοῦν μὴ ἄψαιτό τις, οὐκ ἀν ἐλέγξειε μὴ εἶναι σῶμα τὸ ὁράμενον· εἰσί γὰρ ὥσπερ σκιαὶ ὁρθαὶ, οὐ μέλαιναι. Γηράσκει δὲ οὐδεὶς, ἀλλ' ἐφ' ἣς ἀν ἡλικίας ἔλθῃ, παραμένει. Οὐ μὴν οὐδὲ νὺξ παρ' αὐτοῖς γίνεται, οὐδὲ ἡμέρα πάνυ λαμπρὰ· καθάπερ γὰρ τὸ λυκαυγὲς ἥδη πρὸς ἔω μηδέπω ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, τοιοῦτο φῶς ἐπέχει τὴν γῆν. Καὶ μέντοι καὶ μίαν, ὥραν ἵσασι τοῦ ἔτους· ἀεὶ γὰρ αὐτοῖς ἔαρ ἔστι καὶ εἰς ἀνεμος πὰρ' αὐτοῖς πνεῖ, ὁ ζέφυρος· Ἡ δὲ χώρα πᾶσι μὲν ἄνθεσι, πᾶσι δὲ φυτοῖς ἡμέροις τὲ καὶ σκιεροῖς τέθηλε· αἱ μέν ἄμπελοι δωδεκάφοροι εἰσὶ καὶ κατὰ μῆνα ἔκαστον καρποφοροῦσι... Πηγαὶ δὲ περὶ τὴν πόλιν ὕδατος μὲν πέντε καὶ ἔξικοντα καὶ τριακόσιαι, μέλιτος δὲ ἄλλαι τοσαῦται, μύρου δὲ πεντακόσιαι, μικρότεραι μέντοι αὗται· καὶ ποταμοὶ γάλακτος ἑπτὰ καὶ οἴνου ὀκτώ. Τὸ δὲ συμπόσιον ἔξω τῆς πόλεως πεποίηται ἐν τῷ Ἡλυσίῳ καλουμένῳ πεδίῳ λειμῶν δὲ ἔστι κάλλιστος καὶ περὶ αὐτὸν ὕλη παντοίᾳ, πυκνή, ἐπισκιάζουσα τοὺς κατακειμένους καὶ στρωμνὴ μὲν ἐκ τῶν ἀνθέων ὑποβέβληται... Αντὶ δὲ τῶν στεφάνων αἱ ἀηδόνες καὶ τὰ ἄλλα μουσικὰ ὅρνεα... ἐπὶ δὲ τῷ δείπνῳ μουσικῇ τε καὶ ὧδαις σχολάζουσι... Μέγιστον δὲ δὴ πρὸς εὐφροσύνην ἐκεῖνο ἔχουσιν· πηγαὶ εἰσὶ δύο παρὰ τὸ συμπόσιον, ἡ μὲν γέλωτος ἡ δὲ ἡδονῆς· ἐκ τούτων ἐκατέρας πάντες ἐν ἀρχῇ τῆς εὐωχίας πίνουσι καὶ τὸ λοιπὸν ἡδόμενοι καὶ γελῶντες διάγουσι».¹

¹ Αληθοῦς ἴστορίας Β' 11–16. Τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα ἀφορῶσι κυρίως εἰς τοὺς ἐνικούς, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπισήμων, οὓς ὁ Λουκιανὸς εἶδε δῆθεν ἐκεῖ «πάντας μὲν τοὺς ἡμιθέους καὶ τοὺς ἐπὶ Ἰλιον στρατεύσαντας πλὴν γέ τοῦ Λοκροῦ Αἴαντος· ἐκεῖνον δὲ ἔφασκεν ἐν τῷ τῶν ἀσεβῶν χώρῳ κολάζεσθαι· Βαρβάρων δὲ Κύρους τὲ ἀμφοτέρους καὶ τὸν Σκύθην Ανάχαρσιν καὶ τὸν Θρᾷκα Ζάμολειν καὶ Νουμᾶν τὸν Ἰταλιώτην—καὶ μὴν καὶ Λυκοῦργον τὸν Λακεδαιμόνιον... Εἶδον δὲ καὶ Σωκράτην τὸν Σωφρονίσκου ἀδολεσχοῦντα μετὰ Νέστορος καὶ Πλαταμήδους... Πλάτων δὲ μόνος οὐ παρῆν, ἀλλ' ἐλέγετο καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ἀναπλασθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ πόλει οὐκεῖν χρώμενος τῇ πολιτείᾳ καὶ τοῖς νόμοις, οἵς συνέγραψε. Αρίστιππος, Ἐπίκουρος καὶ οἱ περὶ αὐτοῦς... Ὁμηρος, Πυθαγόρας ὁ Σάμιος ἐπτάκις ἀλλαγεὶς καὶ ἐν τοσούτοις ζῷοις βιοτεύσας καὶ ἐκτελέσας τῆς ψυχῆς τὰς περιόδους...» Περαιτέρω περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ τόπος ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος τῇ νήσῳ τῶν μακάρων, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἐπομένων: «Ἐπεὶ δὲ τὸν εὐώδη ἀέρα προϊόντες παρεληλύθημεν αὐτίκα ἡμᾶς ὀσμὴ τις δεινὴ διεδέχετο οἷον ἀσφάλτου καὶ πίττης καὶ θείου ἄμα καιομένων, καὶ κνῖσα δὲ πονηρὰ καὶ ἀφόρητος, ὥσπερ ἀπ' ἀνθρώπων ὀπτωμένων, καὶ δ' ἀήρ ζοφερὸς καὶ ὄμιχλώδης καὶ κατέσταξεν ἐξ αὐτοῦ δρόσος πιττίνη· ἡκούομεν δὲ καὶ μαστίγων ψόφον καὶ οἰμωγὴν ἀνθρώπων πολλῶν. Ταῖς μὲν οὖν ἄλλαις οὐ προσέχομεν, ἡ δὲ

Άλλαχοῦ ἀπαντῶμεν περιγραφὴν τοῦ μεγάλου κατακλυσμοῦ, τοῦ συμβάντος ἐπὶ Δευκαλίωνος μεθ' ὑποδείξεως τῆς αἰτίας τοῦ γεγονότος καὶ τοῦ τρόπου δι' οὐ ὁ οηθεὶς ἐσώθη ἐν λάρνακι, ἐγκλεισθεὶς ἐν αὐτῇ συμπαραλαβὼν δὲ καὶ ζεῦγος ἐκ πάντων τῶν ζώων. Καὶ περὶ τούτου μεταφέρομεν ἐνταῦθα τὰ ἐπόμενα. «Δευκαλίωνος δὲ περὶ λόγον ἐν Ἑλλησιν ἥκουσα, τὸν Ἐλληνες ἐπ' αὐτῷ λέγουσιν. Οἱ δὲ μῆθος ὡδε ἔχει· ἦδε ἡ γενεὴ οἱ νῦν ἀνθρωποι οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ πάντες ὠλοντο. Οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσί, τὸ αὖτις ἐκ Δευκαλίωνος εἰς πληθὺν ἀπίκετο. Ἐκείνων δὲ πέρι τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται· ὑβριστὰὶ κάρτα ἐόντες ἀθέμιτα ἔργα ἐπρησσον, οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον οὔτε ξείνους ἐδέχοντο οὔτε ἱκετέων ἡνείχοντο ἀνθ' ὧν σφίσιν ἡ μεγάλη συμφορή ἀπίκετο. Αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ καὶ ὅμβροι μεγάλοι ἐγίνοντο καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μέζονες καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλόν ἀνέβη, εἰς δὲ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο καὶ πάντες ὠλοντο. Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέρην εὐβουλίης τε καὶ τοῦ εὐσεβέος εἶνεκα. Ή δὲ οἱ σωτηρίη ἡ δε ἐγένετο· λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχεν, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παιδάς τε καὶ γυναικας ἐωυτοῦ ἐσέβη· ἐσβαίνοντι δὲ οἱ ἀπίκοντο σύες καὶ καὶ ἵπποι καὶ λεόντων γένεα καὶ ὄφεις καὶ ἄλλα ὄκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα. Οἱ δὲ πάντα ἐδέκετο, καὶ μιν οὐκ εἰσίνοντο ἀλλὰ σφίσι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο. Καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἐπλευσαν ἔστε τὸ ὕδωρ

ἐπέβημεν, τοιάδε ἦν κύκλῳ μὲν πᾶσα κρημνώδης καὶ ἀπόξυδος, πέτραις τραχέσι κατεσκληκυῖα, δένδρον δὲ οὐδὲν οὐδὲ ὕδωρ ἐνῆν... Τὸ μὲν γὰρ ἔδαφος αὐτὸ μαχαίραις καὶ σκόλοψι· πάντη ἐξηνθήκει, κύκλῳ δὲ ποταμοὶ περιέρρεον, ό μὲν βιοβόρου, ό δὲ δεύτερος αἴματος, ό δὲ ἐνδον πυρός, πάνυ μέγα οὕτος καὶ ἀπέρατος... Εἰσόδος δὲ μία στενὴ διὰ πάντων καὶ πυλωδὸς ἐφεστήκει Τίμων ὁ Αθηναῖος. Παρελθόντες δ' ὅμως ἐωδῶμεν κολαζομένους πολλοὺς μὲν βασιλέας, πολλοὺς δὲ καὶ ιδιώτας, ών ἐνίους καὶ ἐγνωρίζομεν· εἰδομεν δὲ καὶ τὸν Κινύραν καπνῷ ὑποτυφόμενον.... Προσετίθεσαν δὲ οἱ περιηγηταὶ καὶ τοὺς ἐκάστων βίους καὶ τὰς αἰτίας ἐφ' αἷς κολάζονται· καὶ μεγίστας ἀπασῶν τιμωρίας ὑπέμενον οἱ ψευσάμενοι τι παρὰ τὸν βίον καὶ οἱ μὴ τὰληθῆ συγγεγραφότες, ἐν οἷς καὶ Κτησίας ὁ Κνίδιος ἦν καὶ Ἡρόδοτος καὶ ἄλλοι πολλοί. Τούτους οὖν ὄρων χρηστὰς εἶχον ἐλπίδας εἰς τούπιὸν· οὐδὲν γάρ ἐμαυτῷ ψεῦδος εἰπόντι συνηπιστάμην....».

έπεκράτεε. Τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ἐλληνες ἴστορέουσιν».¹ Ἐνταῦθα συγχρόνως ὑποδεικνύει ό Λουκιανός, ότι ἐν Συρίᾳ ἡ περιστερὰ ἐθεωρεῖτο ίερὸν πτηνόν, ἡ δὲ χώρα ἀπασα ἔβριθεν ίερῶν μετ' ἀναριθμήτων ἀναθημάτων, ἐν οἷς ἐτελοῦντο πανηγύρεις καὶ πλεῖστα θαύματα.²

Παρ' αὐτοῦ πρὸς τούτοις ἔχομεν διάλογον, ὃν συνῆψεν ἐν τῷ ἄδη ὁ Μ. Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ Διογένους καὶ ἐν ᾧ πρόκειται περὶ θανάτου καὶ ἀθανασιας,³ καὶ τὴν περιγραφὴν τῆς διὰ θαύματος θεραπείας ἀμπελουργοῦ τινος Μίδα, ἔχουσαν ὡς ἔξῆς: «... Ἡκέ τις ἀγγέλλων τῷ πατρὶ (λέγει ὁ πλατωνικὸς Ἰων, ἀναλαβών, ὅπως διηγηθῇ τοῖς ἐταίροις-Κλεομάχῳ τῷ περιπατητικῷ καὶ Δεινομάχῃ τῷ Στωϊκῷ θαυμάσιὸν τι) Μίδαν τὸν ἀμπελουργόν, ἐρωμένον εἰς τὰ ἄλλα οἴκετην καὶ ἐργατικόν, ἀμφὶ πλήθουσαν ἀγορὰν ὑπὸ ἔχιδνης δηχθέντα κεῖσθαι ἥδη σεσηπότα τὸ σκέλος· ἀναδοῦντι γὰρ αὐτῷ τὰ κλήματα καὶ ταῖς χάραξι περιπλέκοντι προσερπύσαν τὸ θηρίον δακεῖν κατὰ τὸν μέγαν δάκτυλον, καὶ τὸ μὲν φθάσαι καὶ καταδῦναι αὐθις ἐς τὸν φωλεόν, τὸν δὲ οἰμώζειν ἀπολλύμενον ὑπ' ἀλγηδόνων. Ταῦτα τε οὖν ἀπηγέλλετο καὶ τὸν Μίδαν ἔωρᾶμεν αὐτὸν ἐπὶ σκίμποδος ὑπὸ τῶν ὅμοδούλων προσκομιζόμενον, ὅλον ὕδηκότα, πελιδνόν, μυδῶντα, τὴν ἐπιφάνειαν ὀλίγον ἔτι ἐμπνέοντα. Λελυπημένω δὴ τῷ πατρὶ τῶν φίλων τις παρών, θάρροει, ἔφη, ἐγὼ γὰρ σοι ἀνδρα Βαβυλώνιον τῶν Χαλδαίων, ὡς φασιν, αὐτίκα μέτειμι, δος ιάσεται τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἵνα μὴ διατρίβω λέγων, ἥκεν ὁ Βαβυλώνιος καὶ ἀνέστησε τὸν Μίδαν ἐπωδῆ τινι ἐξελάσας τὸν ιὸν ἐκ τοῦ σώματος, ἔτι καὶ προσαναρτήσας τῷ ποδὶ τεθνηκούσας παρθένου λίθον ἀπὸ τῆς στήλης ἐκκόψας. Καὶ τοῦτο, μὲν ἵσως μέτριον, καίτοι ὁ Μίδας αὐτὸς ἀράμενος τὸν σκίμποδα, ἐφ' οὐ ἐκεκόμιστο, ὕχετο εἰς τὸν ἀγρὸν ἀπίστημα. Τοσοῦτον ἡ ἐπωδῆ ἐδυνήθη καὶ ὁ στηλίτης ἐκεῖνος λίθος. Ο δὲ καὶ ἄλλα ἐποίησε θεσπέσια, ὡς ἀληθῶς· ἐς τὸν ἀγρὸν γὰρ ἐλθὼν ἔωθεν ἐπειπὼν ίερατικὰ τινα ἐκ βίβλου παλαιᾶς ὄνοματα, ἐπτά, θείω καὶ δαδί καθαγνίσας τὸν τόπον περιελθὼν ἐς τρίς, ἐξήλασεν ὅσα ἦν ἐρπετὰ ἐντὸς τῶν ὕδων. Ἡκον-

¹ Περὶ τῆς Συρίας Θεοῦ 12-13

² Αὐτόθι 10-14. «Περιστερὴν δὲ μόνην οὐ σιτεόνται, ἀλλὰ σφίσιν ἥδε ἱρή, τὸ δὲ ὅτι τὸ Σεμιράμιος τέλος εἰς περιστερὰν ἀπίκετο».

³ Νεκρικοὶ διάλογοι. Διογένους καὶ Ἀλεξάνδρου (13) 1, 2, 3 Πρβλ. καὶ (16) Διογένους καὶ Ἡρακλέους.

οῦν ὥσπερ ἔλκόμενοι πρὸς τὴν ἐπωδὴν ὄφεις πολλοὶ καὶ ἀσπίδες καὶ ἔχιδναι καὶ κεράσται καὶ ἀκοντίαι, φρῦνοὶ τε καὶ φύσαλοι, ἐλειπετο δὲ εἰς δράκων παλαιὸς ὑπὸ γήρως, οἷμαι, ἐξερπύσαι μὴ δυνάμενος παρακούσας τοῦ προστάγματος· ὁ δὲ μάγος οὐκ ἔφη παρεῖναι ἀπαντας, ἀλλ' ἔνα τινὰ τῶν ὄφεων τὸν νεώτατον χειροτονήσας πρεσβευτὴν ἐπεμψεν ἐπὶ τὸν δράκοντα καὶ μετὰ μικρὸν ἡκε κάκεινος. Ἐπεὶ δὲ συνηλίσθησαν ἐνεφύσησε μὲν αὐτὰ ὁ Βαβυλώνιος, τὰ δὲ αὐτίκα μάλα κατεκαύθη ἀπαντα ὑπὸ τῷ φυσῆματι, ἡμεῖς δὲ ἐθαυμάζομεν. Εἰπὲ μοι, ὦ Ἰων, ἦν δ' ἐγώ, ὁ ὄφις ὁ πρεσβευτῆς ὁ νέος ἄρα καὶ ἔχειραγώγει τὸν δράκοντα ἥδη, ὡς φῆς, γεγηρακότα, ἡ σκίπωνα ἔχων ἐκεῖνος ἐπεστηρίζετο; Σὺ μὲν παίζεις, ἔφη ὁ Κλεόδημος, ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸς ἀπιστότερος ὃν σου πάλαι τὰ τοιαῦτα- ὥμην γὰρ οὐδενὶ λόγῳ δυνατὸν γίγνεσθαι ἀν αὐτὰ πιστεῦσαι - ὅμως ὅτε τὸ πρῶτον εἶδον πετόμενον τὸν ξένον, τὸν βάρβαρον-ἔξ ὑπερβορέων δὲ ἦν, ὡς ἔφασκεν-ἐπίστευσα καὶ ἐνικήθην ἐπὶ πολὺ ἀντισχών. Τὶ γὰρ ἔδει ποιεῖν αὐτὸν ὅρῶντα διὰ τοῦ ἀέρος φερόμενον ἡμέρας οὔσης καὶ ἐξ ὕδατος βαδίζοντα καὶ διὰ πυρὸς διεξιόντα καὶ σχολῇ καὶ βάδην; Σὺ ταῦτα, ἦν δ' ἐγώ, εἶδες τὸν ὑπερβόρεον ἀνδρα πετόμενον ἡ ἐπὶ τοῦ ὕδατος βεβηκότα; Καὶ μάλα, ἡ δ' ὅς, ὑποδεδεμένον γὲ καρβατίνας, οἷα μάλιστα ἐκεῖνοι ὑποδοῦνται. Τὰ μὲν γὰρ σμικρὰ ταῦτα τὶ χρὴ καὶ λέγειν, ὅσα ἐπεδείκνυτο ἔρωτας ἐπιπέμπων καὶ δαίμονας ἀνάγων καὶ νεκροὺς ἔωλους ἀνακαλῶν καὶ τὴν Ἐκάτην αὐτὴν ἐναργῆ παριστὰς καὶ τὴν Σελήνην κατασπῶν; Ἐγὼ γοῦν διηγήσομαι ὑμῖν, ἀ εἶδον γενόμενα παρ' αὐτοῦ ἐν Γλαυκίου τοῦ Ἀλεξικλέους· ἄρτι γὰρ ὁ Γλαυκίας τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος παραλαβὼν τὴν οὐσίαν ἡράσθη Χρυσίδος τῆς Δημαινέτου Θυγατρός, ἐμοὶ δὲ διδασκάλῳ ἐχρῆτο πρὸς τοὺς λόγους... ἀμηχανῶν δὲ ὅμως τῷ ἔρωτι μηνύει μοι τὸ πᾶν. Ἐγὼ δὲ ὥσπερ εἰκὸς ἦν διδάσκαλον ὄντα τὸν ὑπερβόρεον ἐκεῖνον μάγον ἄγω πρὸς αὐτὸν ἐπὶ μναῖς τέτταροι μὲν τὸ παραντίκα—ἔδει γὰρ προτελέσαι τι πρὸς τὰς θυσίας—ἐκκαίδεκα δὲ εἰ τύχοι τῆς Χρυσίδος. Ο δὲ αὐξομένην τηρήσας τὴν σελήνην—τότε γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ τοιαῦτα τελεσιουργεῖται —βόθρον τὲ ὁρυξάμενος ἐν αἰθρίῳ τινὶ τῆς οἰκίας περὶ μέσας νύκτας ἀνεκάλεσεν ἡμῖν πρῶτον τὸν Ἀλεξικλέα, τὸν πατέρα τοῦ Γλαυκίου πρὸ ἐπτὰ μηνῶν τεθνεῶτα· ἥγανάκτει δὲ ὁ γέρων ἐπὶ τῷ ἔρωτι καὶ ὠργίζετο, τὰ τελευταῖα δὲ ὅμως ἀφῆκεν αὐτῷ ἐρᾶν. Μετὰ δὲ τὴν Ἐκάτην τὲ ἀνήγαγεν ἐπαγομένην τὸν

Κέρβερον καὶ τὴν Σελήνην κατέσπασε πολύμορφόν τι θέαμα καὶ ἄλλοτε ἄλλοιόν τι φανταζόμενον· τὸ μὲν γὰρ πρῶτον γυναικείαν μορφὴν ἐπεδείκνυτο, εἶτα βοῦς ἐγένετο πάγκαλος, εἶτα σκύλαξ ἐφαίνετο. Τέλος δ' οὖν ὁ Υπερβόρεος ἐκ πηλοῦ ἐρώτιόν τι ἀναπλάσας, ἅπιθι, ἔφη, καὶ ἄγε Χρυσίδα. Καὶ ὁ μὲν πηλὸς ἐξέπτατο, καὶ μετὰ μικρὸν δὲ ἐπέστη κόπτουσα τὴν θύραν ἐκείνην. Τότε δή ἡ τε Σελήνη ἀνέπτατο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἡ Ἐκάτη ἔδυ κατὰ τῆς γῆς καὶ τὰ ἄλλα φάσματα ἡφανίσθη Εἰ ταῦτα εἴδες, ὡς Τυχιάδη, οὐκ ἀν ἔτι ἡπίστησας εἶναι πολλὰ ἐν ταῖς ἐπωδαῖς χρήσιμα. Εὖ λέγεις, ἦν δ' ἐγὼ ἐπίστευον γὰρ ἄν, εἰ γε εἶδον αὐτὰ, νῦν δὲ συγγνώμη, οἷμαι, εἰ μὴ τὰ ὄμοια ὑμῖν ὀξυδερκεῖν ἔχω... Γελοῖα ποιεῖς, ἔφη ὁ Ἰων, ἀπιστῶν ἀπασιν. Ἐγὼ γοῦν ἡδέως ἀν ἐρούμην σε, τὶ περὶ τούτων φῆς ὅσοι τοὺς δαιμονῶντας ἀπαλλάττουσι τῶν δειμάτων οὕτω σοφῶς ἐξάδοντες καὶ τὰ φάσματα. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐμὲ χρὴ λέγειν, ἀλλὰ πάντες ἵσασι τὸν Σῦρον τὸν ἐκ τῆς Παλαιστίνης, τὸν ἐπὶ τούτων σοφιστήν, ὅσους παραλαβών καταπίπτοντας πρὸς τὴν σελήνην καὶ τῷ ὀφθαλμῷ διαστρέφοντας καὶ ἀφροῦ πιμπλαμένους τὸ στόμα ὅμως ἀνίστησι καὶ ἀποπέμπει ἀρτίους ἐπὶ μισθῷ μεγάλῳ ἀπαλλάξας τῶν δεινῶν· ἐπειδὴν γὰρ ἐπιστῇ κειμένοις καὶ ἔρηται ὅθεν εἰσεληλύθεσαν εἰς τὸ σῶμα, ὁ μὲν νοσῶν αὐτὸς σιωπᾶ, ὁ δαιμῶν δὲ ἀποκρίνεται ἐλληνίζων ἢ βαρβαρίζων ἢ ὅθεν ἀν αὐτὸς ἢ ὅπως τε καὶ ὅθεν ἐπῆλθεν ἐς τὸν ἀνθρωπον· ὁ δὲ ὄρκους ἐπάγων, εἰ δὲ μὴ πεισθείη, καὶ ἀπειλῶν ἐξελαύνει τὸν δαιμόνα. Ἐγὼ γοῦν καὶ εἶδον ἐξιόντα μέλανα καὶ καπνώδη τὴν χρόαν. Οὐ μέγα, ἦν δ' ἐγὼ, τὰ τοιαῦτα σὲ ὁρᾶν, ὡς Ἰων, ὡς γε καὶ αἱ ἰδέαι αὗται φαίνονται, ἀς ὁ πατὴρ Πλάτων δείκνυσιν, ἀμαυρὸν τι θέαμα ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀμβλυώττοντας. Μόνος γὰρ Ἰων, ἔφη ὁ Εὐκράτης, τὰ τοιαῦτα εἶδεν, οὐχὶ δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ δαιμοσιν ἐντευχήκασιν οἱ μὲν νύκτωρ, οἱ δὲ μεθ' ἡμέραν; ἐγὼ δὲ οὐχ ἀπαξ, ἀλλὰ μυριάκις ἥδη τὰ τοιαῦτα τεθέαμαι· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐταραττόμην πρὸς αὐτὰ, νῦν δὲ ὑπὸ τοῦ ἔθους οὐδὲν τι παράλογον ὁρῶ μοὶ δοκῶ, καὶ νῦν μάλιστα ἐξ οὗ μοὶ τὸν δακτύλιον ὁ Ἀραψ ἔδωκε σιδήρου τοῦ ἐκ τῶν σταυρῶν πεποιημένου καὶ τὴν ἐπωδὴν ἐδίδαξε τὴν πολυώνυμον, ἐκτὸς εἰ μὴ κάμοι ἀπιστήσεις ...»¹

Τούτοις δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ τινα ἔτι μᾶλλον ἀσαφῆ, ὡς λ.χ. τὰ λεγόμενα περὶ ἡμισταδιαίας τὸ ὑψος καὶ φοβερᾶς γυναικός, ἥτις «εἶχε

¹ Φιλοψευδὴς ἢ ἀπιστῶν (11 – 17). Πρβλ. Δημώνακτος βίος 22.

δῆδα ἐν τῇ ἀριστερᾷ καὶ ξίφος ἐν τῇ δεξιᾷ ὅσον εἰκοσάπηχυ, καὶ τὸ μὲν ἔνερθεν ὄφιόπους ἦν, τὰ δὲ ἄνω Γοργόνι ἐμφερῆς, τὸ βλέμμα φημὶ καὶ τὸ φρικῶδες τῆς προσόψεως, καὶ ἀντὶ τῆς κόμης τοὺς δράκοντας βοστρυχηδὸν περιέκειτο εἰλουμένους περὶ τὸν αὐχένα καὶ ἐπὶ ὕμων ἐνίους ἐσπειραμένους. ... Ἐγὼ μὲν οὖν ἵδων ἔστην ἀναστρέψας ἄμα τὴν σφραγῖδα, ἦν μοι Ἀραψ ἔδωκεν εἰς τὸ εἴσω τοῦ δακτύλου· ἡ Ἐκάτη δὲ πατάξασα τῷ δρακοντείῳ ποδὶ τοῦδαφος ἐποίησε χάσμα παμμέγεθες, ἥλικον ταρτάρειον τὸ μέγεθος.....»¹ προσέτι τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ Προμηθέως, διτὶ οὗτος «ἐπλασε τοὺς ἀνθρώπους πανουργότατα ζῶα καὶ μάλιστά γε τὰς γυναικας» συνεργόν ἔχων καὶ τὴν Ἀθηνᾶν. Ἐπλασε δ' αὐτοὺς ὁμοίους πρὸς τοὺς θεούς, διότι δὲν ἡδύνατο νὰ πλάσῃ τὸ ἀσύνετον καὶ θηριῶδες καὶ ἄγριον. Ἄν δὲ δὲν ἐπλαττεν αὐτοὺς, «ἀμάρτυρον συνέβαινε τὸ κάλλος εἶναι τῶν ὀλων καὶ πλοῦτόν τινα πλουτήσειν ἐμέλλομεν οὔτε ὑπ' ἄλλου τινός θαυμασθησόμενον, οὔτε ἡμῖν αὐτοῖς ὁμοίως τίμιον» καὶ διότι δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς θεοὺς νὰ μείνῃ ἡ γῆ ἐρήμη καὶ ἀπάνθρωπος.²

Μεταξὺ τῶν ὑπαινιγμῶν τοῦ Λουκιανοῦ συγκαταλέγεται καὶ ἡ ἐπομένη περιγραφὴ τοῦ βίου καὶ τῆς καταστάσεως τάξεώς τινος ἀνθρώπων, ὡφ' οὓς δέον νὰ νοηθῶσι μᾶλλον οἱ κυνικοὶ ἢ οἱ χριστιανοί, χαρακτηριζόμενοι ὡς «μιαρὸν τὶ φῦλον ἀνθρώπων καὶ τὸ πολὺ δουλικὸν καὶ θητικόν, οὐ συγγενόμενον ἡμῖν (τῇ φιλοσοφίᾳ) ἐκ παίδων ὑπ' ἀσχολίας· ἐδούλευε γὰρ ἡ ἐθήτευεν, ἡ ἄλλας τέχνας, οἵας εἰκός τοὺς τοιούτους, ἐμάνθανε, σκυτεύειν ἢ τεκταίνειν, ἡ περὶ πλυνοὺς ἔχειν ἢ ἔρια ξαίνειν ὡς εὐεργὰ εἴη ταῖς γυναιξὶ καὶ εὐμήρυτα καὶ κατάγοιτο εὐμαρῶς ὅπότε ἡ κρόκην ἐκεῖναι στρέφειεν ἢ μίτον κλώθοιεν. Τοιαῦτα τοίνυν ἐν παισὶ μελετῶντες οὐδὲ ὄνομα τὸ ἡμέτερον ἔδεσαν. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἄνδρας τελεῖν ἥρξαντο καὶ κατεῖδον τὴν αἰδῶ, ὅση παρὰ τῶν πολλῶν ἐστι τοῖς ἐτέροις τοῖς ἐμοῖς, καὶ ὡς ἀνέχονται οἱ ἀνθρωποι τὴν παροησίαν τὴν αὐτῶν καὶ χαίρουσι θεραπευόμενοι καὶ συμβουλεύουσι πείθονται καὶ

¹ Ψιλοψευδῆς ἡ Ἀπιστῶν 22–24 Πρβλ. καὶ 25, «ἔνθα λέγεται περὶ νεανίου λευκὸν ἴματιον περιβεβλημένου καὶ 26, ἔνθα ἐπίσης πρόκειται περὶ ἀναστάσεως νεκροῦ τὴν εἰκοστὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέραν θεραπευθέντος ὑπὸ τινος Ἀντιγόνου, ὡς οὗτος μαρτυρεῖ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· Πρβλ καὶ 27–39.

² Προμηθεύς ἡ Καύκασος 11 –17.

ἐπιτιμώντων ὑποπτύσσουσι, ταῦτα πάντα τυραννίδα οὐ μικρὰν ἡγοῦντο εἶναι. Τὸ μὲν δὴ μανθάνειν ὅσα τῇ τοιαύτῃ προαιρέσει πρόσφορα, μακρὸν ἦν, μᾶλλον δὲ κομιδῆ ἀδύνατον. Αἱ τέχναι δὲ γλίσχαι καὶ σὺν πόνῳ καὶ μόλις ίκανὰ παρέχειν ἐδύναντο. Ἐνίοις δὲ καὶ ἡ δουλεία βαρὺ καί, ὥσπερ οὖν ἔστιν, ἀφόρητον ἐφαίνετο. Ἐδοξε δὴ σκοπουμένους τὴν ἐσχάτην ἄγκυραν, ἦν ίερὰν οἱ ναυτιλλόμενοί φασι, καθιέναι καὶ ἐπὶ τὴν βελτίστην ἀπόνοιαν ὁρμήσαντες, ἔτι τε καὶ τόλμαν καὶ ἀμαθίαν καὶ ἀναισχυντίαν προσπαρακαλέσαντες, αἴπερ αὐτοῖς μάλιστα συναγωνίζονται, καὶ λοιδωρίας καινὰς ἐκμελετήσαντες, ως πρόχειροι εἰεν καὶ ἄνα στόμα, ταύτας μόνας ξυμβολᾶς ἔχοντες - ὁρᾶς ὅποια πρός φιλοσοφίαν ἐφόδια;- σχηματίζουσι καὶ μετακοσμοῦσιν αὐτοὺς εὖ μάλα εἰκότως καὶ πρός ἐμέ, οἷόν τι ἀμέλει ὁ Αἴσωπός φησι ποιῆσαι τὸν ἐν τῇ Κύμη ὄνον, δς λεοντήν περιβαλλόμενος καὶ τραχὺ ὀγκώμενος ἡξίου λέων καὶ αὐτὸς εἶναι· καὶ ποὺ τινες καὶ ἥσαν ἵσως οἱ πιστεύοντες αὐτῷ. Τὰ δὲ ἡμέτερα πάνυ ϕᾶστα, ως οἰσθαι καὶ εἰς μίμησιν πρόχειρα - τὰ προφανῆ λέγω- καὶ οὐ πολὺ τῆς πραγματείας δεῖ τριβώνιον περιβαλέσθαι καὶ πήραν ἐξαρτήσασθε καὶ ξύλον ἐν τῇ χειρὶ ἔχειν καὶ βοῶν μᾶλλον δὲ ὀγκασθαι ἢ ὑλακτεῖν καὶ λοιδωρεῖσθαι ἄπασι· τὴν ἀσφάλειαν γάρ αὐτοῖς τοῦ μηδὲν ἐπὶ τούτῳ ποθεῖν ἢ πρὸς τὸ σχῆμα αἰδῶς παρέξειν ἔμελλεν. Ἡ ἐλευθερία δὲ πρόχειρος ἀκοντος τοῦ δεσπότου, κἄν εἰ βούλοιτο ἀπάγειν παταχθησομένου τῷ ξύλῳ. Καὶ τὰ ἄλφιτα οὐκὲτ' ὀλίγα οὐδὲ ως πρὸ μᾶζα ψιλή, τὸ δὲ ὄψον οὐ τάριχος ἢ θύμον, ἀλλὰ κρέα παντοδαπὰ καὶ οἶνος οἶος ἡδιστος, καὶ χρυσίον πὰρ ὅτου ἀν ἐθέλωσι· δασμολογοῦσι γάρ ἐπιφοιτῶντες ἢ, ως αὐτοὶ φασιν, ἀποκείρουσιν τὰ πρόβατα δώσειν τὲ πολλοὺς οἶνον τι ἢ αἰδοῖ τοῦ σχήματος ἢ δέει τοῦ μὴ ἀκοῦσαι κακῶς. Καὶ γάρ αὖ κάκεινο ἐώρων οἶμαι, ως ἐξ ἵσου καταστήσονται τοῖς ὁρθῶς φιλοσοφοῦσιν. Οὐδὲ τις ὁ δικάσων καὶ διακρινῶν τὰ τοιαῦτα ἔσται, ἦν μόνον τὰ ἔξω ἢ ὅμοια· ἀρχὴν γάρ οὐδὲ τὸν ἔλεγχον δέχονται, ἦν ἔρηταί τις οὐτωσὶ κοσμίως καὶ κατά βραχὺ, ἀλλ' εὐθὺς βοῶσι καὶ ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν τὴν ἑαυτῶν ἀναφεύγουσι, τὴν λοιδορίαν καὶ πρόχειρον τό ξύλον. Καὶ ἦν μὲν τὰ ἔργα ζητῆς, οἱ λόγοι πολλοί, ἦν δὲ ἀπὸ τῶν λόγων κρίνειν ἐθέλης, τὸν βίον ἀξιοῦσι σκοπεῖν. Τοιγαροῦν ἐμπέπλησται πᾶσα ἡ πόλις τῆς τοιαύτης φαρμακογίας καὶ μάλιστα τῶν Διογένη καὶ Ἀντισθένη καὶ Κράτητα ἐπιγραφομένων καὶ ὑπὸ τῶν κυνὶ ταττομένων, ἢ τὸ μὲν χρήσιμον ὅπόσον ἔνεστι τῇ φύσει τῶν

κυνῶν, οίον τὸ φυλακτικὸν ἢ φιλοδέσποτον ἢ μνημονικόν, οὐδαμῶς ἐζηλώκασιν, ὑλακὴν δὲ καὶ λιχνείαν καὶ ἀρπαγὴν καὶ ἀφροδίσια συχνὰ καὶ κολακείαν καὶ τὸ σαίνειν τὸν διδόντα καὶ περὶ τραπέζας ἔχει ταῦτα ἀκριβῶς ἐκπεπονήκασι. Ὅψει τοίνυν μετὰ μικρὸν οīα ἔσται· οἱ γὰρ ἐκ τῶν ἐργαστηρίων ἀπαντες ἀναπηδήσαντες ἐρήμους τὰς τέχνας ἐάσουσιν, ὅταν ὁρῶσι σφᾶς μὲν πονοῦντας καὶ κάμνοντας ἔωθεν εἰς ἐσπέραν, ἐπικεκυφότας τοῖς ἔργοις, μόγις ἀποζῶντας ἐκ τῆς τοιαύτης μισθαρνίας, ἀργοὺς δὲ καὶ γόητας ἀνθρώπους ἐν ἀπασιν ἀφθόνως βιοῦντας, αἰτοῦντας μὲν τυραννικῶς, λαμβάνοντας δὲ προχείρως, ἀγανακτοῦντας δέ, εἰ μὴ λάβοιεν, οὐκ ἐπαινοῦντας δέ, οὐδ' εἰ λάβοιεν.

Ταῦτα ὁ ἐπὶ κρόνου βίος δοκεῖ αὐτοῖς καὶ ἀτεχνῶς τὸ μέλι αὐτὸς εἰς τὰ στόματα ἐσρεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἥπτον ἂν δεινὸν τὸ πρᾶγμα ἦν, εἰ τοιοῦτοι ὄντες μηδὲν ἐς ήμᾶς ἄλλο ἐξύβριζον· οἱ δὲ μάλα σεμνοὶ καὶ σκυθρωποὶ τὰ ἔξω καὶ τὰ δημόσια φαινόμενοι...»¹.

Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα εἶναι τὰ μέρη τῶν συγγραμμάτων τοῦ Λουκιανοῦ, τὰ αἰνιγματώδη χαρακτῆρα φέροντα. Ἐν αὐτοῖς ἀπαντῶμεν τὰ ὄνόματα: Βαβυλώνιος, Σύρος ἐκ Παλαιστίνης καὶ Ἀραψ. Ἀράγε ιστορικὰ ἢ πλαστὰ εἶναι τὰ πρόσωπα ταῦτα; Ιουδαῖοι ἀρά γε ἢ χριστιανοὶ εἶναι οὗτοι; Εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας δίδονται πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἀπαντήσεις· τὸ καθ' ήμᾶς ἀδυνατοῦμεν νὰ δώσωμεν οίανδήποτε τοιαύτην, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ὅποια κύρια ὄνόματα ὑπὸ τὰ ἐθνικὰ ταῦτα ὑποκρύπτονται. Οὗτοι κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτικῶν διετέλεσαν καὶ θὰ διατελέσωσιν κεκρυμμένοι ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς ἀνωνυμίας, χάρις εἰς τὰς προσπαθείας τοῦ σατυρικοῦ, ὅπως, τὸ δὴ λεγόμενον, δάκνη χωρὶς νὰ βομβῇ καὶ τὴν ἔλλειψιν πληροφοριῶν ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· τούτους ὅμως σημειοῦ καὶ ἀπλῶς καὶ ψέγει ὡς ἀγύρτας², συνῳδὰ τῇ ἀρχῇ τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκφρασθείσῃ «ὅτι εἶναι μισαλαζών καὶ μισογόης καὶ μισοψευδῆς καὶ μισότυφος καὶ μισεῖ τὸ τοιουτῶδες εἶδος τῶν μιαρῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν μισεῖ δὲ τὴν ἀπάτην, τὸ ψεῦδος τὴν ἀγυρτείαν καὶ τὴν ἀκολασίαν».³ Η ἐποχὴ τοῦ Λουκιανοῦ ἦτο γόνιμος εἰς ταῦτα, ὡς μαρτυροῦσι καὶ πάντα μὲν τὰ

¹ Δραπέται 12-21

² Aubé αὐτόθι σελ. 133

³ Ιδε «Νέα Σιών» ἔτος Α' σελ. 144-146.

συγγράμματα αύτοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον τὸ οὕτως ἐπιγραφόμενον, «Ἀλέξανδρος ἡ Ψευδομάντις», ἐν ᾧ ἀφηγεῖται τὸν βίον Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀβωνοτειχίτου, τὰς ἐπινοίας, τὰ τολμήματα καὶ τὰς μαγγανείας, ἅτινα ἔὰν ἦθελεν ἀφηγηθῆ λεπτομερῶς, δὲν ἦθελον εἶσθαι ὀλιγώτερα τῶν πράξεων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου· τόσῳ λέγει ἡτο διαβόητος ἐπὶ κακίᾳ ὁ ἥρως αὐτοῦ, δσω ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐπ' ἀρετῇ. Πρὸς Ἡρακλέους δ' ἄθλον, καθάραντος κατὰ τὸν μῦθον τὴν κόπρον τῶν βουστασίων τοῦ Αὔγείου, παραβάλλει τὸ ἐγχείρημα ὁ φίλος αὐτοῦ Κέλσος συμπεράνη «πόση πᾶσα καὶ ὡς ἀμύθητος ἦν ἡ κόπρος, ἦν τρισχίλιοι βόες ἐν τρισὶν ἔτεσι ποιῆσαι ἐδύναντο». (1-2) ¹ Ποιά τις παρατηρεῖται ὄμοιότης ἐν τοῖς ἀσαφεστάτοις καὶ ἀκαταλήπτοις τούτοις ὑπαινιγμοῖς πρὸς ἀφηγήσεις τινὰς τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, οἵα λ.χ. ἡ περὶ τοῦ θαλασσίου κήτους, τοῦ καταπιόντος τὸν προφήτην Ἰωνᾶν, ἡ περὶ τῆς πάλης τῶν ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν πνευμάτων, ἡ περὶ τοῦ παγκοσμίου ἐπὶ Νῶε κατακλυσμοῦ, ἡ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Ιωάννου περιγραφὴ τῆς ἐπουρανίου Ιερουσαλήμ, ἡ παριστῶσα τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν Πέτρον βαδίζοντας ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ἡ περὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως τοῦ Ἰησοῦ, ἐκ δὲ τῆς Π.Δ. τῆς τοῦ δικαίου Ἐνώχ καὶ τοῦ προφήτου Ἡλιού· ὄμοιότης παρατηρεῖται ἐπίσης πρὸς τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, οἷα ἡ ἀνάστασις

¹ Άλλως τε πρὸς τὰ λεγόμενα ἐνταῦθα περὶ μάγων καὶ θαυμάτων ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ πολλοῖς ἀρχαιοτέροις συγγραφεῦσι ἀνάλογά τινα ὡς παρὰ Πλάτωνι, ὅστις λέγει ὅτι «ἀγύρται καὶ μάντεις ἐπὶ πλουσίων θύρας ἰόντες πείθουσιν, ὡς ἔστι παρὰ σφίσι δύναμις ἐκ θεῶν ποριζομένη θυσίαις τὲ καὶ ἐπωδαῖς, εἴτε τι ἀδίκημά του γέγονεν αὐτοῦ ἡ προγόνων, ἀρκεῖσθαι μεθ' ἥδονῶν τε καὶ ἔορτῶν, ἔὰν τε τιν' ἔχθρὸν πημῆναι ἔθελη, μετὰ σμικρῶν δαπανῶν ὄμοιῶν δίκαιων ἀδίκων βλάψαι, ἐπαγωγαῖς τισι καταδέσμους τοὺς θεούς, ὡς φασι, πείθοντες σφίσιν ὑπηρετεῖν. Τούτοις δὲ πᾶσι τοῖς λόγοις μάρτυρας ποιητὰς ἐπάγονται... Βίβλων δὲ ὄμαδὸν παρέχονται Μουσαίου καὶ Ὄρφέως, Σελήνης καὶ Μουσῶν ἐγγόνων, ὡς φασι, καθ' ἃς θνητολούσι, πείθοντες οὐ μόνον ἴδιωτας, ἀλλὰ καὶ πόλεις, ὡς ἄρα λύσεις τε καὶ καθαρμὸν ἀδικημάτων διὰ θυσιῶν καὶ παιδιᾶς ἥδονῶν εἰσι μὲν ἔτι ζῶσιν, εἰσὶ δὲ καὶ τελευτήσασιν, ἃς δὴ τελετὰς καλοῦσιν, αἱ τῶν ἐκεὶ καινῶν ἀπολύουσιν ήμας, μὴ θύσαντες δὲ δεινὰ περιμένειν», (Πολιτεία βιβλ. ΙΙ κέφ. 7). Όμοιώς καὶ παρ' Ἡροδότῳ λόγον ποιουμένω περὶ διαφορᾶς μεταξὺ Αθηναίων καὶ Αἰγινητῶν δι' ἀγάλματα, ἅτινα οἱ Αθηναῖοι διὰ τῆς βίας ἐζήτουν νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτῶν, ἀπαντῶμεν πληροφορίαν περὶ θαύματος, τελεσθέντος καθ' ἦν στιγμὴν οἱ Αθηναῖοι ἐπειρῶντο νὰ ἀποσπάσωσι ταῦτα ἐκ τῶν ἴδιων βάθρων. Ίδου τίνι τρόπῳ ἀφηγεῖται τοῦτο ὁ Ἡρόδοτος: «Οὐ δυναμένοις δὲ τούτῳ τῷ τρόπῳ (ἐκ τῶν βάθρων ἔξανασπάν, ἵνα σφέα ἀνακομίσωνται) αὐτῶν κρατῆσαι, περιβαλόντας σχοινία ἔλκειν τὰ ἀγάλματα, καὶ σφι ἔλκουσι βροντὴν τε καὶ ἄμα τῇ βροντῇ σεισμὸν ἐπιγενέσθαι· τοὺς δὲ τριηρίτας τοὺς ἔλκοντας ὑπὸ τούτων ἀλλοφρονῆσαι· παθόντας δὲ τοῦτο κτείνειν ἀλλήλους ἄτε πολεμίους, ὡς ὁ ἐκ πάντων ἔνα λειφθέντα ἀποκομισθῆναι αὐτὸν εἰς Φάληρον», (Ἡροδ. Βιβλ. 5, 85).

νεκρῶν, αἱ θεραπεῖαι παραλυτικῶν, αἱ ἐκδιώξεις ἐκ δαιμονιζομένων καὶ πρὸς ἄλλα τοιαῦτα θαυμάσια ἔργα, ὡν ἀπειρίαν ἔχομεν ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ.

Ἐκ τῆς ὁμοιότητος ταύτης συνάγουσι πολλοί, ὅτι ὁ Λουκιανὸς ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ ἰερὰ βιβλία τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης, εὐκαιρίας καταλλήλου δοθείσης αὐτῷ πρὸς τοῦτο κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνὰ τὴν Δύσην καὶ τὴν Ἀνατολὴν περιηγήσεων αὐτοῦ. Τοιαύτη γνῶσις ἦτο δυνατὸν νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς φιλομαθείας καὶ τῆς παρατηρητικότητος τοῦ Λουκιανοῦ, σπουδάζοντος ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ ἥθη καὶ τὰς ἐπικρατούσας ἴδεας τῶν συγχρόνων αὐτῷ ἐθνικῶν καὶ χριστιανῶν, πρὸς οὓς δῆθεν ἥρχετο εἰς ἄμεσον σχέσιν, πανταχοῦ, τρόπον τινα προσκρούων εἰς χριστιανοὺς ἐμποδών αὐτῷ γενομένους.

Ἐν τούτοις δέον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἶναι πολὺ δυσχερὲς ἄμα δὲ καὶ παρακεκινδυνευμένον καὶ ὄλως αὐθαίρετον, ἀτε ἀβάσιμον, νὰ ἐκλάβωμεν τὰ προσαγόμενα μέρη ὡς σατυρικοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ Λουκιανοῦ, ἐκτοξευομένους ὑπ' αὐτοῦ, ἔστω καὶ πλαγίως κατὰ τῶν χριστιανικῶν πεποιθήσεων, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν καὶ εἰς τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ δεισιδαιμονίας.¹ Ποιηταὶ καὶ Ἑλληνες

¹ Μόνον τὸ περὶ δακτυλίου τοῦ κατασκευασθέντος ἐκ σιδηρῶν σταυρῶν λεγόμενον εἶναι ὀλίγον σαφές, ἐν τούτοις ἐλάχιστοι τῶν κριτικῶν, καὶ οὗτοι κατόπιν πολλῶν ἐνδοιασμῶν καὶ ἐπιφυλάξεων, τολμῶσι νὰ θεωρήσωσι καὶ τοῦτο ὡς ὑπαινισσόμενον τὸν χριστιανισμόν. Ἐπίσης τὴν ὁμοιότητα φράσεών τινων τοῦ Λουκιανοῦ πρὸς χριστιανικάς, ἀπαντώσας εἴτε ἐν ὕμνοις εἴτε ἐν τοῖς ἰεροῖς βιβλίοις τῆς Αγίας Γραφῆς, ἐκλαμβάνοντος τινες ὡς παραφίλαντα χριστιανικῶν τοιούτων ὡς λ.χ. «... οὕτως οὐδὲν ἐκεῖνος εἰς τὸν τότε καιρὸν οὐδὲ τὸν αὐτοῦ βίον, τὸν ὀλίγον ἐώρα, ἀλλ' εἰς τὸν νῦν καὶ τὸν ἀεὶ ἄχρι ἀν ἐστήκη ὁ πύργος καὶ μένη αὐτοῦ ἡ τέχνη» καὶ «...εἰ μὲν σταθμήσονται τινες αὐτῇ (τῇ στάθμῃ τῆς ἴστορίας), εὖ ἀν ἔχοι καὶ εἰς δέον ἡμῖν γέγραπται, εἰ δὲ μὴ κεκύλισται ὁ πίθος ἐν Κρανείῳ», (ἢ κατ' ἄλλην γραφὴν- ὁ λίθος). Πῶς δεῖ ἴστορίαν συγγράφειν 62,63. Τὸ ρῆμα ὅμως τοῦτο ἀπλοῦν ἀπαντᾶ ἄπαξ μόνον ἐν τῇ Κ.Δ. (Μάρκ. 9,20) «καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκυλίετο ἀφρίζων», συνήθως δ' εὔρηται σύνθετον μετὰ τῆς ἀπὸ (Ματθ. 28,2 Μάρκ. 16,3,4, Λουκᾶ 24,2), ἐνθα πρόκειται περὶ τοῦ ἀποκυλισθέντος ἐκ τοῦ μνήματος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λίθου. Τὸ αὐτὸ δέον νὰ παρατηρήσωμεν καὶ δι' ἄλλας ἐκφράσεις ὡς λ.χ. «...ἄλλὰ μοι καὶ ἔχομεν ὁ Μέμνων αὐτὸς ἀνοίξας τὸ στόμα ἐνέπεσεν ἐπτὰ» (Φιλοψευδῆς ἢ Απιστῶν 33), ἐν ἥ τὸ λεγόμενον: «ἀνοίξας τὸ στόμα» θεωροῦσιν ὡς παραφίλαντα εὐαγγελικοῦ «καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτοὺς» (Μάτ. 5,2) καὶ τοῦ «ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου», (Ματθ. 13,35) καὶ «... Κυνικὸν τρίβων μὲν καὶ τίραν ἔχοντα ἀντὶ δὲ βακτηρίας ὑπερον, κεκραγότα καὶ λέγοντα, ὅτι Αντισθένους καὶ Κράτητός ἐστι ζηλωτὴς» (Δημώνακτος βίος 48). Άλλὰ καὶ ταῦτα εἶνε μᾶλλον τυχαῖαι συμπτώσεις ἢ ἀπὸ σκοποῦ παραφίλαντα καὶ διασυρμός. Καὶ ἀν ὅμως πρὸς στιγμὴν δεχθῶμεν τὸ ἐναντίον, αὐτὴ δὲν

συγγραφεῖς, αἰῶνας ὀλοκλήρους πρὸ Χριστοῦ ἀκμάσαντες, ἀναφέρουσι παρόμοιά τινα, ἀφορῶντα βεβαίως εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν· ἡ δομοιότης ὅμως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ λεγόμενα εἶνε τοιαύτη, ὥστε μικροῦ δεῖν καὶ θὰ ἐκινδύνευον καὶ οἱ ἀθωταῖς ἐκεῖνοι νὰ ἐκληφθῶσιν, ὡς ὑπαινισσόμενοι τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ θεραπεία δαιμονιζομένων κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Λουκιανοῦ, καθ' ἣν ἀπαντῶμεν πλῆθος μάγων καὶ ἐπαοιδῶν, δὲν εἶνε σπάνιον φαινόμενον· ἡ τέχνη αὐτὴ ἡσκεῖτο ὑπ' ἐθνικῶν, πιστευόντων ἐπίσης εἰς τὴν ὑπαρξίαν δαιμόνων, χωρὶς νὰ ἔχωσιν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην σχέσιν πρὸς τὰ ἐν τοῖς ιεροῖς Εὐαγγελίοις περιγραφόμενα θαύματα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, καὶ πρὸς τὴν ὑπερφυσικὴν θείαν δύναμιν, τὴν ἐκδηλουμένην ἐκάστοτε ἐν ἐκτάκτοις καὶ κρισίμοις περιστάσεσι. Δὲν εἶνε δὲ ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν καὶ εἰς ἀσυστάτους προϋποθέσεις, ὅτι δηλ. τὸ ὄνομα «Χριστιανὸς», τὸ ἀπαντῶν ἐν τῷ διαλόγῳ «Ἀλέξανδρος ἢ Ψευδομάντις» καὶ ἐν τῇ σατίρᾳ «Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς» σκώπτεται καὶ διασύρεται ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ, καὶ ὅτι ὁ βίος τῶν χριστιανῶν διὰ μελανῶν χρωμάτων διαζωγραφεῖται ἐν τῷ

εἶνε καὶ τόσον ἐπιβλαβής, ἀφοῦ καὶ σήμερον ἀκόμη βλέπομεν χριστιανοὺς μάλιστα συγγραφεῖς, ἀρεσκομένους ἐν τῇ ἀπομιμήσει τοῦ Γραφικοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ ὑφους μετ' ἀντιγραφῆς ὀλοκλήρων ἀποσπασμάτων καὶ συντόμων ἢ ἐκτενῶν ἐκφράσεων. Ἐν ὡ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1574 φύλλῳ τῆς ἐγκρίτου ἐφημερίδος «Νέα Ήμέρα» ἀναγινώσκομεν τὰ ἔξῆς: «...ὅτε δ' ὁ γεννάδας μετέβη ἐκεῖσε, εὗρε τὰς θύρας κεκλεισμένας καὶ ὤχετο ἀπιών. Βραδύτερον... καὶ τοῦ μὲν Ἰταλοῦ καὶ Ρώσου οὐ κατέαξαν τὰ κλεῖθρα, τῶν δ' Αὐστριακῶν ἔλαβον τὰ γεννήματα, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθέν, ὅτι ὁ Ἰταλὸς πρόξενος ἴσχυε παντὸς ἄλλου...», (Κυκεών καὶ κλύδων). Παρόμοιόν τι ἀναγινώσκομεν καὶ ἐν σαμιακῇ ἐφημερίδι «Φῶς» ὄνομαζομένῃ (2 Μαΐου 1903), ἐν ἣ καταχωρίζεται εἰδοποίησις ἔχουσα ώς ἔξῆς: «Τάδε λέγει ὁ αὐτοκέφαλος Νίκος... ὅσοι ἐννοεῖτε... ἔλθετε καὶ ἰδετε». Βεβαίως, πολὺ ἀπέχομεν νὰ ἐπιδοκιμάσωμεν τὸ κακῶς καὶ ἀτόπως γινόμενον, τούναντίον ἀποκρούομεν τοῦτο, ἀλλ' ἀπλῶς ἀναφέρομεν τὸ συνήθως συμβαῖνον, χωρὶς ἴσως νὰ ὑποκρύπτεται ἐν τούτῳ καὶ κακόβουλος διάθεσις πρὸς διασυρμὸν τῶν θείων, ἐκτός ἐὰν ἔχωμεν πρὸ ἡμῶν τοὺς πρὸ μικροῦ μόλις τελευτήσαντας, ἄλλως μεγαλοφυεῖς ἄνδρας (Ροΐδην καὶ Ασώπιον), ἀλλ' ἐγγράφως πλείστα τῆς ἡμετέρας θρησκείας παρωδήσαντας, ώς καὶ πολλοὺς τῶν συγχρόνων εὐθυμογράφων — πεζῶν τε καὶ ποιητῶν, —οἵτινες οὐ μόνον ὕμνους, ἐκφράσεις κ.λ. ἀλλά καὶ ὀλοκλήρους ἀκολουθίας συνωπτικῶς ἀπομιμοῦνται ἐν συγγράμμασι καὶ διατριβαῖς αὐτῶν. Τοῦτο συμβαίνει δὲν τρόπον καὶ ἐν τῇ συνήθει ὄμιλίᾳ εἰς τὰ στόματα τῶν ἀνθρώπων φέρονται ώς προσφιλεῖς ἐκφράσεις: «οἱ παλαιὸις τῶν ἡμερῶν», «ὑμνοῦμέν σε εὐλογοῦμέν σε...», «ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων», «ἐκάθησεν Αδάμ ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου», «Δεῦτε προσκυνήσωμεν», «Τρεῖς ἡμέραι ἔτι καὶ ἡ Νινευὶς καταστραφήσεται» καὶ τὰ παρόμοια. (Βλέπε καὶ Σάθα Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τ. 7 σέλ. ρις – ριζ).

διαλόγω «Δραπέται» (12–17). Υπὲρ τῆς τοιαύτης γνώμης ἥκιστα συνηγοροῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα· αἱ βάσεις, ἐφ' ὃν αὗται θὰ στηριχθῶσιν εἶνε σαθραὶ· εἰς κατασκεύασμα δέ, τοιαύτας ἔχον βάσεις, δὲν πρέπει νὰ ἐμπιστευώμεθα. Δεχόμενοι λοιπὸν τὰ συγγράμματα τοῦ Λουκιανοῦ, ώς περιῆλθον εἰς ἡμᾶς, δὲν εὐρίσκομεν σαφῆ τινα μαρτυρίαν καὶ πειστικὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐναντίας ὑποθέσεως ὅτι γράφων ταῦτα εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰ ίερὰ βιβλία τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης, ὅτι εἶχεν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὃν δῆθεν πανταχοῦ ὑπαινίσσεται. Μᾶλλον ἀσπαστὴ, ἅτε τοῖς πράγματι συνάδουσα, φαίνεται ἡ γνώμη τῶν φρονούντων ὅτι οὐδὲ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ἔγνωριζεν,¹ ἡ γνώμη δ' αὕτη ἐξεφράσθη καὶ ἐβεβαιώθη ὑπὸ πολλῶν, οἵοι ὁ Kreb, ὁ Eichstardt καὶ ὁ Kühn.²

Οὐ μόνον δὲ τὰ βιβλία τῆς Αγίας Γραφῆς δὲν εἶχεν ἀναγνώσῃ ὁ Λουκιανός, ἀλλὰ καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἀποστολικῶν Πάτερων· ἐντεῦθεν ἡ γνῶσις αὐτοῦ, ὃσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τοῦ Κέλσου, διὰ τὴν πολεμικὴν τοῦ ὅποίου ἀντικείμενον ἦτο αὐτὴ ἡ οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ, ἦτο ἐπιπόλαιος, ἐπειδὴ οὐδ' ἀπαξ τουλάχιστον ἀναφέρει περὶ τοῦ σταυροῦ, περὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ καθόλου περὶ αὐτῶν τῶν βάσεων τῆς νέας ἐκείνης θρησκείας, ἥτις τόσους ἐθορύβησε καὶ τόσα ἔξοχα πνεύματα ἀφύπνισε ἐκ τοῦ ληθάργου πρὸς μελέτην καὶ ἔρευναν αὐτῆς, ἐπειδὴ τέλος ἡ γνῶσις αὐτοῦ περιορίζεται εἰς φήμας περὶ τῶν χριστιανῶν, ἐκ θολερῶν πηγῶν δρυομένας καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἐν τοῖς τριόδοις φερομένας.³ Οὐχ ἡττον ἐν τῇ γνωστῇ σατύρᾳ τοῦ Λουκιανοῦ ἀπαντῶσι φράσεις τινὲς καὶ διάφορα περιστατικὰ (σεισμὸς μετὰ βοῆς, γὺψ ἀναδὺς ἐκ τῆς πυρᾶς καὶ ἀνερχόμενος εἰς τὸν οὐρανόν, ἐμφάνισις τοῦ Πρωτέως ὀλίγον μετὰ τὴν ὀλοκαύτωσιν αὐτοῦ— περιβεβλημένου λευκὴν ἐσθῆτα, σπουδῆ πολλῶν, ὅπως προσδράμωσιν εἰς τὸν τόπον τῆς πυρᾶς καὶ φόβοι περὶ τιμῶν, αἴτινες ἔμελλον μετὰ ταῦτα νὰ ἀπονεμηθῶσιν αὐτῷ⁴ ἐξωτερικὴν ἔχοντα ὄμοιότητα, πρὸς παρόμοιά τινα, ἀπαντῶντα ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ Ι.

¹ Aubé αὐτόθι, σελ 135.

² Herzog Encyclopedie, Αὐτόθι

³ Ὁρα «Νέα Σιών», ἔτος Β 'σελ. 39-44

⁴ Ὁρα «Νέα Σιών» ἔτος Α. σελ. 443.

Πολυκάρπου καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου. Ὅσον δ' ἀφορᾶ τὴν ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ μνείαν τοῦ γυπὸς τοῦ ἀναδύντος ἐκ τῆς πυρᾶς, δὸν τρόπον δῆθεν συνέβη τοῦτο κατὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Ἱεροῦ Πολυκάρπου, τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ἐκεῖνος ἐγνώριζε τὸ μαρτύριον τοῦτο, ἀλλως τε καὶ τὸ λεγόμενον ἐν τῷ μαρτυρίῳ περὶ περιστερᾶς «ἐξῆλθε περιστερὰ καὶ πλῆθος αἴματος» (Κέφ. 16) δὲν εἶνε δόρθον, διότι ἡ λέξις αὕτη δὲν ἀπαντᾶ, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ νῦν Σεβ. Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως καὶ Σχολάρχης τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολ. Σχολῆς, «οὔτε παρ' Εὐσεβίῳ, ὅστις παραθέτει αὐτολεξίᾳ πολλὰ μέρη ἐξ αὐτοῦ, οὔτε παρὰ τῷ Ρουφίνῳ καὶ Νικηφόρῳ τῷ Καλλίστῳ, τοῖς ἔχουσιν ἀπλῶς «ἐξῆλθε πλῆθος αἴματος». Τὴν φαινομένην περιττὴν ταύτην λέξιν «περιστερὰ» διορθοῦσι τῶν νεωτέρων οἱ μὲν διὰ τοῦ «ἐπ' ἀριστερᾷ» οἱ δὲ διὰ τοῦ «περὶ στέρνα» ἢ «περὶ στέρνου» ἢ «περὶ στέρνην» ἢ «περὶ στύρακα» καὶ ἔτεροι ὑποθέτουσιν, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς εὑρὼν ἐπὶ τῆς ὥστας τὴν λέξιν «περιστερὰ», ἦν συνείθιζον οἱ ἀρχαῖοι νὰ γράφωσιν ἀπέναντι τοῦ κειμένου, ἐνθα ἐλέγετο περὶ τοῦ θανάτου τῶν ἀγίων πρὸς δήλωσιν τῆς τε ἀγνότητος καὶ τῆς ταχείας πτήσεως τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ τῆδε βίου εἰς τὰ οὐράνια σκηνώματα, καὶ νομίσας αὐτὴν ἀποτελοῦσαν μέρος του κειμένου, εἰσήγαγεν αὐτὴν καὶ συνέδεσε μετὰ τῶν ἐπομένων διὰ τοῦ «καί»¹. Καὶ τὸ λεγόμενον ἐν τῷ συγγράμματι «Περὶ τῆς Περεγρίνου Τελευτῆς» εἶνε διάδοσις τοῦ Λουκιανοῦ, ὡς λέγει ὁ Ἰδιος, ὅπως ἐξαπατήσῃ τοὺς βλακικούς, ἀλλὰ καὶ

¹ Πατρολογία ἡ Ἐκκλ. Φιλολογία Ἀρχιμ. Ἀποστόλου Χριστοδούλου. t. 1. σελ. 93 καὶ Patrum apostolicorum opera, Lipsiae 1894 Martyrioum Polycarpi, κεφ. 16

ἀν ύποτεθῆ ὅτι εἶνε ἀληθές, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ λεπτὸς χλευασμὸς τῆς συνηθείας τοῦ ἐπὶ τῆς πυρᾶς θανάτου καὶ τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, συνῳδὰ τῇ ὁποίᾳ αἱ ψυχαὶ τῶν θεοποιουμένων αὐτοκρατόρων ἀναφέροντο εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὑπ' ἀετοῦ.¹ Ἐν γένει πολλά, εἰς τοὺς χριστιανοὺς καὶ τοὺς μάρτυρας ἀναφερόμενα, ἥσαν γνωστὰ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν διαγμῶν. Ὄσον ἀφορᾶ πάλιν εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἰγνατίου, ἡ ἀλληλογραφία μεταξὺ διαφόρων πόλεων καὶ προσώπων ἦτο τόσῳ διαδεδομένη, ὥστε πᾶν ὅ,τι ἐγνώριζεν ὁ Λουκιανὸς περὶ τοῦ Ἰγνατίου, δν δῆθεν εἶχεν ὑπ' ὅψει ἐν τῷ σατυρικῷ συγγράμματι αὐτοῦ, ἡδύνατο νὰ δανεισθῇ ἐκ τοῦ συγχρόνου καθόλου βίου καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστολικοῦ ἐκείνου Πατρός.² Ταῦτα νομίζομεν ἵκανὰ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν ἀνωτέρω, ὅτι δηλ. αἱ γνώσεις, ἀς εἶχεν ὁ Λουκιανὸς περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐλέγχονται λίαν πενιχραὶ κατὰ συνέπειαν ταύτας δὲν ἡρύσθη ὁ σατυρικὸς ἐκ τῶν ιερῶν Γραφῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων, διότι τότε ἥθελον ἔχῃ διάφορον χροιὰν καὶ ὅλως διάφορον χαρακτῆρα.

(ἀκολουθεῖ)

Αρχιμανδρίτης Διονύσιος Μαραγκουδάκης.

¹ Aubé Αὐτόθι σελ. 154

² Πρβλ. «Νέα Σιών» ἔτος Α' σελ. 443, σημ.1

**Η ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΑΣ ΑΙΩΝΑΣ¹**

16

**ΙΕΡΕΜΙΑΣ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ**

Δυὸς γενικὰς ἐντολὰς πλήρεις χάριτος καὶ ἀληθείας ἡξιώθησαν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἱ πανεύφημοι αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι, καθὼς θεοποιεῖ τὸ ἄγιον εὐαγγέλιον, τὴν μὲν μίαν ἐκεῖ ὅπου λέγει «ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους», τὴν δὲ ἐκεῖ, ὅπου λέγει πάλιν «εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν», ἥτοι τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν ἀνθρώπινον· ἐπειδὴ καὶ αἱ δυὸς αὗται ὡς πρῶτοι καρποὶ τοῦ ἄγίου πνεύματος, ἀναβλύζουσιν ὡς ἀπὸ πηγῆς ἀεννάου τὰς λοιπὰς ἀρετὰς, τὴν φιλαδελφίαν λέγομεν, φιλοξενίαν τε καὶ καθεξῆς τὰς ἄλλας, διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἴερος ἀπόστολος Παῦλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, πλήρες ὧν τοῦ ἄγίου πνεύματος, ὅμοζηλος τὲ καὶ μιμητὴς τοῦ οἰκείου διδασκάλου γράφων πρὸς Ρωμαίους ἐδίδασκε λέγων, «ἀδελφοὶ τὴν φιλαδελφίαν ἐπιστόργως κατέχετε, τὴν φιλοξενίαν ἀσπασίως μετέρχεσθε κοινωνοί πρόθυμοι εἰς τὰς χρείας τῶν ἀδελφῶν τῶν δεομένων βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως», διότι ἐγνώριζε τῷ ἴδιῳ πνεύματι πῶς εἰς τοιαύτας θεοφιλεῖς ἐντολὰς καὶ αἱ τούτων σκιρτήσεις καὶ ἐνέργειαι μαρτυροῦσι, καὶ ἀποδείχνουσι τὰς ἐργασίας καὶ τηρητὰς τῶν αὐτῶν ὅτι εἰσὶν ὅντως μαθηταὶ ἀληθεῖς τὲ καὶ τοῦ κυρίου αὐτῶν καὶ πρῶτου διδασκάλου, ὡς προείρηται. Λοιπόν, ἐὰν θέλετε νὰ καταλάβετε ἀκριβῶς ὅλον τὸν σκοπὸν τοῦ παρόντος προοιμιακοῦ λόγου, παρακαλοῦμεν πάντας νὰ προσέχετε μὲ ἀκρόασιν εὐλαβείας εἰς τὰ λεγόμενα διὰ νὰ γνωρίσητε φανερὰ καὶ τὸ τελικὸν αὐτοῦ αἴτιον· ἀρχόμεθα δὲ ἐντεῦθεν. Η ἀπανταχοῦ, ἀγία, ἀνατολικὴ, καθολικὴ τὲ καὶ ὀρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἔχει πολλοὺς

¹ Βλέπε ἔτος Β' σελ. 90.

ηγιασμένους καὶ ἐνδόξους τόπους εἰς διάφορα τῆς οἰκουμένης μέρη, θρόνους τε πατριαρχικούς, ἀποστολικοὺς τὲ καὶ ἀρχιερατικοὺς, μοναστήρια σεβάσμια, ἐκκλησίας, σκήτας καὶ σεπτὰ καταγώγια, εἰς τὰ ὅποια αὐτὰ ὅλα ἡ θεϊκὴ μεγαλωσύνη ἔξεχεε κατὰ καιροὺς τὰς ἀγιαστικὰς αὐτῆς χάριτας, διὰ δυνάμεων καὶ θαυμάτων ποικίλων, καὶ τοὺς ὅποιους ὅλα τὰ πλήθη τῶν ὁρθοδόξων ἔχομεν χρέος κοινὸν καὶ ἀπαραίτητον νὰ φερῷ μεθα πρὸς τοὺς τοιούτους ἀγίους τόπους μετ' εὐλαβείας καὶ ἀγάπης, καὶ περιποιήσεως, δείχνοντες εὐχαριστίαν τὴν κατὰ δύναμιν μὲ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν σωτῆρα ἡμῶν πλὴν ἀπὸ πάντων ἐκείνων τῶν ιερῶν καὶ ἀγίων τόπων ἔχει κάποιαν ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον ἡ ἄγια Σιών ἡ πόλις τῶν Ιεροσολύμων, ὅχι διὰ μείζω ἀξίαν τοῦ πατριαρχικοῦ ἐκείνου θρόνου· μία γάρ ἐστὶν ἡ ἀρχιεραρχικὴ ἀξία, καὶ ἡ ἐνέργεια τοῖς πᾶσιν ισότιμος ἐκτὸς τῆς ἀρχαίας τοῦ θρόνου ὠρισμένης εὐταξίας καὶ στάσεως, ἀλλ' ἡ μόνον, διότι ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν εἰς τὸ ἄγιον ἐκεῖνο ἔδαφος ἐπλήρωσε τὸ τῆς ἐπουρανίου οἰκονομίας Αὐτοῦ μυστήριον, ἐκεὶ διέτριψεν, ἐκεὶ τὸ ιερὸν ἐκήρυξεν εὐαγγέλιον, σημείοις ὑπὲρ φύσιν καὶ τέρασιν, τέλος πάντων ἐκεὶ ὑπέμεινε καὶ τὰ ἄχραντα Αὐτοῦ πάθη, τὸν σταυρικὸν λεγόμενον θάνατον, καὶ τὴν ταφήν, δι' οὗ θανατώσας τὸν ἡμέτερον θάνατον ἀνέστη τριήμερος πάντας συναναστήσας τοὺς πιστεύσαντας. Λοιπὸν διὰ τὰ τοιαῦτα καὶ τὰ τοσαῦτα ὅσοι τὴν ὁρθοδοξίαν ἀπὸ καρδίας ἐδέξαντο ἐκ τῶν πάλαι ἀρχαίων χρόνων παντοίου βαθμοῦ, καὶ ἀξίας καὶ συστήματος, εἴτε ἡγεμόνες καὶ τοπάρχαι καὶ οἱ κατ' ἐξουσίαν ὑψηλότεροι τούτων καὶ ἰσχυρότεροι μὲ μίαν ὄμοφροσύνην, ἀπαξάπαντες ἡσαν ἔτοιμοι παντοίοις τρόποις, καὶ ὑπερασπισταὶ προθυμότατοι, διὰ νὰ ἔχῃ τὴν σύστασιν καὶ κυβέρνησίν του μετὰ πάντων αὐτοῦ τῶν σεπτῶν προσκυνημάτων, οὐχ ἀπλῶς ὅμως οὐδὲ ἀναιτίως, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἔβλεπον, πῶς εἶχε πάντοτε πειρασμοὺς καὶ ἐνοχλήσεις καὶ πάθη πολλὰ καὶ βάσανα, εὐρισκόμενος καὶ κείμενος δηλονότι ὁ Ἅγιος Τάφος ἐν μέσῳ τοσούτων καὶ ἐθνῶν ἀντιπάλων, καὶ ἀντιμάχων αἰρετικῶν, ὅποῦ ἔπασχον ἀκαταπάυστως νὰ ἀφανίσωσι τοὺς ἀγίους τόπους καὶ μάλιστα τὰ βάρη τῶν τοσούτων χρεῶν, ὅποῦ ἐκορυφοῦντο καὶ τρόπον θεραπείας δὲν εἶχον, ἡναγκάζοντο τότε οἱ ἀοιδιμοι τῶν Ιεροσολύμων Πατριάρχαι, καὶ ἀκοντες ἔξηρχοντο μεταβαίνοντες ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν καὶ ἀν καλὰ μὲ πολλοὺς

κόπους καὶ ἴδρωτας ἐσύναζον μερικὴν ἐλεημοσύνην, πλὴν ἐκυβερνῶντο κατὰ μέρος ἀπὸ πολλῶν ἔως ὀλίγων. Τώρα δὲ εἰς τοὺς παρόντας καιροὺς μὲ τὸ νὰ φθάσῃ τὸ ἡμέτερον γένος εἰς ἐσχάτην πτωχείαν καὶ δυστυχίαν ἀπέτυχε καὶ ὁ Ἅγιος Τάφος τῆς προτέρας τῶν χριστιανῶν βοηθείας καὶ περιθάλψεως καὶ ἐν συντομίᾳ εἰπεῖν ἐστερήθη παντοίας ἀγαθῆς ἐλπίδος, διότι κατ' ἔτος τὸ πρότερον ἀπήρχοντο χιλιάδες προσκυνηταὶ ἵκανοὶ, καὶ ἔδιδον ἐλεημοσύνην τὴν κατὰ δύναμιν, ἀλλὰ τώρα ἀπὸ τῆς τοῦ καιροῦ περιστάσεως, καὶ τῶν πολλῶν δυσκολιῶν ἔλλειψε καὶ αὕτη ἡ βοήθεια. Κάμνει δοσίματα πολλῶν ἔξόδων καὶ δαπανῶν χωρὶς νὰ ἔχῃ ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος καρποφορίαν τινά, οὕτε ὅβιολοῦ πρόσοδον ἀπὸ ὑποστατικῶν ἀκινήτων τε καὶ κινητῶν. Πρὸς τούτοις δὲ μὲ τὸ νὰ εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Θεός εἰς τοὺς καιροὺς τούτους νὰ ἔγινεν ἡ ἀνακαίνισις τοῦ σεβασμιωτάτου ναοῦ τοῦ Πλαναγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου καὶ τῶν λοιπῶν ἀγίων ναῶν τῶν τε ἐντὸς τοῦ ἀγίου Τάφου καὶ τῶν ἔξω καὶ ἀπλῶς ὄλου τοῦ ἰεροῦ καὶ εὐαγγοῦς Πατριαρχείου τῶν Ιεροσολύμων, καὶ μὲ τὸ νὰ ἐπῆγε σωματικῶς καὶ ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης τῆς ἀγίας πόλεως Ιερουσαλήμ, ὁ συνάδελφος ἡμῶν κὺρος Χρύσανθος καὶ νὰ ἀνακαίνιση, καὶ ὄλον τὸ ἰερὸν καὶ σεβάσμιον μοναστήριον τῶν Αρχαγγέλων πολυχρόνιον ὡν, τοῦ ὅποιου μέρος μὲν κατεκρημνίσθη, τὸ λοιπὸν δὲ πάλιν σεσαθρωμένον ὑπάρχον ἔμελλε καὶ αὐτὸ κατακρημνισθῆναι, τὸ ὅποιον Μοναστήριον εἶνε κατάλυμα καὶ κατοικητήριον τῶν ἀπερχομένων ἐκεῖσε εὐλαβῶν χριστιανῶν προσκυνητῶν καὶ μετὰ ταῦτα ἔτι πάλιν νὰ ἀγοράσθησαν τὰ εύρισκόμενα ἐκεῖ θαυμαστὰ καὶ πολύτιμα μαγαζεῖα, χρήσιμα ὅντα καὶ χρειώδη εἰς κατοίκισιν καὶ ἀνάπταυσιν τῶν προσκυνητῶν, ὅποιων μαγαζείων ἡ ποσότης τῆς ἀγορᾶς ὑπερέβη τὰ ἔξήκοντα πουγγεῖα καὶ σιμὰ εἰς τὰ πρότερον χρέος ὑπέπεσεν ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος τοῦ Ἅγιου Τάφου εἰς βάρος χρέους δυσβάστακτόν, τὰ ὅποια ὄλα αὐτὰ, ὅτι εἶναι ἀληθῆ καὶ βέβαια ὡς γράφομεν μάρτυρες ἀξιόπιστοι καὶ ἀψευδέστατοι εἶναι οἱ ἐκεῖσε ἀπερχόμενοι ἀπανταχόθεν προσκυνηταί, αὐτόπται γινόμενοι τῶν τοιούτων ἔξαισίων οἰκοδομημάτων καὶ τῶν ἀγορασθέντων μαγαζείων διὰ ταῦτα οὖν πάντα καὶ τοιαῦτα, δηλονότι τὰς μεταπτώσεις τῶν πραγμάτων κατὰ τοὺς ἐνεστῶτας καιροὺς καὶ τὰς κοινὰς δυστυχίας, καὶ μεγαλοτάτας δυσκολίας στενοχωρηθεὶς εἰς ἄκρον ὁ οηθεὶς μακαριώτατος συνάδελφος

Πατριάρχης Ιεροσολύμων, καίτοι ἐν γήρατι ὄν, καὶ σωματικῇ ἀσθενείᾳ ὑποκείμενος, καὶ μὴ δυνάμενος μεταβαίνειν ἐκ τόπου εἰς τόπον καὶ μοχθεῖν καὶ κοπιάζειν, ὅμως ὑπὸ τῆς ἄκρας αὐτοῦ εὐλαβείας, καὶ τοῦ πολλοῦ ζήλου, καὶ ζέοντος πόθου, οὗ ἔχει πρὸς τὸν Πανάγιον Τάφον, ἐν ᾧ καὶ ἀνετράφη, καὶ εἰς πολλὰς αὐτοῦ χρείας διήρκεσε, καὶ τῆς Πατριαρχικῆς ἀξίας καὶ προστασίας τοῦ αὐτοῦ θρόνου ἡξιώθη, ἐν ἐσχάτῃ δὲ ἀπορίᾳ καὶ ἀμηχανίᾳ γενόμενος, ἐπεὶ ἐσμικρύνθη καὶ ἐκολοβώθη ἀπὸ παντὸς μέρους ἡ παρὰ τῶν χριστιανῶν προτέρα ἐλεημοσύνη, καὶ βοήθεια, καὶ μὴ ἔχων ἄλλον τρόπον ἀνέσεως, καὶ ἀναψύξεως ἀνήγγειλε πρὸς τὴν περὶ αὐτὸν ἀρχιερατικὴν ἀδελφότητα, καὶ πάσας τὰς τοιαύτας χρείας τοῦ θρόνου καὶ ἀνάγκας καὶ ἐνοχλήσεις, καὶ τὰ λοιπὰ πάθη, καὶ βάσανα διηγησάμενος μετὰ πολλῆς θλίψεως καὶ τεθορυβημένης καρδίας ἐζήτησε θερμῆς τυχεῖν φιλαδελφικῆς βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως παρὰ τοῦ ἡμετέρου οἰκουμενικοῦ καὶ πατριαρχικοῦ τούτου θρόνου, ὅμοῦ καὶ παρὰ τῶν ἀρχιερατικῶν μητροπόλεων τῶν ὑποκειμένων αὐτῷ, ὥστε δι' ἡμετέρας συνοδικῆς γνώμης καὶ βουλῆς ἔχει ἀδειαν καὶ ἐλευθερίαν τελείαν εἰς τὸ νὰ ἐξέλθῃ ἔξω νὰ περιέρχηται εἰς τὰς πολιτείας τῶν ἐπαρχιῶν, μοναστήρια τε καὶ περίχωρα διὰ νὰ συνάξῃ παρὰ παντὸς προσώπου ἰερωμένου καὶ λαϊκοῦ ἐλεημοσύνην εἰς κυβέρνησιν τοῦ Ἅγιου Τάφου. Διὰ τοῦτο τὴν αἵτησιν τῆς αὐτοῦ Μακαριότητος ὡς ἀναγκαιοτάτην θεωρουμένην παρὰ πάντων τῶν χριστιανῶν ἀσμένως ἀπεδεξάμεθα καὶ προσκλίνομεν μετὰ συμπαθείας, καὶ συγκαταθέσεως εἰς τὸ τοιοῦτον αὐτοῦ ζήτημα, διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἰδέσιμον τοῦ ἁγίου ἐκείνου Τάφου. Τούτου χάριν καὶ γράφοντος ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς κτλ. καὶ πάντας ἀπλῶς καὶ κοινῶς παραινοῦμεν καὶ διεγείρομεν, ἵνα ἐν ὅποιᾳ μητροπόλει καὶ ἀρχιερατικῇ ἐπαρχίᾳ παραγένηται σωματικῶς ὁ Μακαριώτατος σοφώτατος καὶ ἀγιώτατος Πατριάρχης τῆς πόλεως Ιερουσαλήμ καὶ πάσης Παλαιστίνης, ὁ ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸς καὶ περιπόθητος ἡμῶν ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς κὐρο-Χρύσανθος, ἀπαξάπαντες οἱ εὐλαβεῖς χριστιανοὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι νέοι καὶ γέροντες, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες δείξητε μετὰ τὴν προσκύνησιν καὶ προϋπάντησιν πρὸς τὴν αὐτοῦ Μακαριότητα, λαμπρὰν ὑποδοχὴν καὶ χαροποιὸν μετὰ πάσης εὐλαβείας, ὡς ἐπέχουσαν τὸν τόπον τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου Ἰακώβου καὶ μάλιστα ὅτι

καταλιπών τὸν ἄγιον καὶ Ζωοδόχον Τάφον προστρέχει εἰς τὸ πλούσιον ἔλεος καὶ ἐς τὴν εὐεργετικὴν προμήθειαν καὶ βοήθειαν πάντων ὑμῶν τῶν φιλελεημόνων χριστιανῶν. Κἀν νικηθῆ δὲ τις ἐξ ὑμῶν ὑπὸ μικροψυχίας τινός, φειδωλίας τε καὶ ἀκριβολογίας, ἀλλ' ὡς πιστοὶ θαρρήσατε εἰς τὸ πλούσιον ἔλεος τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, ὅπου ἐμπιπλὰ πᾶν ζῶον εὔδοκίας καὶ οὕτως ὁ καθεὶς ὑμῶν μετὰ προαιρέσεως ἴλαρᾶς ἃς προσφέρῃ τῇ αὐτοῦ Μακαριότητι τὴν ἐλεημοσύνην πλουσιόδωρον, ὅτι τοιουτορόπως δοκιμάζει ὁ Κύριος τὰς τῶν ἀνθρώπων γνώμας, τῶν πιστῶν καὶ ὑπηκόων καὶ μακάριοι ὅσοι μὲ καρδίαν ἀμφίβολον ἔχουν τὰς χεῖρας ἀνοικτὰς εἰς δόσιν ἐλεημοσύνης καὶ μάλιστα ὅταν γίνηται εἰς βοήθειαν τοῦ Αγίου Τάφου. Διὰ τοῦτο, ὡς τέκνα ὑπακοῆς παρακαλοῦμεν καὶ πάλιν ὄλους σας καὶ σᾶς συμβουλεύομεν νὰ φανῆτε θερμοὶ εὐεργέται, καὶ βοηθοὶ τοῦ Αγίου Τάφου ἐξ ὧν ἔχετε, ὅπου σᾶς ἔχάρισεν ὁ Θεὸς καθὼς προαιρεῖται ὁ καθεὶς καὶ δύναται, ὁ μὲν χρήματα, ὁ δὲ κτήματα, εἴτε κινητὰ καὶ ἀκίνητα, ἄλλος δὲ εἶδος χρυσῶν, ἢ ἀργυρῶν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα διὰ νὰ ἡμπορέσῃ ἡ Μακαριότης Αὐτοῦ μὲ τὴν πλουσιόδωρον ἐλεημοσύνην πάντων ὑμῶν, καὶ βοήθειαν νὰ κυβερνήσῃ τὸν Πατριαρχικὸν Αὐτοῦ θρόνον, τουτέστι τὸ πολὺ φορτίον τῶν χρεῶν καὶ νὰ ἐλαφρώσῃ καὶ τοὺς διαφόρους ἄλλους πειρασμοὺς πάθη τε καὶ βάσανα, ὅποῦ τέλος δέν ἔχουσιν. Ήμεῖς δὲ πάντες ὡς ζηλωταὶ καὶ ὑπήκοοι καὶ ἐργάται τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καὶ ἄξιοι γεγονότες τῆς οὐρανίου βασιλείας ἐκεῖσε μέλλετε ἀπολαῦσαι ἑκατονταπλασίονας τὰς ἀξίας ἀμοιβὰς παρὰ τοῦ μισθαποδότου Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι γενήσεσθε μέτοχοι τῆς θείας εὐλογίας καὶ χάριτος, διὰ τὴν ἀγαθὴν σας προαιρεσιν. Τοιαῦτα μὲν τὸ πρὸς ὑμᾶς γράφομεν καὶ ζητοῦμεν λοιπὸν ἀποδεχθῆτε τὴν τοιαύτην συνοδικὴν παραίνεσιν, ἵνα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἀπειρον ἔλεος καὶ ἡ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

αψικδ' (1724), μηνὶ Απριλίῳ.

**ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ΕΛΕΩ_τ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ Κ/ΠΟΛΕΩΣ ΝΕΑΣ
ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ.**

17

Ἐντιμότατοι κληρικοὶ τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Χίου καὶ ὁσιώτατοι καθηγούμενοι τῶν αὐτόθι Ιερῶν καὶ σεβασμίων μοναστηρίων καὶ πνευματικοὶ καὶ πατέρες καὶ εὐλαβέστατοι Ιερεῖς, καὶ χρήσιμοι ἄρχοντες, καὶ γέροντες, καὶ λοιποὶ εὐλογημένοι χριστιανοὶ τῆς πολιτείας καὶ νήσου ταύτης μετὰ πάντων τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ χωρίων, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά. κλπ. Γνώριμον καὶ καταφανές, καὶ ὅμολογούμενον εἶναι εἰς ὅλους τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὁρθοδόξους χριστιανοὺς ὅτι μὲ κανένα πρᾶγμα δὲν θεραπεύεται τόσον ὁ Θεὸς καθὼς καὶ ὁ Θεολόγος λέγει Γρηγόριος, ὃσον μὲ τὴν ἐλεημοσύνην, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸ Ιερὸν Εὐαγγγέλιον μὲ μεγάλην φωνὴν πρὸς τοὺς ἀκούοντας ἔλεγε «μακάριοι οἱ ἐλεήμονες ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται», καὶ εἰς πολλοὺς τόπους τῆς ἀγίας Γραφῆς κηρύττεται καὶ ἐπαινεῖται καὶ μακαρίζεται ἡ θεοδίδακτος αὕτη ἐλεημόσυνη, ἐπειδὴ ἐλευθερώνει τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ θανάτου καθαίρει καὶ σηκάνει πλῆθος ἀμαρτιῶν, κάμνει τὸν Θεὸν χρεώστην εἰς τὸν ἐλεήμονα, ὁ ἐλεῶν γὰρ φησι πτωχὸν δανείζει Θεῷ· κάμνει τὸν ἀνθρώπον ὅμοιον μὲ τὸ Θεόν. «Γίνεσθε οἰκτίομονες, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐρανιος οἰκτίομων ἐστί» καὶ «εὐεργετῶν νόμιζε μιμεῖσθαι Θεὸν», δίδωσι εἰς τοὺς εὐεργέτας αὐτῆς τῆς οὐρανίου βασιλείας καὶ τοὺς κάμνει κληρονόμους τῶν ἀρρήτων καὶ ἀνεκλαλήτων ἀγαθῶν τῆς μελλούσης ζωῆς, «Ἄ ὄφθαλμὸς οὐκ εἴδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων οὐκ ἀνέβη» καὶ μὲ ἔνα λόγον χωρὶς τῆς ἐλεημοσύνης ἄκαρπος μένει ἡ ψυχὴ καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν κὰν μύρια κατορθώσωμεν ἀγαθά, καὶ καλὰ χωρὶς αὐτῆς νὰ πρεσεγγίσωμεν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἡ δὲ ἐλεημοσύνη αὕτη πανταχοῦ μὲν καλὴ καὶ ἐπαινετὴ ὑπάρχει καὶ Θεῷ ἀγαπητὴ, ἐξαιρέτως ὅμως δεδοξασμένη γίνεται καὶ περισσότερον εἶνε εὐάρεστος καὶ εὐπρόσδεκτος εἰς τὸν Θεόν, ὅταν εἰς δόξαν γίνεται Θεοῦ καὶ εἰς ιερὰ σκηνώματα καὶ σεπτὰ τοῦ Θεοῦ καταγώγια χορηγεῖται καὶ μάλιστα πάντων καθ' ὑπέρτερον καὶ ἐξαιρέτον λόγον πρὸς τὸν Πανάγιον καὶ Ζωοδόχον Τάφον τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς κυβέρνησιν καὶ βοήθειαν τῶν ἀγίων καὶ σεβασμίων ἐκείνων τόπων εἰς

τοὺς ὁποίους αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καὶ ἀνετράφη, καὶ περιεπάτησε διδάξας τὴν ὁρθόδοξον πίστιν, καὶ τέλος ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανε διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἐτάφη σωματικῶς εἰς ἐκεῖνον τὸν Πανάγιον Τάφον, ὑπὸ τὸν ὅποιον ἀνέστη τριήμερος καταργήσας τὸν θάνατον καὶ ἔπειψε τοὺς ἀγίους αὐτοῦ μαθητὰς καὶ ἀποστόλους νὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ νὰ σώσουν πάντα τὰ ἔθνη. Αὐτοῦ λοιπὸν γινόμενη ἡ ἐλεημοσύνη, καὶ βοήθεια ὡς ἀληθῶς εἶνε μεγάλη, καὶ ὑπερδεδοξασμένη καὶ ἔχουσα μεγαλυτέραν δύναμιν καὶ παροησίαν εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἀντιβραβεύει εἰς τοὺς ἐλεήμονας πλουσιωτέραν τὴν χάριν, καὶ ἀνταμοιβήν, διότι ἐὰν εἰς τοὺς δούλους γενομένη ἔχει πολὺν τὸν μισθὸν παρὰ Θεῷ, πολλῷ πολλαπλάσιον καὶ ἀσύγκριτον θέλει ἔχει τὴν ἀνταπόδοσιν, ὅταν γίνεται εἰς αὐτὸν τὸν δεσπότην, καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ κάμνει δεδοξασμένους τοὺς ἐλεήμονας· τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με δοξάσω λέγει ὁ Κύριος, ἐπειδὴ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν ἀναφέρεται ἡ ἐλεημοσύνη ὅπου γίνεται εἰς τὸν ἄγιον καὶ ζωοδόχον Αὐτοῦ Τάφον, καὶ εἰς τοὺς ἀγίους τόπους αὐτοὺς, οἱ ὅποιοι εἶναι τὸ καὶ κοινὸν προσκύνημα ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, διὰ τοῦτο χρέος ἀπαραίτητον ἔχουσιν ὅλοι οἱ ἀπανταχοῦ εὐσεβεῖς κατ' ἔξαίρετον λόγον νὰ ἐλεοῦσι καὶ νὰ βοηθοῦσι μετὰ προθυμίας τὸν ἄγιον τοῦ Κυρίου Τάφον ὡς κοινὸν τῆς ὁρθοδοξίας προσκύνημα. Γινώσκετε λοιπὸν καλῶς ὅλοι οἱ ἐν τῇ νήσῳ καὶ πολιτείᾳ ταύτη χριστιανοὶ ὅτι ὁ Μακαριώτατος ἀγιώτατος καὶ σοφώτατος Πατριάρχης τῆς πόλεως Ιερουσαλήμ, κύριος κὺρος Χρύσανθος, ὁ ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος, περιερχόμενος κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος ἐς διαφόρους πολιτείας τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν χάριν ἐλέους καὶ βοηθείας τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου, ἥλθε καὶ εἰς τὴν ἐδικὴν σας φιλόχριστον καὶ εὐλογημένην νῆσον καὶ πολιτείαν, ὅμως ἔτυχε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐναν καιρὸν κατὰ τὸν ὅποιον ὁ τόπος καὶ χριστιανοὶ δὲν ἦτον εἰς τὴν πρώτην εὐτυχισμένην κατάστασιν καθὼς καὶ ἡ μακαριότης του πολλὰ καλὰ τὸ ἐγνώρισεν, καὶ ἀκολούθως ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας καὶ στενοχωρίας τῶν χριστιανῶν δὲν ἔγεινε πρὸς τὸν Μακαριώτατον ἡ ἐλπιζομένη βοήθεια καὶ ἐλεημοσύνη διὰ τὸν ἄγιον Τάφον μόλον τοῦτο βλέποντας, καὶ πληροφορηθεὶς ἀπὸ τὸ ἐνα μέρος τὰς εὐλαβείας καὶ προθυμίας ὅπου

εῖχετε νὰ συντρέξητε καὶ βοηθήσετε τὸν ἄγιον τάφον ἐπειδὴ καὶ αὐτοπροαιρέτως κινούμενοι ἡθελήσατε νὰ ἀποκαταστήσητε εἰς ἄλλα μὲν χωρία τοῦ τόπου κουτεῖα καὶ ἐπιτρόπους, εἰς ἄλλα δὲ ἐπιτρόπους διὰ νὰ περιτριγυρίζωσι καὶ νὰ συνάζωσι βοηθείας τινὰς διὰ τὸν ἄγιον Τάφον, ἔμεινον εὐχάριστος καὶ εὐχέτης πάντων ὑμῶν καὶ ὅχι ἡ μακαριότης αὐτοῦ ἀπεδέξατο εὐχαρίστως καὶ μὲ εὐχὰς καὶ εὐλογίας πατρικὰς ἐπαίνεσε, καὶ ἐτίμησε τὴν εὐλαβητικὴν σας ταύτην διάθεσιν, καὶ χριστιανικὴν προαίρεσιν, ὅποῦ ἐδείξατε μὲ τὸ θεάρεστον αὐτὸ ἔργον τῶν κουτείων καὶ ἐπιτρόπων ὅποῦ ἐσυστήσατε τώρα εἰς αὐτὴν τὴν πατρίδα καὶ πολιτείαν σας καὶ εὔχηται εἰς τὸν Θεὸν διηνεκῶς διὰ τὴν ὑγείαν εὐτυχίαν καὶ σωτηρίαν σάς, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀκούσαντές το ἔχαρημεν καθ' ὑπερβολήν, καὶ ὡς εὐλογὸν τίμιον καὶ εὐσεβές, καὶ ἀπὸ εὐσεβοῦς καὶ χριστιανικῆς προελθὸν γνώμης τὸ ἐπαινέσαιμεν καὶ τὸ ἐπαινοῦμεν, καὶ εὐχόμεθα καὶ εὐλογοῦμεν σας. Άλλ' ἐπειδὴ τῆς καλῆς ἀρχῆς πρέπον νὰ εἶνε καὶ τὸ τέλος κάλλιστον, καθὼς ὁ θεολόγος διδάσκει Γρηγόριος, καὶ δὲν ἀρκεῖ νὰ κάνει τινὰς ἀρχὰς μόνον καλοῦ τινος ἔργου καὶ πράγματος, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸ φυλάξῃ, καὶ νὰ τὸ ἀκολουθήσῃ, μέχρι τέλους διὰ νὰ λάβῃ καὶ τὸν μισθὸν τέλειον, καὶ τὰ βραβεῖα, καὶ τὰ στέφανα ἄξια, καὶ κατάλληλα, διὰ τοῦτο γράφων διὰ τοῦ παρόντος μου μετά τῶν περὶ ὑμᾶς εὐχόμεθα καὶ εὐλογοῦμεν πάντας ὑμᾶς τοὺς αὐτόθι χριστιανοὺς Ιερωμένους καὶ λαϊκούς, μικροὺς τε καὶ μεγάλους πάσης καὶ παντοίας ὅντας τάξεως, καὶ ἄξιας καὶ καταστάσεως καὶ πατρικῶς νουθετοῦμεν καὶ συμβουλεύομεν, ὅπως τὸ καλόν αὐτὸ καὶ ψυχωφελὲς καὶ θεάρεστον ἔργον ὅποῦ ἀρχήσετε, καὶ αὐτοπροαιρέτως ἐσυστήσετε διὰ τὴν περίοδον τῶν κουτείων καὶ ἐπιτρόπων εἰς τὰ αὐτόθι χωρία, διὰ νὰ συνάγηται ἐλεημοσύνη καὶ βοήθεια διὰ τὸν Πανάγιον καὶ ζωοδόχον τοῦ Κυρίου Τάφον, νὰ βεβαιώσητε καὶ νὰ τὸ στηρίξητε ἀσφαλῶς κατὰ πάντα τρόπον, ὥστε ὅποῦ νὰ τὸ ἀκολουθῆτε καὶ ἐς τὸ ἔξῆς ἀδιακόπως καὶ νὰ ἐνεργήτε καὶ νὰ φυλάττητε ἀπαρασάλευτα πάντοτε ὅποῦ Θεοῦ συνεργοῦντος νὰ μείνῃ τοῦ λοιποῦ ἀνέκλειπτον καὶ ἀκατάπαυστον, ἐπειδὴ καὶ γνωρίζετε καλῶς ὅτι ὁ ἄγιος Τάφος ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς εὐρίσκεται ὑπὸ ἐνοχὴν καὶ βάρος πολυαριθμῶν χρεῶν, καὶ μεγάλων δαπανημάτων καὶ στενοχωρούμεθα τὰ μέγιστα ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἀπαιτήσεις, καὶ ἄλλην βοήθειαν δὲν ἔχει, μόνον τὴν συνδρομὴν καὶ ἐλεημοσύνην τῶν ὁρθοδόξων

χριστιανῶν, ἡ ὁποία καὶ αὐτὴ μὲ τὸ νὰ ἐκολοβώθη, καὶ νὰ ὀλιγώστευσε διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἡμετέρου γένους, μόλις καὶ μὲ πολλὴν δυσκολίαν προφθάνει καὶ ἀπαντᾶ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας ἀνάγκας καὶ βάρη αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἐξαιρέτως χρειάζεται ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς περισσοτέραν βοήθειαν, ὁ ἄγιος τοῦ Κυρίου Τάφος· οὕτω ποιήσατε τέκνα ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητὰ διὰ νὰ ἔχητε εὐτυχίαν καὶ εὐλογίαν, καὶ μνημόσυνον αἰώνιον, καὶ εἰς τὸν ἄγιον καὶ ζωοδόχον Τάφον, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ σεβάσμια προσκυνήματα. Ο δὲ μισθαποδότης καὶ χορηγὸς τῶν ἀγαθῶν, ὁ Θεὸς, νὰ εὐλογῇ τοὺς κόπους ὑμῶν καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σας νὰ πληθύνῃ καὶ νὰ αὐξάνῃ τὰ ὑπάρχοντὰ σας καὶ νὰ σὰς δώσῃ τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἀβραὰμ, Ἰσαὰκ καὶ Ιακώβ, καὶ τέλος πάντων, ὡς καλοὺς καὶ προθύμους συνδρομητὰς τῆς κάτω Ιερουσαλήμ νὰ σᾶς ἀξιώσῃ καὶ εἰς τὴν ἄνω Ιερουσαλήμ, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἀνθρωπος, διὰ νὰ ἀπολαύσητε τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν τῆς οὐρανίου Αὐτοῦ βασιλείας, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ ἡ εὐχὴ καὶ ἡ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. (1726).

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΝ ΡΩΣΣΙΑ¹

Τῇ ἀληθείᾳ ὁ Λεπόρσκης τὴν ἔννοιαν περὶ τοῦ ἀπολύτως ἀπροσίτου τοῦ δόγματος τόσον ὀξέως διετύπωσεν, ὥστε ἀπασα ἡ δογματικὴ διμιουργικότης τῆς περιόδου τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων καθίστατο ὡσεὶ ἀσκοπος καὶ περιττή. Πρὸς τὶ νὰ καταβάλλωνται ἀγῶνες πρὸς ἐκπόνησιν δογματικῶν τύπων, ἐὰν κατ' οὓς οὗτοι ἀδιάφοροι εἰσὶ δι' αὐτὸ τὸ περιεχόμενον τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν; Τὸ περιεχόμενον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐστιν ἀπολύτως ἀπρόσιτον, αἱ δογματικαὶ διατυπώσεις ὅσον δήποτε τέλειαι καὶ ἀν ὥσιν, εἰς οὐδὲν συντελοῦσι πρὸς ἀντίληψιν αὐτῶν, συνεπῶς θὰ μείνωσιν ἐκτὸς τοῦ περιεχομένου. Παραδείγματος χάριν, οὐκ ἔσται τὸ αὐτὸ εἴτε ἡ ἐκκλησία ἐκφράζει τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύω φύσεων ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ διὰ τοῦ ὄρου τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, τοῦ λαμπρότατου τούτου ἀποτελέσματος τῆς θεολογούσης διανοίας τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῆς ἐκκλησίας, εἴτε δι' ἑτέρου τίνος ἀτελεστέρου ὄρου; Διότι, ὡς διετύπωσεν ὁ Λ. αὐτὸ τὸ γεγονός τῆς ἐνσαρκώσεως ἔμεινε καὶ διὰ τοὺς σοφοὺς πατέρας τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος τόσον ἀκατάληπτον, ὅσον καὶ διὰ τοὺς ἀπλοῦς χειρώνακτας, ἐξ ὧν συνίστατο ἡ πρωτόγονος χριστιανικὴ κοινότης. Όποιαν ἔννοιαν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔχει ἡ προτίμησις τούτων τῶν ὄρων ἐξ ἄλλων τοιούτων; Ἐὰν συμφωνήσωμεν πρὸς ταῦτα (τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ἐν τῇ συζητήσει διετύπωσεν ὁ καθηγητὴς τῆς Ἰστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀκαδημίᾳ τῆς Πετρουπόλεως Ν. Μ. Μίνσκης), τότε ἔδει νὰ θεωρῶμεν τὴν Ἰστορίαν ἐκ θρησκευτικῆς ἀπόψεως ὡς τι περιττὸν καὶ πάσης ἔννοιας ἐστερημένον. Ἀπασαι αἱ ἀποκαλύψεις ἐφανερώθησαν, τὰ δόγματα διετυπώθησαν, ἡμῖν ἔναπομενει ἐν ἀνίᾳ νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν ἐκεῖνο, περὶ οὓς οἱ ἀνθρωποί ποτε μετὰ θέρμης καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὡμίλουν. Ποίαν ἔννοιαν ἔχει ὁ βίος ἡμῶν;

Ἡ ὀξεία διατύπωσις τῆς ἔννοιας περὶ τοῦ ἀπολύτως ἀπροσίτου τῶν δογμάτων φαίνεται πιο ἀδόξος καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ διαλέξει τοῦ Π. Λεπόρσκη. Όριζει οὗτος τὸ δόγμα ὡς ἐκφρασιν τῶν γεγονότων τῆς ἀποκαλύψεως. Άλλ' οὕτω δυνάμεθα νὰ ὄμιλῶμεν μόνον, ὅταν πιστεύωμεν, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δύναται νὰ προσπελάσῃ τῇ

¹ Ὁρα «Νέα Σιών» ἔτος Β σελ. 111

ἀντιλήψει τῶν γεγονότων τούτων τῆς ἀποκαλύψεως, ὅτι τὸ ἀποκαλυπτόμενον δὲν εἶνε ξένον πρὸς τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὅτι οἱ ὁρισμοὶ αὐτῆς οὐκ εἰσὶ κενὴ φαντασίασις ἐνεκα τοῦ ἀπολύτως ἀγνώστου περιεχομένου, ἀλλ' ἀντικειμενικοὶ ὁρισμοὶ τοῦ ὄντος. Πῶς δυνάμεθα νὰ λέγωμεν, ὅτι ἐν τῷ δόγματι οὐδὲν ὑπάρχει τὸ προσιτὸν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καὶ ταυτοχρόνως νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκφράζονται γεγονότα τῆς ἀποκαλύψεως, δηλαδὴ ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια; Τὴν ἀσυνέπειαν ταύτην ἐν τῇ διαλέξει τοῦ Λεπόρσκη ἐν ταῖς συνελεύσεσι διέγνωσε ὁ Α.Π. Βριλλιάντοφ. Τὸ ὑποστηρίζειν τὸ ἀνέφικτον τῆς ἀποκαλύψεως, εἴπεν ὁ τελευταῖος, σημαίνει ἀρνεῖσθαι αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀποκαλύψεως. Ἐαν ἡ ἀποκάλυψίς ἐστιν ἀποκάλυψις ἀπόλυτος, τότε δέον νὰ ἦ ἀπείρως βαθεῖα κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ αὐτονόητον ὅτι ἐν ἀπαντὶ τῷ πληρώματι οὐδέποτε δύναται νὰ νοηθῇ. Άλλ' ἀφ' ἐτέρου τὶ θὰ παρίστα ἀποκάλυψις, ἥτις ν ἀπεκάλυπτε μόνον τὸ ἀνέφικτον; Δὲν θὰ ἥτο βεβαίως ἀποκάλυψις προσάγουσα φῶς εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. Ἡ σχέσις τοῦ πεπερασμένου νόος πρὸς τὸν ἀπόλυτον νοῦν δέον νὰ νοηθῇ ἐν ἔννοιᾳ βαθμιαίας συνεχοῦς ἐπιτεύξεως τοῦ περιεχομένου τῆς ἀποκαλύψεως, ἐν ἔννοιᾳ διηνεκοῦς ἐμβαθύνσεως εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκαλύψεως. Ἡ λειτουργία αὕτη τῆς θρησκευτικῆς γνώσεως ἐστιν ἀπειρος, συνεπείᾳ τῆς ἀπειρίας τοῦ περιεχομένου τῆς ἀποκαλύψεως. Ἡ ἀποκάλυψις καίτοι ἐδόθη ἀντικειμενικῶς, ἀλλὰ δέον νὰ μένῃ πάντοτε ἀποκάλυψις διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν».

Ο Μερεζκόβσκης ἐν τῇ ἀρνήσει τῆς δυνατότητὸς τῆς ἀντιλήψεως τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας διαβλέπει θετικισμόν, ἀλλ' ἡ μομφὴ αὕτη ἐστὶν ἄδικος, διότι ὁ Λεπόρσκης μᾶλλον ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀγνωστικὴν θεωρίαν τοῦ Καντίου· ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη οὐκ ἔστιν ἀπρόσιτος εἰς ἀντιρρήσεις. Ιδοὺ πῶς ὁ καθηγητὴς τῆς ἐκκλ. Ακαδημίας τοῦ Καζάν Νεσμέλοβ κρίνει τὸν ἀγνωστικισμὸν τοῦ Καντίου. Άναπτύσσων οὗτος τὸ ἔμφυτον περιεχόμενον τῆς ὑμετέρας προσωπικότητος, λέγει τ' ἀκόλουθα· «ἐν τῇ γνώσει ἀξιοπίστως γινώσκομεν ἡμᾶς αὐτοὺς· ἀξιοπίστως γινώσκομεν, ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ ἀπολύτου ἐμφανίζονται οὐχὶ κεναί, ἀφηρημέναι ἔννοιαι, οἵαι αἱ λαμβανόμεναι διὰ τῆς ἀπλῆς ἀρνήσεως παντὸς τοῦ αἰσθητοῦ περιεχομένου τῆς διανοίας, ἀλλὰ χρησιμεύουσι πραγματικοὶ ὁρισμοὶ τῆς ὑπεραισθητῆς φύσεως τῆς

προσωπικῆς ύπαρξεως. Αξιοπίστως γινώσκομεν ἐν τῇ γνώσει ἡμῶν αὐτῶν, ὅτι καίτοι ή ἴδια ἡμῶν προσωπικότης ύπαρχει μόνον ύπὸ τὰς ἀναγκαίας συνθήκας τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀλλ' οὐχ ἦττον διὰ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐκφράζει οὐχὶ κόσμον, ἀλλ' ἀληθινὴν φύσιν αὐτοῦ τοῦ Ἀπείρου καὶ Ἀπολύτου, διότι τὸ ἀπειρον καὶ ἀπόλυτον οὐδὲν ἔτερόν ἐστιν ἢ ἐλευθέρα ύπαρξις δι' ἔαυτὴν, η δ' ἐλευθέρα ύπαρξις δι' ἔαυτὴν ἐστὶ καὶ δύναται νὰ ἡ μόνον ἡ ύπαρξις τῆς αὐθυπάρκτου προσωπικότητος. Ἡ ἀξιόπιστος αὕτη γνῶσις καὶ ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ ὀμιλῶμεν καὶ περὶ τῆς πραγματικῆς ύπαρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἀξιοπίστου γνώσεως τῆς φύσεως Αὐτοῦ».¹

Αλλὰ τὶ συνέβη; πῶς νὰ ἐξηγηθῇ ἡ διατυπωθεῖσα θεωρία ἐν τῇ διαλέξει τοῦ Λεπόρσκη; Ἡ διαφωνία αὐτοῦ καὶ τῶν ἀντιθέτων του παρουσιάσθη συνεπείᾳ ἀνακριβείας τινὸς ἐν τῇ προταθείσῃ παρ' αὐτοῦ ἀντιλήψει αὐτῆς τῆς οὐσίας «τῶν γεγονότων τῆς ἀποκαλύψεως», ἀτινα «ἐκφράζονται» ἐν τοῖς δόγμασιν.

Υπὸ τὴν λέξιν «δόγμα», λέγει ὁ Λεπόρσκης, συνήθως νοοῦνται θέσεις ἀφηρημέναι, ξηραί, ὡσεὶ ἀσχετοι πρὸς τὸν βίον, αἴτινες δῆθεν ἔξαγονται συνεπῶς, λογικῶς η μία ἐκ τῆς ἔτερας ὡς ἐν φιλοσοφικῷ συστήματι ἀναπτύσσονται γνωσταὶ θέσεις καὶ ἀξιώματα.

Οὐδὲν τούτου σφαλερώτερον. Τὸ δόγμα ἐστὶν ἔνδειξις, βεβαίωσις γεγονότος τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, δεδομένου ἐν τῇ θρησκευτικῇ πείρᾳ.

Αλλ' ἐὰν τὸ δόγμα ἐστὶ διαπίστωσις γεγονότος τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, δεδομένου ἐν τῇ θρησκευτικῇ πείρᾳ, τότε γεγονὸς τῆς ἀποκαλύψεως ἐμφανίζεται οὐ μόνον η ἀλήθεια τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ λόγου, ἀλλ' ἔτι καὶ η κοινωνία μετὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ προσλαβόντος τὴν ἡμετέραν σάρκα. Ἐν τῷ δόγματι τοίνυν διακριτέα δύο μέρη 1) τὸ ἀντικειμενικὸν σημεῖον τῆς ἀληθείας, δηλαδὴ η διδασκαλία περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως καὶ 2) τὸ ύποκειμενικὸν σημεῖον τῆς ζωῆς ἐν τῷ Χριστῷ τ.ε. η μυστηριώδης κοινωνία μετὰ τοῦ ἐνσαρκωθέντος, ἥτις ἐπιχέει φῶς ἐπὶ τοῦ παρελθόντος τῆς κοσμοδημιουργίας καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνεστῶτος αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Λυτρωτοῦ καὶ ἥτις πρὸς τὸν νοῦν ἀπενθυνομένη ἐκφράζεται ὡς διδασκαλία περὶ τῶν δύω φύσεων, περὶ τῶν

¹ Β.Η.Νεσμέλοφ, Ἐπιστήμη περὶ ἀνθρώπου σελ. 296-297. Καζάν.

δύω θελήσεων κ.τ.λ.

Ο Λεπόροσκης δὲν μένει πάντοτε πιστὸς τῇ ἀνωτέρῳ διατυπώσει καὶ ἔστιν ὅτε τονίζει ἐν μόνον ἐκ τῶν σημείων τούτων ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ δόγματος. «Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ φρονῶμεν», ἀνακράζει ὁ Λεπόροσκης, «ὅτι ἡ ἐκκλησία πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου ἔζη ἄνευ τοῦ ὁμοουσίου Υἱοῦ τῷ Πατρὶ». Ή ἐκκλησία βεβαίως δὲν ἔζη ἄνευ τοῦ Χριστοῦ. Άλλ' ὅτι ὁ Σωτὴρ οὗτος τοῦ κόσμου ἔστιν ὁμοούσιος Υἱὸς τῷ Πατρὶ οὐκ ἦν ἔτι φανερὸν τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸ τῆς ἐν Νίκαιᾳ Συνόδου, καὶ τὸ δόγμα τῆς ὁμοουσιότητος κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον οὐκ ἦν, ἐπειδὴ ἡ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια τῆς ἐνσαρκώσεως τότε ἐκ τοῦ μέρους τούτου δὲν εἶχεν ἔτι στραφῆ πρὸς τὸν ἡμέτερον νοῦν. Καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ περιπτώσει, ὅτε ἐξετάζεται τὸ κεντρικὸν γεγονός τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Χριστῷ, ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὰ ἄλλα γεγονότα τῆς Αποκαλύψεως ὡς προηγούμενα καὶ ἐπόμενα, ὁ Λεπόροσκης ὑπ' ὄψει ἔχει μόνον τὸ ἀντικειμενικὸν σημεῖον καὶ ἐξετάζει μόνον τὸ λογικὸν περιεχόμενον τῆς ἀληθείας τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν λοιπῶν ἀληθειῶν (ἐπειδὴ ἐν τῇ θρησκευτικῇ πείρᾳ οὐχὶ ἡ ἀλήθεια τῆς ἐνσαρκώσεως ἔστι τὸ κέντρον, ἐξ οὗ φανεροῦται ἡ θεωρία τῶν λοιπῶν γεγονότων τῆς ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ τὸ αἴσθημα τῆς ἀπολυτρώσεως).

Τὴν ἀνακρίβειαν ταύτην ἐν τῇ διακρίσει τῶν δύω σημείων ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ δόγματος ἔδειξε τῷ Λεπόροσκῃ ὁ Σ. Μ. Ζάριν. «Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λεπόροσκη», λέγει οὗτος, «ἡ ἐννοία τῆς ἀληθείας τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἀφ' ἐνός καὶ ἡ ἐννοία τοῦ δόγματος ἀφ' ἑτέρου ἀμοιβαίως καλύπτουσιν ἀλλήλας ἄνευ τινός ἐλλείμματος. Ἐπομένως πᾶσα ἀλήθεια τῆς θείας ἀποκαλύψεως, συμφώνως τῇ γνώμῃ ταύτη, ἥδη ἀναμφιβόλως ἔστι κυριολεκτικῶς δόγμα... Ἰσως ὁρθότερον πρέπει νὰ λέγωμεν, ὅτι τὸ δόγμα ἔστιν ἀλήθεια θεόθεν ἀποκεκαλυμμένη, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀναποφεύκτως προσθετέον εἰς ταῦτα τὸ ἔξῆς, ὅτι ἐκ τῶν ἀληθειῶν τούτων μόνον ἐκεῖναι ἔχουσι δογματικὴν σημασίαν, αἵτινες διετυπώθησαν ὑπό τῆς ἐκκλησίας ἐν γνωστῷ ἴστορικῷ σημείῳ, ὅπότε καὶ ἀνεφύη καὶ ὠριμάσεν ἡ ἴστορικὴ ζῶσα ἀπαίτησις τοῦ καθορίσαι ταύτην ἡ ἐκείνην τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀποκαλύψεως διὰ τῆς παροχῆς αὐτῇ ἀκριβοῦς καὶ ὀριστικοῦ λεκτικοῦ τύπου εἴτε μορφῆς μὴ ἐπιτρεπούσης τὰς παρερμηνείας.

Τὸ ὑποκειμενικὸν σημεῖον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ δόγματος καὶ ἡ συνάφεια αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀντικειμενικὸν σημεῖον τῆς ἀληθείας, ἵσχυρότατα ἔξεφράσθησαν ἐν τοῖς λόγοις τοῦ ἐπισκόπου Σεργίου καὶ τοῦ Τερνάβιτσεφ. «Πιστεύομεν», λέγει ὁ ἐπίσκοπος Σέργιος, «ὅτι ὁ Ἰ. Χριστός ἐλήλυθε. Πᾶς ἄνθρωπος, συνειδῶς ἑαυτὸν ἀμαρτωλόν, γινώσκει νῦν ποὺ πρέπει νὰ στραφῇ καὶ ποῦ νὰ ζητήσῃ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν· ἔστι δὲ τοῦτο γεγονὸς τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Ή δογματικὴ... τοῦτο μόνον καὶ βεβαιοῦ».

Τὴν αὐτὴν ἐννοιαν ἔτι πλατύτερον ἐκφράζει ὁ Τερνάβιτσεφ. «Ἡ ἐμφάνισις τοῦ δόγματος ἐν τῷ χριστιανισμῷ», λέγει, «ἐξηρτήθη ἀπὸ τοῦ μεγάλου γεγονότος τῆς φανερωθείσης τοῖς ἀνθρώποις κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡν τοῦτο κρίσις ἀπάσης τῆς ἀνθρωπίνης ἰστορίας. Ἐν ταῖς πρωτογόνοις χριστιανικαῖς κοινότησιν ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ νέᾳ ζωῇ, τὸ θαῦμα τῆς τελείας ἀνακαινίσεως μετὰ τοσαύτης δυνάμεως ἦν ἐπαίσθητον ἐν ταῖς βαθυτάταις πτυχαῖς τῆς καρδίας αὐτῶν, τῆς ὅλης αὐτῶν οὐσίας, ὥστε ἡ ἀντικειμενικότης αὐτοῦ ἐξέπληττεν αὐτοὺς τοὺς χριστιανοὺς οὐχὶ ὀλιγάτερον τῶν περικυκλούντων αὐτοὺς ἐθνικῶν. Τὸν Θεὸν οἱ καινοὶ οὗτοι ἀνθρώποι ἐγνώριζον ὡς Τριάδα. Αἰσθανόμενοι ἐνδον τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἔβλεπον ὑπεράνω αὐτῶν ἔτι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ἐν τῷ Χριστῷ πρὸς Αὐτὸν τελειουμένην υἱόθεσίαν αὐτῶν. Τὸν δὲ Ἰ. Χριστὸν καὶ τὴν ἐμφάνισιν Αὐτοῦ ἐν τῷ παρελθόντι ἐνόουν ἐν Αγίῳ Πνεύματι. Άλλ' εἰς ταῦτα σπουδαῖον θεωροῦμεν νὰ δείξωμεν καὶ τ' ἀκόλουθα. Ἐὰν ἡ ἐκκλησία συνίστατο ἐκ τοῦ πιστεύοντος μόνον μεταξὺ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τοῦ δόγματος, θὰ ἴστατο τὸ σημεῖον τῆς ἰσότητος. Άλλ' ἡ ἐκκλησία περιλαμβάνει ἀναρίθμητον πληθὺν ἀνθρώπων. Καὶ ἴδού ὅτι διὰ τοὺς ἀγίους φανεροῦται ἐν τῷ ὕψει τῶν πνευματικῶν αὐτῶν ἀγώνων, καὶ ὅτι γινώσκουσιν ὡς ἀποκάλυψιν, τοῦτο διὰ τοὺς ἀσθενεῖς ἀλλά πιστεύοντάς ἔστι δόγμα. Τὸ δόγμα ἔστιν ἀλήθεια, ἥτις δι' ἐμὲ ἔτι οὐκ ἔστιν ἀποκάλυψις ἀλλ' ὀφειλὴ πίστεως. Ἐν τῷ δόγματι ἐκφαίνεται τὸ ἀσάλευτον τῆς θρησκευτικῆς κοινωνικότητος τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦ δόγματος πιστοποιεῖται ἡ ἀγιότης τῆς θρησκευτικῆς ταπεινοφροσύνης, ἡ ὁρθότης τῆς διδασκαλίας, τὸ βάθος τὸ θεόπνευστον τῆς προφητείας. Ωσεὶ ἔστι μαθηματικὸν πρόβλημα μετά τῆς ἀπαντήσεως $X=3$, $Y = 2$, ὁ Θεὸς ἔστι Τριάς, ὁ Σωτὴρ ἔστι Θεάνθρωπος. Κατόπιν τῶν

καλλιεργησάντων ἐν τῷ βίῳ τὸ πρόβλημα τοῦτο, ὑπὸ τῶν εἰκόνων τῶν ὅποιων πληροῦται ἡ συνείδησις τῶν χριστιανῶν, ἔπονται οἱ ἥττον πιστεύοντες». Η διάκρισις τῶν δύο σημείων ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ δόγματος δὲν εἶνε κενὴ διαλεκτικὴ ἀσκησις. Ἐαν εἰς πρώτην γραμμὴν ἀναβιβάσωμεν τὸ λογικὸν σημεῖον καὶ ἐν τῷ δόγματι ἰδωμεν μόνον ἀποκάλυψιν τ.ἔ. κοινοποίησιν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ τῆς ἀληθείας τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ λόγου, τότε ἀκατάληπτος ἔσται ἡ σημασία τῆς Ἑκκλησίας, ὡς θείου ἴδούματος, ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς δογματικῆς δημιουργικότητος. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ, πρὸς τὶ τότε ἡ Ἑκκλησία; Νοῦς εἰς ὑψιστὸν γεγυμνασμένος ἐν λεπτῇ διαλεκτικῇ μορφώσει, πλουσιωτάτῃ καὶ εὐφυεστάτῃ γλῶσσα μετά τῆς ἐκπληκτικῆς αὐτῆς εὐστροφίας καὶ ἀπείρου ποικιλίας εἰκόνων καὶ ἀναχρόσεων, εἰδικαὶ τινες συνήθειαι λαμβανόμεναι ἐκ τῶν ρητορικῶν σχολῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐν αἷς οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας ἐλάμβανον τὴν ὑψίστην αὐτῶν μόρφωσιν, ἵδον, ὡς φαίνεται, οἱ μόνοι παράγοντες, οἵτινές εἰσιν ἐπαρκεῖς ἵνα δημιουργηθῇ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν οἰκοδόμημα τῆς Δογματικῆς, τὸ στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ λογικοῦ περιεχομένου τῆς ἀληθείας τῆς ἐνσαρκώσεως. Οὕτως ἀκριβῶς καὶ παρίστησι τὸ πρόβλημα τοῦτο ἡ ίστορικὴ σχολὴ τοῦ Χάρνακ. Ἀναγινώσκοντες τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἑκκλησιαστικῆς ίστορίας παρὰ τῷ καθηγητῇ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου Χάρνακ ἀκουσίως ἀναγκαζόμεθα νὰ προβάλωμεν τὴν ἐρώτησιν: Πρὸς τὶ οἱ πατέρες τῆς Ἑκκλησίας κατήρχοντο τῶν συνοδικῶν ὅρων διὰ τοῦ τύπου ἔδοξε τῷ Αγίᾳ Πνεύματι καὶ ήμιν»; Τὸ πᾶν φαίνεται ἀνθρώπινον, σφόδρα ἀνθρώπινον. Προύτεινοντο ὑπεράγαν μονομερεῖς τύποι· ἐδημιουργοῦντο, φατρίαι ἀνεφύοντο ἐσωτερικαὶ ἔριδες, ταραχαί, διαπληκτισμοί. Άνεμιγνύετο εἴτα ἡ πολιτικὴ ἔξουσία, ἐφαρμόζουσα τὰ εὑρισκόμενα ἐν τῇ διαθέσει αὐτῆς μέσα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βίας. Πάντα ταῦτα ἐπὶ τέλους κατεβασάνιζον τοὺς Πατέρας τῆς Ἑκκλησίας καὶ τὰ πρόσωπα τὰ μετέχοντα τοῦ ἔργου τῆς πίστεως. Τότε ἐνεφανίζοντο αἱ εἰρηνικαὶ ἀπόπειραι, ἐν αἷς ἐξηλείφετο πᾶν τὸ ὑπερβολικὸν καὶ κεχρωματισμένον. Ἐφευρίσκονται ἄχρωμοι καὶ διφρούμενοι τύποι, οἵτινες καὶ ματακενοῦνται εἰς δόγματα. Ἰδοὺ ἡ ἀνάπτυξις τῶν δογμάτων κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ καθηγητοῦ Χάρνακ.

Αλλ' ὁ Λεπόροσκης εἶνε πεπεισμένος, ὅτι πρὸς δημιουργίαν τῶν δογμάτων δὲν ἀρκοῦσιν οἱ ἀνωτέρω παράγοντες, ὅτι πρὸς τοῦτο ἦν

ἀναγκαία ἡ δημιουργικὴ ἐργασία ἀκριβῶς τῆς ἐκκλησίας τ. ε. τοῦ θείου ἰδρύματος, ἐν ᾧ φέρει καὶ διαφυλάσσεται ἡ σωτηριώδης ζωὴ, ἡ προσενεχθεῖσα εἰς τὴν γῆν ὑπό τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Ὁ Ζάρην ἀναμιμνήσκεται τῆς γνώμης τοῦ ἀοιδίμου καθηγητοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἴστορίας ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Πετρουπόλεως Βόλοτωφ, ὅστις «ἐν τῇ ἴστορικῇ πραγματοποιήσει τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων διέβλεπε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὴν ἔκφανσιν ἴδιαζούσης ἐντάσεως τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ὁποίας καὶ ἀνεφύετο ὁ ὄρισμὸς τῶν δογμάτων ὑπό τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων». Πράγματι ὁ Β. Β. Βόλοτωφ ἐνεθουσία ἡμᾶς κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἴστορίας, ἐν ᾧ ἡ καθολικότης ἐνεφανίζετο οὐχὶ ὡς λεπτῶς συνημμένον ὕφασμα συναλλαγῶν (*compromis*), ἀλλ' ὡς φεῦμα, ὅπερ ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀπὸ του πρώτου σημείου τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, ὅπερ ἀνεπτύσσετο καὶ διεπλατύνετο ὡς ὁ σπόρος ἀναπτύσσεται εἰς φυτόν. Η ἐμφάνισις τῶν δογμάτων ἦν λειτουργία, ἀκριβῶς τῆς ἐσωτερικῆς αὐξήσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ οὐχὶ σειρά ἐξωτερικῶν ἐπιθεμάτων καὶ προσθηκῶν. Εἴτε ὑπῆρχον εἴτε δὲν ὑπῆρχον αἱρέσεις, ἡ δογματικὴ ἀνάπτυξις ἀναγκαίως θὰ ἐτελεῖτο, ἐπειδὴ ἡ θεία ζωὴ, ἡ δοθεῖσα τῷ κόσμῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐστρέφετο οὐ μόνον πρὸς τὸ αἱσθημα καὶ τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν νοῦν αὐτοῦ. Δὲν ἡδύνατο νὰ μὴ ἐμφανισθῇ ἡ καθολικότης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις τὰς δημιουργικὰς αὐτῆς δυνάμεις λαμβάνει ἐκ τῆς «Κεφαλῆς, τοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ, ἐνὸς ἐκάστου μέρους, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἐαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ», (Ἐφεσ. Δ' 16).

Ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ θεόθεν ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια καὶ τὸ δόγμα οὐκ εἰσιν ἔννοιαι ἰσοδύναμοι καὶ ταυτόσημοι, ὅτι οἱ δογματικοὶ τύποι εἰσὶ μόνον ἐξωτερικόν, στερρόν, κάλυμμα δι' ὄρισμένας ἐσωτερικὰς μυστηριώδεις σχέσεις πρὸς τὸν Λυτρωτήν, δοθείσας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ἐν ἐκάστῳ δόγματι ὑπάρχει ὑποκειμενικὸν μέρος καὶ ὅτι τέλος ἐν ἐκάστῳ ἐκφράζεται τὸ συναίσθημα τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ, τότε τὸ ζήτημα περὶ τῆς δυνατότητος νέων δογμάτων ἀπόλλυσι τὴν ὀξύτητα ἐκείνην, ἢν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Λεπόροσκης. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ἐπιτρέπεται πλέον τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ ὑπάγωμεν εἰς ἔτερον ἄτοπον

ζήτημα: «ἔστι δυνατὴ μετὰ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Χριστῷ νέα ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ»; Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ύποδειχθείσης ἀπόψεως τὸ ἐρωτᾶν περὶ τῆς δυνατότητος νέων δογμάτων θὰ ἴσοδυνάμει πρὸς τὸ ἐρώτημα: ἐν τῇ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου ἐδόθησαν ἀρά γε ἀπαντήσεις εἰς ὅλοκληρον σειρὰν νέων ζητημάτων, ἀπερ τίθησιν ὁ βίος; Τὸ αἰσθῆμα τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ ἡ ἀπορρέουσα ἐξ αὐτοῦ πεποίθησις, ὅτι ἀνθρωπος οὐκ ἔστιν ἀβοήθητος ἐν τῇ πάλῃ πρὸς τὸ κακόν, θὰ παράσχωσι τοῖς ἀνθρώποις τὰς δυνάμεις καὶ τὰ μέσα πρὸς πραγματικὴν κατανίκησιν τοῦ κακοῦ τούτου;

Εἰς τὰ ζητήματα, ταῦτα μόνον θετικὰς ἀπαντήσεις δυνάμεθα νὰ δώσωμεν. Ἐπομένως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ φρονῶμεν, ὅτι ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια τῆς Ἑκκλησίας ἔληξεν, ὅτι νέαι Αποκαλύψεις καὶ νέα δόγματα ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ εἰσίν ἀδύνατα. «Δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ἐν τῷ μέλλοντι οἰκουμενικὰς Συνόδους, ἐν αἷς νὰ καθορίζωνται νέοι γνώμονες τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως ἀναγόμενοι εἰς ζητήματα τῆς πίστεως», (λόγοι τοῦ Βριλλιάντωφ).

Ἡ προσδοκία αὕτη νέων ἀποκαλύψεων καὶ νέων δογμάτων οὐκ ἔστι κατάργησις τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ παρελθόντι, ἀλλὰ συντέλεσις αὐτῆς· ἔστιν ἐκεῖνο, ὅπερ δύναται χωρῆσαι νῦν, ἀλλ' ὅπερ οὐκ ἡδύνατο χωρῆσαι, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος, ἡ Ἑκκλησία ἐν προηγουμένῳ χρόνῳ. Τὰ δόγματα οὐκ εἰσὶν ἀπώτατοι ὁρίζοντες, λέγει ὁ ἐπίσκοπος Ἀντωνῖνος, οὓς κινεῖ πρὸς ἡμᾶς βραδέως, ἀλλά βαθμιαίως ἡ ἰστορία, ἀλλ' ἀκίνητα φωτεινὰ οὐράνια σημεῖα φωτίζοντα τὴν πρὸς τὸν οὐρανὸν ὄδὸν ἡμῶν. Εἰσὶ δεῖκται τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας ἐν τῷ κόσμῳ τῆς θείας καρδίας»· λεπτοτάτη καὶ πιστοτάτη παρατήρησις. Μήπως βλέπομεν πάντας τοὺς ἀστέρας; Υπάρχουσι τοσοῦτοι ἀπώτατοι ἀστέρες, ὥστε τὸ φῶς αὐτῶν ἀφικνεῖται μέχρις ἡμῶν μετὰ χιλιάδας ἑτῶν. Ἡ ἀστρονομία ἐλπίζει, ὅτι οἱ μεθ' ἡμᾶς θὰ ἴδωσιν ἀστέρας, οὓς ἡμεῖς δὲν βλέπωμεν. Τοιαύτας ἐλπίδας δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ ἔχωμεν ἐν τῇ χώρᾳ τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως. Νεφέλαι ἀποριῶν καλύπτουσιν νῦν τὸν Οὐρανὸν ἐκ τοῦ βλέμματος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ δεδομένη ἀποκάλυψις ὥσει ἀδυνατεῖ ἥδη νὰ διασκορπίσῃ τὰς νεφέλας ταῦτας. Διὸ ἡ δύψα νέου φωτός, νέων ἀποκαλύψεων καὶ δογμάτων, ἡ ἐλπὶς τοῦ νὰ ἴδωμεν νέους ἀστέρας ἐστίν

εύνόητος ἐν τῇ συγχρόνῳ ἀνθρωπότητι. Καὶ ἐπὶ τέλους ἐν ὀνόματι τίνος δυνάμεθα νὰ διαμαρτυρώμεθα κατὰ τῶν τοιούτων ἐλπίδων;

Μεταβαίνω νῦν εἰς τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς περαιτέρω θρησκευτικῆς δογματικότητος.

Ἡ μετὰ τοῦ Ἰ. Χρίστου κοινωνίᾳ ἐν τῇ προσευχῇ, ἐν τοῖς μυστηρίοις καὶ ἴδιᾳ ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐχαριστίας ἐστί πηγὴ σωτηρίας ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἐκείνῃ, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ λαμβάνει ἀπάντησιν εἰς πάσας τὰς ἀπαιτήσεις, ἃς ὁ βίος τίθησιν. Άλλ' ὁ βίος ἐστὶν ἀκένωτος. Ἐν ἑκάστῃ νέᾳ ἡμέρᾳ ἐμφανίζονται νέοι συνδυασμοὶ αὐτοῦ, νέαι δυνατότητες καὶ συγχρόνως νέαι ἀπορίαι, εἰς ἃς δέον νὰ δώσῃ ἀπάντησιν ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ Ζῶντος, ὁ στῦλος καὶ τὸ ἔδραίωμα τῆς ἀληθείας. Ἡ θεία καρδία τοῦ κόσμου, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν ἀνωτέρω σύγκρισιν τοῦ ἐπισκόπου Αντωνίνου, ἔστι θεία, διότι οἱ παλμοὶ αὐτῆς εἰσὶν ἀνεξάντλητοι. Κατ' οὐσίαν, μόνον ἀποδεχόμενοι τὴν ἀπαίσιον θεωρίαν τοῦ Νίτσε, καθ' ἣν ἡ ζωὴ ἐστιν ἀσκοπὸς λειτουργία αἰωνίων ἀνακυκλήσεων, ἐν αἷς ἡδη δισεκατομμυριάκις ἐξηντλήθησαν πάντες οἱ δυνατοί, συνδυασμοί, δυνάμεθα νὰ ὅμιλῶμεν περὶ τῆς πλήρους καὶ τελικῆς λήξεως τῆς θρησκευτικῆς δημιουργικότητας τῆς ἐκκλησίας. Παραδείγματος χάριν, ἡμεῖς ζῶμεν ὑπὸ παντελῶς ἐτέρας συνθήκας ἢ ἡ ἀνθρωποτῆς ἐκείνη, ἐν ἣ ἐφάνη ὁ Ἰ. Χριστός. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἦν τότε μέλλουσα, ἦν ἀντικείμενον χαροποιᾶς ἐλπίδος. Ὁ Κύριος ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ καὶ κηρύσσων ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν, εὐηγγελίζετο πτωχοῖς, ἰᾶτο τοὺς συντετριμένους τὴν καρδίαν, ἐκήρυττεν αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ τοὺς τεθραυσμένους τὴν καρδίαν ἡλευθέρου (Λουκ. Α' 18-19). Καὶ ἴδου οἱ ιαθέντες οὗτοι, οἱ ἡλευθερωθέντες ἐκ τῶν ἀντιφάσεων ἐκείνων, ἐξ ὀν συνυφάνθη ἡ ζωὴ τοῦ τότε ἐβραϊσμοῦ, εἴτε ἐκ τῶν βασανιστικῶν ἐκείνων ἀποριῶν, αἵτινες ἐκάλυπτον ἐκ τῶν ἐθνικῶν τὸν οὐρανὸν, πάντες οὗτοι ἐν χαρᾶ ἐπίστευσαν, ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ ἐστιν ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ, ὅτι ἐν Αὐτῷ ἐλύθησαν πάντα τὰ ζητήματα τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς γνώσεως. Νῦν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία οὐκ ἔστι μόνον ἐνεστῶς, ἀλλά καὶ παρελθόν. Πιστεύομεν εἰς τὸν Ἰ. Χριστὸν ἡδη 19 ἐκατονταετηρίδας. Τὸ πλήρωμα δὲ τῆς ζωῆς τὸ δοθὲν ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ εύρισκεται μόνον ἐν τοῖς Αγίοις τῆς Ἑκκλησίας. Άλλ' ὁ πολιτισμός, ἀλλ' ὁ βίος παριστῶσιν ἔτερον... Άλλὰ παραδίδωμι τὸν λόγον

εἰς τοὺς ορήτορας τῶν θρησκευτικο- Φιλοσοφικῶν Συνεδρίων.

«Η θέσις τοῦ χριστιανισμοῦ οὐ μόνον δὲν ἐπέφερε τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ἔστι καὶ πλήρωμα τελείας ἀπογνώσεως» (Β. Ρόζανωβ). «Ο χριστιανισμός, λέγει ὁ Τερνάβτσεφ, τραγικῶς διήρηται εἰς ἐχθρικῶς διακειμένας δύμολογίας, ἵσταται ἐν ἀντιφάσει πρὸς τὴν πολιτείαν, πρὸς τὸν πολιτισμὸν».... «Οὐδεμίᾳ θρησκευτικὴ διδασκαλία καταλιμπάνει τοὺς ὅπαδοὺς αὐτῆς ἐν τοιαύταις φλογερῶς βασανιστικαῖς ἀπορίαις, ὡς ἡ ἐκκλησία τῶν ἡμερῶν ἡμῶν». «Καὶ ὑμεῖς χρῖσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἀγίου καὶ οἴδατε πάντα» (Α΄ Ἰωάν. Β΄ 20), λέγει ὁ Απόστολος περὶ ἡμῶν τῶν χριστιανῶν... Παρατηρήσατε πέριξ, ποῦ τὸ «χρῖσμα τοῦτο καὶ ἡ παγγυνωσία;... Η ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δοθεισῶν τῷ χριστιανισμῷ ἐπαγγελιῶν καὶ τῆς νῦν πραγματικότητός ἔστι τὰ μάλιστα ἀμέτρως μεγάλη, πλῆγμα δὲ θανατηφόρον φίπτει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστεύοντος».

Κακῶς βεβαίως θὰ ἐποιοῦμεν καθιστῶντες ὑποπτὸν τὴν εἰλικρίνειαν τῶν φλογερῶν τούτων βασανιστικῶν ἀποριῶν, ἔγκλημα θὰ ἥτο, ἀν ἀπεμακρυνόμεθα αὐτῶν διὰ τῆς στερεοτύπου φράσεως «ὅτι τὸ πᾶν ἔχει ἄριστα». Οὐχὶ, τὸ πᾶν δὲν ἔχει καλῶς. Ο Ρόζανωβ, ὁ Τερνάβτσεφ εἶνε μονάδες ἐκ τῶν πολλῶν, ἐκ τῶν χιλιάδων. Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐγείρεται φαινόμενον, ἀπασαν τὴν σημασίαν τοῦ ὄποίου ἡ διδάσκουσα ἐκκλησία καὶ ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἐπαρκῶς ἔτι, ὡς φαίνεται, δὲν ἔξετίμησαν. Νοῶ τὴν θρησκευτικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε.

Καὶ ἐκ τῶν στομάτων ἔτι τῶν θελογικῶς μεμορφωμένων ἀνδρῶν οὐχὶ σπανίως ἀκούετε τοιαύτην ἀντίληψιν τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς τοῦ Νίτσε, ὅτι ὁ Νίτσε ἔστιν εἰδὸς τὶ λεπτοῦ ἐπιδεξίου λωποδύτου, ὅτι ἐπιτρέπει νὰ ἔξαγωμεν ἐκ τῶν θυλακίων τὰ οινόμακτρα, ἐν ᾧ ἐν τῇ χριστιανικῇ διδασκαλίᾳ τοῦτο ἀπαγορεύεται. Ἐπὶ σκοπῷ πολεμικῆς καὶ ἀναιρέσεως βεβαίως ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκθέσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ Νίτσε εἶνε λίαν κατάλληλος, διότι πᾶς τις γινώσκει, ὅτι τὸ κλέπτειν τὰ οινόμακτρα, ἀπλούστατά ἔστιν ἀνάρμοστον. Άλλὰ τοιαύτη ἀπλοποίησις τοῦ Νίτσεϊσμοῦ καὶ τοιαύτη ἀφελής (ἄν δὲν στερεῖται ἀσυνειδησίας) πολεμικὴ οὐδαμῶς ὠφελεῖ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Η ὑπερεκτίμησις πασῶν τῶν ἀξιῶν διὰ τὸν Νίτσε ἦν ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου: παρίστησιν αὐστηρὸν ἔξαγόμενον τῶν θεμελιωδῶν

πεποιθήσεων αύτοῦ, αἵτινες διεσάλευσαν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αύτοῦ. Τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Νίτσε δὲν πρέπει νὰ θεωρῶμεν ὡς καθαρὰν φιλοσοφίαν, ἀπλῶς ... Ὁ Νίτσε πρό παντὸς εἶνε ποιητὴς, καλλιτέχνης καὶ μυστικιστὴς τοῦ ἀθεϊσμοῦ, ἀλλ' ἔμφανιζεται καὶ ιεροφάντης νέας θρησκείας. Καὶ ἴδοὺ ἐν τῇ νέᾳ θρησκείᾳ ταύτῃ, ὡς ἐν θαλάσσῃ, συνεσωρεύθησαν ἄπασαι αἱ ἀπορίαι, ἄπασαι αἱ ἀπαντήσεις καὶ αἱ διαμαρτυρίαι τῆς ἐποχῆς ἡμῶν. Τὸ σπουδάζειν τὸν Νίτσε σημαίνει γνωρίζεσθαι πρὸς τὸν σύγχρονον βίον καὶ πρὸς τὴν ἀποστασίαν αύτοῦ ἐκ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, περὶ ἣς ὁμιλεῖ ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος. Ἐν τῇ Ἰστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας δὲν παρουσιάσθη ἔτι θρησκευτικὴ διδασκαλία, αἵρεσις μεγαλοπρεπεστέρα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε. Μέχρι τοῦδε ἐνεφανίζοντο πλάναι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ περὶ τῆς ὑπεραγίας Τριάδος, περὶ τοῦ Προσώπου τοῦ Θεανθρώπου. Ἀλλ' οὐδεμίᾳ αἵρεσις ἀπέρριψεν αὐτὴν τὴν ἰδέαν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἔλευσις τοῦ Σωτῆρος ἦν ἀναγκαία πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ ἐν τῇ κοσμοδημιουργίᾳ. Οὐδεμίᾳ αἵρεσις ἀποπνέει τοιαύτην ἀδιάλλακτον ἔχθρότητα, οὐδεμίᾳ αἵρεσις ἀνεκήρυξε πόλεμον ζωῆς καὶ θανάτου κατὰ τοῦ κεντρικοῦ τούτου γεγονότος τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ὡς ἡ διδασκαλία τοῦ Νίτσε.

Καὶ ἀξιοσημείωτὰ τὰ ἐλατήρια, ἐν ὀνόματι τῶν ὅποιων ἥρξατο τῆς πάλης ταύτης. Ἐπάλαιε κατὰ τῆς ἰδέας τῆς ἀπολυτρώσεως, κατὰ τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ ἐν ὀνόματι τῆς ἀχρηστίας αὐτῶν, ἥτις, ὡς ἐφαίνετο αὐτῷ, ἀπεδείχθη ὑφ' ἀπάσης τῆς Ἰστορίας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος τῆς ὑποταχθείσης τῷ Χριστῷ. Κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὁ Νίτσε δεικνύει ἀντίστασιν εἰς ἄπασαν τὴν σύγχρονον αὐτῷ ἐποχὴν, φράσσει τὴν ὄδον αὐτῆς καὶ ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς λόγον».¹ Ὁ Νίτσε διενοήθη καὶ παρηκολούθησε τὴν ἀρνησιν τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλα τὰ στάδια τοῦ βίου καὶ τῆς νοήσεως. Καὶ πάντα ταῦτα ἐν βασάνοις ἀπογνώσεως, διότι δὲν ὑπάρχει ὁ Θεὸς ἐκεῖνος, κατὰ τῆς σκιᾶς τοῦ ὅποιου μάχεται, διότι ὁ κόσμος ἀνευ αὐτοῦ ἐστιν ἄσκοπος λειτουργία αἰωνίων ἀνακυκλήσεων, καὶ ἐξ ἀπέλπιδος δίψης ἐκ νέου νὰ αἰσθανθῇ τὴν ζῶσαν πνοὴν τοῦ Θεοῦ ἐκείνου, Ὄν αὐτὸς θεωρεῖ νεκρόν. Ἰδοὺ γραμμαὶ τινες, ἐν αἷς ὁ Νίτσε ἀπεικονίζει τὴν ἀνίαν αὐτοῦ ὑπό τὴν μορφὴν ἀπελπισίας παράφρονος.

1 D. Fröhliche Wissenschaft § 156 § 182. (κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1900 ἐν Λειψίᾳ).

«Ἡκούσατε», λέγει ὁ Νίτσε, «περὶ τοῦ παράφρονος ἐκείνου, ὅστις ἥναψεν ἐν φωτεινῇ πρωΐᾳ φανὸν καὶ ἔδραμεν ἐς τὴν ἀγορὰν φωνάζων ἀπαύστως «ζητῶ τὸν Θεόν, ζητῶ τὸν Θεόν». Προύκάλεσεν οὗτος μέγαν γέλωτα, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἦσαν τὰ πλήθη τῶν ἀπίστων. Οὐκ ἀπώλετο οὗτος; ἔλεγεν ὁ εῖς, ἡ μῆπως ἐδραπέτευσεν ὡς παιδίον; ἔλεγεν ὁ ἔτερος. Μήπως ἐκρύβῃ; φοβεῖται ἡμᾶς; μῆπως ἐπέβῃ πλοίου καὶ ἀνεχώρησεν; Οὕτω ἐφώναζον καὶ ἐγέλων πάντες ὅμοι. Ό αφρων μετὰ φλογερῶν ὀφθαλμῶν ἐρρίφθη εἰς τὸ μέσον τοῦ πλήθους. «Ἐγὼ ἀμέσως θὰ εἴπω ύμῖν ποῦ ἐνδιατρίβει ὁ Θεὸς», ἀνέκραξεν. Ἡμεῖς ἀπεκτείναμεν Αὐτὸν, ἐγὼ καὶ σεῖς, πάντες ἡμεῖς ἐσμεν φονεῖς Αὐτοῦ. Άλλὰ πῶς ἐποιήσαμεν τοῦτο; Τὶς ἔδωκεν ἡμῖν σπόγγον, ἵν' ἀποπλύνωμεν τὸν ὄριζοντα; Πῶς ἡδυνηθημεν ν' ἀποστραγγίσωμεν τὸν ὠκεανόν; Τὶ ἐποιήσαμεν, ὅτε ἐγνωρίσαμεν τὴν γῆν ταύτην ἐκ τοῦ ἥλιου αὐτῆς; Ποῦ νῦν τείνομεν; Δὲν πίπτομεν ἀδιαλείπτως πρὸς τὰ ὅπισθεν, πρὸς τὰ ἔμπροσθεν, πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἡ δεξιὰ, πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις; Υπάρχει ἔτι ἄνω καὶ κάτω; Οὐκ ἐσμεν πλάνητες ἐν τῷ ἀπείρῳ κενῷ; δὲν περιπτύσσεται ἡμᾶς ὁ κενὸς χῶρος διὰ τῆς πνοῆς αὐτοῦ; Δὲν κατέστη αὐτὴ ψυχροτέρα; Δὲν πυκνοῦται βαθμιαίως τὸ σκότος τῆς νυκτὸς ὕπερθεν ἡμῶν; Οὐκ ὀφείλομεν ἀνάψαι φανὸν τὴν πρωΐαν;»...¹

Περὶ τῆς δημοτικότητος τῆς θρησκευτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Νίτσε περιττὸν νὰ ὀμιλήσωμεν. Ν' ἀπαντήσῃ δὲ εἰς αὐτὴν δύναται μόνη ἡ ἐκκλησία καὶ ν' ἀπαντήσῃ οὐχι λόγοις, ἀλλά διὰ θρησκευτικῆς δημιουργικότητος, διὰ τῆς ἴδρυσεως ἀγίου πολιτισμοῦ καὶ ἡγιασμένου βίου. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς δογματικῆς δράσεως τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀντικείμενον δογματικῶν ὄρισμῶν ἦν ἡ Ἁγία Τριάς καὶ τὸ Πρόσωπον τοῦ Λυτρωτοῦ. Νῦν ἡ θρησκευτικὴ δημιουργικότης δέον νὰ στραφῇ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως, εἰς τὴν ἀπολυτρωτικὴν ζωήν. Διὰ τὴν δημιουργικότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐνταῦθα πρόκεινται οὐχὶ ὀλιγάτερα προβλήματα καὶ οὐχὶ ὀλιγάτερον εὐρὺς ὄριζων τῆς ἐργασίας ἐκείνης, ἥν ἦδη ἐτέλεσεν ἐν τοῖς παρελθοῦσιν αἰῶσιν.

Νικόλαος Χριστοδούλου (ἀκολουθεῖ)

¹ D. Fröhliche Wissenschaft § 125 § 163

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

E. Jacquier, Histoire des livres du Nouveau Testament t. I, Paris, 1904 σ. 1-488, t. II, Paris, 1905 σ. 1-311 16ον.

Η μελέτη καὶ ἔρευνα τῶν πηγῶν τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἀποτελεῖ ἐν τῶν περισπούδαστων μέλημα τῶν τῆς συγχρόνου Θεολογικῆς ἐπιστήμης ιδίως ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Αγγλίᾳ. Ἐν Γερμανίᾳ μὲν μᾶλλον πρὸς ἀρνητικὰ συμπεράσματα, ἀτινα συνώψισεν ὁ A. Meyer ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ, Die moderne Forschung neber die Geschichte des Urchristentums (Leipzig und Tuebingen 1899), ἐν Αγγλίᾳ δὲ μᾶλλον πρὸς θετικὰ συμπεράσματα. Τελευταίως ἐπαισθητὴ σχετικὴ τις κίνησις, καὶ παρὰ τοῖς Γάλλοις Θεολόγοις, ὡν τινες δὲν εἶνε ἀπηλλαγμένοι ἀρνητικῶν τάσεων, ὡς ὁ πάρ' ἡμῖν ἐνταῦθα ἐργαζόμενος Lagrange, δοὺς ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Πάπα Λέοντος ἰδρυσιν «Ἄγιογραφικῆς Ἐπίτροπῆς» πρὸς καθορισμὸν βάσεων ἐρμηνείας τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἐργάζονται ὑπὸ πνεῦμα συντηρητικόν. Οὕτω δ' ἐν τῇ ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένῃ ὑπὸ τοῦ Lecoffre Βιβλιοθήκη πρὸς μελέτην τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας συμπεριελήφθησαν καὶ ἐξεδόθησαν ἥδη ὑπὸ τὴν ἀνωτέρῳ ἐπιγραφὴν δύο τόμοι, οὓς θὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ τρίτος, περιέχοντες Εἰσαγωγήν, ὡς συνήθως λέγομεν, εἰς τὴν K. Διαθήκην. Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ ἐξετάζονται προεισαγωγικὰ τινα ζητήματα καὶ δὴ ἡ χρονολογία τῆς K. Διαθήκης, ζήτημα ἐκ τῶν δυσχερεστάτων. Προκειμένου περὶ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ συγγραφεὺς καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ χριστιανικὴ χρονολογία εἶνε ἐλλιπὴς κατὰ 6 — 3 ἔτη, ὅτι ἡ βάπτισις τοῦ Κυρίου ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἐγένετο κατὰ τὸ 27—28 ἔτος, ὅπερ θεωρεῖ καὶ ὡς τὸ ἔτος τοῦ πρώτου Πάσχα τοῦ δημοσίου βίου τοῦ Κυρίου, ὑποκειμένου δὲ λόγου περὶ διαρκείας τοῦ βίου τούτου ὁ συγγραφεὺς παραδέχεται περὶ τὰ δύο μόνον ἔτη προσάγων διαφόρους ἀποδείξεις (σ. 12—14). Τέλος τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου θέτει εἰς τὸ ἔτος 29 — 30 τὴν ἡμέραν δὲ τῆς σταυρώσεως 14 ἢ 15 τοῦ Νισάν ἀφίνει ἀκαθόριστον, προσκλίνων μᾶλλον εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς δευτέρας ἡμέρας. Μείζονας δυσχερείας προκαλεῖ ὁ καθορισμὸς τῆς χρονολογίας τοῦ βίου τοῦ Απ. Παύλου, τὰς διαφόρους δὲ προσαγομένας γνώμας τῶν ἐπιστημόνων δεικνύει ὁ ἔξῆς πίναξ.

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ						
			CORNELY	BELSER	LIGHTFOOT	RAMSAY	HARNACK	TURNER	ZAHN
Βασιλεία Τιβερίου	14-37	Σταύρωσις τοῦ Κυρίου	29		30	30	29-30	29	30
Βασιλεία Ἀρέθα ἐν Δαμασκῷ	34-37	Ἐπιστροφή τοῦ Ἀπ. Παύλου	34	35	34	34	30	35-36	35
Βασιλεία Καλιγούλα	37-41	1 ^η ἔλευσις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Ἱερουσόλυμα	37	38	37	37	33	38	38
Βασιλεία Κλαυδίου	41-54								
Θάνατος Ἡρώδου Ἀγρίπα Α'	44	Θάνατος Ἰακώβου τοῦ Ζεβεδαίου	42	42					
Λιμός Πράξ. 11,28	48	2 ^η ἔλευσις τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς Ἱερουσόλυμα	44	44-45	45	45-46	44	46	44
		1 ^η περιοδεία τοῦ Ἀπ. Παύλου	46	45	48	47	45	47	50-51
'Εξορία Ἰουδαίων ἐκ Ρώμης	48	Ἀποστολική Σύνοδος ἐν Ἱεροσολύμοις	51	49	51	50	46-47	49	52
		2 ^η περιοδεία τοῦ Ἀπ. Παύλου	51	49	51	50	46-47	49	52
Γάμος Δρουσίλλας μετά Φήλικος	54	3 ^η περιοδεία τοῦ Ἀπ. Παύλου	55	52	54	53	50	52	54
Βασιλεία Νέρωνος	54-68	Σύλληψις τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐν Ἱεροσολύμοις	59	57	58	57	53-54	56	58
		Ἀφέξις τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς Ρώμην	62	60	61	60	56-57	59	61
Πρῶτος διωγμός	64	Θάνατος τοῦ Ἀπ. Πέτρου	67		64		64	64-65	64
Θάνατος Νέρωνος	68	Θάνατος τοῦ Ἀπ. Παύλου	67	67	67	66-67	64	64-65	66-67

Μετὰ τὰ χρονολογικὰ ταῦτα ζητήματα ἐν δευτέρῳ κεφαλαίῳ τῆς εἰσαγωγῆς ὁ συγγραφεὺς ἔξετάζει τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης, ἐν ᾧ ἐγράφη ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ἐκ τῶν 4829 λέξεων τῆς Καινῆς Διαθήκης 3933 εἶνε τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, 350 τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς, 580 ἀνήκουσιν εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' καὶ εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, 36 πρεσελήφθησαν ἐκ τῆς ἑβδομάδης, 24 ἐκ τῆς λατινικῆς, 6 ἐξ ἄλλων γλωσσῶν ξένων, ὥστε περὶ τὰς 996 λέξεις δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν κλασσικὴν γλώσσαν, τούτων ὅμως αἱ πλεῖσται ἀνήκουσιν εἰς τὴν λαλουμένην γλώσσαν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Μεταξὺ τούτων καταλεκτέον τὰς ἀπαντώσας καὶ παρὰ τοὺς κωμικοὺς ποιητὰς «ἀφρίζω», «βρώσιμος», «εὐαρεστέω», «κολυμβάω» κ.τ.λ. Ἐκατοντὰς δὲ περίπου λέξεων τῆς Κ. Διαθήκης εἶνε ποιητικὰί ὡς «ἀλυσιτελής», «ἄφαντες», «αὐγάζω», «όδύνη», «φιμόω» κ.τ.λ. 350 περίπου λέξεις ἀπαντῶσι τὸ πρῶτον ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ. Πλὴν δὲ τούτων πολλαὶ ἀρχαῖαι λέξεις πρεσέλαβον νέαν ἔννοιαν ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, διεμορφώθη δ' ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῆς καὶ ἴδιαιτέρα γραμματικὴ. Μετὰ τὰς προεισαγωγικὰς ταύτας σημειώσεις, ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὸν βίον τοῦ Ἀπ. Παύλου, χαρακτηρίζει αὐτὸν ἀπὸ διαφόρων ἐπόψεων καὶ ποιεῖται ἴδιαιτερον λόγον περὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ. Ἐκ τῶν 31457 λέξεων τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, αἱ 2478 εἶνε διάφοροι ἐν σχέσει πρὸς τὰς τῶν λοιπῶν συγγραφέων τῆς Καινῆς Διαθήκης, 1652 εἶνε κοιναὶ πρὸς τὰς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, 816 ἀνήκουσιν ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτὸν, τούτων δὲ πάλιν 155 ἀπαντῶσι μόνον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ καὶ ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ συγγράμματι τῆς πρὸ αὐτοῦ καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἐποχῆς. Όλόκληρος δ' ἐφεξῆς ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ἀνωτέρῳ συγγράμματος ἀσχολεῖται περὶ τὴν λεπτομερεστάτην καὶ ἀκριβεστάτην ἔρευναν μετὰ ἐμπεριστατωμένης ἀναλύσεως τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου, μετὰ προεισαγωγικῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἐκάστη ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται. Οὕτω δ' ἔξετάζων ὁ συγγραφεὺς τὰς πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὰς λέγει τινὰ περὶ τῆς κατὰ τὸ 315 ύπό τῆς Καστάνδρας ἴδρυθείσης Θεσσαλονίκης, τῆς πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς καταστάσεως καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ κηρύγματος τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἐφεξῆς ύποδεικνύει τὰς γνωστὰς αἰτίας, αἴτινες προύκάλεσαν τὴν πρώτην πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴν καὶ ἀναλύει αὐτὴν περαιτέρω, τόπον συγγραφῆς αὐτῆς καὶ χρόνον θεωρεῖ κατὰ πᾶσαν

πιθανότητα τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐν Κορίνθῳ διαμονῆς τοῦ Ἀποστόλου (πέντε ἡ ἔξι μῆνας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης) ἦτοι τὸ 50-52 ἔτος. Ὄλη ἡ ἀρχαιότης γνωρίζει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὡς αὐθεντικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἀλλὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διημφισθήτησαν τὴν γνησιότητα αὐτῆς ὁ Baur, ὁ Schrader καὶ τινες ἄλλοι, ὡν τὰς γνώμας παραδέχονται σήμερον Ὄλλανδοι θεολόγοι, καθολικῶς ὅμως εἶνε παρὰ πᾶσι τοῖς συγχρόνοις ἐπιστήμοσιν ἀνεγνωρισμένη ἡ γνησιότης τῆς ἐπιστολῆς. Ποιούμενος δὲ λόγον εἰδικὸν περὶ τῆς γλώσσης αὐτῆς ἐκθέτει ἐφεξῆς ὁ Jacquier τὴν ἐν αὐτῇ διδασκαλίᾳν τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ ἔξαγει τὰ ἐν αὐτῇ ἰστορικὰ δεδομένα. Κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα ἔξετάζει καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστολάς. Ἡ β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐγράφη περὶ τὸ τέλος, τῆς διαμονῆς τοῦ Ἀποστόλου ἐν Κορίνθῳ, ἦτοι περὶ τὸ 52 -53, ἡ Α' πρὸς Κορινθίους κατὰ τὸ τέλος τῆς διαμονῆς αὐτοῦ ἐν Ἐφέσῳ (55-58) εἶνε δὲ πάντοτε ἀμφίβολον ἀν μεταξὺ τῆς α' καὶ β' ἐπιστολῆς ὑπῆρξε καὶ ἄλλη τις ἐπιστολὴ καὶ ἀν ἐπεσκέφθη τὴν Κόρινθον πρὸν γράψῃ τὴν δευτέραν ἐπιστολὴν ὁ Ἀπόστολος. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς διάφοροι ἐπικρατοῦσι γνῶμαι, τινές θεωροῦσιν αὐτὴν ὡς τὴν πρώτην ἐπιστολὴν τοῦ Ἀπ. τῶν ἐθνῶν (Zahn, Belser, Weber) ἡ τὴν τελευταίαν (Koehler), ἔτεροι ὅτι ἐγράφη πρὸ τοῦ 54 (Michaëlis, Keil) μικρὸν μετὰ τὴν Ἀποστολικὴν Σύνοδον (Cornely, Hausrath, Pfleiderer) ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ πρὸ τῆς τρίτης περιοδείας τοῦ Ἀποστόλου (Renan, Reuss, Holtzmann, Lipsius), ἐν Μακεδονίᾳ μετὰ τὴν δευτέραν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν (Askwith), ἐν Κορίνθῳ μετὰ τὴν ἐν Ἐφέσῳ τριετῆ διαμονὴν (Bleek, Sightfoot), καὶ τέλος ὑπάρχει γνώμη ὅτι ἐγράφη ἐν Ρώμῃ (Schrader). Πιθανωτέρα γνώμη θεωρεῖται, οὐχὶ ἀπρόσβλητος, ὅτι ἐγράφη μεταξὺ τῆς α' καὶ β' πρὸς Κορινθίους ἐν τέλει τῆς τριετοῦ διαμονῆς ἐν Ἐφέσῳ περὶ τὸ 57-58. Ἐξ Ἐφέσου εἰς Τρωάδα καὶ εἰς Κόρινθον μεταβάς ὁ Ἀπόστολος ἐγράψεν ἐνταῦθα ἵσως ἐν ἀρχῇ τοῦ 59 τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν, ἦν καθ' ἀπλῆν εἰκασίαν τινῶν ἥρξατο γράφων ἐν Αθήναις καὶ συνεπλήρωσεν ἐν Κεγχρεαῖς, εἰς τὴν ἐπιστολὴν δὲ αὐτὴν ἀφιεροῖ ὁ Jacquier μέγα καὶ ἀξιοπρεπέστατον μέρος τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ (σ. 219-279), διότι οἱ ὁρθολογισταὶ θεολόγοι ἀπὸ τοῦ Ἅγγλου Ewanson (1805) ἡμφεσθήτησαν καὶ ἀμφισβητοῦσι μέχρι σήμερον τὴν γνησιότητα τῆς

έπιστολῆς ταύτης. Πολὺ μεγαλείτεραι εἶνε αἱ ἀμφισβητήσεις περὶ τῶν ἐπιστολῶν, ἃς συνέγραψεν ὁ μέγας Ἀπόστολος ἐν τοῖς δεσμοῖς αὐτοῦ πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Κολοσσαῖς καὶ Φιλήμονα καὶ πρὸς Φιλιππησίους, ᾧ τὴν γνησιότητα ἀποδεικνύει διὰ μακρῶν ὁ Jacquier (σ. 280-352), δεχόμενος ὅτι ἐγράφησαν κατὰ τὰ 62-64 ἔτη. Μεγάλως ἡμφισβητήθη καὶ τῶν Ποιμαντικῶν ἐπιστολῶν ἡ γνησιότης, ὅθεν ὁ Jacquier ἐξετάζει εἰδικῶς τὸ ζήτημα περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτῶν, διὰ διαφόρων δι’ ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν λόγων ἀποδεικνύει τὴν γνησιότητα αὐτῶν, ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς αὐτῶν παραδέχεται ὅτι ἡ α' πρὸς Τιμόθεον ἐγράφη πρὸ τῶν δεσμῶν, ἡ πρὸς Τίτον καὶ ἡ β' πρὸς Τιμόθεον κατὰ τὴν δευτέραν εἰς Ρώμην μετάβασιν. Τὸ δυσχερέστερον πρόβλημα τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ἀποτελεῖ ὄμολογουμένως τὸ τοῦ συγγραφέως τῆς πρὸς Ἐβραίους ἐπιστολῆς, περὶ ἣς ἔκαστος ἐπιστήμων καὶ ἴδιαν ἔχει γνώμην. Οἱ Jacquier διὰ μακροτάτης ἀνακρίσεως τοῦ ζητήματος (σ.415-486) καταλήγει εἰς συμπεράσματα, ἐξ ᾧν καταφαίνεται ὅτι τῷ ὄντι ἡ ἐπιστολὴ ἀνήκει εἰς τὸν Ἀπ. Παῦλον κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ὅτι ἐγράψεν αὐτὴν εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κατὰ τὰ ἔτη 65-6. Πόση δὲ σύγχυσις ὑπάρχει ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ καταφαίνεται καὶ μόνον ἐκ τῶν γνωμῶν περὶ τῆς χρονολογίας καθ' ἥν ἐγράφη ἡ ἐπιστολὴ, διότι τινὲς μὲν παραδέχονται ὅτι ἐγράφη κατὰ τὸ 58-60 (Ewald, Lewis, Ramsay), ἄλλοι κατὰ τὸ 65-66 (Westcott, Wieseler Riehm, Weis, Ménégoz, Davidson, Comely, Schäfer, Treuke, Belser) τρίτοι κατὰ τὸ 90 (Holtzmann, Schenkel, Soden), κατὰ τὸ 95-115 (Pfleiderer) καὶ τέλος κατὰ τὸ 116-118 (Volkmar, Keim, Hausrath). Ἡ αὐθαιρεσίᾳ τῶν τελευταίων γνωμῶν εἶνε ἀνυπόφορος καὶ ἀκατονόμαστος, διότι ὁ Κλήμης Ρώμης ἔχει τὴν πρὸς Ἐβραίους ἐπιστολὴν ὑπ' ὄψει κατὰ τὸ ἔτος 93-97. Ἡ ἐσχάτως ὑποστηριχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ramsay γνώμη (πρῶτος ἔρριψεν αὐτὴν εἰς μέσον ὁ Lewis) φαίνεται ἡμῖν πιθανωτέρα πάσης ἄλλης. Ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης κατὰ τὴν ἐκεῖ τίρησιν τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ εἶνε οίονεὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ὄμιλιῶν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Καισαρείας, ἀπηνθύνθη πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων χριστιανούς, ὑπὸ τοῦ συνάρμολογησαντος εἰς ἐν ὅλον τὰς ἰδέας τοῦ Ἀποστόλου ἐνὸς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Οἱ Jacquier ἀφίνει τὸ ζήτημα τοῦτο

ἀκαθόριστον κύπτων μόνον ύπὸ τὸ κῦρος τῆς ἀποφάνσεως τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδῳ. Τὰ θέματα τοῦ β' τόμου τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ εἶνε ἔξ ἵσου πρὸς τὰ τοῦ α' ἐνδιαφέροντα, ἡ ἐξέτασις δὲ αὐτῶν ύπὸ τοῦ Jacquier ἐλέγχει τὰς εὑρείας αὐτοῦ ἐπ' αὐτῶν μελέτας. Ἐν πρώτῳ κεφαλαίῳ ἐξετάζει, τὸ ζήτημα περὶ τῶν εὐαγγελίων καθόλου, περὶ τῆς ἐννοίας καὶ χρήσεως τῆς λέξεως «Εὐαγγέλιον» περὶ τοῦ τίτλου τῶν εὐαγγελίων καὶ περὶ τῆς σειρᾶς αὐτῶν, ἐν δευτέρῳ κεφαλαίῳ τὰς παραδόσεις περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ μορφώσεως τῶν εὐαγγελίων καὶ τέλος ἐν τρίτῳ κεφαλαίῳ περὶ τοῦ προφορικοῦ εὐαγγελίου, περὶ τῆς γλώσσης, ἐν ἥ ἐδίδαξεν ὁ Κύριος (ἐν τῇ ἀραμαϊκῇ κατὰ τὸν Jacquier) καὶ περὶ τῶν ἐγγράφων «λογιῶν». Ἐφεξῆς ἐπακολουθεῖ συστηματική, «συγκριτική» ἀνάλυσις τῶν τριῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ ἀνακρίνας ὁ συγγράφεις τὰς διαφόρους ύποθέσεις περὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν τριῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελιστῶν, ἐν τρισὶ κεφαλαίοις ἐξετάζει λεπτομερῶς τὰ εἰσαγωγικὰ ζητήματα περὶ ἑνὸς ἐκάστου τῶν Εὐαγγελιστῶν, τέλος δὲ ποιεῖται κριτικὴν ἔρευναν περὶ τοῦ κειμένου τῶν Εὐαγγελίων. Τοιοῦτο εἶνε τὸ περιεχόμενον καὶ τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ ἀνωτέρω λαμπροῦ συγγράμματος. Ως πρὸς δὲ τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον τῆς συγγραφῆς ἑνὸς ἐκάστου τῶν τριῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, ὁ Jacquier παραδέχεται, ὅτι τὸ κατὰ Ματθαῖον ἐγράφη πρὸ τοῦ 70 ἔτους ἐν Ιεροσολύμοις, τὸ κατὰ Μᾶρκον ἐν Ρώμῃ ἢ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὰ ἔτη 64-67 καὶ τέλος τὸ κατὰ Λουκᾶν κατὰ τὰ ἔτη 60-70 ἀδηλον ποῦ ἀκριβῶς. Πρόλογός τις τῆς παλαιᾶς λατινικῆς μεταφράσεως ἀνήκων εἰς τὸν Γ. αἰῶνα ἀποδεικνύει ὡς τόπον συγγραφῆς τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου τὴν Ἀχαΐαν, ὅπερ ύποδηλούσιν ὁ Γρηγόριος Θεολόγος καὶ ὁ Ιερώνυμος, ἐν τισὶ χειρογράφοις τοῦ πρωτοτύπου ύποδεικνύεται ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἐν ἄλλοις ἡ Βοιωτία ὡς τύπος συγγραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου. Τὰ συριακὰ χειρόγραφα ύποδεικνύουσι τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἢ τὴν Μακεδονίαν. Ἐκ τῶν νεωτέρων κριτικῶν τινὲς δέχονται, ὡς τόπον συγγραφῆς τὴν Μικρασίαν (Hilgenfeld, Overbecka), ἔτεροι τὴν Ρώμην (Keim, Zeller, Holtzmann, Belser), τρίτοι τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης (Michaëlis, Schett, Tholuek). Ὁ Cornely δέχεται τὴν Ρώμην ἢ τὴν Καισάρειαν καὶ τέλος ὁ Godet τὴν Καισάρειαν.

*L Abbé C. Fouard, Saint Jean et la fin de l'age apostolique, Paris, 1905 ἐκδ γ'
σ. 1-344 + 1-XLIV 16ον*

“Οτ’ ἐξεδίδετο τὸ ἀνωτέρῳ σύγγραμμα, ὁ διαπρεπέστατος αὐτοῦ συγγραφεὺς ἀπέθανεν, προφθάσας ὅμως ἵνα συμπληρώσῃ τὴν σειρὰν τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ «Les origines de l' Eglise», ἡς τελευταῖος τόμος εἶνε ὁ περὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Ἐν τοῖς δυσὶ πρώτοις ἐξετάσθη ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἐν βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι ἐξεδόθη δεκαπεντάκις. Ο τρίτος τόμος ἐξετάζει τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ χριστιανισμοῦ περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀπ. Πέτρου, ἀριθμῶν ἥδη ὄγδοην ἔκδοσιν, πέμπτην δ' ἔκδοσιν ἀριθμούσιν οἱ δύο ἄλλοι τόμοι πραγματευόμενοι τὰ κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. Η τοιαύτη πρόοδος τῶν ἔργων μαρτυρεῖ τὴν ὄλως ἔκτακτον αὐτῶν σπουδαιότητα, ἐὰν δὲ τὶς παρ' ἡμῖν θὰ ἐπεθύμει νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν καλὸν τι σύγγραμμα περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἀποστολικοῦ αἰῶνος, δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ εύρῃ καλλίτερον τῆς ἀνωτέρῳ σειρᾶς τοῦ Fouard. Ἔκτακτος λόγου σαφήνεια, ἐπιτηδειοτάτη συναρμογὴ τῶν καθ' ἐκαστα εἰς ἐν μεγαλοπρεπὲς ὄλον εἶνε τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα αὐτοῦ ὡς συγγραφέως ζωογονούμενα ὑπὸ τοῦ βαθέος αὐτοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ τόμῳ πάντα τὰ συναφῆ πρὸς τὸν Εὐαγγελιστὴν κριτικὰ ζητήματα ἐξετάζονται ἐν τῷ προλόγῳ, τὸ κυρίως δὲ σύγγραμμα εἶνε θετικὴ ἔκθεσις τῆς ἱστορίας τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ιερουσαλήμ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων μέχρι τέλους τοῦ Ἀποστολικοῦ αἰῶνος καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, οὗτινος ἀριστοτεχνικῶτατα διεγράφη ἡ προσωπικότης καὶ ἡ δρᾶσις. Ἐν τέλει τοῦ ὄλου συγγράμματος περιγράφεται γενικῶς ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου Ἀποστόλου.

Α. Δ. Κυριακοῦ, Περὶ ἀρμονίας θρησκείας καὶ ἐπιστήμης. Αθῆναι 1905.

Ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ πραγματείᾳ, ἦν ὡς λόγον τῇ 30ῃ Ἰανουαρίου ἀπήγγειλεν ὁ σεβαστὸς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Α. Διομήδης Κυριακός, ἐξετάζει ζήτημα ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων καὶ ἐπικαιροτάτων.

Παραστήσας συντόμως, ὅτι τὸ θέμα τοῦ λόγου αὐτοῦ πληρέστατα ἀνταποκρίνεται πρὸς τε τὴν μνήμην τῶν ἑορταζομένων μεγάλων τῆς Ἑκκλησίας Ιεραρχῶν καὶ πρὸς τὸ ἵερον ἔθιμον τῆς τελέσεως ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου τῶν γραμμάτων φυτωρίου μνημοσύνου ὑπὲρ τῶν Εὐεργετῶν καὶ ἐν γένει ὑπὲρ πάντων τῶν συντελούντων εἰς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, εἰσέρχεται ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Οὕτω δὲ μετὰ μεγάλης σαφηνείας ἔξετάζεται ἡ ἀναγκαιότης τῆς θρησκείας διὰ τὴν ἡθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ζωὴν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς πρόοδον καθόλου καὶ συντήρησιν τῶν ἐθνῶν. Τὴν εὐεργετικὴν αὐτῆς ἐπίδρασιν καὶ σπουδαιότητα δὲν δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσιν οὔτε οἱ πολιτικοὶ νόμοι ἐκ τοῦ φόβου τῶν ὁποίων οἱ ἀνθρωποι θὰ πράττωσι τὸ ἀγαθόν ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐξ ἀγάπης καὶ ἐλευθέρας πρὸς αὐτὸ τάσεως, οὔτε ἡ παιδεία ἥτις ἡ ἀποτεινομένη εἰς τὸν νοῦν, δύναται ν' ἀποβῇ μέγιστων κακῶν πρόξενος εἰς ἀνθρωπον καὶ εἰς κοινωνίαν ὀλόκληρον στερουμένην θρησκευτικῶν καὶ ἡθικῶν ἀρχῶν, ἀλλ' οὔτε τέλος καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ μόρφωσις, ἥτις, ὡς ἐκ τοῦ κύκλου εἰς ὃν περιστρέφεται, δύναται νὰ συνεργήσῃ τὴν ἡθικὴν μόρφωσιν, ἀλλ' οὐχὶ νὰ καταστήσῃ μόνη ἡθικὸν τινά, ὡς πολλὰ παραδείγματα δεικνύουσιν. Εἶνε δὲ ἀναγκαία ἐπιστήμη, πρὸς λογικὴν καὶ συνειδητὴν ἐπίγνωσιν πάντων τῶν ζητημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν Θεόν, τὸν κόσμον καὶ τὸν ἀνθρωπον, συνέπεια τοῦ ὄποίου ἔσται ἡ ἀποφυγὴ τῶν ἐκ τῶν προλήψεων καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν πεπλανημένων γνωμῶν καὶ ἴδεῶν περὶ αὐτῶν, διότι εἰς τοὺς ἐστερημένους τοῦ φωτὸς τῆς ἐπιστήμης τὰ πάντα εἰσὶ μυστήρια αἰνιγματώδη καὶ ἄλυτα, ἡ δ' Ἰστορία ἔστιν ἀληθής μάρτυς τούτου. Τέλος ἐκ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐπιστήμης συμπεραίνεται τὸ ἀναγκαῖον τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἀρμονίας· ἡ σχέσις τῶν δύο τούτων σπουδαιοτάτων πρὸς ἡθικοποίησιν καὶ ἐκπολιτισμὸν τῶν ἐθνῶν παραγόντων ἀνάγκη ὅπως ἡ φιλικὴ μεταξὺ αὐτῶν οὐδεμίᾳ πρέπει νὰ ὑφίσταται ἐχθρότης καὶ διαφορὰ· ὅπως πράγματι καταστῶσιν ἐπωφελεῖς, πρέπει νὰ συμβαδίσωσιν ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀξιώσεως τῆς μιᾶς ὑπεροχῆς ἐπὶ τῆς ἑτέρας· διότι ἡ Ἰστορία ἀναφωνεῖ, ὅτι ὅταν ἡ θρησκεία ἐπιβάλληται ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης, πλάναι καὶ δεισιδαιμονίαι κυριαρχοῦσιν, ὅταν δ' ἡ ἐπιστήμη ἐπὶ τῆς θρησκείας, οἱ ἀνθρωποι ἐξαχριοῦνται καὶ εἰς ὅλεθρον ἄγονται. Τις δὲ ὁ τρόπος δι' οὗ καθίσταται δυνατὴ ἡ μεταξὺ θρησκείας καὶ

έπιστήμης ἀρμονία; Μεταξὺ αὐτῶν πρέπει νὰ ὑπάρχει ἐλευθερία· ἡ θρησκεία δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἐπιβάλληται ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης ὁρίζουσα τοὺς νόμους, καθ' οὓς αὗτη θὰ βαδίσῃ, εἴτε τὰ ὅρια μέχρι τῶν ὅποιων θὰ ἐκτείνῃ τὰς ἐρεύνας αὐτῆς, καθὼς καὶ ἡ ἐπιστήμη δὲν πρέπει νὰ προσβάλῃ τὴν θρησκείαν· ἡ ἐπιστήμη λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς θρησκείας διὰ τὴν ἀνθρωπότητα καθόλου ὀφείλει μετὰ σεβασμοῦ πάντοτε νὰ ὅμιλῃ περὶ αὐτῆς, οὐδέποτε δὲ νὰ καταφέρηται κατὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς ἐκδηλώσεως, τῆς λατρείας. Εἶνε δὲ δυνατὴ ἡ μεταξὺ Θρησκείας καὶ ἐπιστήμης ἀρμονία, διότι οὐδεμίᾳ διαφορὰ κατὰ βάθος ὑφίσταται μεταξὺ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, τῆς χριστιανικῆς. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι οὐδένα φόβον πρέπει νὰ ἔχῃ ἡ θρησκεία οὔτε ἐκ μέρους τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας—τῆς συμφωνούσης πληρέστατα πρὸς τὰς οὐσιωδεστέρας ἴδεας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, οὔτε ἐκ μέρους τῆς Ιστορικῆς ἐπιστήμης, ἥτις πάντοτε ἔσται πραγματικὸς πρόμαχος καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῆς, ἅτε πασιδήλως δεικνύουσα τὰ ὕψιστα ἀποτελέσματα, ἅτινα ἐκ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας προοήλθον, οὔτε ἐκ τῆς κοιτικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ἥτις κατ' οὐδὲν δύναται νὰ μειώσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ἀγίων Γραφῶν, ὅταν βαίνῃ εἰς τὰς ἐρεύνας αὐτῆς νηφαλίως καὶ ἀμερόληπτως, οὔτε δὲ ἐπὶ πλέον ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες τελείως εἰσιν ἀσχετοί πρὸς πάντα τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα καὶ ἀνίκανοι ὅπως ὑψωθῶσιν εἰς ζητήματα μεταφυσικὰ· οὐδεμίαν δὲ ὡς ἐκ τούτου ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς θρησκείας ἔχουσιν. Απὸ τῶν πρώτων δὲ χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τῷ ήμετέρῳ ἔθνει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν δυτικὸν κόσμον, πάντοτε ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀρμονικῶς συνεβάδιζον καὶ ἀλλήλας ὑπεβοήθουν. Πάντες οἱ πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἀρμονικώτατα συνδυάσαντες τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην κατέστησαν ἑαυτοὺς ὡφελίμους τῇ τε Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Γένει ἡμῶν.

Τούτων πάντων ἔνεκα ὁ σ. Καθηγητής, πρὸς τοὺς ἀρχοντας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς θεράποντας τῆς ἐπιστήμης ἀναφερόμενος, προτρέπεται αὐτοὺς ὅπως τὴν ἀρμονίαν τῆς θρησκείας καὶ ἐπιστήμης, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν πολυπληθῶν ἡμῶν πατέρων καὶ διδασκάλων διατηρῶσι πρὸς

καρποφόρον ἐπίδρασιν τῆς θρησκείας καὶ τελεσφόρον ἀνάπτυξιν τῆς πᾶς
ἡμῖν ἐπιστήμης.

NEA BIBLIA KAI ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

- Dr Karl F. A. Lincke.* - Samaria und seine Propheten, Tubing, und Lips. 1903.
- Baudrillart.* - L' Eglise catholique, la Renaissance, le Protestantisme. Paris 1904.
- F. Martroye.* - L' Occident à l'époque Byzantine, Goths et Vandales. Paris 1904.
- Dr Karl Holl.* Amphilochius von Iconium in seinem Verhältnis zu den grossen Kappadoziern. Tübingen und Lipsiae, 1904.
- J. Fontaine* - Les infiltrations protestantes et l' exégèse du N. Testament. Paris 1905.
- V. Ermon i-* Saint Jean Damascène. Paris (Librairie Bloud).
- Die feierliche Inauguration des Rektors der K.K. Fr. Josephs-Universitaet in Czernowitz für das Studienjahr 1904/5 am Dezember 1904. Czernowitz 1905.

Ἐν τῷ τεύχει τούτῳ πρὸς τῇ λογοδοσίᾳ περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου Czernowitz κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος περιέχεται καὶ πραγματεία τοῦ Πρυτάνεως αὐτοῦ Θεοδώρου Tarnawski «ὁ ποιητικὸς χαρακτήρ τῆς ἑλληνικῆς ὁρθοδόξου θείας λατρείας» (Der poetische charakter des Gr. Ort. Gottesdienstes).

Revue Internationale de Théologie Janvier—Mars 1905.

Περιέχει τὴν ἀρχὴν τῆς μακρᾶς πραγματείας τοῦ καθηγητοῦ Dr E. Michaud περὶ ἐνώσεως τῶν Ἑκκλησιῶν καὶ περὶ Ἑκκλησιολογίας (Ecclesiologie) τοῦ ἀγίου Κυπριανοῦ. Σπουδαία εἶνε ἡ πραγματεία τοῦ Dr F. Mülhaupt, Romanisierende Tendenzen in neutestamentlichen Einleitungsfragen σκοποῦσα ν' ἀναιρέσῃ πολλὰς ἐκβεβιασμένας ὑπὸ τῶν λατίνων παρεξηγήσεις χωρίων τινῶν τῆς Κ. Διαθήκης ἐξ ἀφορμῆς τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην» τοῦ Ιωάννου Belser. Ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει τῆς Revue ὁ G. Moog ἔχει σύντομον μὲν ἀλλά καλὴν ἔρμηνείαν τῶν παρ' Ιωάννη τῷ Εὐαγγελιστῇ ἐννοιῶν τοῦ «φωτός, ἀληθείας, ζωῆς καὶ ἀγάπης», ὁ δὲ Dr Menn «Zur Lehre des hl. Joh. Chrysostomus, über das geistliche Amt». Τέλος «ἀγγλικανὸς» τις δημοσιεύει ἀγγλιστὶ πραγματείαν περὶ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ συγχρόνου κινήσεως περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ἀρχαίας διδασκαλίας καὶ πράξεως τῆς Ἑκκλησίας.

Ἀνακοινώσεις τῆς Αὐτοκρατορικοῦ Ὁρθοδόξου Παλαιστινείου Εταιρείας. Τεῦχος 4 Πετρούπολις 1905.

Τὸ τελευταῖον τοῦ 1904 τοῦτο τεῦχος τοῦ δελτίου τῆς Ρωσικῆς Παλαιστινείου Εταιρείας περιέχει περιγραφήν, ὑπὸ Κήν, τῆς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γῇ διαμονῆς (1841-1861) τοῦ γνωστοῦ ἀρχιμανδρίτου Πορφυρίου Ούσπενσκη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἑκατονταετηρίδος αὐτοῦ (1804-1904) καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντος ἐπτατόμου ἡμερολογίου (Βιβλίον τοῦ βίου μου). Οἱ αὐτὸς Κήν ἐν ἄλλῃ διατριβῇ «Πέριξ τῆς Δαμασκοῦ» παρέχει σύντομον ἴστορικοαρχαιολογικήν περιγραφὴν τῶν δυὸς παρὰ τὴν Δαμασκὸν μοναστηρίων, τῆς Σαιδνάγιας καὶ τῆς ἀγ. Θέκλης, ὧν τὴν ἴδρυσιν ἀνάγει εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας. Τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ὁ Ἀστὴρ τῆς Βηθλεὲμ» δημοσίευμα πραγματεύεται περὶ χειρογράφου τινός Όδοιπορικοῦ, ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον, περιελθόντος πέρυσιν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Εταιρείας, γραφέντος δὲ ὑπὸ Ρώσου τινός ιερομονάχου Ιερωνύμου ἐπισκεψαμένου τοὺς Ἀγ. Τόπους τῷ 1858 καὶ

μεταξὺ ἄλλων παρέχοντος ίστορίαν τοῦ Ἰ. Σπηλαίου τῆς Βηθλεὲμ καὶ τοῦ ἐπ' αὐτῷ ναοῦ. Ἐν ταῖς σελίσι 346-360 ἐκτίθενται τὰ τῆς ἑτησίας συνελεύσεως τῆς Ἐταιρείας μετὰ τῶν κατὰ τὸ 1904 πεπραγμένων ἐπ' αὐτῆς.

Revue Biblique Internationale № I Janvier 1905. — Μεταξὺ τοῦ πλουσίου ύλικοῦ τοῦ τεύχους τούτου τῆς σπουδαίας Ἐπιθεωρήσεως πρώτη τάσσεται ὑπό τὸν τίτλον «Fantaisies Biblico-mythologiques d'un chef d'École» ἐμβριθῆς ἀναίρεσις, ὑπό Em. Cosquin, τοῦ συγγράμματος τοῦ Ασιανολόγου Γερμανοῦ Stuken «Beitrag zur orientalischen Mythologie» (Συμβολὴ ἐς τὴν σπουδὴν τῆς ἀνατολικῆς Μυθολογίας), ἐν ᾧ οὗτος, ὡς καὶ ἐν προγενεστέρῳ αὐτοῦ ἔργῳ «Astralmythen der Hebraeer, Babylonier und Aegypter» (Ἀστρολογικοὶ μῦθοι τῶν Ἐβραίων, Βαβυλωνίων καὶ Αἰγυπτίων) ἀγωνίζεται ν' ἀποδείξῃ τὰ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ καὶ δὴ τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Γενέσεως ἀναγραφόμενα ὡς παραδόσεις κοινὰς εἰς πάσας τὰς ἀνατολικὰς μυθολογίας, συνεπῶς μύθους. Η ἀξιόλογος ἀναίρεσις τοῦ Cosquin ἀποδείκνυσι τὸν Stuken πάσχοντα ἀληθεῖς φαντασιοπληξίας (hallucination). Ο πατὴρ Lagrange ἐπιφέρει τὴν ἀρχὴν ἐκτενοῦς, φαίνεται, πραγματείας: «Notes sur le Messianisme dans les Psaumes», ταύτην ἀκολουθεῖ ἄλλη σύντομος «L'Eucharistie dans la Didaché» τοῦ γνωστοῦ ἀνά τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον P. Batiffol, εὐστόχως ἀντεπεξερχομένου κατὰ τοῦ ἐλευθερόφρονος Λουθηρανισμοῦ μὴδ' ἵχνος τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας θέλοντος νὰ ἐνίδῃ ἐν τε τοῖς βιβλίοις τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τοῖς συγγράμμασι τῶν Αποστολικῶν Πατέρων μέχρι τοῦ Ἰουστίνου. Ο Batiffol ἀνατρέπων τὰς ἐπὶ τούτου γνώμας τὰς ἐπαναληφθείσας τελευταίως καὶ σχετικῶς πρὸς τὴν Διδαχὴν τῶν 12 Αποστόλων ὑπὸ τοῦ ἐν Χριστιανίᾳ καθηγητοῦ Andersen (Das Abendmahl in den zwei ersten Jahrhunderten nach Christus. Giessen, 1904) ἀποδεικνύει, ὅτι ἐν τῇ Διδαχῇ (IX-X) ἡ Εὐχαριστία ὑποδείκνυται σαφῶς ὡς μυστήριον, οὐχὶ δ' ἀπλοῦν δεῖπνον. Οἱ Jaussen, Savignac καὶ Vincent συμπληροῦσι τὴν περιγραφὴν τῆς ἐν τῇ Πετραίᾳ Ἀραβίᾳ ἀρχαίας πόλεως Abdeh (Ἐβόδων ἥτοι τῆς Γραφικῆς Ὁβώθ Ἀριθμ. 21, 10, 33, 43, 44) μετὰ πολλῶν σχεδίων καὶ εἰκόνων τῶν μνημείων αὐτῆς καὶ ἐπιγραφῶν. Οἱ δύο τελευταῖοι ἐν ἄλλῳ ἀρθρῷ «Glanures épigraphiques» δημοσιεύουσι πολλάς, ιδίως ἐλληνικάς

έπιγραφάς τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρας, εἰς ᾧ ἐπισυνάπτεται σημείωμα περὶ τῶν ἐν Γεζήρ ἀγγλικῶν ἀνασκαφῶν. Πλούσιον ἐν τῷ τέλει αὐτοῦ τό τεῦχος τοῦτο· εἰς εἰδήσεις Ἀγιογραφικάς, Παλαιστινολογικάς καὶ βιβλιογραφίας περιλαμβάνει καὶ ἀναίρεσιν, ὑπό H. Vincent, τοῦ κατά τοῦ Guide τῶν Assumptionistes συγγραμμάτου τοῦ Coppens «Le palais de Caïphe et le nouveau jardin Saint-Pierre des Pères Assumptionistes au Mont Sion.- Paris, 1904».

ΔΙΑΦΟΡΑ

† Ιωάννης Σκαλτσούνης. - Ὄγδοη κοντούτης τὴν ἡλικίαν ἀπέθανε πρό τινος χρόνου ὁ περιφανῆς ἀπολογητής τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Ιωάννης Σκαλτσούνης. Γεννηθείς ἐν μέσῳ εὐσεβοῦς οἰκογενείας τῆς Κεφαλληνίας ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς, ἀλλά 14ετής τὴν ἡλικίαν διὰ τινος ἀσεβοῦς αὐτοῦ διδασκάλου τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἐγνώριζε τὰς ύλιστικάς θεωρίας τοῦ Χόλβαχ καὶ Λαμετρή, ἃς ἐνέκρυψεν ἐπικινδύνως ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ὅτε ἀπεστάλη πρὸς σπουδὴν τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πίζης. Ο Σκαλτσούνης ἦδυνατο νὰ πάθῃ ὅ,τι πάσχουσιν εὐσεβεῖς ἄλλως τε καὶ εὐφυεῖς τινες νέοι, οἵτινες ἀποκτῶσιν ἀσεβεῖς καὶ ψευδεῖς θεωρίας ἐκ τῆς ἀναγνώσεως κακῶν συγγραμμάτων, πολλοὶ πίπτουσι θύματα, πολλοὶ ἀποβάλλουσι τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις καὶ ἀρχάς ἐκ ψυχοφθόρων συγγραμμάτων, διότι ἡ ἄκριτος νεότης εὐχερῶς δέχεται τὸ πλάνον ψεῦδος μάλιστα ὅταν εἶνε περικεκαλυμμένον διὰ τοῦ ψιμυθίου τῆς καλλιλογίας. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου ἐκείνου ὁ Σκαλτσούνης μετέβη εἰς Φλωρεντίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐκεῖ ἀποσωζομένων ἀρχαιοτήτων. Ἡμέραν τινὰ ἀνέγνω ἐν τῶν ποιημάτων τοῦ Λεοπάρδη μεστὸν ἀπελπισμοῦ «τὶς εἶνε ἡ θεραπεία τῶν δεινῶν τῆς ἀνθρωπότητος, τὶς δέ ἡ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπομένουσα παραμυθία»;— καὶ ὁ ἄθεος ποιητὴς ἀποφαίνεται «οὕτε ἐπὶ τῆς γῆς οὔτε ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπάρχει φίλος ἡ παρήγορος διὰ τὸν ἄνθρωπον, μόνη ἡ ἀπομένουσα παραμυθία εἰς αὐτὸν εἶνε τὸ ξίφος καὶ τῆς ζωῆς ἡ ἐκμηδένησις»!

Ο ἀπαίσιος οὗτος στοχασμὸς κατετάραξε τὴν συνείδησιν τοῦ Σκαλτσούνη. Βεβαούμένος τὴν ψυχὴν ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελέσεως τῆς θείας μυσταγωγίας, ἀποκομίσας μεγάλην

παραμυθίαν, περιήλθε τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος καὶ εἶδεν ἐνώπιον αὐτοῦ ἀναζωγούμενην τὴν ἀθάνατον ιστορίαν τοῦ παρελθόντος, ἔμεινεν ὕστερον σύννους πρό τοῦ μνημείου τοῦ Γαλιλαίου καὶ ἐν μέσῳ διαλογισμῶν αὐτοῦ ἥκουσε φωνήν λέγουσαν αὐτῷ,

Non v' accorgete voi che noi siam vermi

Nati a formare l' angelica farfalla?

ἥτοι «Δέν ἐννοεῖς ὅτι ἐσμέν σκώληκες γεννηθέντες, ὅπως παραγάγωμεν τὴν ἀγγελόπτερον χρυσαλλίδα»; Αἱ περαιτέρω σκέψεις τοῦ Σκαλτσούνη οὐ μόνον ἔσωσαν, ἀλλά καὶ ἀνεγέννησαν αὐτόν, καταστήσασαι κράτιστον ἀπολογητήν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τῷ 1882 ἐδημοσίευσεν ἴταλιστί περισπούδαστον ἀπολογητικήν κατά τοῦ ὑλισμοῦ πραγματείαν ὑπό τὴν ἐπιγραφήν «L' uomo ed il materialismo», ἐπηγένθη καὶ ἐχρησίμευσε μάλιστα ὡς βάσις τοῦ περὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ ἔργου τοῦ Τενάρη, βραβευθέντος ὑπό τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μεδιολάνου. Ἄλλ' αἱ ὑλιστικαὶ θεωρίαι ἥρξαντο ἥδη παρεισδύουσαι καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικήν κοινωνίαν, τοῦ Βύχνερ τό σύγγραμμα «περὶ ὅλης καὶ δυνάμεως» μετεφράσθη καὶ μεγάλην προύκάλει συγκίνησιν. Ὁθεν ὁ Σκαλτσούνης διαπλατύνας καὶ καταλλήλως διασκευάσας τὴν ἴταλικήν αὐτοῦ πραγματείαν ἐξέδωκε τό περιλάλητον αὐτοῦ σύγγραμμα «Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη», ὅπερ διέγραψεν ἐποχήν νέαν ἐν τῇ ἀπολογητικῇ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, οἵ τε ξένοι καὶ οἱ ἡμέτεροι ἐδέχθησαν αὐτό μετά πολλῆς τῆς χαρᾶς καὶ τῆς παραμυθίας. «Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος; Πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει; Διά τοῦ ἐρωτήματος τούτου κατήρξατο τοῦ συγγράμματος ἐκείνου ὁ ἀπολογητής, ἀλλά τό ἐρώτημα τοῦτο κατέστησεν ὑποκείμενον ὅλων αὐτοῦ τῶν ἐρευνῶν καὶ ὅλης τῆς δράσεως. Απησχόλησε δέ αὐτόν τό μέγα τοῦτο ζήτημα οὐχί ὡς μεταφυσικόν ἀπλῶς ἢ θεολογικόν θεώρημα, ἀλλ' ὡς κατεξοχήν πρακτικόν ζήτημα, ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ὅποιου ἐξήρτησε τὴν προκοπήν καὶ εὐημερίαν, τὴν ἀνάπλασιν τῆς ἡμετέρας κοινωνίας.

Τούτου ἔνεκα εἴλκυσε τὴν προσοχήν αὐτοῦ ὁ ἄριστα ἐργαζόμενος Σύλλογος τῆς «Ἀναπλάσεως» καὶ τό περιοδικόν αὐτοῦ ἀπέκτησεν ἐν τῷ

προσώπω αὐτοῦ πολύτιμον καί ἀνεκτίμητον συνεργάτην. Άπό τῶν στηλῶν αὐτοῦ ὁ ἀπολογητής ύπερημύνατο τῶν ἀληθειῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἀπευθυνόμενος πρός τόν λαόν προύφύλαξεν αὐτόν ἀπό τῶν ὑλιστικῶν δοξασιῶν Καθηγητῶν τινων τοῦ Πανεπιστημίου, οἵτινες προέβησαν καί εἰς ἔκδοσιν ἴδιου περιοδικοῦ «Προμηθεύς», δι’ οὗ μετεδίδοντο αἱ θεωρίαι τοῦ Χαῖκελ, ὅστις ζῆ μέχρις σήμερον ἐσχατόγηρος ἀλλ’ ὡραῖος ἀνήρ διαμένων ἐν Τένη καί ὑποτονθορίζων τάς θεωρίας αὐτοῦ ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ. Ὁταν δέ ὁ ἰατρός Αποστολίδης ἐξέδωκε τάς «Ψυχώσεις», ὁ Σκαλτσούνης ἀπό τῶν στηλῶν τῆς «Ἀναπλάσεως» ἀνεσκεύασεν αὐτάς διά σειρᾶς μελετῶν, αἵτινες τῷ 1889 ἐξεδόθησαν ἐν ἴδιῳ τεύχει ὑπό τήν ἐπιγραφήν «Ψυχολογικαὶ μελέται». Ἐν αὐταῖς παρατηρεῖ τις πρόδηλον τήν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀπολογητοῦ, εὐρύτερον τόν κύκλον, ἐξ οὗ ἀρύεται τάς ἀποδείξεις αὐτοῦ, καταπλήσσουσαν εὐρυμάθειαν ἀλλά πρό παντός σαφήνειαν καί διαύγειαν. Από αὐτηρᾶς ἐπιστημονικῆς ὅψεως δέν εἶναι ἵσως ἀνωτέρα ἐλλείψεων ἡ μέθοδος αὐτοῦ, μάλιστα ἐνεκα τῶν ἀναποφεύκτων συχνῶν ἐπαναλήψεων, ἀλλ’ ὁ Σκαλτσούνης θαυμασίως κατεῖχε τήν δύναμιν νά καθιστᾶ σαφῆ καί προσιτά, νά δημοποιῇ τά ὕψιστα τῶν ἀνθρωπολογικῶν ζητημάτων. Ἐπειθεν αὐτός ὡν πεπεισμένος. Τό σύγγραμμα τοῦτο συνετάραξε τούς ὑλιστάς καί προύκάλεσε νέας ἐπιθέσεις κατά τοῦ συγγραφέως.

Ολόκληρον τό 1891 ἔτος διεξήγαγεν ὁ «Προμηθεύς» δημοσιογραφικόν πόλεμον κατά τοῦ Σκαλτσούνη, ύπερβάντα πολλάκις τῆς εὐπρεπείας τά ὅρια, συγχρόνως ὅμως καί ὁ ἀπολογητής νέον, κρείττον πάντων τῶν προηγουμένων παρεσκεύαζεν ἔργον μετ’ ἐντεταμένης προσοχῆς παρακολουθῶν τήν ἐν Εὐρώπῃ σχετικήν ἐπιστημονικήν κίνησιν. Ο περιφανής καθηγητής καί φυσιογνώστης Quatrefages, ἱδιαίτερος φίλος τοῦ Δαρβίνου, εἶχεν ἀναλαβῆ τότε μετά δυνάμεως τήν ἀνασκευήν τῶν θεωριῶν τοῦ Χαῖκελ, συγχρόνως καί ὁ Ναβίλ ἐξέδωκε τό περιλάλητον αὐτοῦ σύγγραμμα «ἡ νεωτέρα φυσική» καί ἡ ἐπακολουθήσασα εἰς τιμήν αὐτοῦ ἐν Γενεύῃ ἐορτή ὑπῆρξεν ἐπίσημος καί ἔγκυρος ύπό περιφανεστάτων ἐπιστημόνων ἀποκήρυξις τοῦ ὑλισμοῦ καί ἀνακήρυξις τῶν ἀρχῶν καί ἀληθειῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ο ταῦτα πάντα παρακολουθῶν Σκαλτσούνης τῷ 1893 ἐδημοσίευσε τό

ἄριστον τῶν ἔργων αὐτοῦ «Περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀρμονίαι χριστιανισμοῦ καὶ ἐπιστήμης». Σπανίως συνεδυάσθησαν ἀρμονικῶς τόσαι ἀρεταὶ ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ συγγράμματι. Χάρις καὶ γλαφυρία ὕφους, ποιητικὴ ἔξαρσις, βαθύνοια καὶ δύναμις σκέψεων, ἅμα δὲ καὶ ἀφέλεια καὶ ἀπλότης. Ὄλα τὰ συμπεράσματα τῆς νεωτέρας φυσιογνωστικῆς καὶ ἀνθρωπολογικῆς ἐπιστήμης συνεσωρεύθησαν ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ μετὰ τέχνης προδιδούσης τὴν ἐπιστήμονα καὶ ταξινομητικήν γραφίδα.

Καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματος τούτου ὁ Σκαλτσούνης ἥτο ὁ ἀνθρωπὸς τῆς ἡμέρας, πολλῷ δὲ μᾶλλον μετὰ τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ.

Τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἀνεκήρυξεν ἥδη αὐτὸν Ἐπίτιμον Διδάκτορα, ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐπεθύμησε νὰ ἴδῃ αὐτὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν, οἱ συμπολῖται αὐτοῦ ἐξέλεξαν αὐτὸν βουλευτήν, ἀλλ' ὁ Σκαλτσούνης ἀπέστερξε τὰ ἀξιώματα.

Τῷ 1894 ἀνέλαβεν ἰερὰν ἀποδημίαν εἰς τοὺς ἀγίους Τόπους, ὅποια δ' εὐσέβεια εἰλικρινῆς καὶ βαθεῖα κατεῖχε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ μαρτυρεῖ ἡ Ομιλία αὐτοῦ, ἦν ἀπήγγειλε τῇ 16 Απριλίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Σταυροῦ καὶ αἱ νῦν δημοσιευόμεναι ἐν τῇ «Ἀναπλάσει» Ἐμπνεύσεις αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀγίων Τόπων καὶ ἐντυπώσεις. Ἐκτοτε ὁ Σκαλτσούνης ἔγραψε καὶ ἄλλας δευτερευούσας πραγματείας εἴτε εἰς τὴν ἀπολογητικὴν αὐτοῦ εἴτε εἰς τὴν καθόλου Ἐκκλησιαστικὴν πρακτικὴν δρᾶσιν ἀνεφερομένας, ἀλλά τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀπολογητικὴν τριλογίαν ἀποτελοῦσι τὰ ἀνωτέρω ἀναγράφεντα συγγράμματα, ὃν ἡ ἀνάλυσις ἀπαιτεῖ εἰδικὴν πραγματείαν, διότι τό ἔργον τοῦ Σκαλτσούνη, ὡς ἀπολογητοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶνε κολοσσιαῖον. Ο παροξυσμὸς τοῦ ὑλισμοῦ πάρ ήμιν εὐτυχῶς νῦν ἐξέλιπεν, ἀνδρες δὲ ὡς ὁ Σκαλτσούνης συντελέσας εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐμπέδωσιν τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν ἔχουσι τὸ ὑπέροχον ἐν τῇ ἱστορίᾳ προνόμιον νὰ μὴ ἀποθνήσκωσι.

Προκήρυξις διαγωνισμοῦ. - Ἡ ἐν Όλλανδίᾳ «Ἐταιρεία τῆς Χάγης πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας», ἥτις προϋκάλεσε μέχρι τοῦδε τὴν ἐμφάνισιν ἐξόχων ἱστορικοκριτικῶν ἔργων, ἐγνωστοποίησε πρὸ

τινος τὰ πρὸς διαγωνισμὸν τεθέντα ὑπ’ αὐτῆς θέματα διὰ τὸ ἐνεστῶς καὶ τὸ προσεχὲς ἔτος:

Α) Πρὸ τῆς 15 Δεκεμβρίου (ν.ε.) 1905 1) Κριτικὴ ἔκθεσις τῶν φιλοσοφικῶν λόγων, δι’ ᾧ ὁ μεταρρυθμιστὴς προτεσταντισμὸς ἴδρυθη καὶ ὑπερησπίσθη ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων αὐτοῦ ἀντιπροσώπων.

2) Εἰς τίνα αἴτια ἀποδοτέα ἡ ἐν τοῖς συνοπτικοῖς Εὐαγγελίοις ἔλλεψις θετικῆς περιγραφῆς τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ; Τίνα δ’ ἐπίδρασιν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ πράγματος τούτου δύναται νὰ ἔξασκήσῃ, ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ κηρύγματος καὶ ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας;

Β') Πρὸ τῆς 15 Δεκεμβρίου 1906: Ἐρευναι ἐπὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς προελεύσεως Ἐβραϊκοῦ ἡ Ἀραμαϊκοῦ τινος συγγράμματος ἀναμιγέντος μετὰ τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων.

Αἱ πραγματεῖαι γεγραμμέναι ἐν Ὀλλανδικῇ, Λατινικῇ, Γαλλικῇ ἢ Γερμανικῇ γλώσσῃ, ἀποστέλλονται ἀνυπόγραφοι καὶ συνοδευόμεναι ὑπὸ τινος ρητοῦ εἰς τὸν Γραμματέα τῆς Ἐταιρείας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν: Mr. le pasteur Berlage, à Amsterdam. Το γέρας ἀποτελεῖται ἐκ 400 φλωρινίων.

Εῦρεσις ἀρχαίων χειρογράφων— Αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες δημοσιεύουσι τὴν ἔξῆς εἰδῆσιν.

Διαταγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ὡς ἐν Ἀλμυρῷ ἀρχαιολόγος κ. N. I. Γιαννόπουλος παρέλαβε καὶ κατέθεσεν εἰς τὸ ἐκεῖ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον τῆς Μονῆς Ξενίας δύο πολύτιμα χειρόγραφα ἐπὶ μεμβράνης εὐαγγέλια.

Κατὰ τὰς πληροφορίας τὰς ὅποιας ὡς κ. Γιαννόπουλος παρέχει, τὸ ἐν τῶν εὐαγγελίων τούτων, σχῆματος μεγάλου ἐπὶ μεμβράνης διὰ ξύλου καὶ δέρματος δεδεμένον εἰς σχῆμα δίστηλον, περιέχει τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναγινωσκόμενα εὐαγγέλια ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἐκ τοῦ κατὰ Ιωάννην. Ἡ διατήρησις εἶναι ἀρίστη καὶ ἡ μελάνη ξανθὴ. Γραφὴ δὲ τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος, (900—1000), καί, ὅπερ ὑποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς διαφόρων γραφῶν, ἐκ τῆς Πατμιακῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ιω. Σακελλίωνος.

Έκαστης παραγράφου τὸ ἀρκτικὸν γράμμα ἐκοσμεῖτο διὰ κεφαλαίου πλουσιώτατα καὶ περιτέχνως κεκοσμημένου. Διότι τὸ μὲν Τ ὅτε μέν παρίσταται ἐν σχήματι σταυροῦ, ὅτε ἐν σχήματι οάβδου ἀρχιερατικῆς καὶ ἄλλοτε ἄλλως. Τὸ δὲ Ο διὰ δυὸ πτηνῶν ἀντιμετώπων, οἷον ταώ, περιστερῶν κλπ. ἡ διὰ δύο ὄφεων δακνόντων ἀλλήλων τὰς οὐράς. Τὸ Ε συνήθως παρίστησι χεῖρα ἱερατικὴν εὐλογοῦσαν ἄλλοτε δὲ συνεσπειρωμένον ὄφιν καὶ ἵχθυν ἐν τῷ μέσῳ. Πολὺ δὲ συχνὰ εὑροηται τὸ Ο ἡ Θ καὶ ὡς ἵχθυς.

Ἐν ἀρχῇ προτάσσονται τέσσαρα φύλλα μεμβράνης περιέχοντα θεολογικὴν ὑλὴν μήπω ἀναγνωσθεῖσαν.

Βέβηλοι ὅμως χεῖρες ἀπέκοψαν τὰς εἰκόνας τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ πολλὰ κεφαλαῖα γράμματα. Σώζεται πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς Ἀναστασεως τοῦ κατὰ Ματθαίου. «Οψέ σαββάτων Μαρία διαγενομένη ἐπὶ τὸ μνημεῖον» ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία ἔγχρωμος σπεύδουσα εἰς τὸ μνημεῖον.

Τὸ ἔτερον Εὐαγγέλιον εἶναι τὸ διὰ τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν σχήματος 16ου διὰ ξύλου καὶ δέρματος δεδεμένον καὶ κάλλιστα γεγραμμένον ἐπὶ λεπτοτάτης μεμβράνης, ἔργον δὲ τῆς IA' ἑκατονταετηρίδος (1000 - 1100 μ.Χ.). Περιέχει τὰ κείμενα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν προτασσομένης ἐφ' ἑκάστου Εὐαγγελιστοῦ τῆς βιογραφίας αὐτοῦ, ἔργον τοῦ ἀγίου Θεοφυλάκτου, ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, μὴ ὅντος τότε ἐν τοῖς ἀγίοις κατατεταγμένου, διὸ καὶ τὸ χειρογράφον λέγει · «κυροῦ Θεοφυλάκτου».

Αἱ βιογραφίαι αὗται ἵκανῶς διαφωτίζουσαι τοὺς βίους τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν εἶναι ἀνέκδοτοι. Ἐν δὲ τοῖς περιθωρίοις τοῦ χειρογράφου ὑπάρχουν διὰ κινναβάρεως μικροῖς γράμμασι σχόλια διαφόρων ἐρμηνευτῶν τοῦ Εὐαγγελίου.

Μετὰ τόσης δὲ φιλοκαλίας ἐπιλεπτοτάτης μεμβράνης εἶναι γεγραμμένον τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, ὥστε καίτοι παρηλθεν 800 - 900 ἔτη ἔκτοτε, διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει ἐκτὸς ὀλίγων φύλλων ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου, τὰ ὅποια ἐκ κακῆς διατηρήσεως τῶν ἐν τῇ Μονῇ ἐκάησαν ἐν τῷ μέσῳ.

Μέριμνα περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς.

Μανθάνομεν ἐξ Ἀθηνῶν ὅτι προνοίᾳ θεοφιλεῖ τοῦ σεβασμού. Μητροπολίτου κ. Θεοκλήτου, γίνεται σκέψις περὶ συστάσεως Συνδέσμου ἵεροφαλτῶν, περὶ συστάσεως ἴδιου ταμείου ὑπὲρ αὐτῶν, περὶ συγκλήσεως ἐν μέλλοντι μουσικοῦ συνεδρίου διεθνοῦς καὶ περὶ τῆς εὐδόσεως ἑτέρων τινῶν ζητημάτων. Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἐν πάσαις ταύταις ταῖς ἐνεργείαις καὶ σκέψεσι πρωτοστατῶν, πρεπόντως χορηγεῖ μὲν προστασίαν τοῖς ὑπερπατρίοις κειμηλίοις ἐργαζομένοις, ἐμψυχοῖ δὲ τοὺς τὴν βελτίωσιν τῶν παρὸν ἡμῖν οὐ καλῶς κειμένων ἐπιδιώκοντας. Πρὸ μηνὸς περίπου συνέστησεν ἐπιτροπείαν, ἀποφάσει συνοδικῇ, πρὸς ἐξέτασιν παντὸς μὲν ζητήματος σχετιζομένου πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικήν, ἴδιᾳ δὲ ἀμφισβητουμένων τινῶν σημείων τῆς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν θεωρίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμως ὑπ' αὐτῆς ἀνεγνωρισμένων μουσικῶν κειμένων. Τὴν ἐπιτροπείαν ταύτην ἀποτελοῦσιν ὁ σεβ. μητροπολίτης Ἀθηνῶν κ. Θεόκλητος (πρόεδρος) ὁ σεβασμ. ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου κ. Διονύσιος Πλέσας, ὁ διευθυντὴς τοῦ δείου κ. Γ. Νάζος, ὁ ἐν αὐτῷ καθηγητὴς κ. Frank Choisy, ὁ καθηγητὴς τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἐν τῷ δείῳ κ. Κωνστ. Ἀλ. Ψάχος καὶ ὁ πρωτοψάλτης τοῦ ἵεροῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ Ἀθηνῶν κ. Ν. Κανακάκης. Η ἐπιτροπεία συνέρχεται κατὰ τρίτην, ἐπὶ τρίαρον ἐργαζομένη· συνεκροτήθησαν δὲ μέχρι τοῦδε συνδρίαι τρεῖς σπουδαιότητα πολλὴν προσλαβοῦσαι -ώρισθη καὶ ἐπίσημον ὄργανον τῆς ἐπιτροπείας ταύτης, ἡ ἄλλοτε ἐκδιδομένη μουσικὴ ἐφημερὶς «Φόρμιγξ», ἡς ἡ ἔκδοσις ἐπαναλαμβάνεται

ἀπὸ τῆς 15 Μαρτίου ἐπὶ τῇ βάσει νέου προγράμματος καὶ ύπὸ τὴν προστασίαν τῆς ιερᾶς Συνόδου. Οὕτω δὲ καὶ αἱ ἐκδοθησόμεναι δι' αὐτῆς διατριβαὶ ἐνεκρίθη νὰ ἔξετάζωνται πρότερον ύπὸ τριμελοῦς ἐπιτροπείας, πρεδρευομένης μὲν ύπὸ ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου, ἀποτελουμένης δὲ ἐκ τῶν ἐλλογίμων κ.κ. Κ. Α. Ψάχου καὶ Ν. Κανακάκη. (Ἐκκλ. Ἀλήθεια).

Χειροτονία ὁρθοδόξου Ἐπισκόπου ύπὸ δύο μόνον Ἐπισκόπων
 Ἐν τῇ βιοείῳ Ἀμερικῇ ύπάρχουσι περὶ τὰς 33,000 ὁρθοδόξων χριστιανῶν ἀνηκόντων εἰς 12 διαφόρους ἐθνότητας. Τούτων οἱ Ρώσσοι ἔχουσι καὶ Ἐπίσκοπον, οὗτινος ἀπεστάλη καὶ ἔτερος βοηθὸς ἐκ Μόσχας, ἀπεφασισθέντος δὲ τελευταίως «νὰ ύπάρχῃ καὶ τρίτος Ἐπίσκοπος» οἱ δύο Ρώσσοι Ἐπίσκοποι προέβησαν εἰς χειροτονίαν τοῦ ἐκ Συρίας καταγομένου Ἀρχιμανδρίτου Ραφαὴλ Hawaweeny. Τό γεγονὸς τοῦτο προύκάλεσε τὴν προσοχὴν τῶν ξένων, μετὰ περιεργείας δέ, ἦν συνεμερίσθη ἡ Revue Internationale de Théologie τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ἔγραψεν ἡ ἐν Βέρνη ἐφημερὶς «Katholik»: «Παράδοξον εἶνε ὅτι καὶ ἡ ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, δὲν τηρεῖ αὐστηρῶς τὴν κανονικὴν διάταξιν, καθ' ἓν ἡ χειροτονία Ἐπισκόπου τελεῖται διὰ τριῶν Ἐπισκόπων». Ὁμολογουμένως τὸ συμπέρασμα εἶνε ἐσπευσμένον, διότι καλῶς ἔχόντων τῶν πραγμάτων ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν θεωρεῖ κανονικὴν τὴν ύπὸ δυὸ μόνον ἥκιστα δὲ ύπὸ ἑνὸς Ἐπισκόπου χειροτονίαν Ἐπισκόπου, ἀπαιτεῖ δὲ τὴν αὐστηρῶς κανονικὴν ἔποψιν τοῦ ζητήματος τούτου τ.ε. τὴν χειροτονίαν Ἐπισκόπου ύπὸ τριῶν πάντοτε Ἐπισκόπων. Οὕκοθεν ὅμως νοεῖται ὅτι ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν αἱ ἔξαιρέσεις ἐπιτρέπονται.

Τρεῖς κανόνες περὶ γλώσσης. -Οἱ συντάκται τῆς «Ν. Σιών» προσπαθοῦντες νὰ γράφωμεν ἐν γλώσσῃ ἀβιάστῳ, ἀπηλλαγμένη στοιχείων σχολαστικισμοῦ ἢ χυδαϊσμοῦ, εὐλήπτω πάντοτε καὶ ἀφελεῖ, δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ύπ' ὄψει τοὺς τρεῖς ἐφεξῆς κανόνας τοὺς ὅποίους διετύπωσεν ὁ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκης, ὁ περιφανῆς Ἑλλην γλωσσολόγος, ἐν τινὶ αὐτοῦ ἀπαντήσει εἰς ἀβασίμους θεωρίας τοῦ Κρουμβάχερ περὶ τῆς γραφομένης νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης.

Α) Ὄταν θὰ γράφωμεν, δὲν θὰ μεταχειριζόμεθα, ἀλλὰ θὰ φεύγωμεν, ὅπως οἱ ναῦται φεύγουν τοὺς σκοπέλους, πᾶν στειχεῖον τοῦ λόγου εἴτε λέξιν εἴτε γραμματικὸν τύπον, εἴτε φράσιν εἴτε σύνταξιν, ἐν μιᾷ λέξει, πᾶν τὸ ὄποιον, ἢν ἐλέγητο εἰς τὰς ἐπισημοτάτας οἰκίας καὶ συναναστροφὰς τῶν ἀνεπιγυμένων τάξεων, θὰ ἔκαμνε κακὴν ἐντύπωσιν, εἴτε ὡς ἀρχαῖον καὶ ἐξεζητημένον καὶ σχολαστικόν, εἴτε ὡς χυδαῖον.

Β) Ὄμοιώς θὰ φεύγωμεν κατὰ δύναμιν πᾶσαν λέξιν καὶ φράσιν, ἡ ὄποια, εὐθὺς ὡς λέγεται ἡ ἀναγινώσκεται, δὲν ἐννοεῖται ἀμέσως, δὲν ἀνταποκρίνεται ἀπ' εὐθείας καὶ φυσικῶς εἰς τὴν σημασίαν, τὴν ὄποιαν θέλει νὰ παραπτήσῃ ὁ γράφων, διότι τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡμεῖς ἥδη ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐμάθομεν νὰ συνάπτωμεν αὐτομάτως μὲ ἄλλην λέξιν ἡ φράσιν διὰ τοῦτο δὲ ἐρχόμεθα εἰς τὸ νοούμενον ὑπό τοῦ συγγραφέως μόνον βραδέως, ἐμμέσως, διὰ μεταφράσεως, ὡς εἰπεῖν, εἴτε τελείας εἴτε ἀπλῶς ἐνδιαθέτου, πάντοτε διὰ μεσολαβήσεως ἄλλου.

Γ) Ἐὰν δύο λέξεις, δύο φράσεις, δύο τύποι, δύο συντάξεις κ.τ.λ. λέγωνται ὄμοιώς εἰς τὰς συναναστροφάς, τὰς ὄποιας εἰπομεν εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν, καὶ μήτε ἡ μία φαίνεται ἀρχαϊκὴ καὶ σχολαστικὴ, μήτε ἡ ἄλλη χυδαία, τότε θὰ προτιμῶμεν εἰς τὸν λόγον ἡμῶν, τὸν γραπτὸν καὶ τὸν προφορικόν, ἐκείνην, ἡ ὄποια μᾶς συνδέει πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, πρὸς τὴν ἰστορίαν, ἐν γένει πρὸς τὸ παρελθόν ἡμῶν.

Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν Ἀγγλίᾳ. -Υποκινηθέντος τελευταίως πάλιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς διδασκαλίας ἡ καταργήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς ὑποχρεωτικοῦ μαθήματος καὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις καὶ ἐν ταῖς ἀνωτέραις Σχολαῖς, τὰ Πανεπιστήμια Ὁξφόρδης καὶ Καντερβουρίας θριαμβευτικῶς ἀπεφήναντο περὶ τῆς τηρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς ὑποχρεωτικοῦ μαθήματος. Τούτου ἔνεκα τὰ Ἑλληνικὰ καθόλου γράμματα εἶλκυσαν νέον ἐνδιαφέρον τοῦ Ἀγγλικοῦ δημοσίου, ἥρξατο ἡ παράστασις τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν δραμάτων ὡσανεί τὸ παρακαθήμενον καὶ χειροκροτοῦν ἐνθουσιαδῶς δημόσιον ἥτο Ἑλληνικόν. Ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ ἐν Ὁξφόρδῃ θεάτρου παρεστάθησαν ἐννεάκις κατὰ σειρὰν Ἑλληνιστὶ ὑπὸ φοιτητῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ πρωτοτύπῳ αἱ «Νεφέλαι» τοῦ Ἀριστοφάνους. Ο νέος οὗτος θρίαμβος τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων

έχαροποίησε καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικὸν ἄνδρας τῆς Ἀγγλίας, ὃν τὰς γνώμας ἔρμηνεύων ὁ καθηγητὴς Swete παρετήρησεν, ὅτι ἡ τήρησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐξησφάλισε τὴν οὐσιάδη καὶ ἀληθῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἄγγλων θεολόγων μιρφουμένων ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις καὶ ἔχόντων ἀπαραίτητον αὐτῆς ἀνάγκην ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ τῶν Γραφῶν καὶ ἐν ταῖς θεολογικαῖς αὐτῶν μελέταις, ἀλλως τε ἡ τήρησις τῆς γλώσσης ταύτης καὶ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις οὐ μόνον ἐξασφαλίζει, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύει τὴν σπουδὴν αὐτῆς ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς Σχολαῖς.

Πνευματικὴ Ἀκαδημία Πετρουπόλεως.—Τῇ 17ῃ Φεβρουαρίου τελεῖται ἡ ἑτησία ἔօρτὴ τῆς Πν. Ἀκαδημίας Πετρουπόλεως, καθ' ἣν δημοσιεύεται καὶ ἡ λογοδοσία τῆς διευθύνσεως. Ἐκ τῆς ύπ' ὅψει ήμῶν λογοδοσίας καταφαίνεται, ὅτι κατά τό σχολικὸν ἔτος 1903» ἡ Ἀκαδημία Πετρουπόλεως εἶχε 255 φοιτητὰς καὶ 17 ἀκροατὰς. Τούτων ἀπεφοίτησαν 62, προσελήφθησαν δ' ἐν ἀρχῇ τοῦ τρέχοντος σχολικοῦ ἔτους 64 φοιτητὰὶ διὰ τὴν πρώτην τάξιν. Κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος ἀπεδόθη ἐπιστημονικὸς βαθμὸς εἰς 69 πρόσωπα, ὁ δὲ βαθμὸς «πραγματικοῦ φοιτητοῦ» (τ.ε. τελειοφοίτου ἀνευ διπλώματος) εἰς 4 πρόσωπα. Ο βαθμὸς «κανδιδάτου τῆς θεολογίας» (τ.ε. προλύτου) ἐδόθη εἰς 66 πρόσωπα, ὁ βαθμὸς «Διδάκτωρ» τὶς 4 πρόσωπα, εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Δημήτριον, εἰς τὸν Καθηγητὴν τῆς Ἀκαδημίας Κιέβου Μ.Α. Όλεσνίσκην καὶ εἰς τοὺς καθηγητὰς τῆς Ἀκαδημίας Πετρουπολεως Ἰ. Γ. Τρότσκην καὶ Ἰ. Σ. Πάλμιοβα διὰ τὴν ἔκδοσιν νέων συγγραμμάτων καὶ διὰ τὰς πολυετεῖς ἐπιστημονικάς ἐργασίας, αἵτινες ἀξιοῦνται παρὰ τοῖς θεολόγοις τοῦ ύψιστου βαθμοῦ «διδάκτορος». Τοῦ βαθμοῦ «μαγίστρου τῆς θεολογίας» ἡξιώθησαν δύο μόνον ὁ N. I. Σαγάρδας, ἐνεκα σπουδαιοτάτης αὐτοῦ ἐπιστημονικῆς πραγματείας περὶ τῆς Α' Ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννου, καὶ ὁ Πρεσβύτερος Ἰωάννης Μώρεϋ, ἐνεκα ἐπιστημονικῆς πραγματείας περὶ Στεφάνου Ιαβόρσκη. Ἡ Ἀκαδημία ἀπώλεσε κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος ἕνα τῶν ἀρίστων καθηγητῶν αὐτῆς, τὸν A.P. Λοπουχήν (ἴδε «N. Σιών» ἔτος Α' σ. 526).

Ο πληθυσμὸς τῆς Ρωσσίας κατὰ θρησκεύματα.-

Πρὸ μικροῦ ἐδημοσιεύθησαν αἱ στατιστικαὶ εἰδήσεις περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ρωσσίας κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τοῦ 1897, ἐξ ὃν

καταφαίνεται, ότι τῷ ἔτει ἐκείνῳ ἡ Ρωσσία ἡρίθμει 125, 680, 682 κατοίκους, ὃν 62, 512, 698 ἄνδρες καὶ 63, 167, 984 γυναῖκες, τούτων 83, 933, 567 ἥσαν Ρωσσοί, οἱ δὲ λοιποὶ διαφόρων ἐθνοτήτων. Ως πρὸς τὴν θρησκείαν ὑπῆρχον 87, 123, 604 ὁρθόδοξοι, 2, 204, 596 παλαιόπιστοι, 11, 506, 809 λατīνοι, 3, 762, 266 προτεστάνται, 13, 906, 972 μωαμεθανοί, 5, 215, 805 Ἰουδαῖοι, 1, 179, 266 Αρμένιοι, 8, 135 διάφοροι χριστιανοί, 732, 078 ἐθνικοί, ἐξ ὃν 12, 894 καραϊμαι καὶ 433, 863 βουδισταὶ καὶ λαμαϊται. Πλὴν τῶν ὁρθοδόξων κληρικῶν ὑπῆρχον 22, 976 μοναχοὶ καὶ 61, 787 μοναχαῖ· περισσότεροι μοναχοὶ ὑπῆρχον ἐν τοῖς Κυβερνείοις Μόσχας (2,144), Κιέβου (3,041) καὶ Κούρσκης (1,103). Ως πρὸς τὴν παίδευσιν ὁ ὑψιστος βαθμὸς ἥσαν 34, 3 ἐπὶ τοῖς 1000 διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ 11,6 διὰ τὰς γυναῖκας μεταξὺ τῶν βεληκορώσσων, 23,6 διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ 4,0 διὰ τὰς γυναῖκας μεταξὺ τῶν μαλορώσσων, 22,8 διὰ τοὺς ἄνδρας 7,3 διὰ τὰς γυναῖκας μεταξὺ τῶν μπελορώσσων.

Ἐκκλησιαστικὰ Νομοσχέδια διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.—Καθὰ ἀγγέλλεται ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων ὁ ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς Παιδείας ὑπουργὸς κ. Καραπᾶνος θὰ ύποβάλῃ εἰς τὴν Βουλήν καὶ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ νομοσχέδια, τὰ καταρτισθέντα ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους ὑπὸ τῆς Τεραῖς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπεξεργασθέντα τελευταίως ὑπ' αὐτῆς. Μᾶλλον ἐνδιαφέροντα ἐκ τῶν νομοσχεδίων τούτων εἶνε τὰ ἔξῆς α') Τὸ περὶ ἴδρυσεως ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου. Οἱ πόροι τούτου συνίστανται ἐκ τοῦ πλεονάσματος τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν διαφόρων μονῶν καὶ τῶν ἐς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν κατατεθέντων μέχρι σήμερον πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν β') Νομοσχέδιον περὶ μεταβολῆς τοῦ τρόπου τῆς διαχειρίσεως τῶν περιουσιῶν τῶν μονῶν γ') Ἐτερον σχέδιον νόμου περὶ τῶν διαλυθεισῶν μονῶν, ἡ περιουσία τῶν ὅποιων θὰ διατεθῇ ὑπὲρ ἐνισχύσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου. Ἀπασα ἡ περιουσία αὐτῶν ἀνέρχεται εἰς 600 χιλ. δραχμῶν. δ') Η περιουσία τῶν Αρχιερέων μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν περιέρχεται εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον ε') Νομοσχέδιον περὶ περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναχῶν. Καθορίζεται δὲ ὁ ἀκριβῆς ἀριθμὸς τῶν ιερομόναχων ἀναλόγως τῆς περιουσίας ἐκάστης μονῆς.

΄Η ένεστωσα τῆς Ρωσσίας Συμφορὰ.- Ό Πανιερώτατος Μητροπολίτης Πετρουπόλεως καὶ Πρόεδρος τῆς Συνόδου τῆς Ρωσσικῆς Έκκλησίας, θέλων ἵνα τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀτυχοῦ πολέμου ἀρνοθῇ διδάγματα πρὸς ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῶν σκολιῶν τρίβων τῆς ἀμαρτίας ἐπὶ τὴν εὐθεῖαν καὶ σωτήριον τοῦ Εὐαγγελίου ὁδόν, ἐδημοσίευσε τῇ 4ῃ Μαρτίου ἐν τῷ «Νέῳ Χρόνῳ» Πετρουπόλεως ὑπὸ τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν τὰ ἀκόλουθα χρήσιμα ὅντα οὐ μόνον τῷ Ρώσσῳ ἀλλά καὶ παντὶ χριστιανῷ.

«Βαρεῖαν συμφορὰν διέρχεται νῦν ἡ Ρωσσία. Ἐτος ἥδη ὀλόκληρον διέρρευσεν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀτυχοῦ πολέμου. Ό στόλος ἐξεμηδενίσθη. Οἱ γενναῖοι ἡμῶν στρατιῶται ἀπόλλυνται κατὰ χιλιάδας ὑπὸ τοῦ ἔχθρικοῦ ὅπλου. Ό στρατὸς ὑφίσταται ἀλλεπαλλήλους ἥττας. Πλήρης ἀπογοήτευσις ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Οὐχὶ πρώτην ταύτην φορὰν ἐπισκέπτονται τὴν ἀγίαν Ρωσσίαν δειναὶ συμφοραί. Διῆλθεν αὐτὴ ἔχαλεπτέρους καιρούς, μετὰ τιμῆς δὲ καὶ θριάμβου ἐξῆλθε μακροχρονίου πάλης πρὸς τοὺς Σουηδοὺς καὶ τῶν φοβερῶν Ναπολεοντείων πολέμων. Άλλ' ἡ Ρωσσία δὲν ἥτο τότε οὕτια κατήντησε νῦν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἥτο ισχυρὰ διὰ τῆς πρὸς τὴν ἀγίαν αὐτῆς πίστιν ἀγάπης, ἥτο ἔδραιά ἐν τῇ πρὸς τὸν Τσάρον καὶ τὴν Πατρίδα ἀφοσιώσει. Νῦν δ' ὅμως τὶ βλέπομεν; Διεξάγεται πόλεμος χαλεπός, ἐνῶ δ' ἔδει νὰ ἐμπνεώμεθα πάντες ὑπὸ ὑψηλοῦ, πλήρους αὐταπαρνήσεως πατριωτικοῦ αἰσθήματος, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ βασιλεύει ἐσωτερικὴ σύγχυσις. Τὰ προσφιλῆ τέκνα τῆς Ρωσσίας ὑπὸ τὸ κράτος ἀγνώστων τῇ ἀρχαιότητι ὀλεθρίων διδασκαλιῶν ἔχθρικῶς τὴν μητρικὴν αὐτῆς καρδίαν κατασπαράττουσιν. Αγάπη πρὸς τὴν Έκκλησίαν δὲν ὑπάρχει. Ή πρὸς τὰς ἀρχὰς εὐλάβεια ἔξέλιπε. Τὰ πάντα ἀνετράπησαν. Ή ἐπιστήμη περιεφρονήθη, πᾶν ίερὸν κατεπατήθη. Κατὰ τὰς παρελθούσας τῶν ἀποκρέων ἡμέρας, ὅπότε οἱ προσφιλεῖς ἡμῶν ἥρωες ἀπέκαμνον ἐν τῇ ἀνίσω πάλῃ πρὸς τὸν ἔχθρον καὶ ἀπέθνησκον ἐν αἵματηραῖς καὶ φοβεραῖς μάχαις, ἡμεῖς καὶ ἐν τοιαύταις περιστάσεσι δὲν ἥσχυνόμεθα νὰ παραδιδώμεθα εἰς τὰς συνήθεις ἡμῶν διασκεδάσεις. Καὶ ἀπὸ μέρους μόνον θεωμένη ἡ ἡθικὴ ἡμῶν αὗτη διαφθορὰ προξενεῖ ἀνίαν. Διὰ τοῦτο δέ καὶ δικαίως ὑπὸ πάντων περιεφρονήθημεν, ἐγενόμεθα περιγέλως παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς τῆς γῆς. Ιδοὺ ποῦ ἔγκειται ἡ παροῦσα συμφορὰ καὶ δυστυχία τῆς Ρωσσίας. Οὐδὲν ἔμεινε δι' ἡμας ίερόν, ἀνέπταφον. Απεβάλομεν τὸν φόβον

τοῦ Θεοῦ, ἡγαπήσαμεν δὲ τὸν παχυλὸν ἐγωϊσμὸν τῶν συγχρόνων ὑπερανθρώπων. Παρῆλθεν ἡ πρώτη ἔβδομὰς τῆς ἀγίας Τεσσαρακοστῆς, συναπῆλθε δὲ μετ' αὐτῆς ως χοῦς καὶ ἡ προσωρινὴ ἡμῶν ἐγκράτεια καὶ ἡ βραχεῖα ἡμῶν σωφροσύνη. Τέρψεις ἔξω τῶν πόλεων, θέατρα καὶ παραστάσεις ἐντὸς ἔλκουσιν ἡμᾶς εἰς τὸν στρόβιλον τῆς ἡδονῆς, τῆς ἀκολασίας, τῆς διαφθορᾶς. Ἡ Ἑκκλησία εὔχεται ὑπὲρ τῆς διορθώσεως καὶ οἱ ἀδελφοὶ στρατιῶται στενάζουσιν ἀποθνήσκοντες ὑπὲρ ἡμῶν, ...ἡμῶν ὅμως ποίᾳ εἶνε ἡ ἐνασχόλησις; οἶνος, θεάματα διασκεδάσεως... Ιδοὺ ποῦ εἶνε ὁ θησαυρὸς ἡμῶν, ίδού τὶ ἐπιποθοῦμεν καὶ ἐπιδιώκομεν. Τὴν εὐχαρίστησιν ἡμῶν ἀποτελεῖ ἡ κατάστασις αὕτη ἡ μεμεθυσμένη, ἡ παχυλὴ, ἡ βιοβροῶδης, ἡ ταπεινὴ, ἡ δαιμονιῶδης, ωπεῖ δὲ τουναντίον ἡμᾶς πᾶν ὅ,τι νηφάλιον, καθαρόν, φωτεινόν, θεῖον. Δικαιοσύνην, εἰρήνην καὶ χαρὰν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ δὲν γνωρίζομεν. Ταῦτα εἶνα τῇ καρδίᾳ ἡμῶν. Τῇ ἀληθείᾳ εἰς ἡμᾶς ἐφαρμόζονται οἱ λόγοι τοῦ μεγάλου κανόνος Ανδρέου τοῦ Κρήτης «ὅ νόμος ἡσθένησεν, ἀργεῖ τὸ Εὐαγγέλιον, γραφὴ δὲ πᾶσα ἡμῖν παρημέληται, προφῆται ἡτόνησαν καὶ πᾶς Δικαίου λόγος». Τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὑπερεπληθύνθησαν, οὐδεμία δ' ἡμῖν φροντὶς περὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν. Ανάνηψον λοιπόν, ὡς ἀγία Ρωσσία, ὡς ὁρθόδοξος Ρωσσία. Αἰσχύνθητι, τὸν Θεὸν φοβήθητι! Απόθεες τὸν βόρβορον καὶ τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς ἀμαρτίας! Μετανόησον, φωτίσθητι, καὶ ὁ Κύριος ἐλεήσει Σε».

Ρωσσικὴ Παλαιιστίνειος Έταιρεία.- Η προεδρεία τῆς αὐτοκρατορικῆς Ρωσσικῆς Παλαιιστίνειου Έταιρείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Δουκὸς Σεργίου ἀνετέθη Αὐτοκρατορικῷ Διατάγματι τῇ χήρᾳ Μεγάλῃ Δουκίσσῃ Ἐλισάβετ. Η Α.Α.Γ δεχομένη τὸν διορισμὸν ἀπηγόρουν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Έταιρείας τὸ ἔξῆς τηλεγράφημα. «Ἐγκάρδιον προξενεῖ μοι παραμυθίαν τὸ αὐτοκρατορικῇ εὐμενείη προεδρεύειν τῆς αὐτοκρατορικῆς ὁρθοδόξου Παλαιιστίνειου Έταιρείας. Αξιωθεῖσα τῆς μεγάλης εὐτυχίας νὰ προσκυνήσω τὸν Πανάγιον Τάφον, διαφυλάττω ἔκτοτε ἵσχυρὰν ἀγάπην καὶ ἔκτιμησιν πρὸς τὴν δρᾶσιν τῆς Έταιρείας, πέποιθα δ' ὅτι ταῖς προσευχαῖς τοῦ ἀειμνήστου πολυφιλήτου συζύγου φωτίσει με ὁ Κύριος καὶ ἐνισχύσει ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ συνεργασίᾳ μετὰ τῶν σεπτῶν ἐργατῶν τῆς Έταιρείας, νὰ ἐργασθῶ ὑπὲρ τῶν ὑψηλῶν ἰερῶν αὐτῆς σκοπῶν. Ἐλισάβετ». -----

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Προσκυνηματικά. - Τῇ 1, 3 καὶ 6 Μαρτίου ἐν τε τῇ ἀγίᾳ Βηθλεὲμ καὶ ἐν τῷ Πανιέρῳ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως ἀνεφύησαν διαφορὰὶ τινες μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων, διευθετηθεῖσαι διὰ τῆς ἐγκαίρου παρεμβάσεως καὶ συνετῆς ἐνεργείας τῆς Α. Ε. τοῦ Διοικητοῦ Ρεσὶδ Βέη.

Παράκλησις ύπερ τῆς Ρωσσίας. -Τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας, καθ' ἥν μεγάλη τελεῖται ἐν τῷ Πανιέρῳ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως πανήγυρις, ἵερουργοῦντος τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου καὶ τῶν ἀγίων Ἀρχιερέων, μετὰ τὸ τέλος τῆς περὶ τὸν Ζωοδόχον Τάφον καὶ ἀνά τὸν Ναὸν λιτανείας, ἐτελέσθη παράκλησις ἐνώπιον τοῦ Θεοδόχου Μνήματος καὶ ἀνεπέμφθησαν δεήσεις ύπερ τοῦ Μεγαλειοτάτου καὶ εὐσεβεστάτου Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν καὶ ύπερ νίκης καὶ δόξης τοῦ ἐμπολέμου στρατοῦ Αὐτοῦ.

Ἐξαρχία Κρήτης. -Μετετέθη εἰς τὴν ἐξαρχικὴν ἐν Κρήτῃ διακονίαν ὁ τέως ἐν Σμύρνῃ ἔξαρχος Πανοσιώτατος Ἀρχιμανδρίτης Βασίλειος Λεμονίδης μετὰ τῆς εἰδικῆς ἐντολῆς, ὅπως συμπληρώσῃ τὴν ἀρξαμένην καὶ ύπ' αὐτοῦ διὰ δύο ἐκτάκτων ἀποστολῶν ἐν μέρει σμικρῷ συντελεσθεῖσαν μεταρρύθμισιν τῆς ἐν τῇ Νήσῳ κτηματικῆς περιουσίας τοῦ Π. Τάφου. Οἰκονομικῶν ἔνεκα λόγων ἀπεφασίσθη ύπὸ τῆς ἀγίας Συνόδου, ὅπως μὴ διορισθῇ ἔξαρχος ἐν Σμύρνῃ, ἀνετέθη δὲ ἡ ἐπιμέλεια τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ τῇ περιφερείᾳ συμφερόντων τοῦ Παναγίου Τάφου τοῖς ἀξιοτίμοις Ἐπιτρόποις αὐτοῦ κυρίοις Ξενοφῶντι Λάτρει, Αριστοτέλει Φοντριέρ καὶ Σωκράτει Σολομονίδῃ, οἵτινες ἀπὸ μακρῶν ἥδη ἐτῶν ἐπαξίως φέρουσι τὸν τίτλον τοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ Π. Τάφου καὶ ἐνζήλως ἀείποτε τὰ συμφέροντα αὐτοῦ ἐξυπηρέτησαν.

Χειροτονία Ἀρχιερέως. -Ἐκλεγεὶς τῇ 10ῃ Μαρτίου ύπὸ τῆς ἀγίας Συνόδου ἔχειροτονήθη τῇ Κυριακῇ τῆς Σταυροποοσκυνήσεως ἐν τῷ Ἀγίῳ Τάφῳ ἵερουργοῦντος τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου καὶ τῶν Σεβ. Ἀρχιεπισκόπων Κυριακουπόλεως Μελετίου καὶ Διοκαισαρείας Νικοδήμου εἰς Ἀρχιεπίσκοπον Φιλαδελφείας ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἀγίας Συνόδου Ἀρχιμ. Σωφρόνιος Καραγεωργάκης. Ο νεοχειροτόνητος Ἀρχιεπίσκοπος ἐγεννήθη ἐν Ἀλατσάτοις τῷ 1853, ἀφίκετο εἰς Ιεροσόλυμα τῷ 1866 καὶ

συνηριθμήθη τοῖς μέλεσι τῆς Ιερᾶς Ἀδελφότητος τῷ 1873. Υπηρετήσας ἔκτοτε ἐν διαφόροις ἐπικαίροις ἔξωτερικαῖς διακονίαις οἷον Βηθλεέμ, Ἀκρον Θαβωρίῳ ὅρει, Κύπρῳ, Ταϊγανίῳ, Κρήτῃ, διωρίσθη μέλος τῆς ἀγίας Συνόδου τῇ 9ῃ Ιουνίου 1901, χρηματίσας ἔκτοτε διαδοχικῶς καὶ μέλος τῆς οἰκονομικῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ἔξελεγκτικῆς καὶ πρόεδρος τῆς ἐπὶ τῶν κτημάτων.

Ἄρχαιοι λογικὸν Συνέδριον. - Ή ἐν τῷ ἐν Αθήναις συγκροτηθέντι διεθνεῖ ἀρχαιολογικῷ Συνεδρίῳ ἀντιπροσωπείᾳ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἀνετέθη τῷ Καθηγητῇ τῆς Ιστορίας ἐν τῷ ἔθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Παύλῳ Καρολίδῃ, τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ ἐγκαίρως ἀγγελθέντος τῷ ἐπὶ τῆς παιδείας ἔξοχωτάτῳ Υπουργῷ.

Χειροτονίαι. - Ἐχειροτονήθησαν τῷ Σαββάτῳ τῆς τρίτης ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν ἐν τῷ ἀγίῳ Τάφῳ καὶ ἐπὶ τοῦ φρικτοῦ Γολγοθᾶ διάκονος μὲν ὁ ἐκ τῶν κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος τῆς Θεολ. Σχολῆς ἀποφοιτοισάντων Μοναχὸς Φιλήμων, πρεσβύτερος δὲ ὁ ἡγούμενος Μαδηβᾶς διάκονος Παΐσιος.

Ἀποστολὴ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ἀβυσσηνίας. - Τῇ 8ῃ τοῦ μηνὸς Μαρτίου ἀφίκετο εἰς Ιεροσόλυμα ἐπιτροπὴ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ἀβησσηνίας Μενελίκ ἀποτελουμένη ὑπὸ τοῦ Διερμηνέως τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἴδιαιτέρου γραμματέως τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀττο—Αϊλέ—Μαριάμ καὶ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν τελωνείων Χαράρας Ἀχμέτ Απντούλλαχ Ἐφέντη. Η ἐπιτροπὴ ἐπισκεψαμένη τὸν Μακαριώτατον Πατριαρχην ἐπέδωκεν αὐτῷ αὐτογράφους ἐπιστολὰς τοῦ τέ Αὐτοκράτορος Μενελίκ καὶ τῆς Αὐτοκρατείρας Ταϊτοῦ, ἐν αἷς ἐκφράζονται αἰσθήματα ζωηρᾶς εὐλαβείας καὶ συμπαθείας πρὸς τὴν ἀγιωτάτην Σιωνίτιδα Ἐκκλησίαν. Η Α. Μεγαλειότης, ἡ Αὐτοκράτειρα ἀπέστειλε καὶ κηρὸν διὰ τῶν ἴδιων αὐτῆς χειρῶν παρεσκευασμένον, ὅπως καῇ ἐπὶ τοῦ Ζωοδόχου Τάφου καὶ τοῦ Φρικτοῦ Γολγοθᾶ. Η ἐπιτροπὴ μετὰ ὀλιγοήμερον ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει διαμονὴν ἀνεχώρησεν εἰς Κων/λιν. Σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ὅπως καὶ τῆς κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δαγιᾶς Μασάσα εἶνε ἡ διευθέτησις τῆς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὑφισταμένης μεταξὺ Κοπτῶν καὶ Αβυσσηνίων διαφορᾶς περὶ τοῦ Δερ-Σουλτάν, συνορεύοντος ἐξ ἀνατολῶν τῷ Πανιέρῳ Ναῷ τῆς Αναστάσεως

ὅπερ διεκδικοῦσιν ἔκάτεροι ως ἴδιαν ἰδιοκτησίαν. Περὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης θὰ πραγματευθῶμεν ἐν ἐκτάσει εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος. Ἡ Α.Θ.Μ. ἐνετείλατο τῷ ἐν Κων/πόλει Ἐπιτρόπῳ Ἀρχιμανδρίτῃ Γλυκερίῳ, ὅπως ἐὰν ἡ πρεσβεία εὐναρεστηθῇ νὰ δεχθῇ φιλοξενίαν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Μετοχίῳ, νὰ παράσχῃ αὐτῇ πᾶσαν τὴν δυνατήν περίθαλψιν.

Τὰ κυτία τοῦ Παναγίου Τάφου ἐν Σάμω -Οτε πρὸ διετίας ὁ Μακαριώτατος ἡμῶν Πατὴρ ἀποφάσει τῆς Αγίας καὶ Ιερᾶς Συνόδου ἐπεκαλέσατο τὴν ύπερ τοῦ Π. Τάφου συνδρομὴν τῶν Πατριαρχείων καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας, ὁ τότε, ύψηλότατος Ἡγεμῶν τῆς Σάμου Ἀλέξανδρος Μανδρογένης δεῖγμα παρέχων τῆς πολλῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Πανάγιον Τάφον εὐλαβείας καὶ εἰς τὰ εὔσεβῆ καὶ φιλογενῆ αἰσθήματα τοῦ Λαοῦ τῆς Θεοφρονρήτου Ἡγεμονίας ἀνταποκρινόμενος, προέβη αὐθορμήτως ὅλως εἰς τὴν ἀνασύστασιν τῶν ύπερ τοῦ Π. Τάφου κυτίων κατὰ τὸ ἀρχαῖον διὰ τῶν ἀκολούθων δύο ἡγεμονικῶν διαταγμάτων.

Ἀριθμ. πρώτ. 559

ΗΜΕΙΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ

ΗΓΕΜΩΝ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ

Πρὸς τοὺς κυρίους Δημάρχους.

Προαιώνιον καθιερωμένον ἔθος ύπηρξεν, ως πληροφορούμεθα, ἵνα κυτίον ύπερ τοῦ Παναγίου Τάφου περιάγηται ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τε τὰς Κυριακὰς καὶ λοιπὰς ἑορτὰς καθ' ἄπαντας τοὺς δήμους τῆς Νήσου, οὐκ οἴδαμεν δέ πως τὸ ἐξ εὐσεβοῦς καὶ ιεροῦ χρέους ύπαγορευόμενον τοῦτο ἔθιμον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου περιῆλθεν εἰς λήθην. Ἐν ταῖς παρούσαις δὲ τοῦ Παναγίου Τάφου ἀνάγκαις, καθ' ἄς ἄπαν τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα τῆς ὁρθοδοξίας ἀπανταχοῦ συγκινεῖται καὶ εἰς γενναίας προσφορᾶς αὐθόρμητον ἔρχεται, ἀπαραίτητον τῶν Σαμίων καθῆκον θεωροῦμεν, ἵνα διὰ τοῦ ὀβολοῦ αὐτῶν ἔλθωσι καὶ οὗτοι συνεπίκουροι. Ὁθεν

προσκαλοῦμεν ύμᾶς, ὅπως διὰ τῶν ἐπιτρόπων τῶν κατὰ τοὺς ὑμετέρους δῆμους Ἐκκλησιῶν θέσητε εἰς κυκλοφορίαν ἐν αὐταῖς τὰ κυτία ταῦτα, τετράγωνα, μὲν ἄνωθεν ἐπιμήκη ὅπὴν εὔρους καὶ μῆκος ταλλήρου, ἐσφραγισμένα δέ διὰ τῆς σφραγίδος τῆς Δημαρχίας, ἅπερ οἱ διάφοροι Ἐπίτροποι ἡ Ταμίαι Ἐκκλησιῶν κατὰ μῆνα θέλουσι παρουσιάζειν ἐνώπιον τοῦ Δημάρχου καὶ τοῦ δημοτικοῦ Συμβουλίου, ὅπως ἀνοίγωνται καὶ ἀριθμῶνται τὰ ἐν αὐτοῖς συναθροιζόμενα χρήματα, συντασσομένου ὑπ' αὐτῶν πρωτοκόλλου καὶ τὰ οὕτω συναθροιζόμενα χρήματα ἐμβιβάζωνται εἰς τὸ Γενικὸν Ταμεῖον πρὸς ἀποστολὴν εἰς τὸ Κοινὸν τοῦ Πανάγιου Τάφου.

Ἐν Λιμένι Βαθέος 23 Ιανουάριου 1903. Α. ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ

Ἀριθ. πρωτ. 694

ΗΜΕΙΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ

ΗΓΕΜΩΝ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ

Πρὸς τοὺς Κυρίους Συμβολαιογράφους, Συμβολαιογραφοῦντας Εἰρηνοδίκας τῆς Ηγεμονίας καὶ τοὺς νομίμους ἀναπληρωτὰς Αὐτῶν.

Διὰ προηγουμένης ἡμῶν Ἐγκυκλίου παλαιὸν καὶ πάτριον ἔθος εἰς ἐφαρμογὴν θέσαντος, ἦτοι τῆς κυκλοφορίας ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις μετὰ τῶν λοιπῶν δίσκων τῆς Ἐκκλησίας καὶ κυτίου ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου, προσκαλοῦμεν ὥδη καὶ ύμᾶς, ὅπως ἐντὸς τῶν Συμβολαιογραφείων ύμῶν εἰς θέσιν πρόσφορον ἀναρτήσητε τοιούτον κυτίον, δόμοιώς ὑπὸ τοῦ Δημάρχου τοῦ Δήμου, ἐνθα ἐδρεύει τὸ Συμβολαιογραφεῖον, ἐσφραγισμένον, καὶ ὑπενθυμίζητε εἰς τοὺς προσερχομένους πρὸς σύνταξιν Συμβολαίων νὰ ζήτωσιν ἐν αὐτῷ ὅ,τι ἀν προαιρῶνται· ώσαύτως δὲ κατὰ τὰς συντάξεις διαθηκῶν, ιδιαιτέρως εἰς τοὺς διαθέτας ὑποδεικνύητε τὸ εὔσεβὲς τοῦτο χρέος, ἀν οὗτοι προαιρῶνται νὰ καταλίπωσί τι ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου μετὰ τὸ τέλος δὲ ἑκάστου μηνός, προσκαλούμένου τοῦ Δημάρχου, θέλει ἀνοίγεσθαι ὑπ' αὐτοῦ τὸ κυτίον, καὶ πρωτοκόλλου συντασσομένου θέλουσιν

έμβιβάζεσθαι τὰ συναχθέντα χρήματα εἰς τὸ γενικὸν Ταμεῖον πρὸς ἀποστολὴν εἰς τὸ κοινὸν του Παναγίου Τάφου.

Ἐν Λιμένι Βαθέος 27 Ιανουάριου 1903.

A. ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ

Τὰ κυτία ἔκτοτε ἔξακολουθοῦσι λειτουργοῦντα, ὁ δὲ γενικὸς τῆς ἡγεμονίας ταμίας κ. Ἰ. Φωκᾶς μέχρι 1ης παρελθόντος μηνὸς Μαρτίου ἐνεβίβασεν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Π. Τάφου φράγκα 4704. Ἡ πρᾶξις τοῦ εὐσεβοῦς Ἡγεμόνος κατέδειξεν ὅτι ἡ καθ' ὅλον τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς Γένος ἐπαναφορὰ τοῦ ἀρχείου συστήματος τῶν κυτίων ἡδύνατο καὶ σήμερον νὰ ἀσφαλίσῃ εἰς τὸν Π. Τάφον τὴν πρόσοδον ἣς δεῖται, ὥπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ.

Ἐξαρχος Αθηνῶν. - Παραγενόμενος ὁ ἐν Αθήναις ἔξαρχος τοῦ Παναγίου Τάφου Ἀρχιμανδρίτης Νικόδημος εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν καὶ λαβὼν τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν διακονίαν αὐτοῦ ὄδηγίας ἀνεχώρησε κατευθυνόμενος εἰς Αθήνας τῇ 2ᾳ Ἀπριλίου παραπεμφθεὶς μετὰ τῶν προσηκουσῶν τιμῶν.

Προσκυνητῶν κίνησις. - Τῇ 28 καὶ 29 Μαρτίου ἀφίκοντο εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν ἐπὶ προσκυνήσει τοῦ Παναγίου Τάφου ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως κ. Φώτιος καὶ ὁ θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Τιμόκης τῆς ἐν Σερβίᾳ κ. Μελέτιος. Οἱ ὑψηλοὶ ξένοι γενόμενοι δεκτοὶ μετὰ τῶν προσηκουσῶν τιμῶν ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου φιλοξενοῦνται ἐν τοῖς Πατριαρχείοις. Υποδεχομένη αὐτοὺς ἡ Α.Θ. Μακαριότης ἐξέφρασε μεγάλην χαρὰν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ ἀνωτέρων τῆς Ἐκκλησίας Λειτουργῶν, ὡν ἡ εἰς τοὺς ἀγίους τόπους εὐσεβὴς ὄδοιπορία πλὴν τῆς καθαρῶς ὑποκειμενικῆς σημασίας κέκτηται μεγάλην σπουδαιότητα ὡς παράδειγμα μιμήσεως διὰ τὸ φιλόχριστον αὐτῶν ποίμνιον. Ἀφίκοντο ὡσαύτως τῇ μὲν 21 Μαρτίου ὁ ἰδρυτὴς καὶ Πρόεδρος τῆς ἐν Αθήναις Ἰστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας κ. Μπότασης μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ κυρίας Αντωνίας Μπόταση Προέδρου τοῦ Συλλόγου τῶν κυριῶν «ἡ Ἀνάστασις» καὶ Διευθυντρίας καὶ Συντάκτιδος τοῦ ὄμωνύμου περιοδικοῦ καὶ τῶν δεσποινίδων θυγατέρων αὐτῶν Μαρίας καὶ Εἰρήνης, τῇ δὲ 2 Ἀπριλίου ὁ ἐκ τῶν ἐπιλέκτων μελῶν τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας π. Χαραλάμπης Σπηληόπουλος καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς ἐν

Μανσούρα έλληνικής κοινότητος κ. Ιωάννης Γρηγορίου μετά τῶν κυριῶν αὐτῶν.

Τεορταί. - Τῷ Σαββάτῳ τοῦ Λαζάρου ἐτελέσθη κατὰ τήν συνήθειαν καὶ τήν κρατοῦσαν τάξιν λειτουργία πανηγυρική ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν ἔλαιῶν ἵερῷ προσκυνήματι τῆς Αναλήψεως, ἵερου οργούντος τοῦ Σέβ. Αρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας Σωφρονίου. Μετὰ τὴν λειτουργίαν τὰ πλήθη τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν κατῆλθον εἰς τὴν Βηθανίαν ἔνθα, προεξάρχοντος τοῦ Σέβ. Αρχιεπισκόπου Θαβωρίου Στεφάνου ἐγένετο ἡ συνήθης λιτανεία ἀπὸ τῆς Ιερᾶς Μονῆς Μαρίας καὶ Μάρθας εἰς τὸν τάφον τοῦ Δικαίου Λαζάρου. Ἡ παρορησία δὲ τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων ἐτελέσθη μετὰ τῆς συνήθους μεγαλοπρεπείας προεξάρχοντος τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου καὶ συνιερούντος Αὐτῷ τῶν Πανιερωτάτων Μητροπολιτῶν Πέτρας Νικηφόρου, Φιλιππουπόλεως Φωτίου καὶ τῶν Σεβασμιωτάτων ἀγίων Θαβωρίου Στεφάνου, Μελετίου Τιμόκης, Κυριακουπόλεως Μελετίου καὶ Φιλαδελφείας Σωφρονίου καὶ τριακοντάδος Αρχιμανδριτῶν Ιερέων καὶ διακόνων.

Όμιλοι προσκυνητῶν. - Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐγκαίρως ἥδη ἥρξατο ἐνέργειά τις πρὸς συστηματικὴν διοργάνωσιν ἵερῶν ἐκδομῶν εἰς τοὺς ἀγίους Τόπους κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα, ἰδρύθη μάλιστα ἐν Αθήναις καὶ ἴδιαίτερός τις Ὄμιλος τῶν ἵερῶν ἐκδομῶν εἰς τοὺς ἀγίους Τόπους, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ ἀτμοπλοϊκὴ ἐταιρεία Διακάκη διέθεσε ἐν τῶν ἀτμοπλοίων αὐτῆς χάριν τῶν προσκυνητῶν. Τούτων πάντων ἔνεκα ἀνεμένετο μεγάλη συρροή προσκυνητῶν. Άλλα μέχρι τῆς ήμέρας τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ν. Σιών» (Μ. Τρίτην) ἀφίκοντο οἱ διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου Διακάκη. Τούτους ἐν Ιόππῃ ὑπεδέχθησαν ὁ Ἡγούμενος τοῦ ἐκεῖ Μοναστηρίου Αρχιμανδρίτης Κύριλλος καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου ἀποσταλεὶς ὡς ξεναγὸς αὐτῶν Ιεροδιάκονος Παντελεήμων μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς, ὁδηγήσαντες τοὺς εὐλαβεῖς προσκυνητὰς εἰς τὴν ἡμετέραν ἐν Ιόππῃ Μονήν. Ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς προσεφώνησε δ' ὀλίγων αὐτοὺς ὁ διευθυντὴς τῆς ἐν Ιόππῃ Σχολῆς τοῦ Ιεροῦ Κοινοῦ Ιεροδιάκονος Ισίδωρος, ἀντεφώνησεν δὲ ἀπὸ μέρους τῶν προσκυνητῶν δι' εὐγλώττου προσλαλιᾶς ὁ κ. Γ. Λαμπάκης, ἴδιαίτερος Γραμματεὺς τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας, διευθυντὴς τοῦ χριστιανικοῦ Μουσείου Αθηνῶν καὶ

Υφηγητής τοῦ Πανεπιστημίου ἀναμνησθεὶς τῶν ἐν Ἰόππῃ γεγονότων τῆς Ιερᾶς Ἰστορίας. Περὶ τὴν ἑσπέραν τῆς χθὲς ἀφίκοντο οἱ προσκυνηταί εἰς Ιεροσόλυμα γενόμενοι προστηκόντως δεκτοί, μετέβησαν δὲ ἀμέσως εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως καὶ καθ' ὅμαδας ἐπεσκέφθησαν τὸν Μακαριώτατον Πατριάρχην χθὲς καὶ σήμερον, ἵνα λάβωσιν τὰς εὐλογίας αὐτοῦ. Όμολογουμένως εἶναι πάντοτε ἐπιθυμητὴ διακανόνησίς τις τῶν ιερῶν τούτων ἐκδομῶν, ὅπως ὑπάρχει καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἔθνικότητας καὶ δύσκολον μὲν πρὸς τὸ παρόν νὰ ὁρισθῇ, ἵνα οἱ προσκυνηταὶ ἔρχωνται καὶ εἰς ἄλλας τοῦ ἔτους ὥρας, ἐπειδὴ ἡ ιερὰ ἀποδημία εἰς τοὺς ἀγίους Τόπους τῆς Παλαιστίνης συνδέεται πρὸς τὰς ἀγίας τοῦ Πάσχα ἑορτὰς, ἀλλ' ὁ χρόνος ὃν διαθέτουσιν οἱ προσκυνηταὶ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἀγίων Τόπων εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀνεπαρκής. Τούτου ἔνεκα καὶ ἡ Α.Θ.Μ. δεχομένη τοὺς εὐλαβεῖς προσκυνητάς, μεταξὺ ἄλλων εἶπε καὶ ταῦτα, ὅτι ὁ χρόνος ὃν οἱ διοργανωταὶ προσκυνηματικῶν εἰς τοὺς ἀγίους Τόπους ἐκδομῶν διὰ τῶν προγραμμάτων αὐτῶν διαθέτουσιν εἶναι ὅλως ἀνεπαρκής διὰ τὴν τακτικὴν καὶ πλήρη τῶν καθηκόντων τοῦ προσκυνητοῦ ἐκπλήρωσιν. Ἡ Μεγάλη Ἐβδομάς, ως εἶπε, μόλις ἐπαρκεῖ πρὸς ἀνετον παρακολούθησιν τῶν μεγαλοπρεπῶν τελετῶν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν κοινῶν χριστιανικῶν καθηκόντων, ἐπομένως ἐλλείπει ὁ χρόνος πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Ιορδάνου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ιερῶν Προσκυνημάτων, τῆς ἀγίας Βηθλεέμ, τῆς Λαύρας τοῦ ἀγίου Σάββα καὶ τῶν λοιπῶν ἐντὸς τε καὶ ἐκτὸς τῆς ἀγίας Πόλεως εὐαγῶν Μοναστηρίων καὶ λοιπῶν καθιδρυμάτων καὶ τελευτῶν ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν ὅπως εἰς ἄλλα ἔτη δέ εὐλαβεῖς προσκυνηταὶ εύρισκονται ἐν Ιεροσόλυμοις τουλάχιστον ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προτελευταίας ἐβδομάδος τῆς ἀγίας Τεσσαρακοστῆς.

Ἄριθμὸς προσκυνητῶν. - Οἱ ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου μέχρι σήμερον διὰ τοῦ ἀρμοδίου γραφείου πρὸς ἐγγραφὴν τῶν ὀνομάτων διελθόντες προσκυνηταὶ ἀνῆλθον εἰς 4075, ἐξ ὧν 2685 ἐκ Ρωσσίας, οἱ δὲ λοιποὶ 1390 ἐκ διαφόρων ἄλλων μερῶν. Κατὰ τὸ ἀντίστοιχον χρονικὸν διάστημα τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐνεγράφησαν 7700 ἐξ ὧν 6300 ἐκ Ρωσσίας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ορθοδόξους παρατηρεῖται ἐφέτος μείζων κίνησις προσκυνητῶν Κοπτῶν καὶ Ἀρμενίων.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Τὸ ἀπὸ μηνῶν ἥδη πολλῶν τὴν ἀγιωτάτην Ἐκκλησίαν Κων/λεως συνταράσσον καὶ τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα ἐν συγκινήσει κρατοῦ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ἔλαβε πέρας τῇ 14 Μαρτίου, τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίου Ἰωακεὶμ δι' ὑψηλοῦ αὐτοκρατορικοῦ Ἱραδέ πληρεξουσιοδοτηθέντος νὰ λύσῃ τὴν πρὸς τοὺς ὄκτὼ Μητροπολίτας διαφορὰν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ. Τὰ σχετικὰ ἐπίσημα ἔγγραφα δημοσιευθέντα ὑπὸ τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Άληθείας» ἔχουσιν ὡς ἀκολούθως:

Α .

ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΣ ΤΕΣΚΕΡΕΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

**Πρὸς τὴν Α. Παναγιότητα τὸν Πατριάρχην
τῶν Ρωμαίων.**

Ἡ Αὐτοῦ Υψηλότης ὁ Πρωθυπουργὸς δι' ὑψηλοῦ αὐτοῦ τεσκερὲ ἀνεκοινώσατο εἰς τὸ Υπουργεῖον τὰ ἔξῆς.

Κατόπιν τῆς ἀλληλογραφίας, τῆς διεξαχθείσης πρὸς λύσιν τῆς μεταξὺ τῆς Υμ. Παναγιότητος καὶ τινῶν μητροπολιτῶν ἀναφυείσης διαφωνίας, συνῳδὰ ταῖς διατάξεσι τῶν κειμένων νόμων, κατὰ τὰ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐκδοθέντα ὑψηλὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα καὶ μετὰ τὰ ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης γενομένας διασκέψεις -ἐπειδὴ ναὶ μὲν ἡξίωσεν ἡ Υμ. Παναγιότης ὅτι ἡ παῦσις καὶ ὁ διορισμὸς τῶν μητροπολιτῶν εἶναι ἐκ τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τοῦ πατριάρχου, ἡ ἀξίωσις ὅμως αὕτη δὲν συνάδει πρός τούς καθεστῶτας νόμους καὶ κανονισμούς, ἀναμφίβολον δ' ὅτι ὁ διορισμὸς καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῶν μητροπολιτῶν ἔξαρταται ἐκ τῆς γνώμης καὶ τῆς κυρώσεως τῆς Συνόδου· ἐπειδή, ἐν τούτοις, καὶ ἡ δικαιολογία τῆς Υμετέρας Παναγιότητος, ὅτι δηλαδή, κατόπιν τοῦ παρανόμου καὶ παρὰ τὴν ἀρμοδιότητα κινήματος τῶν εἰρημένων μητροπολιτῶν κατ' Αὐτῆς, δὲν θὰ ἥ δυνατὴ ἡ συνεργασία, ἐθεωρήθη ἀξία μέχρι τινὸς προσοχῆς, ἐπειδὴ

καὶ ἡ ἀλώβητος τήρησις τῶν διατάξεων τῶν ὑψηλῶν φιρμανίων καὶ τῶν κειμένων νόμων ἀπαιτεῖται· καὶ ἐπειδὴ αἱ διαβεβαιώσεις καὶ ὑποσχέσεις, ἀς ἔδωκεν ἡ Υμετέρα Παναγιότης περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἐνεργείᾳς Αὐτῆς συνῳδὰ ταῖς διατάξεσι τῶν ὑψηλῶν φιρμανίων καὶ τῶν κειμένων νόμων ἐπανελήφθησαν καὶ ἐσχάτως διὰ ταῦτα ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἵνα, λαμβανομένων ὑπὸ σημείωσιν τῶν ὡς εἴρηται διαβεβαιώσεων καὶ ὑποσχέσεων τῶν ὑποβληθεισῶν τῇ Αὐτοῦ Μεγαλειότητι καὶ κατ' αὐτὰς ἐπαναληφθεισῶν, ἀνατεθῆ τῇ Υμετέρᾳ Παναγιότητι ἡ εὔσχημος διευθέτησις τῆς διαφορᾶς ταύτης, ὑπὸ τὸν ὄρον, ἵνα πᾶσα περὶ τούτου εὐθύνη ἐπιβαρύνῃ τὴν Υμ. Παναγιότητα, καὶ ὅτι, τῆς ἀποφάσεως ταύτης τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ὑποβληθείσης τῇ Α· Μεγαλειότητι, ηὐδόκησεν αὐτὴ ἵνα κοινοποιηθῆ τῇ Υμ. Παναγιότητι ὑπὸ τὸν ὄρον ἵνα ληφθῶσιν μὲν ὑπὸ σημείωσιν αἱ ὡς ἀνωθεὶ διαβεβαιώσεις καὶ ὑποσχέσεις Αὐτῆς, ἐνεργῇ δ'Αὐτῇ τοῦ λοιποῦ συνῳδὰ πρὸς τὰ ὑψηλὰ φιρμάνια καὶ τοὺς κειμένους νόμους.

Ἐφ' ὧ προάγομαι καὶ φέρω τὰ ἄνω εἰς γνῶσιν Αὐτῆς

20 μουχαρρὴμ 1323 ἢ 14 Μαρτίου 1905 (1321)

Ο Υπουργός

(ύπ.) ΑΒΔΟΥΡΡΑΧΜΑΝ

B'

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

Τῇ Α. Υ. τῷ ὑπουργῷ τῆς δικαιοσύνης

καὶ τῶν θρησκευμάτων

Υψηλότατε,

Ἐλήφθη καὶ ἐν συνεδρίᾳ τῶν δυὸς Σωμάτων ἀνεγνώσθη ὁ ἀπὸ 14 τρέχοντος μηνὸς τεσκερές τῆς Υ. Υψηλότητος, δι' οὗ εὐηρεστήθη ἵνα κοινοποίησῃ τὸν ὑψηλὸν αὐτοκρατορικὸν ἰραδὲν, τὸν ἐκδοθέντα

ἀποφάσει τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἀναφορικῶς τοῦ γνωστοῦ ἐκνόμου κινήματος τῶν τέως ὀκτὼ συνοδικῶν καὶ τῶν ἔνεκα τούτου ληφθέντων ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἐκτάκτων μέτρων, δι' οὗ ἀνατέθειται τῷ εὐχέτῃ Αὔτῃς ἡ αἰσία διευθέτησις τοῦ πράγματος.

Τὰ δύο Σώματα μετὰ τοῦ ταπεινοῦ Αὔτῃς εὐχέτου, ἐνορῶντα εὐγνωμόνως ἐν τῷ σεπτῷ αὐτοκρατορικῷ τούτῳ διατάγματι ἐνισχυομένην ἔτι ἅπαξ τὴν ἀρχὴν τῆς κανονικῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ λειτουργίας τοῦ Πατριαρχείου, προάγονται διὰ τοῦ ταπεινοῦ Αὔτῃς εὐχέτου νὰ ὑποβάλωσι θερμὰς ἀπὸ ψυχῆς καὶ καρδίας εὐχαριστίας, παρακαλοῦντα τὴν Υμ. φιλοδίκαιον Υψηλότητα ἵνα, εὐαρεστούμενη διαβιβάσῃ αὐτὰς τῷ τὲ σεπτῷ Ἀνακτὶ καὶ τῇ σεβαστῇ Αὐτοῦ Κυβερνήσει ἐπὶ τῇ ύψηλῇ ταύτῃ εὐθυδικίᾳ καὶ εύμενείᾳ.

Κρίνομεν δὲ περιττόν, Υψηλότατε, νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐν τῷ δε τῷ ἀπαντητικῷ ἡμῶν τακριδίῳ ὅσα ἀλλεπαλλήλως διὰ τῶν προηγουμένων ἡμῶν τακριδίων περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης διεβιβάσαμεν τῇ Υμ. Υψηλότητι καὶ δι' αὐτῆς τῇ αὐτοκρατορικῇ Κυβερνήσει, καθ' ἄ τὸ Πατριαρχεῖον, ἐρειδόμενον πάντοτε ἐπὶ τε τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν ἄλλων αὐτοκρατορικῶν νόμων, ἐβάδισε καὶ θὰ βαδίσῃ εἰς τὸ διηνεκὲς ἀπαρεγκλίτως, θεωροῦν τοῦτο ὡς τὴν ἀκροτάτην βάσιν τῆς νομικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως

διατελῶ,

(ἡ πατριαρχικὴ ὑπογραφὴ).

Σωματεῖα. -Τῇ Κυριακῇ, (13 Μαρτίου) κατὰ τὴν γενικὴν συνεδρίαν τῆς Ἐταιρείας τῶν Μεσαιωνικῶν Ἐρευνῶν, ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, ὡς γνωστὸν ἀπὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους συνεδριαζούσης, ἐγένοντο αἱ ἐκλογαὶ τοῦ προεδρείου αὐτῆς, ἀναδειχθέντων ὁμοψήφως προέδρου μὲν τοῦ σεβασμ. μητροπολίτου Γάνου-Χώρας κ. Κωνσταντίνου, ἀρχαίου μέλους αὐτῆς, ταμίου τοῦ ἱατροῦ κ. Ν. Βασιλειάδου καὶ γενικοῦ γραμματέως τοῦ ἰερολογ. κ. Ιεροθέου Ανθουλίδου τριτεύοντος. Τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου, πρὸ μηνὸς ἐκλεγέντα, εἰσὶν οἱ κ.κ. Β. Α. Μυστακίδης καὶ Μ. Ι. Γεδεών, ὡς ἀντιπρόεδροι, Δ. Γ. Μοστράτος καὶ Ἡλ. Ἀλεξανδρίδης ἔφοροι τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ μουσείου, καὶ Ἡλ. Ραπτόπουλος καὶ Ἐλ. Ταπεινὸς

γραμματεῖς, διοικοῦντες ἀνά τρεῖς τὰ δύο τμήματα τῆς Ἐταιρείας.— Τὴν ἰχνογραφικὴν ἀπεικόνισιν τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων ἀνέθηκεν ἡ Ἐταιρεία τῷ ἰχνογράφῳ αὐτῆς κ. Δ. Ζ. Τρυφίδῃ.— Συμπληρώσασα δὲ τὴν πρὸ καιροῦ συστηθεῖσαν διαρκῆ ἐπιτροπείαν ἐπὶ τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων ἡς ὑπῆρχον μέλη οἱ κ.κ. dr Mordtmann, Μυστακίδης καὶ Γεδεών, διὰ τοῦ σεβασμοῦ. Μητροπολίτου Δρυϊνουπόλεως καὶ Δελβίνου κ. Λουκᾶ, ὡς προέδρου αὐτῆς καὶ τοῦ κ. Ἐλευθ. Γρ. Ταπεινοῦ ὡς γραμματέως, διετύπωσε κοινὴν εὐχὴν ἐκδόσεως ὅλης ἱκανῆς ἐπὶ τούτω συλλεγείσης. Εἶτα συνεχισθείσης ἐπὶ τρίαρον τῆς συζητήσεως ἐπὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ πανοσιολογ. προηγουμένου κ. Χρυσοστόμου Λαυριώτου, διὰ μακρῶν ὡμίλησαν οἱ ἑταῖροι κ.κ. Ταπεινός, Άλεξανδρίδης, Γεδεών, Τρυφίδης καὶ Ιερόθεος Ανθουλιδης. Η ἐπ' αὐτῆς τρίτη καὶ τελευταία συζήτησις ἀνεβλήθη εἰς τὴν κυριακὴν 27 Μαρτίου.

«Ἐκκλ. Ἀλήθεια».

Πρόγραμμα τῶν Ιερῶν τελετῶν

τῆς Μεγάλης Έβδομάδος ἐν τῷ Πανιέρῳ

Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως

Ἐναρξις, ὡρα εὐρωπαϊστί

Σάββ. Λαζάρου: Ἐσπερινὸς τῶν Βαῖων	2.30 μ.μ.
Κυριακὴ τῶν Βαῖων: Λειτουργία	7.30 π.μ.
Λιτανεία	10.30 π.μ.
Ἀκολουθία τῶν Νυμφίων	4.00 μ.μ.
Μ. Δευτέρᾳ: Ωραι καὶ προηγιασμένη ἐπὶ τοῦ Φρικτοῦ Γολγοθᾶ	9.00 π.μ.
Ἀκολουθία τῶν Νυμφίων	4.00 μ.μ.
Μ. Τρίτῃ: Ωραι καὶ προηγιασμένη ἐπὶ τοῦ Φρικτοῦ Γολγοθᾶ	9.00 π.μ.
Ἀκολουθία τῶν Νυμφίων	4.30 μ.μ.
Μ. Τετάρτῃ: Ωραι καὶ προηγιασμένη ἐπὶ τοῦ Φρικτοῦ Γολγοθᾶ	9.00 π.μ.
Μ. Πέμπτῃ: Λειτουργία ἐν τῶν Ναῷ τοῦ Ἅγιου Ιακώβου	6.00 π.μ.
Τελετὴ τοῦ Ιεροῦ Νιπτῆρος ἐν τῇ Ἅγίᾳ Αὔλῃ	8.00 π.μ.
Ἀκολουθία τῶν 12 Εὐαγγελίων	4.30 μ.μ.
Μ. Παρασκευὴ: Ωραι ἐν τῷ Γολγοθᾷ	9.00 π.μ.
Μέγας Ἐσπερινὸς	2.30 μ.μ.
Ἐπιτάφιος	9.00 μ.μ.
Μ. Σάββατον: Ωραι & λειτουργία ἐν τῷ Ναῷ τῶν Ἅγίων Κων/νου	8.00 π.μ.
καὶ Ἐλένης χοροστατούντος τοῦ Πατριάρχου	
Τελετὴ τοῦ Ἅγιου Φωτὸς	12.30 μ.μ.
Πρώτη Ανάστασις	10.30 μ.μ.
Κυριακὴ τοῦ Πάσχα - Δευτέρᾳ Ανάστασις τῆς τελετῆς ἀρχομένης ἐκ	
τῆς Αἰθούσης τῶν Πατριαρχείων	11.00 π.μ.

Χάριν τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν ἐξεδόθη πρὸ τῆς ὥρισμένης προθεσμίας τὸ Β' τεῦχος τῆς Ν. Σιών· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς Μ. Τετάρτης 14 Ἀπριλίου μέχρι τέλους τοῦ μηνὸς χρονικὰ θὰ περιληφθῶσιν εἰς τὸ τεῦχος Μαΐου-Ιουνίου.